VIDA GÁBOR

Egy dadogás története

(regény)

MAGVETŐ
BUDAPEST, 2017

Életkép

DE-vel nem kezdünk mondatot, nyilatkoztatta ki apám, én pedig azonnal rávágtam, hogy: de. Visszatérő jelenet ez, amikor beleolvas éppen az egyik általam jegyzett szövegbe, unottan leteszi, mert eszébe jutott, hogy valamikor az ötvenes években Ficzay Dénes, híres magyartanár és nyelvőr, Aradon, a gimnáziumban ezt neki más örök érvényű nyelvhasználati és nyelvművelő szabályokkal együtt megtanította. Kötőszóval nem kezdünk mondatot, ez volna az általános szabály, nem tudom, honnan eredeztették a tudói, ki kezdte és miért. Talán a töltelékszavak használata ellen próbáltak hadakozni, azután már senki nem kérdezett vissza, hogy: miért ne volna szabad bármely szóval mondatot kezdeni? A *Toldi*ban is több *de*-vel kezdődő mondatot találtam, annyi mindenre van Aranynál példa, amit a nyelvművelők és anyanyelvápolók helyteleníthetnek. A költő is téved olykor, mondhatni. Azt nem mondom apámnak, hogy éppen *de*-vel kezdett mondatot, annyira nem vagyunk jóban, hogy a mondatait, kijelentéseit elemezzem. A *Toldi*t némi vállvonogatással, hümmögéssel el is hiszi, megengedi, csak hát. Nem mondja, hogy Arany Jánossal szemben Ficzaynak van igaza, csak éppen eszébe jutott, és az egyik nyomtatásban megjelent szövegem kapcsán. Engem Ficzay nem

tanított, bár harminc évvel később ugyanabba az iskolába jártam. Amikor az apám által kipécézett mondatot írtam, prózai művek elismert szerzője voltam, erdélyi magyar író, afféle szökött magyartanár, bár én fogalmazást író gyermekekkel iskolában nem foglalkoztam.

Egész biztos, hogy apám nem olvasta végig azt a novellát, valójában egyetlen könyvemet sem, nem is tudom, miként jutott el az inkriminált mondatig, amellyel magamat lelepleztem, hogy még ennyit sem tudok, hiába várom hát a világsikert. Nyelvészeti meg filozófiai tételekről vele nem érdemes vitatkozni, mert úgysem a véleményét mondja, hanem egy tekintélyre hivatkozik, fel sem merül, hogy ebben én volnék valamiféle szakember. Közben tudom, valószínűleg megint azt akarta közölni velem, hogy azon az irodalmi rendezvényen, amelyből két hosszú percet is bejátszott a tévé, viselhettem volna nyakkendőt, és ez körülbelül azt jelentette, hogy levághatnám végre a szakállamat, ha már a tévében mutogatnak. Ezt akkor így nem mondta, de korábban már sokszor, neki az arcom ápoltsága és a ruhám kinézete egyenes összefüggésben van az intellektuális értékemmel vagy a sikerrel.

Anyámnak gyerekkoromban a körmömmel és a kezem tisztaságával van baja, állandóan kezet kell mosni, okkal vagy ok nélkül, előtte meg utána, szinte mindegy, minek, néha csak úgy, mert azt gondolja, eljött a kézmosás ideje. Hacsak teheti, olyan rövidre metszi a körmömet, hogy a ceruzát is alig tudom fogni, nem baj, visszanő, mondja, és a fülemet is állandóan ki kell pálcikázni, gyufára, majd hajcsatra tekert vattával, néha viszket, máskor fáj, egyszer majdnem kiszúrjuk a dobhártyámat, mert nem tudok nyugton ülni. Apámnak később a hajam és a szakállam okoz problémát, mintha megállt volna az idő, és amíg emberi kinézetet ölteni nem vagyok hajlandó, miről is beszélhetnénk? Nem tudom megértetni vele, hogy ez akkor kérdés, amikor ő volt fiatal. A Beatles és a Rolling Stones neki dalolt, a *Hair* is neki készült anno, de hát ő ezt vagy akkor sem tudta, vagy már nem emlékszik, más az ízlése, ha egészen pontos akarok lenni. Gyermekkorom futballistái hordanak hosszú hajat, olyan, mint egy lány, mondja apám Mario Kempesre vagy Guillaume Rocheteau-ra, kapunk is gólt tőlük, de ez régen volt, 1978-ban, szakálla még akkor focistának nincs, talán Paul Breitnernek pár évvel később, és látunk olykor a tévében hosszú hajú meg szakállas rockzenészeket, azok valamiféle majmok szerinte. De mivel én egyszer megfogadtam, hogy ha Ceauşescu diktatúrája megbukik, szakállt növesztek, nem vághatom le, egy nő miatt sem tenném, nemhogy az apám kedvéért, kétezervalahányban. Hiába magyarázom ezt neki, élete javát a diktatúrában élte, mégsem vágyott szakállra, nőkről pedig soha nem beszéltünk, ahogy annyi minden másról sem.

Azt pontosan tudom, hogy amikor középiskolás koromban egy rendőr az aradi pályaudvaron egy szombat délben elküld borotválkozni, mert borostás vagyok, és megteheti, apám nem állt volna ki mellettem, akkor sem, ha történetesen ott van a jelenetben. Nem szállt volna szembe a rendőrrel, nem mondta volna, hogy személyiségi jogok, magánügy, alkotmány, ilyenekre abban az időben Romániában nem szokás hivatkozni, ezt nem is várhattam el tőle, nincsenek heroikus gesztusai, legalábbis irányomban. Nem mondta volna, hogy milicista elvtárs, ez az én fiam, majd én elviszem borbélyhoz, vagy saját kezűleg

beretválom meg. Jelentheti ez azt is, hogy az elmaradt nevelést pótolja, végül is erről van szó, a gyermek neveletlen, az arcára van írva. Rendetlen arcú kamasz miatt nem vonjuk magunkra a hatóság figyelmét, különben is, ebben az esetben a hatóságnak van igaza, szabályos frizurát mindenekfölött. Nem kell ebből arra gondolni, hogy apámat gyávának tartom akkor, meg nem is az, bár fiatalkorában rendesen megtanították félni. Persze utólag mondhatott volna annyit, hogy: a kurva életbe, vagy: az Isten bassza meg! Református teológus volt fiatalkorában, tudhatta volna, mit mond, volt oka gyűlölni a rendszert, bár sosem volt pap, talán nem is hitt Istenben. De azt tudhatta, hogy a rendőr éppen visszaél a hatalmával, nekem legalább szólhatott volna bizalmasan, hogy ő ezt tudja, akkor is, ha maradjon köztünk. De nem, miattam és értem utólag sem. Én sem meséltem el akkor, hogy a rendőr miatt késtem le a vonatot, és még többször, én is csak utólag mondtam el, miért van szakállam – utólag is. Nem volt értelme beszélni erről, végül is én provokáltam a román állam és a rendezett arcú emberek őrét, 1984-ben.

Legtöbbször így kommunikáltunk. Azt nem mondhatom, hogy beszélgettünk, ő soha senkivel nem beszélgetett, vagy nem a jelenlétemben, ha mégis. Én sem vagyok beszélgető ember, inkább csak mondom a magamét, amióta megtanultam folyamatosan beszélni. Ez sem volt egyszerű. Nem tudom, a novellám többi mondatáról mit gondolt, azt sem tudom, elvártam-e, hogy saját véleménye legyen, irodalmi vagy apai. Jó lett volna, persze, talán. De az is lehet, örültem annak, hogy nincs, legalábbis elfogadtam, mert apámnak látszólag semmiről nem volt saját véleménye, csak többé-kevésbé pontos hivatkozásai,

meg lehet ezt szokni. Ha mégis véleménye volt, azt nem mondta, utólag néha emlékeztetett, hogy tudta ő már ezt akkor, de hogy mikor és mit, azt se mondta, lesújtó volt az ítélete, rendszerint...

A szakállamról mindig is azt gondolta, mint a pályaudvari rendőr, akit azóta nyugdíjaztak, de az apám véleményét nem lehet már nyugdíjazni vagy visszavonni. Egy színpadon ülök Markó Béla mellett, apám a tévében Románia miniszterelnök-helyettesének a nyakkendőjét látja, hogy milyen helyes az. Ennyit lát belőlem, ennyit mond nekem, hogy látta. Lehettem negyvenéves akkor, ha nem több. A Markó verseit nem olvasta, talán a beszédeit hallotta, szintén a tévében, a szakállát sem látja, csak a nyakkendőjét, meg hogy tulajdonképpen ő a Fejedelem, ha már itt élünk, ha miattam ide kellett költöznie, Marosvásárhely mellé, Erdélybe, mert saját erőmből nem voltam képes lakást venni és biztos egzisztenciát alapítani. Pedig mi más a férfi dolga, mint hogy birtokot szerezzen, ha nincs neki, és nagyobbítsa, ha már van, tartsa el a családját. Valójában csak anyám akarta mindenáron az Erdélybe költözésüket, amikor már senki rokon nem maradt Kisjenőben, ahol addig éltek, meg az is kiderült közben, hogy soha nem fogok oda visszamenni, valamiben mégiscsak megkapaszkodtam itt, ahol vagyok. Anyám pedig eldöntötte, hogy annyi év után, lehet ez vagy harminc, az egyetlen fiát vissza akarja kapni mindenáron, ha költözni kell, ha újat alapítani, akkor is. Bonyolítja némileg a helyzetet, hogy apám súlyosan magyar, nem is érti, hogy lehet valaki más, egyáltalán mi az. A románokat, a németeket, a cigányokat úgy-ahogy érti, az erdélyieket nem, a székelyekre meg csak legyint,

neki az történelem vagy félreértés. A nehezen meghatározható valamikkel van apámnak baja, ő azt szeretné, legyen egy szabályrendszer, és azt tartsuk be, éljünk aszerint mindannyian.

Egész életében Romániában élt, sosem érezte vagy tartotta magát erdélyinek, bár volt kolozsvári egyetemista, és nem érti, miért mondják őt a nyolcvanas évektől Gyulán erdélyinek a magyarok, pedig ő ágyai vagy kisjenői – aradi, a gyengébbek kedvéért. Ugyanazt a nyelvjárást beszéli, mint a határ túloldalán a magyarok, bár a kiejtésén csiszolt az iskola meg az egyetem, románul is úgy beszél, azzal az akcentussal, mint a gyulai románok, azt tanulta gyerekkorában, akkor még az volt a környéken a román nyelv uralkodó tájszólása. Vagyis a helyzetet érti, tudja, miért van ez, miből állt elő, de mélyen sértőnek érzi, anynyira megalázónak, hogy nem is érdemes beszélni róla. Erdély pedig egy kiábrándító világ a számára, mint a legtöbb magyar turistának, miután lekopik a napszemüvegről a csillagösvény pora, és látni engedi magát a valóság. Anyám természetesen erdélyi meg székely.

Amikor a világ alakulásáról véleményt akar nyilvánítani, apám rendszerint felolvas pár mondatot az éppen kéznél levő napilapból. Ideges, ha nem találja azt, amit gondol, felháborító ez a rendetlenség. Anyám mindig mindent elpakol, apám soha semmit, és ha valamit keres, anyámnak szól: hova tetted el már megint? Ha a szőlő műveléséről vagy a borok érleléséről, tárolásáról akar beszélni, akkor egy tíz vagy húsz évvel korábbi *Kertészet és Szőlészet* is megteszi, a nyolcvanas évek végén az volt a kevés magyarországi folyóiratok egyike, amit a román hatóságok engedtek megrendelni, végül már azt sem, de

a zsinórral összekötött évfolyamok egy egész rökamiéládát megtöltenek, és pár köteg mindig kéznél van. Hoszszan keresi a megfelelő cikket, szőlőfajták, oltványok, eszközök, vegyszerek, a bornak lelke van, hogy az embernek is, az kétséges, viszont az alkohol maga az ördög, mondja anyám. Apám szenvedélyes borász, egyszer-kétszer sikerült is nagyon finom fehérbort előállítania, egyszer pedig kiváló ecetet. A többit is megittuk, de azokra már nem emlékszik senki. A kisjenői kertünkben minden megterem, ami a konyhára kell, sárgarépa, vöröshagyma, zeller, petrezselyem és a zöldje, paradicsom és paprika, van málna, ribizli, alma és barack, nemes szilva, kajszi, josta, még egy székely fenyő is felnő az alföldi égbe, de szőlő termesztésére alig alkalmas a környék, és a kertünk fekete földje egyáltalán nem. Apámat ez nem érdekli, a talajról meg az éghajlatról ő nem tehet, különben is anyám intézte a házhelyet annak idején, házat is ő akart építeni, ahogy annyi mindent, bár világéletében városon szeretett volna élni, fenn a sokadik emeleten, hogy ne kelljen anynyit dolgozni, ahogy mondja, mert városon az ember hazamegy a munkából, és bekapcsolja a tévét. Apám olvasni szeret, nem kertészkedni, borászkodni vagy gazdálkodni, keveset iszik, és nem rendszeresen, annyit semmiképpen, hogy az álmait elhihetné, vagy hihetetlent álmodna, ebben is különbözünk. Pontosan ki tudja számolni, mennyibe kerül egy pohár bor, és hát olcsóbb, mint ha boltban vennénk, hosszú időn át alig is lehet Romániában iható bort vásárolni, igényesek vagyunk, mellesleg, ő a fehérbort szereti, én a vöröset, nyilván. A saját borunkkal pénzt takarítunk meg, így szól az elmélete, amit egyszer előad. Már nem emlékszem, hogy dicsekedni akart, vagy

mentegette a lőrét, ami a lehető legjobbra sikerült, de. Ha sem szőlőt nem termesztünk, sem bort nem iszunk, akkor is ugyanannyi pénzt takarítunk meg, vagy többet, mondom én, mert éppen kötekedni van kedvem. Anyám szerint a borért kár minden kapavágás, ebben fundamentalista, ahonnan ő származik, a Székelyföldnek abban a szegletében a szőlőt csak az irodalomból ismerik, bár ez rosszmájú túlzás, viszont antialkoholista, engem állandóan az italtól félt, mint utólag kiderül, nem alaptalanul, de túl korán kezdi a féltést, sokáig nem is értem, hogy miről szól ez a retorika.

Abból a kérdésből, hogy ha saját kezünkkel végzünk el valamilyen munkát a ház körül, nyerünk-e, vagy csak nem veszítünk, éveken át tartó, mindig felparázsló, ingerült szóváltás kerekedik. Hiába mondom, hogy ha a nyereség számít, akkor a szomszédnak öntsük a járdát, és fizettessük vele ki, vagy adjuk el a bort, például, bár ezt csak anyám szeretné, de legalábbis ne számszerűsítsük a többletet. Apám szerint marxista vagyok, az ő szájából ez egy szitokszó, pedig én nem azt szorgalmazom, hogy fizesse ki a munkámat, hanem csak ismerje el, hogy járdát nyertünk, és nem a kőműves bérét, a borral vagyunk többek, nem az árával. Úgy gondolja, hogy a fiú köteles az apjának dolgozni, ebből lesz a többlet, magunknak ingyen dolgozunk. Különben is mindenem megvan, de én nem értem, miért kell ingyen dolgozni magunknak, kivált, ha minden megvan. Netalán tartozom, vagy ez így szokás? Egyáltalán kik vagyunk mi? A munkát értem, el kell végezni mindent, ami adódik, bár én anyámmal ellentétben nem szeretek dolgozni, nem kell állandóan lefoglaljam magamat valamivel, inkább túl akarok lenni rajta, ahogy

apám is, de az ingyenességet nem értem, hogy jön ez ide? Apám érti, de nem hajlandó megmagyarázni, mert abból vita lesz, érvelni kell. Biztos marxista vagyok, utálom, ha dolgoztatnak, főleg, ha közlik velem az ingyent. Anyám a falra tudna mászni ezektől a szóváltásoktól, neki a békesség a legfontosabb, és kerül mindig minden konfliktust, így tudja, de ha vitatkozunk, és nem tud elhallgattatni minket, sértődötten elmegy, neki dolga van.

Apám szabadidejében gyakran barkácsolunk, és elsőre többnyire összeomlik valami, vagy félresikeredik, általában olyan dolog, aminek a létrejöttét anyám kezdeményezte, apám nekiállt megcsinálni, de nem boldogult vele, én fejeztem be, vagy együtt kínoztuk. Fáskamra, tyúkól, járda, kerítés, fészer, ami a ház körül fontos, ami nélkül nem lehet élni. Én szeretem a fúrás-faragást, méricskélést, tervezgetést, rá is áll a kezem sok mindenre, ipari líceumba jártam, dolgoztam gyárban sokfélét, de én is csak félig-meddig értek mindenhez, és nem szeretem, ha parancsolnak. Apám egy szeget sem tud rendesen beverni, férfiak között ez és a megfutott menetű csavar olyan blamázs, mint focikapusnak a kötény. Irodában élte le az életét, eredetileg balkezes, de átszoktatták, megzavarták ezzel a mozgáskoordinációját, viszont roppant igényes, olyan nincs, hogy valami jó legyen neki. Én ehhez mérten felületes vagyok, úgysem lesz az jó, meg is szakadhatok bele. A takarékos volta már-már fösvénység, eleve kár a felhasznált anyagért, a vas, a deszka, a szeg, a csavar, a cement mind pénzbe kerül, drága vagy nehéz beszerezni, a szerszámaink, az eszközeink is kezdetlegesek, lehetőleg mindenből a legolcsóbb, de ha kettő van, a rosszabbikat használjuk. Apám valójában nem

fösvény és nem kétbalkezes, csak bizonytalan, minden tettéről és szaváról kiderült már egyszer, hogy rossz, érvénytelen, vagy azzá lehet. Az egész életünk egy barkácsolás, olyan ízű pillanatok sorozata, mint amikor rájövök, hogy rossz helyen vágtam bele a deszkába, de már mindegy, és az egészet ehhez a rosszul centizett valamihez fogjuk igazítani. Mindig későn vesszük észre, menthetetlen, de ha már levágtuk, nem dobjuk el, megtoldjuk, kipótoljuk, átkötjük, ahogy lehet, drót, fólia, pillanatragasztó, *tajkolunk*. Magad, uram, ha szolgád nincs! Mindig minden befejezetlen, tökéletlen, improvizált. Áll apám a colstokkal, a fűrésszel vagy a szintezővel, a szemüvegét igazgatja, és gondolkodik. Általában olyan, mint egy átnevelő táborból szabadult értelmiségi, mindig hosszan kell mérlegelnie, hogy most mit szabad, mit kell és mi tilos. Leginkább a miérten gondolkodik, hogy miért kell neki csesztonsapkával a fején olyasmit produkálni, amihez nem ért, amiből úgyis kudarc lesz, idegesség, eltörik, hasad, görbül, szakad, ledől. Idő persze van rá, hétvége, szabadság, hivatalos ünnep, legfennebb unjuk, hogy lassan telik az idő, hamarosan kezdődik egy focimeccs, de lehet kézilabda vagy jégkorong is, atlétika, síugrás, tehát sietni kell mégis. Mindjárt kész az ebéd, hiszen ez a legfontosabb, tulajdonképpen azért van minden, hogy ebédelhessünk, anyám úgy tudja, egyetlen munka az, amit ő végez, minden egyéb hobbi, időtöltés, de ha őt nem akadályozzuk, akkor jó, bár ha segítenénk, az volna még jobb. Kétszer mérünk, egyszer vágunk, tartja a mondás, de mi háromszor mérünk, egyszer vágás előtt, kétszer utána, hogy biztosak legyünk, tényleg elszabtuk megint. Az a jó, hogy gépeink nincsenek, bár apám álmodozik és

tervezget, idővel beszerez egy cirkulát, de attól én félek, tényleg életveszélyes.

Nem csoda, hogy anyám leginkább annak örült, ha elhívhatott egy rátermett kollégát a műhelyből, vagy át egy szomszédot, kerül, amibe kerül, és mi nem barkácsolunk, nem veszélyeztetjük a testi épségünket, nem megy kárba anyag, szerszám, nem vitatkozunk a miérten és a mikénten, ráadásul olyan az egész, mintha anyám intézte volna egyedül, mintha ő csinálta volna meg. Rendszerint olyankor ért rá a szakember, amikor apám nem volt otthon, gyorsan dolgozott, olajozottan, drágán-e vagy olcsón, ma már nem érdekes. Apámnak örülnie kellett volna, hogy megint elkészült valami, de nem örült, azonnal talált egy kifogást, rossz volt a kerítés, a járda, a szín, és tulajdonképpen minden, évekre visszamenőleg is rá tudott mutatni egy sor hibára. Hogy a szomszédasszonyok mit gondoltak közben, arról mi azt gondoltuk, hogy nem érdekes. Mi pontosan tudjuk az igazat. Azután kiderült, hogy hiába tudjuk, hiába tudja mindenki, hogy a fusizók a hivatalos munkaidejük alatt hajlandók csak bármit elvégezni, és hiába tudjuk, hogy a pletyka csak pletyka, és könnyű annak, aki nem jár dolgozni. A pletyka nagy úr. Jön hozzánk valami szerelő, már megint délelőtt.

Anyám magát tekintette családfőnek, bár ezt így sosem fogalmazta meg, minden mindig úgy kellett legyen, ahogy ő akarta, ez volt a természetes számára, tulajdonképpen róla szól az egész, bár ő úgy tudja, értünk tesz mindent, ránk áldozza magát. Ha nem az van, amit ő akar, és ahogy ő akarja, előbb nyomatékosan szól, megismétli, ha nem engedelmeskedünk, elkezdi csinálni, húzza, rángatja, csapkod: anyám a lapáttal, ásóval, fejszével,

kombinált fogóval, csőkulccsal mindennapos látvány, kerítésoszlop, járda, fatuskó, gázpalack, anyám elnyűhetetlen. Azután rosszul *fog lenni*, a vége mindig epekrízis, olykor hetekig készül rá, mert nem lehet mindig az, amit ő akar, ha mi is egészen feláldoznánk magunkat ezért, akkor sem lehetne. Mégis az a legrosszabb, amikor ellenáll valaminek, ilyenkor még a betegségen, a rosszulléten is túl tud lépni, két hányás között kinéz, felkel, intézkedik, amit ő ellenez, az biztosan nem lesz. Sosem szimulál, teljesen átéli magát.

Anyámnak életprogramja van, házi feladata, amit el kell végeznie. Ezt a feladatot végső soron a Jóisten adta neki, ahogy mindenkinek a sajátját, az élet arról szól, hogy a feladatot teljesíteni kell, az életünk árán is: áldozatot kell hozni. Az a baj, hogy én vagyok az anyám központi feladata, a kötelesség, amelyet teljesít, rendszerint ellenemre is. Mennyit kell harcoljak veletek, sóhajtja sokszor, a másik feladat nyilván az apám. Nem rest harcolni, ha másként nem megy. A bort is ő szeretné adagolni, de abból verbális huzavonák támadnak, anyám szerint az alkohol méreg, apám szerint a bor egészséges. Ilyenkor sorolni kezdi pozitív élettani hatásait, vitaminok, aminosavak, antioxidánsok, több száz azonosított, megnevezhető vegyület, ezzel mind egyetértek, apám ebben szaktekintély, az alkohol csak univerzális oldószer, abban oldja fel az égi vegyész a sok hasznos anyagot. Ilyenkor szünetet tartunk, apám legszívesebben felütne egy szakkönyvet vagy folyóiratot, utána töltene egy pohár bort, hogy ellenőrizzük az olvasottakat. Anyám szerint egyetlen egészséges dolog van, mégpedig a szakadatlan munka, mert egyre nehezebb a megélhetés, egyre hígabb a pénz, mert

nincs aranyfedezete, tehát állandóan tevékenykedni és takarékoskodni kell, spórolni, amivel csak lehet. Előbb mindig a maradékot kell felhasználni, a száraz kenyeret megenni, a tavalyelőtti dzsemet felbontani, mindig maradjon az ebédből holnapra, de lehetőleg holnaputánra is, legyen étel, ahogy mondja, mindegy, mi az, mindegy, milyen. Otthon a legrosszabb ruhában járunk, semmit nem dobunk el, minden jó lesz valamire, néha még a szemétből is kimenti, amit én elhajítottam, legalábbis átvizsgálja. Akkurátus, indiszkrét, erőszakos. Hajcsártermészete van, mondja magáról, és nem tudja senki, hogy ez a hajcsárság nem az ökrökről, tevékről, öszvérekről szól, hanem a kollektivizálást végző elvtársakat nevezték hajcsároknak az ötvenes években a Székelyföldön. Mire nekiállnék elvégezni a kiosztott feladatot, ő már elvégezte, és szemrehányóan néz rám, valójában azt szeretné, hogy csináljuk együtt, irányítson meg diktálja a ritmust, a végén megköszöni, hogy segítettem, akkor is, ha én végeztem el egyedül. Minden azért és azáltal történik nálunk, mert ő mondja, az önállósodást nem veszi jó néven, mindig bele kell szólnia mindenbe, akkor is, ha nem ért hozzá. Apámat is megelőzi, lekörözi, hacsak lehet, mindegy, hogy kapálás, favágás, tűzrakás, bevásárlás vagy éppen a tüzelő meg az építőanyag beszerzése, és az ügyintézésben utolérhetetlen. Mindig korábban kel, hamarabb van talpon, gyorsabban jut eszébe, hogy mit kell csinálni, apám engedi, ha neki ez a fontos, csinálja. Anyám a férfimunkákat szereti, inkább zsákot hordana reggeltől estig, mondja, mert nem szeret főzni, nincs annak semmi látszatja. Enni sem szeret, állandó emésztési problémák gyötrik, az evés is egy feladat, meg az etetés, mosogatni

szeret, mosni, vasalni, takarítani, mert annak, ha rövid ideig is, de látszik az eredménye. Rossz étkű gyermek voltam, ez is mennyi vesződség, és azután egy influenza miatt már nem érzi az ízeket, a szagokat rendesen, vagyis a rozmaring, a kakukkfű, a majoránna, a szerecsendió szagát nem érzi, a mosószappanét, a benzint, a lakkot igen.

Apám néha kitör ebből a rendszerből. Anyám is úgy tudja, hogy apám kellene legyen a családfő, de nem megy neki, a bor is ilyen kitörési kísérlet, meg sokszor a barkácsolás, a gazdálkodás, de leginkább a betegség, amibe elvonul. Az anyám főnökségével nem is volna baj, mert pontos, határozott, energikus, csak állandóan panaszkodik, hogy mindent neki kell csinálni, szervezni, és menynyire nehéz, keserves, kilátástalan, mindig egyedül van, mindenért ő a hibás, ha nem jön össze. Mert magunknak állandóan ingyen dolgozunk, és magunk ellen is, mondom én magamnak gonoszul. Apám megjegyzi, olyan is az egész, mint amit anyád csinál. Nekem mondja ezt, sosem anyámnak, nem is mondja, inkább suttogja, mintha befelé szívná a levegőt, és legyint. Neki én is csak olyan vagyok, mint akit anyám *intézett,* tudta ő már akkor, hogy nem lesz ebből semmi, de nem szólt bele. Ugyan minek? Anyám is nekem panaszkodik, hogy milyen nehéz az élet, mennyire boldogtalan, messze rokonai vannak, ezek itt idegenek. Ha nem úgy viselkedem, ahogy kell, én is *ezek* vagyok: Vida. Különben örül annak, hogy mindent megadott nekem, és minden áldozatot meghozott, hogy legyen belőlem valami.

Az értem hozott áldozatért engedelmességgel tartozom, nyakig el vagyok adósodva, anyám úgy mondja,

szót kell fogadnom, és ez örökre szól, mindenre vonatkozik. Nem csak beleszólhat az életembe, mert hogyne, elvégre jót akar, és pontosan tudja, nekem mi a jó, de valamiféle hallgatólagos egyezmény is köttetett a születésemkor, hogy majd úgy fogok élni, ahogy kell, amire neveltek. Nekem is feladatom van, amit a Jóisten adott, és amit anyám közvetített, ő ellenőrzi és kéri számon. Én viszont engedetlen vagyok, *szófogadatlan,* ilyen a természetem, mondja. Ülök nyakkendő nélkül és szakállasan egy irodalmi rendezvényen Markó Béla mellett, ő nagy ember, én kicsi vagyok, ő gazdag, én szegény, ő a Fejedelem, én csak egy író vagyok, ezt mutatja a tévé a szüleimnek a kortárs erdélyi magyar irodalomból. De azért jó, hogy komoly és disztingvált emberek társaságában látnak, meg is kérdezi apám egyszer, hogy ez az Esterházy Péter rokona-e annak a valamikori focistának?

Az irodalom

Sose tudtam apámnak elmesélni, hogy mit jelent az íróság. Magamat sem volt könnyű meggyőznöm, hogy az vagyok, pedig gyerekkoromtól erre készülök, azóta sem tudom, hogy mi késztet rá, mindenféle magyarázataim vannak, ideig-óráig jó szolgálatot tesznek, de. Amikor 1985 tavaszán elhatározom, hogy nem leszek geológus, hanem magyar szakra fogok felvételizni, már két egész füzetet megtöltöttem sűrű, apró kézírásos szöveggel, két éve egyebet sem csinálok a tanulás helyett a szilenciumon, csak körmölöm az *emlékirataimat,* és azután – mert feléltem összes emlékemet – egy regényt. Nem gondolom akkor, hogy ki kellene adni, az sem jut eszembe még, hogy majd könyveket fogok írni, vagy esetleg írhatnék. Nem is emlékszem, hogy kezdődött, mi volt az apropója, olyan, mintha mindig is félig üres füzetbe írogattam volna. Nem akarom megmutatni, és hát nem is érdekel senkit, észre sem veszik.

A regényben kamasz hősöm szüleitől elegánsan megszabadultam, mint Dragomán György a *Máglyá*ban, mert ha szülők is lábatlankodnak egy történetben – gondoltam én –, akkor semmit sem lehet igazán: lovat, kutyát, macskát tartani, például. Nagyapám világháborúból maradt puskáját nem lehet elővenni a nyikorgó padlódeszka

alól. Nem tudunk a húgommal átúszni a megáradt Körösön a szigetre, mert azt mondják a felnőttek, hogy nincs ott semmiféle sziget, harminc évvel később látom egy katonai térképen, hogy van, és régebb nem csak áradáskor volt. Nem ejthetjük el életünk első és utolsó őzbakját, amelyet nyárson kellene megsütni, különben is kenyér nélkül sült húst enni betegség, a szüleim így tudják. És ezt a sok hiábavaló álmodozást be kell fejezni, dolog van, és tanulni kell, a valóságban kell élni, mondja mindig anyám. Autóbaleset erre a regényíró megelőzési technikája, sosem volt autónk, és hát nincs húgom, egyke vagyok, magyar, nincs puska, nem úszunk át, őzpecsenyét azóta sem.

A regény is egészen másról szól, mert nem én írom, hanem írja magát, nem érdekli a gondosan elkészített vázlat, csak akkor még nem értem, hogy a próza miért viselkedik úgy, mint egy szeszélyes folyó, nem tudom, hogy a nyelv tulajdonképpen egy hatalmas élőlény, de érzem. Azt sem gondolom, hogy rossz viszonyban volnék a szüleimmel, hisz mindent megtesznek értem, felneveltek, taníttatnak, mindennel ellátnak, apám sosem ütött meg, anyám is csak amíg hagyom, de valamiért nem szeretek hosszan velük lenni, és ezért bűntudatom van. Kamasz vagyok, bár nem tudok róla, a mi családunkban még akkor nem volt a kamaszkor feltalálva, csak odaát (Magyarországon), a tévében. Nálunk jó gyermek van, szófogadó, vagy rossz, engedetlen, tekergő. Nem szeretném, ha most az a regény előkerülne, és valaki beleolvasna, bár akkor nagyon büszke voltam, hogy betöltöttem vele a füzetet. A képtelen történetek aggasztottak, nincs ez rendben így, gondoltam, a fantáziám nyugtalanított, hogy a

hőseim és az elbeszélő egyetlen fontos dologgal foglalkozik: a szökéssel.

A korábban kezdett emlékirat szövegét elszórtam, pedig most fontos lenne, tulajdonképpen azt folytatom, mert rengeteg kacskaringó után rájöttem, hogy mindig magamról írok. Ezt mintha kezdetben egész pontosan tudtam volna, bár néha sikerült kellemes vagy kedélyes távolságra kerülni magamtól, azután kiderült, hogy mégsem. Nyomasztó közelség lettem, fárasztó hasonlóság, ismétlés, mánia, mert mindig betüremkedik az az önmagam, akivel nem szeretek együtt lenni, és már annyi apró dologra nem emlékszem pontosan, annyit meséltem, fabuláltam, hozzáírtam és hallgattam el, hogy magamban is kételkedem.

Akkor most engem fogunk megírni, mondtam 2015 márciusában, amikor egy regény első fejezeteit félretettem, és hirtelen megkönnyebbültem, mint aki levetett egy kényelmetlen szerepet. A szentháromsági kastély romjainál jártam (Bereczky-kúria), amelybe regénybeli nagyapám a harmincas években éppen berendezkedett volna, a kastélyt áthelyeztem Nyárádszereda mellé egy kies völgybe, ne legyen messze a lakott vidéktől, mégse kelljen az egész falu világát ábrázolnom, mert regényt akartam írni, és nem monográfiát, bár ez utóbbi sem volna hálátlan feladat. Nyárádszereda egy hajdani mezőváros, ami sokban hasonlít Kisjenőre, ahol felnőttem. Az ipar elmúltával a település olyan falu lett, amilyen addig sosem volt, a mobilis réteg elvándorolt, elvitte magával a kultúrát és az emlékezetet. A helyben maradók visszakapott földjeiket művelik, és civakodnak a múlt sérelmei fölött, a jövő bizonytalan, mint mindig, Romániát

ócsárolják, a cigányokat szidják, meg Európát, Magyarországon szeretne élni mindenki, legalábbis magyarul. Az emberi kapcsolatok falusiasak, aki nem rokon, nem szomszéd, az idegen, a viszonyokat átlátni, megérteni egy élet sem elég nekem, részben mert se kutyája, se macskája nem vagyok itt senkinek, részben mert a kapcsolatteremtés nehéz a számomra, ilyen a természetem, a neveltetésem, vagy csak magammal vagyok örökké elfoglalva.

Talpraesett, világot látott székely ember a regénybeli nagyapám, aki egy optáns birtok gazdátlanul maradt udvarházába fog beköltözni, amit ő kastélynak nevez. Galacon és Bukarestben dolgozott, egy kis pénzmaggal jön Erdélybe vissza 1933-ban, szimbolikus az évszám. Véletlenül keveredik a Nyárád mentére, átutazik, megkedveli a helyet, és az elhagyott birtok előcsalja titkos álmait, a maga ura lehet. A környék tetszik neki, de idegenkedik a helyzettől, a ház, a birtok túl nagy. Mint akkor sokan, ő is állandóan azzal a problémával szembesül, hogy ha túl sok a föld, nem lehet megművelni, ha kevés, nem lehet belőle megélni. A fogadott munkástól sajnálja a bért, mert kiadásnak tekinti, úgysem dolgoznak jól, tehát a családját fogja majd hajszolni kifulladásig. Csakis önálló paraszti gazdaságot tud elképzelni, semmiféle társulásban, szövetkezésben nem akar részt venni, legjobb szomszéd az erdő. Nem akar úr lenni, sem vállalkozó vagy spekuláns, egyszerű falusi ember, aki sok nyomorúságot élt meg, a biztos megélhetést tartja elsődlegesen fontosnak. Ha anyagilag fel is tudna érni egy bizonyos szintre, sosem lesz a birtokos osztály tagja, de még nagygazda sem. Mindig bicskával fog enni, de hogy a levest is, az ironikus túlzás. Nyáron is csizmában jár, vagy mezítláb, a félcipő töri

a lábát, és nem tartja a bokáját. Ha jól él, sült húst eszik, ha még jobban, akkor két szeletet, de kedvence a puliszka marad, tejjel, túróval, bármivel, és valamilyen *kanalas ételt* kér mindig, legyen káposzta benne, krumpli vagy bab, hússal, de legalább pirított szalonnával.

Idegenkedne a kastélytól, ahogy én is a ráosztott szereptől, van ebben valami fals és erőltetett. Az igazi nagyapám elküldene a jó büdös francba, ha ebbe a kastélyba próbálnám beköltöztetni, a csűrben vagy az istállóban szívesen ellakna, esetleg eszkábálna magának egy kunyhót az erdő alatt, vagy behúzódik az egyik cselédszobába, hogy kiteleljen. Én is arról írok, hogy idegenkedik, ki fogják majd penderíteni a birtokból, előbb 1940-ben a dicsőségesen bevonuló magyarok, azután a még dicsőségesebb szovjetek, végül a dicstelen kommunisták, de azok örökre. Nem akarom én a székely nagyapámat bántani, tipikus erdélyi történetben szerepelt volna, kis módosításokkal, fölfelé akartam mozdítani a társadalmi hierarchiában, mert a mi családunk örökké feltörekszik, van ehhez lendület, ész, akarat. Türelem és belátás nincs.

A baj az volt, hogy nem a valódi, nem valamelyik képzelt, még csak nem is a regénybeli lehetséges nagyapámról írtam, hanem végig magamról. A nagymamám is én voltam közben, ez pedig meghaladta minden írói képességemet, riadtan eszmélek arra, hogy magáról nem mondott nekem semmit, mert nem volt ahhoz szokva, hogy magáról beszéljen, és nem kérdeztem én sem, más sem. Próbáltam olyan embereket képzelni belőlük, amilyenekre a regényhez szükségem lett volna, de nem sikerült. Önálló életet éltek, azután megszöktek az általam épített világból, magamra hagytak a kulisszák között. A nagymamám

nem ódzkodna az udvarháztól, csak attól, hogy kint van a világ végén, bár a környék festői, nyugodt és viszonylag biztonságos. Ő iparoscsaládból származik, az apja Brassóban tanult csizmadia, nem suszter, földjük kevés van, azt sem ők művelik, gazdák, mesteremberek lesznek a férfiak, ha sikerül nekik, ha nem, akkor gyárban, építkezésen vagy bányában dolgoznak, de nem parasztok, ez fontos öntudati elem, és nem úgy élnek, akkor sem, ha szegényebbek. A nővérei, ha nem tudnak idejében és jól férjhez menni, cselédnek állnak Brassóban, Budapesten vagy Bukarestben, úgy nevelik őket, hogy cselédből gazdasszonnyá léphetnek elő, ha kedvez a szerencse, vagy elég ügyesek. Paraszthoz csak a nagymamám megy férjhez, nem is érti sokáig az utókor, hogy miért. Szerelemből, ez a tetsző változat. Más nem akadt, tehát megszerették egymást, ez a valóság, de nem kell feltétlenül szembeállítani ezt a kettőt. Akkor voltunk rokonok a Daniel bárókkal, amikor még ők sem voltak bárók, mondja nagymamám egy másik regényben, ezt megkérdeztem tőle a valóságban is. Neki nem volna gond egy ilyen erdélyi udvarház vagy villa belső terét kézben tartani, használni, háztartást vezetni, cselédeket igazgatni, hiszen erre nevelték, csak én ezt belülről nem látom, olvashatok róla bármennyit, nem lesz az enyém. Neki a földművelés jelent gyötrelmet, bár a háború alatt kimegy a bivalyokkal meg a nagyobb gyermekekkel szántani, mint minden falusi asszony, később a konyhakertben csodákat művel, és szül egy rakás gyereket. Tud a míves porcelánról, de nem futja rá, megteszi a cseréptál és a drótozott fazék vagy a bádog. Tudja, mivel fényesítik az ezüstöt, bár nekünk csak alpakkánk van, egyetlen ezüstnyelű kés, amivel a süteményt szeleteli,

majd kiderítem, hogy nikkelezett. Mindegy az, fiam, nem a nyele fontos, hanem az éle. Az angol teát szereti, később az oroszt, sok cukorral, hogy legyen íze. Zathureczkyné Zelch Manci 1934-ben kiadott szakácskönyve szerint főz, amikor lehet, szeret jókat enni, bár sokat kínozza az epéje, és gyakran üres a kamra, de ha kilenc egyenlő részre kell vágni valamit, ugyanolyan pontos, mintha négybe kellene. Van damasztabrosza, selyemkombinéja és egy hihetetlen kalapja a harmincas évekből, amilyet Greta Garbo visel egy filmben, nem is tudom sokáig, mire való az az ógörög sisakra emlékeztető filc.

Színes családregény lett volna, melyben egy ambiciózus paraszti és egy legalacsonyabb kispolgári világ ütközik, találkozik, és közben háború lesz, magyar világ és holokauszt, utána kommunista rémuralom, Magyar Autonóm Tartomány, nem unatkozik a család. A kastély, ami volt, és ami belőle maradt, meg az összes feltúrt helytörténeti adalék – hatalmas dokumentációt gyűjtöttem – csak egy jól vagy rosszul működtetett díszletül szolgált nekem, aki azt játszom, hogy mi volna, ha én lettem volna az, ott és akkor. Bele tudnám élni magamat, fel lehetne építeni egy történetet, de ahogy körmölöm a sorokat, egyre távolodik tőlem az egész. Unalmas házi feladat, amit én adtam magamnak, hiszen erdélyi író volnék, a polcon az életművem, bár ahogy apám mondja egyszer, az csak egy fél életmű. El is mosolyodom, hogy ha meg találnék halni most, ez lesz az egész.

A *Nagy Erdély-regényt* most sem tudom megírni, mert valami egészen más jár az eszemben, egy vagy több lépcsőfokkal mélyebben. Különben Erdély ma már egy kisregény csupán, zsugorodik, és unja mindenki, elege van

belőle, fárasztó, lerágott csont, és miközben a múltra meg a hagyományokra épülő jövőt firtatjuk, mindenki elfelé tart. Száz éve nincs már itt magyar jövő, régebben sem volt talán, csak úgy tűnt, már be sem kell ismerni, ezen is túl vagyunk, bár éppen arról írok, hogy nem akarok ilyen egyszerűen túl lenni rajta. Ez a *csak-magyar* Erdély mindig is hamis volt, száz év transzilván irodalomból alig derül ki, hogy itt románok, németek, zsidók, örmények, cigányok is éltek, élnek. Mi csak attól kapjuk fel a fejünket, ha a magyarokról valaki megfeledkezik, vagy olyasmit talál mondani, ami nem egyezik az elvárásainkkal. Különben nagyregényt bármiről lehet írni, de nem az a legfontosabb, hogy én is írjak egyet, és még egyet, bár jó volna egy igazi regényt írni. A profikra kell bízni az ilyet, akik tudják, mire vágyik az olvasó, mert az olvasó is tudja, hogy ha a következő lapon nem az történik, amire vágyik, le fogja tenni a könyvet, és csodák csodája, nem az történik, hanem valami még érdekesebb, amire nem is gondolt. Én amatőr vagyok, tulajdonképpen csak barkácsolok, módszer ez, és koncepció, nem vagyok elég szorgalmas, sem alázatos, közben állítólag csak irigylem a nálamnál sikeresebbeket, de én ezt nem érzem. Kicsi író vagyok, mondom védekezőn. Szinte mindennap újraolvasom azt, amit sikerült kipréselnem magamból, és egyre kevésbé tetszik, vagyis csak az tetszik, ami nagyon mélyről jön, akár betanult szerep, amivel azonosultam, akár a sötét valóság, amit megéltem.

Megérkezni egy elhagyott, feldúlt kastélyhoz az első világháború utáni évtized végén, bóklászni, elképzelni, hogy miként éltek itt, és mi történt, amiért ma már nem, vagy mit kellene tenni, hogy megint. A kastély utolsó urát

a közeli falu parasztjai verték agyon 1918 őszén, a berendezést és a gazdaságot széthordták, a földet a román állam kisajátította, valaki bérli valakitől, aki szintén bérli, alig művelik. Nem is kastély, csak a nagyapám látja annak, nagyobb udvarház, Erdélyben megteszi. Ide akkor még nem telepednek be románok tömegesen, de aki máshonnan jön, az gyanús. A román származásúak éppen rájönnek, hogy ezt mekkora előnyre lehet váltani, árulóknak tartja őket mindenki, de a sikeres átállást egy kicsit irigyeljük. Lesz ebből még baj, etnikai és lelkiismereti káosz egyaránt. Ezt a kastélyt szakszerűen kigondolni nekem feladatnak túl sok, hiába nézegetem a helyreállítás részletes tervrajzait, abból sem lett semmi, és a működését nem látom annak az életformának. Volt itt áramfejlesztő, amit a Ganz és Ts.-tól vett a község 1925-ben majdnem ezer amerikai dollárért, volt cséplőgép, pálinkafőző, vízi- és gőzmalom, kisvasút, járásbíróság, dalárda, úri meg székely kaszinó, iparegylet és vadásztársaság, könyvtár és kuglipálya, hetipiac, és ha szombatra esett az országos vásár (augusztus 1.), a zsidó kereskedőkre való tekintettel más napra helyezték, a román kereskedelmi miniszter is jóváhagyta egyszer. Élt még egy hagyományos népi kultúra a falvakban, amit nem sok figyelemre méltat a néprajztudomány. Járt itt Bartók, amit lejegyzett, annyi maradt a népzenéből, akkor már a sramlit kedvelték inkább, ahogy azóta sem szereti a nép a népzenét, mert olyan parasztos. A község urbánusabb, mint sok akkori város, bár járda és kövezett út alig van. Nem terem jó bor, de mindenki szőlőt művel, olyan, amilyen. A búza is keveset hoz, de kenyér az kell, lehetőleg fehér, az a férfi, aki a maga lisztjéből süttet. Aki szegény, az szegény,

aki gazdag, az is csak szerényen gazdagszik. Az 1921-es román földreform fiaskó, mint az összes korábbi és későbbi, az erdélyi nagybirtok megsínyli, valójában senki nem jár vele jól, de igazi nagybirtok errefelé sosem volt, a tulajdonszerkezet a kollektivizálásig keveset változik.

Lehetne még ennek a világnak a részleteit hosszan taglalni, színes, érdekes, találunk akárhány szívet melengető részletet, és rideg tud lenni az otromba valóság. A harmincas évek Romániájában latens polgárháború dúl, sok száz politikai gyilkosság történik, teljes a káosz. Hol van király, hol nincs. Demokrácia hol van, hol nincs, egyre kevésbé, néha statárium, ebből lesz a diktatúra, király, Conducator, párt, mikor ki igazgatja. A gazdaságpolitika liberális, a korrupció elképesztő mértékben hálózza be a mindennapokat, ettől mi magyarok irtózunk az elején, de gyorsan beletanulunk, határozott előnyei vannak. Sajtószabadság is van, meg cenzúra, nem kell lapengedélyt kérni, de például József Attila *Tiszta szívvel* című könyvét sem szabad Romániában forgalmazni, nem tudom, konzultáltak-e a román hatóságok ez ügyben a magyarokkal. Kormányválságok követik egymást szakadatlanul, és mi magyarok nem tudjuk, melyik oldalra volna érdemes állni. Nem is értjük, mi történik, csak azt, hogy ki fogunk hamarosan pusztulni, erről szól a világ, mert amíg magyarok élnek Erdélyben, a román államalapítás nem fejeződhet be. A politikát *odalent* csinálják, Bukarestben, a mentális térkép szerint az külföldön van, számunkra csak az elnyomás jön onnan, a viszonylagos gazdasági fellendülés ellenére. A határrevíziót várjuk, ha másként nem megy, a háborút, és legtöbbet az iskolai hercehurcákról cikkelyezünk a sajtóban, mert az az egyetlen

igazi közügy, ami Temesvártól Máramarosig, Szatmártól Brassóig összeköti a magyarokat. Rengeteg méltánytalanság éri a tanulni vágyó ifjúságot és azokat, akik Erdélyben akarnak élni magyarul, a sérelmek listája azóta csak gyarapodott, nem oldódott meg semmi, bár a problémák egy része elévül. Bocskai István szobrát időnként be kell venni a templom elől, azután megint ki lehet tenni, jelzi, milyen a politikai széljárás. Az az álomvilág, ami a Monarchia iránti nosztalgiából és a megmaradás ethoszából keveredik egy szép, édes, ám hamis, töredezett mázzá, minden helyben maradó magyarnak kötelező, miközben a tehetős elit suttyomban repatriál, mert a hazát Pesten hirdetik. Oda *felmegyünk,* az is külfölddé válik lassan, nemcsak politikai földrajzilag, de lelkileg is, bár a *Székely himnusz*t ott írták, hol írhatták volna másutt? Mit lát ebből a nagyapám, és mit láttatok vele, az teljesen rám van bízva, akkor is lehetek koncepciózus, ha egészen tárgyilagos meg szakszerű vagyok, építkezhetnék általánosságokból, és megszórhatnám kuriózumokkal. Hatalmas munkát kellene még elvégezni, hogy megtudjam, micsoda is ez az Erdély, sosem az, amit eddig hittem. A felfedezés öröme és a kétségbeesés egyszerre hasogat, egyik nap rájövök, hogy megértettem, másnap, hogy mit.

A világot, talán az egészet is, viszonylag könnyen át tudnám gondolni, de magamat roppant nehéz. Az én életem nem a letelepedésről, hanem a vándorlásról szól, keresés, de nem alapítás, hosszú távra én már nem tudok sehol berendezkedni, minden feltételes módba kerül, se földem, se más vagyonom nincs, a tudásom egyre kevesebbet ér, gyakran érzem, hogy itt ragadtam, és már nem is tudom, hova indultam eredetileg. A nagyapám

úgy tudja, Bukarestből, a háborúból, a hadifogságból és más drámai tapasztalatok helyszíneiről ugyanoda érkezik vissza, én már tudom, hogy miközben ellógtam valahova, minden megváltozott, még a nő is, aki talán hazavár, pedig ő volna a világ igazi közepe. Mindig a harctérről jövök, legyen az tényleges vagy a képletes értelemben vett, és amíg nem voltam jelen, addig harctér volt itt is, vagy ha mégsem, akkor magammal hoztam. A tulajdon, a föld, az erdő sem jelent már állandóságot, az emberek is átalakulnak, az emberi kötelékek, a viszonyok, túl gyorsan ahhoz, hogy követni lehessen, de hát ilyen ez a kor. Sehogy sem tudunk hozzámodernizálódni.

Az egyik helyiségben kitelelni, az menne, tüzet rakni a düledező csempekályhában, szalonnát sütni, és egy megmaradt, régi könyvet lapozgatni, mielőtt éjjel a takarókba csavarom magamat. A nagyapám is ezt csinálná, ő talpra állítana egy túlélésre berendezett gazdaságot, azután vagy megtűrnék, vagy elkergetnék, első szóra beállna majd a téeszbe, mert a földje nem elég a megélhetéshez, nincs is talán saját földje. A kommunista pártba nem állna be, nem mintha a javak igazságos elosztásához nem fűzne reményt, de az ateista propaganda számára botrányos, mélyen, őszintén vallásos ember, Jézus Krisztus bármely pillanatban befordulhat a sarkon, a mitikus időktől csak a négy elemi osztály választja el, és az, ahogyan az örökké fogyatkozásban levő pénzt számolja. Talán orvvadászkodna is kezdetben, bocsánatos bűn az nagy szűkség idején, bár Erdélyben akkor kevés a vad, mindenki azt lő, amit akar, már ha van puskája. Nincs román vadászati törvény 1935-ig, és kérdés, hogy a magyart be kell-e tartani, és ha igen, kinek.

A zsidó boltost, akinél a nagymamám egy ideig kereskedősegéd, elviszik Auschwitzba, egy összeírásban maradt fenn a neve, a boltot széthordták a helybéliek, a zsinagógát lebontották, nyoma sincs. Nagymamám mindent megtett, hogy legalább az egyik kisfiút megmentse, de nem sikerült, vagy nem is tett semmit, mert olyan idők voltak. Kellett volna, persze. Vagy nyugodjak bele, hogy nem lehetett? Kérhetem a nagyszüleimtől, hogy adott helyzetekben inkább lövették volna magukat agyon, és ne csak asszisztáljanak a történelem rémséges működéséhez? Ha én ott lettem volna, minden másként megy végbe? Oldják meg agyonlövetés nélkül, és becsülettel, kompromisszumok nélkül, mert ebből lehetne jó regényt kanyarítani! Nem lettünk gazdagok, de megmaradt a becsület, vagy az sem maradt meg, nincsen, ami megmaradjon, hiányzik az előfeltevés hozzá. Azt sem lehet kideríteni, hogy amikor a nagymamám 1944-ben a pincébe húzódik, mert éppen átvonul a front, mi történt pontosan. Az asztal lapjába fúródott repeszdarab nincs meg, de a helye látszik. A karon ülő gyermekét egy orosz katona bedobja a ribizliskertbe, úgy kell fellocsolni. A családi elbeszélés szerint eltűnik a nagymamám aranyláncáról a medál, amin Szűz Mária volt látható, régi bérmaajándék, egész biztosan az a csalfa némber vitte el, aki az orosz katonákkal viháncolt, de legalább a nagymamámat nem bántották, megúszta...

A kastély mögötti vén körtefa alatt lennie kell egy elásott kincsnek, hemzsegnek Erdélyben az elásott kincsek. Ha találunk valamit, testvériesen elosztjuk, utána feljelentjük egymást. Őszi éjszakákon medve jár le az erdőből körtét enni, rengeteg a medve nálunk, de nem félünk,

vagy ha mégis, nem ismerjük be. A mi házunktól pár lépésre mindig a vadon kezdődik, talán mert úgy élünk, talán mert csak ez jutott. Lennie kell a házban egy puskának, ha nincs, akkor egyet reszelünk, barkácsolás ez is, de az a másik nagyapám története. Tudnám ezt még folytatni, sok dolog van kéznél, tengernyi hallott, vagy magam által költött történet. Ám egy rövid huzavona után, vagy szörnyű gyötrelmek közepette, úgy döntöttem, hogy én a valós nagyapáim unokája és az igazi apám fia szeretnék lenni most, akkor is, ha író vagyok, ha írót játszom, nem mintha fiúnak és unokának lenni olyan egyszerű volna, ahogy apának és nagyapának sem könnyű. Anyának viszont a legnehezebb. Ez itt nem az irónia helye, nőként nehéz ebben a világban élni: sokat van hideg, olyan a klíma, olyan a lelkünk. És én hiába írok le mindent pontosan úgy, ahogy történt, vagy ahogy legjobb tudásom szerint megesett, mert azonnal fikció lesz belőle, kitaláció, ami újabbakat vonz magához, mindig a mondhatóság mentén haladok a történet vége felé, ami lehet, hogy az igazság, de ki tudja ezt most megígérni?

1985 tavaszán apám ezekről nem tudhat semmit, én sem tudok még. Vébéselejtező lesz, közvetíti-e a tévé, vagy csak a rádió, már nem emlékszem, apám furcsállja, hogy nem akarok kimenni a másik szobába, pedig élet-halál kérdése, a magyar válogatott sorsa múlik a mérkőzésen, Mexikó jön majd, és még utoljára hiszünk. Épp cserben hagyom a magyar válogatottat, ki is kapunk a hollandoktól, de ez csak átmeneti megbicsaklás akkor. Újságcikket írok az aradi *Vörös Lobogó*nak, életemben a harmadikat, ha jól számolom, akkor még komoly tétje van ennek a számolásnak meg a cikknek is. Nem tudom,

miért akarom ezt annyira, tanulom az öncenzúrát, újságírónak készülök, vagy csak be akarom bizonyítani, hogy estig meglesz a szöveg. Nehezen megy, apám megkérdezi, hogy fogok majd ebből a tevékenységből megélni, ha ilyen nehéz. Sehogy. Azaz jól, mondanám, mert azóta is a hóbortjaimnak élek, no nem abból, amit írok, hanem abból, hogy van még irodalom. Azt is mondhatnám, hogy nem tudom, mi lesz a megélhetéssel, megint elbaltáztam egy regényt. Házat nem építettem, egzisztenciát nem alapítottam, a levegőben lóg minden körülöttem, bár a szüleim a lelküket is kitették, hogy vigyem valamire, de én nem viszem, ez még csak nem is koncepció, hanem állapot. Harminc évvel ezelőtt is ehhez hasonló helyzetben voltam, akkor még nem állt a polcon a fél életművem, de volt magyar foci, az írás nem ment, vagy nehezen, vánszorogva, kényszeredetten, szembe kellett hát néznem önmagammal, és egy kicsit a világgal is.

Magammal akkor gyorsan ment a dolog, súlyos beszédhibával küszködtem, dadogtam, ez módfelett megkeserítette az életemet, nem csak a nőügyeket, alig volt nőügyem, ráadásul kezdtem rájönni, hogy vajmi keveset olvastam abból, amit majd a felvételin kérnek, esélyem sincs Kolozsváron magyar–francia szakra bejutni. Erdélyben az ember az egyetemre bejut, Magyarországon felveszik, apró nyelvi különbség egy nagy probléma jelölésére. A sikertelen felvételi után elvisznek katonának, vagy bevonulok, azután konzervgyárban dolgozom, Steinbeck is így kezdte, és aki nem volt katona, az sosem lesz férfi, nálunk ezt így gondolták. Nem vesznek fel évekig, nem jutok be, de próbálkozom, makacs ember tudok lenni, mikor a hóbortjaimról van szó. Valójában nem is én

készültem egyetemre, hanem az anyám készített, ami természetes, jól belém sulykolta, az biztos, állítólag azt kívánta születésemkor, mert szoktak valamit kívánni, hogy majd tanuljak jól, és ne igyak. Az életprogramját folytatom, és az életproblémáit is, azt hiszem. Hogy egyetemet járjak, egy korszakban olyanszerű cél, mintha az Everestre, de legalábbis a Mont Blanc-ra készülnék, olyan nehéz, távoli és reménytelen, úgy is állunk hozzá mind.

Akkor a világ egyszerű: Ceauşescu diktatúrája éppen felszámolni készül azt, ami az erdélyi magyar kultúrából még létezik, nemcsak a bölcsészkart meg az irodalmat, hanem egész városrészeket, falvakat, és milliók életét készül drámaian átalakítani. A falurombolási programot még nem hirdették meg nyilvánosan, de zajlik, a városokat már elintézték, az etnikai arány minden jelentős erdélyi városban végleg átbillent a románok javára. Tömegesen emigrálnak a magyarok, a németek, a zsidók, más kultúrájú és habitusú nép telepszik meg a helyükben, románok és cigányok, egész vidékek pusztulnak le máig hatóan, életformák, hagyományok, világok tűnnek el örökre. Nem könnyű elválasztani az egész Romániát átalakító szocialista modernizációt a nacionalista politikától, akkor sem, ha tudni kell, hogy az ötvenes-hatvanas években a Székelyföldön a párttitkár és a szekus is magyar volt, mint ilyenek, buzgóbbak, sokszor könyörtelenebbek a románoknál, és főként következetesek. Hogy mit rongált még el a magyar kultúrán kívül az a rendszer, minket, erdélyi magyarokat akkor egyáltalán és azóta sem érdekel igazán, azt süssék meg a románok, basszák meg, így mondjuk ezt valójában, ha őszinték vagyunk. Nem szeretünk arra gondolni, hogy a szocializmus áldozatai

között Romániában mégiscsak románok voltak a legtöbben, úgy kell nekik, ahogy a haszonélvezői között is, viszont ezt irigyeljük, mert ez nem igazság.

Erdélyben a 20. században minden rosszat a románok csináltak, ez posztulátum. Magyar ember ezt nem vitatja, magyar ember vagy ellenállt, vagy nem tehetett mást. Azzal is részt vett, azaz nem tehetett mást, ha csapot-papot hagyva kitelepült a szabad, boldog vagy legalábbis magyar világba, mert ez volt az elsődleges szempont, és hogy ott is diktatúra van, az senkit nem érdekelt, nem tudhatta, mert kígyót-békát kiabált akkor a román sajtó Magyarországra, de hogy ott (is) diktatúra van, azt nem mondta senki. 1985-ben a szocializmus hamarosan meg fog bukni, mindenki arra készül, vagy azt várja, de tudjuk, hogy akármeddig eltarthat még, és kérdés, hogy túl fogjuk-e élni. Azóta sem biztos, hogy túléltük, egyesek szerint nem lett volna szabad, mások szerint akkor sem halhattunk volna bele, ha nagyon akarunk. Ez túlzás, sokan belehaltak, számtalanok és névtelenek, ma sem tudja pontosan senki, hányan. Nem tudom, volt-e Romániánál sötétebb ország akkor Európában. Nem tudom, volt-e kilátástalanabb életpálya, mint magyar nyelv és irodalom szakos tanárnak lenni akkor Romániában, vagy arra készülni, nem mintha arra készültem volna, szinte senki nem akart már akkor sem tanár lenni, pedig akkor a pedagógus nem állt még olyan mélyen a társadalmi hierarchiában. Miért volt tízszeres túljelentkezés, azt ma sem értem pontosan. Számomra az ellenállás egyetlen értelmes formájának tűnik utólag, valami dac, elkeseredés, minden mindegy, és akkor miért ne? Volt valami közösségi összetartás, vagy az arra való igény, hogy mi mind,

akik magyar szakra felvételizünk, bár egymás versenytársai vagyunk, mégis egy nagy csapatot alkossunk, pontosan azok ellen, akik miatt e sokszor megalázó versenyre kényszerülünk.

Mi lesz majd veled a szóbeli vizsgán, kérdezi apám, ahogy minden közeli ismerősöm megkérdezi, mert kétségbeejtőn, förtelmesen, kiábrándítóan dadogok. Ettől van-e vizsgafrászom, vagy az állandó frásztól dadogok, akkor nem firtatja senki. Remélem, hogy úrrá tudok majd lenni rajta. Kézenfekvő volna, hogy mivel az élőszóban történő kommunikáció sokszor leküzdhetetlen feladat elé állított, az írás kínálkozott megoldásnak, de ez nem igaz, mert nem kell messzire mennem ahhoz, hogy belássam, a dadogás számomra nem egyszerűen artikulációs vagy légzési kérdés, hanem egy lelkiállapot, személyiségzavar, kognitív probléma, amit áthidalni vagy elrejteni jól-rosszul megtanultam, megoldani viszont nem sikerült. Írásban is dadogok, egyszer csak elakad a szufla, a gondolat, a mondat, de én nem hallgatok el, mondom, amit mondani tudok, és már nem én vagyok, aki beszél, vagy aki elhallgat, és nem tudom, ki vagyok, miért beszélek, ha éppen hallgatni kell, vagy miért nem mondom, ha meg kellene szólaljak, miért az utólag, mi ez a sorozatos mellébeszéd, mindig rossz tempó, rossz időzítés, pedig ritmikus szöveget is tudok írni, ha eltalálom, hogy éppen most van az ideje annak.

Író vagyok, az eltelt harminc éven át tartó alkotói válságomban volt összevissza ezeroldalnyi szünet, amikor nem vagy alig, tehát másoknak észrevehetetlenül dadogtam, és ez elég arra, hogy valamilyen komoly, civil és felnőtt szakma elsajátítását addig halogassam, amíg

már késő. Szeretek ugyan barkácsolni, nehéz vagy alantas munkáktól sem ódzkodom, de körülményes már elhitetnem bárkivel, hogy rendesen be tudok verni szeget, meg tudok húzni csavart, vagy fel tudok ásni kertet, főleg ha valóban a munkámból származó többletre hajt az illető. Nem mintha az írás nem volna igazi szakma és igazi munka, csak a legtöbb foglalkozással ellentétben itt nem a biztonsággal megismételt műveletsor vezet az elérendő célhoz, hanem a cél újragondolása történik biztonságosan meg nem ismételhető műveletsor által. Minden mondatban újrafogalmazni az egészet. Minden mondatban próbára tenni az elbeszélés, a mondás hitelességét. Hát miféle szakma ez? Az ember úgy tesz, mintha tudna valamit, és nem lehet biztos abban, hogy a következő mondatban nem az derül-e ki, hogy ez minden, amit tud. És mi van, ha ki sem derül, vagy csak a több száz oldal végén, netalán a könyv megjelenése után? Mi lesz, ha rájövök, hogy a könyvem rossz, hamis, hiteltelen? Vagy ha még csak rá sem jövök? Mi lesz, ha miközben írom, átalakulok? Részben ez is a cél, de mégis. Mi lesz, ha annyira átalakultam, hogy már nem tudok azonosulni azzal, amit megírtam? Újrakezdem, vagy újat? Végül is az ember saját magát írja, szét vagy össze, nem ugyanaz, de tulajdonképpen egyre megy. Az írás folyamán azt érzi, hogy a nyelv sokkal több nálánál, szabadon meg lehet merítkezni ebben a tágasságban, rá lehet hagyatkozni. Aki tapasztalta, mindig ebbe vágyik, olyan, mint a szerelem és a bor, lehet élni nélkülük, de nem érdemes.

Mire akkora lettem, hogy ilyenekről olvasok vagy beszélek, apámat már nem érdekli az irodalom, és az írott kultúra is csak alig. Hallott ugyan Szilágyi Domokosról, öngyilkos lett, alkesz volt. Nem emlékszik, hogy lett volna Bodor Ádám nevű ember a teológián, vagy ha igen, rokona-e Bodor Pálnak? A nevek sem jelentenek semmit neki, talán azok, amelyek a Szabad Európán elhangzanak. Sütő Andrásról hallott, pontosan emlékszik, hogy 1958-ban írt volt egy fulmináns cikket az operett ellen, amit szerinte be kellene tiltani. Éppen Kolozsváron vendégszerepelt Honthy Hanna a Fővárosi Operettszínházzal, a *Csárdáskirálynőt* játszották. Apám sem kapott jegyet a bemutatóra, mint sok ezer más nézőjelölt, viszont a cikket olvasta. Mindig ezt emlegeti, mikor Sütőt a nyolcvanas évek végén mennybe menesztik Magyarországon, a *Lócsiszár* vagy az *Anyám könnyű álmot ígér* nem érdekli. Gyűlöli az úrrá előlépett kommunista elvtársakat, a volt írókádereket, nem hisz az ellenállókban, és nem hisz az ellenállásban, az írók ellenállásában végképp nem. Maradtak volna elvtársak, vagy sose álltak volna be. Illyés Gyula kapcsán egyszer felcsillan a szeme, mert eltette valaki elől a bort, aki egyetlen hajtással itta ki a poharat. Kár beléd, mondta Illyés. Ez igen, mondta apám. A *Puszták népét* lapozgatja egy ideig, majd leteszi, igen, így éltünk mi is. Fáradt lemondás van benne, nem akar lebeszélni semmiről, nem mondja, hogy legyek inkább agronómus vagy kertészmérnök. Azt szeretné, ha elmennék Németországba vagy Amerikába, mindegy, minek. Pontosan tudja, hogy Romániában és odaát (Magyarországon) sem lesz semmi, normális gazdaság, emberhez méltó élet nem lesz soha, őt egy pillanatra sem kápráztatta el a Kádár-korszak jóléte, és a rendszerváltás is későn jött neki. Az elnyomottak elnyomók akarnak lenni, mondja, azonnal tiltakozom, hogy én nem. Hát akkor

elnyomott leszel, zárja le a szóváltást. Más nincs, kérdezném tőle, de nem kérdezem akkor, utólag tudom, hogy mit válaszolna, vagyis nem válaszolna, keresgélni kezdene egy újságcikket, azután hogy nem találja, valami másról kezdünk el beszélni, a kínai kelről, mert igen magas a cinktartalma, vagy hogy a fokhagymát az egyiptomiak is ették, minden betegség ellen jó, ezt írja legalábbis a *Kertészet és Szőlészet*, ez van kéznél.

Borozgatánk apámmal, mondhatnám, és tulajdonképpen ez jól van így. Anyám néha beleszól, hogy már megint isztok. Ő is aggódik a jövőm miatt, az irodalom neki valami távoli és szép dolog, nagyon szeret olvasni, a megható regények és a szívhez szóló, érthető versek a kedvencei, *Réztábla a kapu alatt* és Reményik Sándor. Ez így persze leegyszerűsítés, de sosem boldogult a modern költészettel, neki azt nem tanították meg olvasni az iskolában, és a regényben is legyen világos, jól követhető történet, ne legyenek hullák, rébuszok és trágár szavak. 1989 decemberében, amikortól nem borotválom többet az arcomat, és Ceauşescut agyonlövik, mint egy kutyát, anyám ujjongva mondja, hogy most már érdemes lesz magyartanárnak lenni Erdélyben. Szép a gondolat, ő mindig optimista, ráadásul tehetséges vagyok, és jól fogalmazok, szerinte. Nem érti, hogy sosem lehetek tanár, továbbra is dadogok, bár fölvettek az egyetemre, neki az írás egy kedves hobbi, mint a makramé vagy a horgolás. Mondom, hogy igen, csak éppen egész embert követel, nem asztalt, papírt, csendet, hanem elsősorban mentális időt, hogy ne kelljen másra gondolni, hanem csak arra, amit éppen gondolok. Amikor Nádas Péter valamelyik könyvét olvasom, megjegyzi, hogy volt ilyen nevű fotós a hatvanas

években, örül, hogy ismeri valahonnan. Ha Nádast olvasok, mindig megjegyzi, mert a *Nők Lapja* is járt nekünk, amíg a román hatóság engedte megrendelni, ezzel is tele van egy rökamiéláda. 1985-ben apám egész pontosan tudja, hogy ha magyar szakos hallgató leszek, meggyűlhet a bajom a Securitátéval, ránk fogod hozni őket, mondja szemrehányóan egyszer. Anyám úgy tudja, hogy aki nem csinál semmi rosszat, azt nem bántják, apám erre csak legyint, én pedig azt gondolom, hogy ha az embert minden ok nélkül laposra verheti a sarki rendőr, akkor minden mindegy. Apám fél, mert tudja, milyen világot élünk, anyám nem fél, mert nem érti pontosan, én pedig nem akarok félni, le akarom győzni a félelmet, utólag ez hangzik a legjobban. Cs. Gyimesi Éva akkor már megírta Ceauşescuhoz a levelét, amelyben a magyartanárok kihelyezésének áldatlan állapotairól tudósította a fő illetékest, tudunk az *Ellenpontok*ról is, bemondta Szabad Európa, és egyfolytában mondja. Nekem is azt mondta Cségyé, hogy remélem, magyar szakra jössz, de lehet, hogy ez '86-ban volt, amikor egy órán szerepeltem, mert a tanárnőm vizsgázott. Mondtam Éva néninek, hogy természetesen, mert akkor ez már el volt döntve egészen, de azért jólesett a meghívás. Utólag is azt érzem, senki sem gondolta komolyan, hogy ezen a pályán valaha is labdába fogok rúgni, távolinak, irreálisnak tűnt azok számára, akik tudtak róla, és akik nem tudták, azoknak szinte lehetetlen volt elmesélnem, hogy mit akarok. Olvasni és hegyet mászni, ezt értette mindenki, viszont azt a kérdést, hogy mi lesz a megélhetéssel, én nem voltam hajlandó érteni. Tanár nem lehetek, már csak a dadogás miatt sem, ez világos volt. A többi majd kialakul, gondoltam.

Család

Mi nem olyan család vagyunk, mondja anyám, amikor szó kerül valakikről, akik szerinte olyanok, amilyennek lenni rossz, de valamiért szívesen cserélnék velük, temérdek jó pontjuk van az én szememben. Többnyire a szomszédokról van szó, meg az ismerőseinkről, akik meglehetősen szedett-vedett népség, és minden visszás megnyilatkozásukat világosan látjuk, tudjuk, értjük, és elhatárolódunk tőlük, amiben csak lehet, no nem nyíltan, csak a magunk számára, magyarosan. Mi szegények voltunk, és egész vakációban dolgoztunk, teszi hozzá, mezőre jártunk, és a ház körül segítettünk a szüleinknek, jól tanultunk, megbecsültük magunkat és egymást, vasárnap egész nap templomban voltunk, imádkoztunk, énekeltünk. Akkor mondja ezeket, amikor valamiben nem értünk egyet, vagy enni nem akarok, vagy nem azt, ami van, máskor tanulni, vagy nem azt és nem úgy, a ruhám nem tetszik, esetleg világnézeti különbségeket fedez fel bennem, szemtelen vagyok, feleselek, kifociztuk a barátommal a virágoskertet, elgörbült a vaskapu rúdja, mert azon tornáztam, és azt gondolom, hogy ami van, az nem olyan kellene legyen, amilyen. Akkor is mondja ezeket, amikor valamit akarok, amit szerinte nem kellene, például távlatilag az Everestre készülök, legalábbis

a Fogarasi-havasokba, lemezjátszót vagy biciklit szeretnék. A lemezjátszó drága és fölösleges, a biciklilánc becsípte gyerekkorában a szoknyáját, meg is verték érte, korcsolyával is elesett, betört a feje, azért is megverték, de én korcsolyát sosem kértem, hegymászók csak a tévében vannak, ugyan miért akarnék az lenni, még jó, hogy nem focista, ők a mezőre jártak kirándulni...

Van még sok ilyen-olyan fölösleges holmi, amelyekre nekem égetően szükségem van, anyám szerint pedig egyáltalán nincs, vagyis ez a szükséglet a biztos romlásba vezet. Vannak praktikus, lelki, vallásos ellenérvei, de arról szól az egész, hogy ő pontosan tudja, mire van szükségem, legyek hálás azért, ami van, nekik ez sem volt, lehet, hogy majd nekem sem lesz. Majd meglátod, ha nem leszek, egész nap érted dolgozom, és te így hálálod meg! A hála nagyon fontos nálunk, mert mindazért, amink van, hálával tartozunk a szüleinknek, és rajtuk keresztül Istennek. Néha az a gyanúm, hogy mindent azért kapok, hogy majd hálás lehessek, és nekem is hálás lesz majd valaki, ha továbbadom. A háládatlanság az egyik főbűn. Ha valamelyik szomszéd gyermeknek lesz valami azon javakból, amelyekre nekem is égetően szükségem van, akkor kiderül, hogy fontosabb dolgok rovására történt, másként nem történhet. Semmit nem tilt meg, csak beláttatja velem, hogy az nem kell, ártalmas, káros, drága, fölösleges. Könyvet szabad kívánni és kérni, abból úgyis rengeteg van nekünk, és a könyv bocsánatos bűn, bár inkább egy könyvespolc kellene, mert az örökké szűknek bizonyul. Persze nem vagyok teljesen igazságos, mert tizenhárom éves koromban vett anyám egy szovjet távcsövet nekem, ami egész vagyonba került, nem is értette senki,

hogy miért van arra égetően szükségem, és anyám miért vette meg. Össze fogja törni, mondta apám, mintha nem is volnék ott, de nem törtem, azóta is megvan.

Gyermekkoromban úgy tudom, szegények vagyunk. Ez a *mi* térben és időben felöleli az egész családot, és 1904-től – akkor született a nagyapám – eltart napjainkig. Magyarázat ez mindenre, a házunkra, az életmódunkra, a hibáinkra, és persze mentség: ha megszakadunk, sem tudunk mást vagy másként. Mi akkor mezőre nem járunk, mezőnk nincsen, nem kell segítenem, vagy csak egész ritkán, hétvégén, mert az a dolgom, hogy jól tanuljak, vigyem sokra, legalábbis többre, minden ezért van, ennek rendelődik alá. Van házunk, van étel, cipő, ruha, nem szűkölködünk, de. Nem tudom eldönteni, azért vagyunk-e mindig elégedetlenek, mert nincs meg mindenünk, vagy mert ennél is többre vágyunk. Apám is, anyám is elmondja szerre, hogy semmi sem jó tulajdonképpen, a házat nem így kellett volna, vagy nem ide, az az ablak nincs a helyén, a kamra hideg, a pince túl meleg, a padlásra a szél befújja a havat, az utcán sok a kutya, anyám fél tőlük, de csak apámat harapja meg egy, a falu végén lakunk, legalább csend van, ha nem dübörög a vonat a kisebbik, majd a nagyobbik vashídon, és nem ordítanak a szomszédok. Az elégedetlenség rossz dolog, a háládatlanokat megveri az Isten, mondja anyám, ráadásul mindenünk megvan, tulajdonképpen elégedettek is lehetnénk, meg kell érteni, hogy másképp nem lehetett. Ez van, ezt kell szeretni. Dolgozunk és hallgatunk.

Mások lopnak, csalnak, hazudnak, mi nem. Mi nyugodtan alszunk, kezünkhöz nem tapad szennyes anyag, becsületes munkából élünk. Ünnepekkor templomba

megyünk, ha van rá idő, de a templom messze van. Nyáron anyámmal meglátogatjuk a nagyszüleimet Baróton, a Székelyföldön, segítünk nekik felszedni a krumplit, vagy más fontos munkában veszünk részt, főleg takarítunk, másra nincs ideje anyámnak, ott is elmegyünk a templomba, imaháznak mondják, azután ő hazautazik, én maradok. Nincs autónk, nem járunk nyaralni, kirándulni, tengerre, ettől anyám mintha meg volna sértve, meg büszke is, hogy mi egyszerűen élünk, másokhoz képest: például a húga, akiknek autó is, tenger is, meg Bukarest, de ők közel laknak, a tengerhez meg Bukarest, és *haza* is közel laknak, úgy könnyű. A nővérének is van autó, de annak bezzeg a férje, ők is közel laknak haza. A bátyjának nincs autó, de van motorkerékpár, ők is voltak a tengeren, de közel laknak, és az öccsének is van motor, ő otthon lakik, volt a tengeren két évig – katona. Anyám szerint hozzánk képest mindenkinek könnyű, mindenki megkapott valamilyen szülői, családi, állami támogatást, amit mi nem, ami vagy nekünk is járt volna, vagy másnak se járjon.

Nem tudom, apám hogy volt ezzel, nem mondta, hogy kötelesség meg hála, sem azt, hogy Isten megsegít vagy megver, ha. Anyám fogalmazta meg a családi ideológiát, azt is, hogy apámnak hol van a helye és mi a dolga, olykor talán meglepődött, hogy éppen ezt írják a Bibliában, tehát ez Isten akarata. Ő mintha nem vágyott volna sehova, azt se mondta, hogy otthon vagy haza. Anyám volt egyszer Budapesten, apám is, de nem együtt, arra nem volt pénz, később nem engedtek, nem is próbálkoztunk, ha nem lehet, hát nem, sok pénzbe lett volna. Bukarestben is jártak, elküldte őket a vállalat ilyen-olyan tanfolyamra, persze

nem együtt, nem ugyanaz a vállalat, és az nem is olyan hely. Mi nem járunk vendéglőbe, nem megyünk senkihez, hozzánk sem jön senki, néha rokonok, vagy a szomszéd meccset nézni, ha elromlott a tévéje. Mi nem veszekszünk, nem ordítozunk, nem káromkodunk. Nálunk az első a munka, a család, a tanulás, a békesség, a szeretet, az egyetértés. Ez nálunk mind az első. Nálunk második nincs, nemhogy utolsó, mi olyat nem, ami utolsó lehetne. Nem is tudom, hogy mi az, és amikor a szomszédok feltehetően olyat, nem nézünk oda. Mi egy rendes család vagyunk, mondja anyám, valahányszor arra a következtetésre jutok, hogy mint egy rendes családban, nálunk sincs rendben valami. Nálunk sincs rendben semmi, csak úgy tűnik, és úgy teszünk, mások is elhiszik, vagy másokat sem érdekel, hogy mi van pontosan, vagy mi nincs. Kérdezni nem szabad, kételkedni, álmodni és vágyakozni. Én tudom, hogy ha nálunk minden rendben van, akkor mi nem vagyunk család, ha az szeretnénk lenni, akkor nem szabad rendben lennie annak, ami van, ami velünk és nélkülünk az elmúlt száz évben történt. Utólag persze, utólag mondom, és nem akkor. Ha ilyen a rend, akkor ne legyen! Ha ez a rend, akkor most fel fogom forgatni, és úgy hagyom, majd az idő, a gravitáció meg a felejtés a helyükre teszi a dolgokat, de az is lehet, hogy ezután csak álmatlanul forgolódunk, meg lehet szokni ezt is. Aludjon az, akinek tiszta a lelkiismerete, mondják. Ugyan már, miért lehetne bárkinek tiszta a lelkiismerete? Mert ártatlanok szeretnénk lenni, pedig csak ártalmatlanok vagyunk? Elcsodálkozom azon, hogy vajon engem miféle indulat vezet, amikor az anyám monológját vázolom, és néha karikírozom. Azt érzem közben, hogy ha pontos

vagyok, nem lehetek igazságos, és ha igaz akarok lenni, mindenképpen torzítani fogok. Nekem vajon mi hiányzik ebből a világból?

Családregényt készültem írni, olykor azt hittem, máskor tartottam tőle, csak hát a *Harmonia cælestis* meg az *Egy családregény vége* után ilyen feladattól már csak félni lehet, bár nem hiszem, hogy van ember, aki elegánsan távolságot és mértéket tud tartani a családjával szemben, vagy ha mégis, a távolság legyen a megértés, a részvét, a mérték pedig a poétika. A legfrappánsabb családregényt a Házsongárdban olvastam, nagyon egyszerű, míves kivitelezésű, hatalmas márványtömbön ennyit ír: Tata Mama Eu – Apám Anyám Én. Avagy: Apám és anyám engem üzent, és én ezt üzenem, hogy nem üzenek semmit. Sokszor jártam arra, mindig elgondolkoztam, hogy miért kell ehhez tonnányi márvány, amelyet egy többé-kevésbé Brâncuși-t parafrazeáló plasztika díszít? Temetői hivalkodás, poén. Kinek képzeli magát az az én?

És vajon kinek gondolom én magamat? Az elbeszélőt kellene megalapozni, meg azt, hogy honnan is beszélek. Miféle talapzat ez, milyen fölénytudat, miféle visszavetítések szövevénye, melyben az, hogy mit mikor tudok, teljesen bizonytalan már. Arra kellett rájönnöm majdnem ötvenévesen, hogy az emberi viszonyokat nem értem, vagyis mindig a magam sémáit vetítem rá mindenre, és nem is veszem észre, csak utólag, mintha valamilyen lemaradásban, csúszásban volnék önmagamhoz képest. Magamat sem látom kívülről, csak azt a néhány képet, amit én alkottam, és amihez ragaszkodom, az életem győztese vagyok, máskor áldozata, mindig van mentség és kibúvó, pedig ezekre semmi szükség, csak hát rászokik

az ember, mint a dohányra meg az italra, észre sem veszi, mondják. Ugyan már, pontosan tudja, mi történik. De.

Akkor hát úgy teszek, mintha elmesélnék mindent, ahogy volt, ahogy tudom, ahogy mesélni könnyebb, pedig hát ez is csak olyan lesz, mint minden konstrukció: amit nem az ember talál ki, az kitalálja magát, vagy még csak ki sem, elbúvik a vaktükörben. Imaginárius földrajzot és személyes kronológiát rendelek hozzá, minden úgy történt immár, ahogy el tudom mesélni. Lehetne regényt is írni, nem is egyet, bár én azt szeretném, azt remélem, hogy ebből az anyagból többet nem fogok, ezen továbblépek. Író vagyok, regényeket baltázok el.

Tom és Will

1987. március 4-én temették el Tom nevű nagybátyámat, az anyám öccsét, aki negyvenéves volt, súlyos alkoholista, és felakasztotta magát a csűrben a bornyúlánccal. Ez az első olyan tragikus esemény számomra, amely rádöbbent, hogy a családunk magáról alkotott és fenntartott képe nem fedi a valóságot. Tizenkilenc éves vagyok, március 4. a születésnapom, persze az is lehet, hogy Tomot 5-én temették, nem voltam ott, ez a nagyobb gond, a dátumot végül is lehet pontosítani, de nem hiszem, hogy a születésnapomhoz oksági köze volna, ahogy az 1977-es bukaresti földrengésnek sem volt. A román hadseregben szolgáltam, valahol túl a Kárpátokon, rövid eltávozásra érkeztem éppen haza, mikor vasárnap reggel bekopog valaki, hogy a vállalathoz telefonáltak, a mi utcánkban akkor nincs telefon. Nem alszunk, de a kapu még zárva, az utca felőli szobákban nincs senki, jól meg kell verni a redőnyt, hogy meghalljuk. Anyám felugrik, ő van állandó készenlétben, mint aki tudja, őt fogják keresni, vagy ha mégsem, jobb, ha ő nyit ajtót. Először arra gondolok, értem jöttek, szabadságos katona valójában nincs szabadságon, civilbe sem volna szabad öltözni arra az öt napra. A kimosott, büdös posztóruhámra gondolok, csurom víz még, és nagyon szeretném, ha ezt a pár napot kibírná

a szocialista román haza nélkülem. Anyám kinyitja az ablakot, hó van kint és hideg, mint a születésnapomon rendszerint, mondja is a kollégája fásult, szomorú arccal, rossz híre van, és anyám szinte ráhibázik: *Tata, Mama, Fratele* (apám, anyám, a testvérem)? Igen, pontosan az van. Felsóhajtok, nem értem jöttek, azután egy pillanat alatt lefut előttem az a képsor, aminek az utolsó jelenete után azt mondom, igen, ez van.

Kedveltem a nagybátyámat, akit csak én szólítok most Tomnak, de akkor már semmilyen viszonyban nem vagyok vele. Gyermekkorom egyik meghatározó figurája, nyaranta egy újonnan épített, félig bútorozott, kopár, hűvös kőházban lakom vele. Éjszaka mindig későn érkezik, hajnalban kel, mint nyáron a traktorosok. Felesége, gyermeke nincs, a ház hátsó traktusában a nagyszüleim élnek, akikkel rossz a viszonya, bár ezt én sokáig nem tudom, később nem értem, nálunk ez elképzelhetetlen, kimondhatatlan, nálunk ilyen egyszerűen nincs. Halk beszédű, csendes, szerény ember a nagybátyám, ha van ideje rám, de az ritkán, végtelenül tud mesélni arról a világról, ahova én csak nyaralni járok. Gyermekkorom nyarait Baróton töltöm, ebben a háromszéki bányászvároskában, földrajzilag és társadalmilag egyaránt a szélén, egy vallási és családi zárványban, amiről akkor még nem tudhatom, hogy zárvány. Néha elvisz magával traktorozni, kombájnozni, vezethetek is, ha éppen úgy vagyunk. Máskor elmotorozunk a bodvaji vashámorhoz, fel a Hatod-tetőre vagy a Szent Anna-tóhoz. Szabad székelyek vagyunk, bár kevés szó esik erről, a tájszólást hamar felveszem nyár elején, a világ bensőségesen ismerős, olyan, mint egy szülőföld. Nekünk a székelység akkor magától

értetődő, nem kell magyarázni, indokolni, meg nem is tanácsos. Az a korszak nem akar tudni székely identitásról, gyűlik a legújabb kori etnikai konfliktusokhoz a gyúanyag, és a nagyszüleimnek a vallási hovatartozásuk az elsődleges, sokáig hiszem azt gyerekkoromban, hogy a székelyek általában baptisták. Mi nem magyarkodunk, nem székelykedünk, mindenkivel jó szomszédok igyekszünk lenni, kerüljük a konfliktusokat, szeretjük felebarátainkat, amiként azok is minket, de nem akarom a családi ideológiát tovább mondani.

A nagybátyám nemcsak a medvéről szokott mesélni, amelyik a kukoricatábla szélén két lábra állva nézi a traktort, majd elcsörtet, hanem olyan emberekről is tud, akiket *megmocskolt* a medve, és olyanokról, akiket a rendőrök mocskoltak meg, a milicisták. Vannak közöttük bűnözők és mindenféle garázda népek, azok megérdemlik, de vannak ártatlanok is, ezekről nem szabad beszélni, pedig a medvénél is izgalmasabb, vagy ha mégis szó kerül róluk, az ablakra pillantunk, csukva van-e? A felnőttek mindig szigorúan az emlékezetembe igyekeznek vésni, hogy erről, ami éppen elhangzott, senkinek sem szabad beszélni, mert nagy baj lehet abból. És én hősiesen, hűségesen őrizem a titkokat. Mondja egyszer valaki, hogy Ceauşescunak prosztatarákja van, bár akkor még nem tudom, hogy mi a prosztata, de a rák biztos, hamarosan meg fog bukni a rendszer. Őrzöm is a titkot, amíg egy autóbuszon mesélik hangosan, és röhögnek, számomra is kiderül, hogy mi a prosztata, ha nem is egészen, de valamelyest. Literes üvegből nyakalják a sört, ha vizelni kell, megállítják a buszt, akkoriban ez természetes, a férfiak kiszállnak, egymás mellett állva öntözik a mezőt,

az asszonyok bemennek a kukoricásba vagy a cserjésbe. Egy ilyen alkalommal találnak egy kitett újszülöttet az erdőben, mert az egyik asszonynak messzire kellett mennie, aztán hogy nem jött, elindultak utána, és ott állt egy fa alatt a kékre fagyott csecsemővel, mintha maga szülte volna éppen, titokban. Járhatja a milíciát, amíg elhiszik neki, hogy nem az ő gyereke.

Rengeteg titkunk van még. Például azt sem szabad elmondani, hogy esténként apám a Szabad Európa Rádiót hallgatja, mikor a magyar, mikor a román nyelvű adást, vagy azt, hogy a nagyszobában a vetett ágyban lapul egy magyar zászló, egyszerű vásznakból varrta nagymamám 1940-ben, a bevonuláskor, azóta őrizgetjük, és rettegünk, ha egy házkutatáskor megtalálnák, abból nagy baj lesz. Egyáltalán nem tudom, hogy miért lehetne házkutatás nálunk, mi nem olyan család vagyunk. Arról sem beszél senki, hogy a nagybátyám menthetetlen alkoholista, bár én soha nem láttam részegen, még csak inni sem, ezt a szót sem használja senki rá, azt sem, hogy részeges, iszákos, piás. Tizenéves koromban értem meg, hogy miért jár csak késő éjjel haza, egyszer megvárom ébren, mert akarok valamit tőle, és látom dülöngélni, érzem rajta az alkohol szagát, ami a gázolaj, a gumi, a szalma és az izzadság szagán is átüt. Akkor először csap meg ez a különben jól ismert felhő, ma sem tudom, hogy miért nem vettem észre korábban. Megértem hirtelen, hogy miért szomorú a nagymamám, és miért haragszik rá a nagyapám: mert ivott, mert mindennap iszik, és az bűn, az istentagadás után a legsúlyosabb, amit ember elkövethet abban a közegben. Mindenki tudja, mi van, csak beszélni nem szabad róla, ahogy rengeteg dologról még, amit mindenki

tud. Rossz társaságba keveredett, ez a legsúlyosabb ítélet, amit a nagybátyámról gyerekkoromban hallok. Nősülj meg, mondják neki sokszor évődve vagy korholva a rokonok. Még mindig nem akarsz megnősülni? És furán somolyog mindenki, Tom valami vicces székely replikát mond, azután eltűnik, sürgős dolga támadt éppen. Az imaházba csak ritkán jön el, vasárnap is dolgozik, ilyen a szocialista mezőgazdaság, még éjjel is, holdvilágnál vagy lámpafénynél. Lelkileg szikár, testileg hízékony legényember, nem adja be könnyen a derekát, azt csinál, amit akar, a maga ura és gazdája, de irigylik tőle, be akarják fűzetni a nyakát. Legénynek lenni jó, mert az a szabadság, házasnak lenni rossz, mert az ember le van kötve, de aki nem teljesíti a kötelességeit, az el fog kárhozni. A kötelesség nekem akkor nagyon egyszerű dolog: „meg nem adta magát székely / mint a szálfák kettétörtek", vagy valami hasonló.

A hozzám eljutó beszédfoszlányokból tulajdonképpen mindent értek, Tom nagybátyámat rá akarják venni az árulásra. Egyszer a motorbiciklin el is mondom neki a véleményemet, hogy szerintem őt igaztalanul bántják, de ne hagyja magát. Nem tudom, hallja-e, érti-e, mit akarok mondani, én vele tartok, nekem ő a legszimpatikusabb, és ha nagyobb leszek, megtanít motorozni. A Hargita oldalában csúszkálunk és egyensúlyozunk, majd megállunk egy nagyobb tócsa előtt, azon nem tudunk két keréken átkelni. Az erdőben csend lesz, eloszlik a benzinfüst, a motor percegve hűlni kezd, és miközben megpihenünk egy farönkön, mond nekem valamit a nagybátyám, amiről azt gondolom, hogy soha senkinek nem mondta el, vagy ha mondta is, hiába. Olyan vallomás ez, amit férfi nem

tehet egy tizenhárom éves kisfiú előtt abban a világban, nem a gyermekre tartozik a felnőttek baja. Neki elege van ebből az egészből, így nem lehet élni. Az apja, a bátyja, a nővérei, az egyház, a munka és a rendőrök, meg az a büdös kurva menyasszony, aki a Szentlélek sugallatára meg a gyülekezet tudtával a gyűrűt neki visszaadta, és elment mással baszni. Így mondja ezt, ömlik belőle a szó, ilyen hosszan és összefüggően beszélni sosem hallottam, talán a katonaélményeiről szokott, de az más. Később sokáig egyetlen mondatát sem tudom felidézni, utólag rakom össze a mozaikot, egyik-másik akkor érthetetlen részlet megtalálja a maga helyét, de a személynevek, időpontok, amelyek nem kötődnek számomra semmihez, elúsznak örökre. Berántott a maga sötét árnyai közé, ijesztő volt, és én tehetetlen. A székely csodavilágom szilánkokra hullik egy pillanatra, de gyorsan összeáll megint, erről sem fogok beszélni senkinek, legalábbis nagyon sokáig nem. Megpihenünk, a tócsát kikerüljük, motorra szállunk, és megyünk tovább, mintha mi sem történt volna.

Ezekre is gondolok azon a vasárnap délelőttön, amikor a nagybátyám halálhírét vesszük, és anyám a könnyeivel küszködik. Nagyon szerette az öccsét, sose fogom ezt a ragaszkodást megérteni, nincs testvérem, bár láttam, hogy testvérek mire képesek egymással, egymásért meg ellen, az ilyen kapcsolat bensőségét nem éltem át soha. Azt a totális élményt sem fogom tudni elmesélni, amit a messzire szakadt emberek éreznek az otthon maradó szeretteik iránt, akik a mindennapi kapcsolaton kívül kerülve megőrzik a gyermeki tisztaságukat, és mi is olyan ártatlanok vagyunk, mint ők, ha rájuk gondolunk, vagy levelet írunk nekik, az egész kapcsolat átkerül

egy légiesen tiszta dimenzióba, amit a szavak és mondatok hoznak létre, a szavak rutinja és a hétköznapi levelezés bejáratott retorikája. Azután a várva várt évenkénti egy vagy két boldog találkozás harmadik napján hazautazunk, vagy halálosan összeveszünk, ez is rutin, mondhatni rituális pontossággal működik, egyszer csak olyasmiről kezd el beszélni valaki, amiről nem szabad, vége az idillnek, kiderül, hogy az nem is úgy van, nem is úgy volt. Mikor akarsz megnősülni, kérdezik Tomtól, amíg lehet még találkozni vele. Ettől a fejét mélyen lehorgasztja, mintha legszívesebben azt mondaná, hogy soha, és ezt ti mindannyian tudjátok, de mivel mi nem tudjuk, ejnye-bejnye, no, majd kialakul. Hogy morfiumot is talált a boncolóorvos a vérében, azt csak húsz évvel később kotyogja ki valaki egy óvatlan pillanatban. Egy morfinista székely traktoros, micsoda szalagcím lehetne.

Erről akkor nem tudunk beszélni, nem is fontos. Anyám összeszedi magát, süt, főz, vasal, a zokogásával néha kirohan az udvarra, később elmegyek vele sétálni a vasúti töltésre, én oda szoktam járni, ha gondolkodom. Próbálok lelket önteni belé, tehát praktikus dolgokról beszélünk, nem a problémáról, cipő, ruha, étel, vonatjegy, pénz. Neki másnap, hétfő hajnalban kell indulnia, nekem este, őt egy családi tragédia várja, temetés, utána évekig az osztozkodás meg az elszabaduló családi konfliktus, amelyben mindenki elrontja a begyakorolt szerepét, mindenki elszólja magát legalább egyszer, de nyilván többször, sokszor. Engem a laktanya vár, talán még egy évig, apám kikísér majd az állomásra minket egyenként, a ruhám, a csomagom, és vigyázzak magamra, majd írok. Apámnak is a temetésen lenne a helye, nekem van

elfogadható alibim, bár ha nagyon akarnám, a virrasztóba elérhetnék, de nem akarom. Apám akkor már alig érintkezik a székely atyafisággal, kivált ha nem muszáj. Rühelli a hosszú, kényelmetlen, téli utazásokat, beteg ember, ez a fő elfoglaltsága. Sehova nem megy anyámmal, csak orvoshoz, vagy nagy ünnepkor, ritkán a templomba, velem sem utazik soha, nincs is rá szükségem. Azon az éjszakán majd felérzek a gyorsvonaton, mint mindig, ha dübörögni kezd az alsórákosi vashíd az ágostonfalvi állomás előtt, gyermekkorom állomása, ahol leszállunk a vonatról, mindig felébredek Ágostonfalván azóta is.

Hónapok múlnak el, mire ismét hazaengednek pár napra a seregből. Anyám megírja levélben, hogy mi volt, hogy volt a temetés, ő kellene legyen a család krónikása, mert ő mindent és mindenkit számontart, feljegyez és lefényképez. Azt hiszem, engem akkor nem érdekel az egész, undorodom attól a történettől, van benne valami alapvetően hazug, mintha nyálka lepné be, zöldes lepedék, savanykás bűz. Én is megírom röviden a nagybátyám történetét egy laktanyai délutánon, amikor a fiúk kilógnak a városba inni, azután egész éjjel randalír van, reggel pedig majd gázálarcban rohamozzuk a szántáson a semmit. Annak a családregénynek a summáját írom, amelyiket akkor elképzelek, hogy majd egyszer alaposan, szikáran, őszintén és pontosan. Egy nőnek írom azt a pár oldalt, hajdani reménytelen szerelmemnek, akivel életmentő levelezésben állok, menti az elmémet, a lelkemet, honleányi kötelesség volt a katonafiúkkal levelezésben lenni akkor, ezt mondja később. Nem küldöm el neki azt a fogalmazványt, hamar belátom, hogy szégyellem a kitárulkozást, mintha bele akarnám rángatni abba a sötétbe, amibe a nagybátyám

engemet, és belátom, csak annyit mondhatna, mint annak idején mondtam én: ne hagyd magad! Most úgy gondolom, azért nem küldtem el azt a szöveget, mert még tartott bennem a családi tabu tisztelete, hogy erről sem beszélünk senkinek, efféle dolgot nem teregetünk ki, pedig akkor már tudom: amit nem fogalmazunk meg, amit nem gondolunk végig értelmes, összefüggő mondatokban, azt nem is tudjuk.

Évekig hányódik egy francia nyelvtankönyvben az a pár oldal, nem tudom, hová lesz el, pedig most szükségem volna rá, sok olyan dolgot rögzítettem, amire ma már nem vagy homályosan emlékszem, úgy érzem, őszinte voltam akkor, kevesebbet értettem, talán kevesebbet is tudtam, de azt frissen. Vizek elsimulnak, ez volt a befejező mondat, mindig is igyekeztem novellát kerekíteni a leveleimből, vagy valamilyen formát adni annak, amit papírra vetek. Anyám váltig panaszkodott, hogy semmi nem derül ki abból, amit írok, azt gondoltam, jobb is, részben a cenzúra miatt, részben mert életem gyötrelmes időszaka volt, jobb az, ha nem sirat senki, mert segíteni úgysem tud. Nincs háború, de látom olykor a halált közvetlen közelről, a sereg veszélyes üzem. Utálom, és közben, meg főleg utólag, büszke vagyok, hogy végigcsináltam, nem cserkésztábor, és nem házibuli. Erről beszélek apámnak azon a délutánon, miután anyám elment, és mi megebédelünk. Azt hiszem, szalonnás rántottát sütünk, mint mindig, ha anyám nagy ritkán nincs otthon. Boroztunk hát apámmal, így kell ezt mondani, végre nem kell figyelni, hogy ha kiürül az üveg, milyen csellel jutok le a pincébe és vissza, most nem tesz anyám megjegyzést, nem áll az utamba. Egy üveg bor kevés nekünk,

ha a másodikat is megisszuk, apám megélénkül, szinte beszélgetünk, amit elkezd, azt végigmondja, nem újságból olvassa. Elmondja, mit gondol a székely rokonságról, mégiscsak beszélni kell arról, amiben vagyunk. A nem különösebben vallásos része még csak elmegy, jólelkű primitívek, mi az Alföldön élünk, Kisjenőben lakunk, magyarok vagyunk, mindenki gyanús, aki tőlünk különbözik. A románok barmok, a németek zsugoriak, a Bánátban akkor még a svábokról szól az etnikai vicc, zsidók már nincsenek, örmények pedig *A Musza Dagh negyven napjá*ban, de azt akkor még csak anyám olvasta. A baróti atyafiság vallásos szárnyáról az apám ítélete lesújtó, mert attól a primitív vallásosságtól, amit a barótiak művelnek és hirdetnek, attól az álszent, képmutató, erőszakos bigottériától, aminek a székely nagyapám a pátriárkája, neki mindig felfordult a gyomra. Maga tanulta ezeket a teológián, mondta állítólag nagyapám az apámnak, aki nyelt egyet, hogy hát nem, ezt így semmiképpen, de a nagyapám ezt szerénységnek vette, és mondta, mondta, hogy miket tanult. Soha nem fog apám elmenni többet a baróti imaházba, nem is hívják vagy noszogatják, gondolom, érezték az erős dohányszagán, hogy nem odavaló.

Ritkán beszélünk négyszemközt, nem vagyunk szokva, hogy a családot értelmezzük. Apám szigorú, pontos, szókimondó, azután, mint aki meg is bánta, elhallgat. Bosszantó ez az egész, anyám kiakadt, én katona vagyok, mindjárt vonatra szállok, ő meg itt mihez kezdjen ebben a felfordulásban egyedül? Úgy gondolja, hogy aki téves dogmatika alapján építi fel az életét, az magára vessen, vagy legyen tökéletes az a dogma, vagy ne ragaszkodjék

hozzá feltétlenül az ember, mert fundamentalizmus az így. Márpedig ezek az Amerikából behurcolt szektás vallások olyanok, mint a krumplibogár meg a kommunisták, kártékonyak és képmutatók. Kártékonyak, mert az Írás tetszőleges értelmezéséből indulnak ki, nem valamely hagyományhoz igazodnak, hanem az értelmezést igazítják a pillanatnyi érdekeikhez, vagy magát a textust; képmutatók, mert úgy tesznek, mintha volna üdvözülési receptjük, egyik-másik azt is tudja, milyen funkciót fog betölteni a mennyországban, ránézésre megmondja bárkiről, hogy te, barátom, nem fogsz üdvözülni, legalábbis nem velünk. Még ez sem volna baj, ha nem mondanák magukról, hogy keresztények vagy keresztyének, mert ha nem mindegy, akkor valaki hülye, vagy csak nem tud magyarul. Diplomás teológusként azt tartja, hogy Isten és Jézus bármiképpen lehet, de ahogy azt az általa ismert tanok hirdetik, úgy egész biztos nincs, ezt ő a teológián megértette, nem is lett pap, bár a rendszerváltás után majd presbiterségig viszi. Azt mondja nekem azon a márciusi délutánon, amit sokan mondtak és fognak mondani: kegyességben és munkában példamutató, istenhívő család legkisebb fia nem kellene eligya az eszét, és fellógassa magát a csűrben, amikor mindene megvolt – ráadásul. Botrány! Hány olyan ember nem lógatja fel magát, akinek semmije nincs?

Azt érzem, természetesen utólag, hogy megőrülök ettől a kijelentéstől: mindene megvolt. Nyilván soha senki nem kérdezte meg, hogy mije nincs, mit szeretne, mit akar, mi hiányzik, egyáltalán akar-e valamit. Ezek most is elméleti kérdések, nem biztos, hogy ott és akkor ilyen kérdéseket fel lehetne tenni. Talán mert a hely és az idő

nem engedi. Talán az emberek olyanok. Nincs abban a világban efféle kérdezősködésre hely, a probléma nem értelmezett, nem értelmes. Hogy kinek mi a dolga, egyszer és mindenkorra le van osztva, ahogy mindig is le volt, amióta világ a világ, és hiába mondanám, hogy az a világ sem volt mindig olyan, és most sem olyan, mint amikor leosztották, hogy kinek mit szabad, és mi tilos örökre. Most, ahogy ezt írom, rá kell jönnöm, alig tudok már valamit a nagybátyámról, nem fogom tudni megírni az életét, sose fogom részletesen megérteni, mi történt vele, mi zajlott benne és körülötte. Olyan kevés a megbízható személyes emlékem, hogy el kell gondolkoznom, igaz-e, amit mondok, és jól értettem-e azt a keveset, amit nekem mondtak, vagy amit fél füllel hallottam, pedig talán egymásnak sem akarták elmondani, lehet, nem is az igazat mondták, és mindig utólag. A gyerekkoromnak az ő halála vet véget azzal, hogy azt a burkot, ami ott, abban a székelyföldi világban körülvett, nemcsak felrobbantja, hanem az emlékét, az illúzióját is átfesti, bevonja azzal a lepedékkel, amelynek savanykás szagát már a kakukkfüves szénapadlás illata sem tudja egészen elfedni. Jó volna tudni, mikor láttam utoljára, de képtelen vagyok felidézni, különben is az egymást követő baróti nyarak összefolynak, nekem ott mindig vakáció van, mindig nyár, boldog önfeledtség, amibe a komor dolgok csak azért vegyülnek, hogy a fény annál szebben ragyogja be azt, amit be kell neki. Az 1975-ös nagy árvíz előttről alig emlékszem valamire, azután sem évek és nyarak szerint csoportosulnak az emlékek, hanem főként árvizek meg bizonyos események szerint, amelyeknek egy személyes kronológiában van jelentésük csak. Az az emlékezetes motorozás

marad meg az utolsó találkozásnak, erősen kötődik hozzá az anyám arckifejezése, amivel az öccse miatt aggódik, mintha értünk, nehogy kicsússzon alólunk a járgány, vagy valami más baj érjen. Másodszor is elolvassa a nagymamám és a nővére leveleit, általában vasárnap délután, amikor a választ fogalmazza, kis szertartás az ebéd és a mosogatás után, a viaszkosvászonra újságot terít, az újságra egy kartonlapot, arra levélpapírt. *Drága jó Édesanyám,* kezdi anyám a levelet, nagyot sóhajt, a szeme megtelik könnyel, le kell vennie a szemüveget, és egy pillanatig nagyon elárvult az arca, nem is merek ilyenkor odanézni.

Megannyi tudósítás az időjárásról, a kerti munkák állapotáról, a jószág gyarapodásáról, a rokonság közérzetéről meg egészségi állapotáról, és a nagybátyám viselt dolgairól: az italozás, a rossz cimborák meg egy gonosz nőstény, aki ráakaszkodott, és akitől nem tud szabadulni, megint részegen állított haza, megint üvöltözött a szüleivel, a pénzt sem adja haza, megint szakadt volt a ruhája, vérzett a felrepedt ajka, verekedett vagy megverték, lehet ezt még folytatni, a szülei tartják, ellátják, fizetik a kártéteményeit, kipontozódik minden munkahelyről, a pokol felé tart. Anyám sír, és tördeli a kezét, ő is tehetetlen, mint mindenki. Tommal baj lesz, mondja sokszor, ezt én is hallom, de nekem csak ennyit mond, nem tudom, hogy apámnak mit, beszélnek-e vajon erről, végigmond-e apám egy-egy mondatot, vagy csak megvonja a vállát. Most már azt hiszem, hogy mindenkinek egyénenként és az egész családnak együtt van egy pontja, mikor lemondanak Tomról, amikor elfogadják, hogy menthetetlen, már csak a csoda segíthet rajta, már csak az sem.

Nem fogalmazza meg ezt senki, nem ül össze családi konzílium, ítélőszék, hogy kimondja: gyenge volt, erőtlen, hitvány, selejtes. Egyszer csak tudjuk, ahogy én is már jóval a temetés előtt lemondtam róla, ahogy a hosszú nyaralások is rövidülni kezdtek, végül elmaradtak egészen. Ilyen könnyű túladni egy nagybácsin.

Persze van nekem egy legendás nagybátyám is, Will. Ő az, aki végignézte az öccse törvényszéki boncolását, nem tudom, kellett-e, vagy csak lehet, de a megítélés szerint a különös kegyetlenséggel elkövetett emberöléshez fogható ez a megnyilvánulása. Néhány évvel később nem megy el az apjuk temetésére, mindenki tudja, hogy halálosan gyűlölte, szokott ilyen apák és fiak meg testvérek között lenni, még a Bibliában is. Na de nálunk? Munkában és kegyességben példamutató család sarja, ő is megkapott mindent az uralkodó vélekedés szerint, felnevelték, etették, ruházták, taníttatták, de ő gyűlöl mindenkit, öreg szüleit terrorizálja, a nagynénéimet és anyámat olykor lekurvázza, elmondja mindennek, felhasználja az összes tiltott szót, amit a családban mi nemhogy egymásnak, de még gondolatban sem, és a fülünket is betapasztjuk, ha valaki effélékre ragadtatja magát. Van pár ékes szóvirág is a repertoárjában, de gyakorló keresztény ember, igazán és poétikusan nem tud káromkodni, viszont a váratlan dührohamai bármely pillanatban halálközeli érzést váltanak ki a jelenlévőkben. Felugrik az asztaltól, a legfinomabb nyúlpecsenyét rágva, azután kiköpve elordítja magát, és a vendégségbe hívott családot kikergeti a házából, egy végtelenül zajló monológ tör felszínre a torkából, sérelmei lajstromát üvöltözi, lehengerlő. Barót vulkanikus vidéken fekszik, ennek is lehet köze

az indulathoz, futamodásnyira fakad a földből a világ legfinomabb ásványvizeinek egyike, mondhatnám ironikusan, bár ezek a váratlan és indokolatlan dührohamok, amelyek nagyon gyorsan őrjöngésbe mennek át, nagyapám összes gyermekére jellemzők, a nőkre is, senki nem tud reflektálni ezekre a kifakadásokra, nem is emlékszik valójában, hogy miket mond.

Hosszan lehetne sorolni Will nagybátyám bűneit, amelyek elkövetéséhez még csak nem is kell innia. Olyan mélységes felháborodás szokott rátörni, hogy sokan félnek tőle, bivalyerős ember, bárkivel szembemegy, ha úgy érzi, neki van igaza, és azt nem ismerik el. Nem néz fel, hogy be van-e csukva az ablak, ha azt gondolja hangosan, hogy rohadjon meg Ceauşescu a mocskos pártjával meg a szekusaival, piszok rablóbanda az összes kurva oláh. Az apja egy vén, szaros kakukk, aki állandóan kakukkol neki, mint a retkes faliόra, az anyja egy büdös mostoha, a húgai kinyalt naccságák, és azért járnak haza, hogy az úri picsájukat mutogassák a gyülekezetben, meg összepakoljanak ezt-azt a szülői házban, az öccse egy redves kurvába ragadt bele, neki pedig egész életében csak a munka meg a kínlódás jutott, az apja kakukkol, a felesége nem ad pinát, a fiai leeszik a húsát és kiszívják a vérét, de ha segíteni kell valamit, mindegyiknek dolga van. A litánia hosszú, a nagybátyámat megbántotta a létezés, nem hajlandó ezért bocsánatot kérni tőle senki, legtöbben azt mondják, a létezésnek van igaza, azaz mindenki másnak, így különben sem szabad beszélni, főleg egy hívő és keresztyén embernek a többi hívő előtt. Ezek aztán félnek is tőle rendesen, féljenek is, gondolja. Vele is motorozok a Hargitában, mert én nem félek, vele motorozok

csak igazán, és egyszer megmutatja azt a fát, amelyikre fel akarta magát fiatalkorában akasztani, de mégsem akasztotta, azóta is az erdőt járja, hacsak teheti, mert az erdő a legjobb pszichiáter. Van ebben valami. Széchenyi Zsigmond ezt körülményesebben mondja, Will pontosan idézi a szöveget, megtanulta kívülről, bár nem kenyere sem az olvasás, sem a szövegmondás. Én itt lerövidítem, de ha valamit tudok az erdőről, azt Willnek köszönhetem. Úgy járjuk a Hargita déli vonulatának rengetegeit, mintha csak a kertünk volna. Ha elmondhatom, hogy én medvét először az erdőben láttam, és nem állatkertben vagy a tévében, akkor ezért van, és mindig olyan, mintha először. Ugyanez áll a szarvasra, vaddisznóra, őzre, nyúlra, menyétre, rókára, mindennek örülünk, és az erdőnek egészében. Mintha mindig először járnánk, és rájönnénk, hogy az élet valójában szép. Isten valahol a lombkorona szintjén bandukol a nyomunkban. Olykor a nagybátyám megtöri a csendet, ömlik belőle a szó: az apja, az anyja, a nővérei, az egyház, a főnöke és a rendőrök meg az öccse. Nem dühös ilyenkor, hanem szomorú és fáradt, mint akit egy váratlan dühroham halálosan kimerített, nem kér bocsánatot a viselkedéséért, nem mondja, hogy nem kellett volna, de restelli, nincs magyarázata és mentsége, nincs ideológiája.

Sötét emberekkel járok sötét erdőkben. Ha túl közel talál jönni a medve, szólunk neki, menjen arrébb, vagy beszélgetünk, nehogy rámenjünk. Willt többször is kergette meg felbosszantott medve, nem esett baja, csak figyelmeztették, több olyan embert ismer, aki nem volt ilyen szerencsés, de még több történetet tud, nem csak medvékről. Azok a hegyek akkoriban nem a vadállomány

miatt veszélyesek, hanem az erdészek miatt, akik Ceaușescu jussát őrzik, és a maguk szakállára lopják a fát, vagy lövik meg lövetik a vadat. Délután valahol elrejtjük a motorbiciklit, és gyalog vágunk neki a sűrűnek, még egy bicskát sem viszünk magunkkal, nehogy azt mondják, vadászunk. Előfordul, hogy Will bátyám hajnalban egyenesen munkába megy, olyan is van, hogy napokig nem találja meg a motort, többször halálosan megfenyegetik, rendőrségi feljelentés készül ellene, házkutatnak, a talált szarvasagancsait elkobozzák, és mindenféle baja van. Piszkoskodnak a milicisták, mondja, de nem fél tőlük, egyszer még egy elnöki vadászatba is bekeveredett, Ceaușescuval nem találkozott, de Maurerrel igen. Nem tudom akkor, talán ő sem tudja, hogy a hatályban lévő törvények szerint a vad követése, figyelése, fényképezése is bűnténynek számít. Nincs egészséges félelemérzete, ma már tudom, talán mert egy időben azt gondolta, bárcsak felfalná egy medve, lelőné egy sunyi erdész, azután hogy ez nem következett be, és kitanulta az erdőt, rájött, leginkább egy boka- vagy térdficamtól kell félni, ez a legalattomosabb veszély, ami a magányos erdőjárót fenyegeti. Gyerekkoromban azt hiszem róla, hogy óriás, döbbenten veszem egyszer észre, hogy már kétujjnyival magasabb vagyok, de ez nem változtat semmin, szíjas, barna bőrű, elnyűhetetlen havasi ember. Alig várom, hogy megkérdezze: jössz-e? Semminek sem tudok úgy örülni, mint ennek a kérdésnek.

Valahol egy erdőszélen megbeszéljük, hogy a tisztás végében találkozunk a vackorfánál, én jobbról, ő balról kerül, sötét van, szikráznak a csillagok azon az őszi éjszakán. Ha elmondom, hogy félek, többet nem hoz magával,

inkább nem félek hát, és aztán belerázódom. Lopakodom a fák alatt, igyekszem nagyon csendesen mozogni, kezdődik hamarosan a bőgés, szarvasok járnak a közelben, őket kellene meglátni, de nem tudom, hol vannak, csak a saját neszezésemet hallom, túl zajos vagyok, ez bosszant, kitapogatok minden ágacskát, olyan puhán teszem a lábamat, ahogy a könyvekben az indiánok és a prémvadászok. Éppen megszokom az éjszakát, megmártózom benne, átélem a tágasságot, ami a kezdeti félelmet, egyedül maradást felváltja, és valahol a dombhát mögött felfelé kúszik a telihold, a fák hegyén már látszik a sárgás fénye. Pár perc, és belátható lesz a tisztás, türelmetlenül várom, nem is mozdulok, mert kell ott lennie valaminek elöl. És akkor felvonyít egy farkas a közelben, van a hangjában valami hátborzongató, azóta többször hallottam ilyet, és nem változott. Hiába próbálunk gyorsan és halkan kijutni arra a közeli pusztára, ahol vélhetően megszólalt, nem látjuk, óvatos állat, ritkán kerül szem elé. Keresi a többieket, suttogja Will, azután hogy nem szólal meg újra, továbbállunk mi is, teszünk még egy próbát, hátha látunk szarvasokat, ahogy azóta is annyiszor. Valamiféle beavatás ez akkor, tizennégy éves vagyok, majdnem egyedül a rengetegben, nem Ábel, de hasonló, nem a humoros, hanem a sötét oldalán tartózkodom annak a világnak. Megtanulom, hogy az erdőben lenni jó, olyan alapélmény, amit azóta sem tudok elmesélni vagy érzékeltetni, csak azokkal, akiknek szintén az. Nem lesz tájleírás itt, cinkosság van, sorok mögötti összekacsintás.

A nagybátyám egy kiszámíthatatlan vadállat. Az erdőbe valók vagytok, mondja anyám sokszor felháborodva, mikor később megpróbálom értelmezni a viselkedését,

felkavarom ezzel a családi állóvizet, amely sehogy nem akar elsimulni, a lelkészt is lekurvázza a gyülekezet színe előtt, kevésen múlik, hogy nem húz be neki egyet, néha sokat iszik. Ezért szokta vajon leüvölteni a rokonai fejét, vagy csak hülye, nehéz eldönteni. Családunk észjárása az italt választaná, az a legegyszerűbb oka minden rossznak, az a gyengeség, amelynek mentén bekúszik hozzánk a gonosz, a fertő, az eltévelyedés, az ördög, és még véletlenül sem merül fel az a gondolat, hogy az alkohol is csak egy okozat. Amikor ok lesz, akkor már nincs mit tenni.

Will egy éjszaka váratlanul elmeséli, hogy neki nem volt édesanyja. Megállunk valamiért egy füves tisztáson, és zokogni kezd, egy pillanatra úgy tűnik, mintha epilepsziás roham volna, de csak megpróbálja visszafogni magát, és nem sikerül. Hazafelé tartunk a kóborlásból, nem láttunk semmit, megugrasztottunk egy medvét, de csak hallottuk, ahogy elcsörtet a ciherben, rövid az izgalom, szokva vagyunk. Úgy szakad fel belőle hirtelen, váratlanul a zokogás, mintha egy filmben bandukolnánk a fenyegető, tragikus égbolt alatt, az *Emberek a havason*ban vannak ilyen idegtépő zenék. Nem értem pontosan, mit akar mondani, és miből, miért következik ez, végül is a nagymamám az ő anyja, úgy is szólítja: édesanyám. Lehetek akkor már tizenhét vagy tizennyolc éves, ő meg szinte ötven. Engem az édesanyámozás mindig zavart, talán mert sokáig magázom a szüleimet, amikor már a legtöbb osztálytársam tegezi az övéit, a román ismerőseim pedig egyáltalán nem magázódnak a szüleikkel, van benne számomra valami túlzó, és persze kötelező, nincsen a viszonyunkban semmilyen számomra ezzel jelezhető szívélyesség, meghittség. Egy székely katonacimborám

is kinevet az édesanyám megszólítás miatt, milyen falusi vagy, mondja. A nagybátyámat az anyja 1940-ben letette a kút mellé az udvarra, és otthagyta, mert az az édes a nagyapám első felesége volt, tehát a mostani anyja nem az édes, hanem a mostoha, azt is mondja neki Will, amikor rájön a dühöngés, csak én ezt korábban nem értettem. Akit úgy kell szólítania, hogy édesanyám, az a tulajdonképpeni mostoha, pedig a családi hagyomány szerint úgy bánik vele, ahogy az édesnek kellett volna, aki meg az édes, az Willt kitette, mert az, bár mi nem használjuk ezt a szót, egy: olyan, na, nem akarom leírni.

Csodálatos éjszaka van a Hargitában, messze valahol bőgnek a szarvasok, de már nem érünk el odáig, talán holnap vagy legközelebb. Éppen megtudom, hogy semmi nem úgy van, ahogy eddig hallottam és gondoltam. Akkor még nem is tudom, hogy a nagymamámnak is volt egy első házassága, abból is van egy gyermek, Thea néném, akinek szintén volt egy első házassága egy alkoholista férfival, amely házasságból született egy lány, akinek majd szintén lesz egy alkoholista férje, ahogy a nagymamám első férje is az volt, és ahogy Thea nénémnek a második is, bár ők minden szempontból a család perifériáján helyezkednek el, mintha más kultúrát képviselnének, mert így is van, ők nem abban a zárványban élnek, mint mi. Hogy ezt mind azon a csillagfényes őszi éjszakán tudtam meg, amikor Will nagybátyám dióhéjban elmesélte az életét, természetesen túlzás, de ilyen felszakadó vallomásokból értem meg, hogy nem értek semmit. Járom az erdőt gyermekkorom két óriásával, akik adott pillanatban elsírják magukat, mintha én volnék az egyetlen, akinek ezt megtehetik, de nem én vagyok. Sok

embernek sírják el magukat, de ugyanúgy nem érti senki őket, ahogy én sem, talán mert nem tudnak összefüggő történetet mondani, és olykor abban sem vagyok biztos, hogy van összefüggő történet. Azon dolgozom, hogy legyen, legalábbis azt gondolom magamról, elvégre író vagyok. Zokogó óriásokkal járom az erdőt, ezt is mondhatnám, ha csak az erdőről volna szó, de hát az erdő a legkevesebb. Nem jó pszichiáter, nem tesz fel kényelmetlen kérdéseket, nem vár el szabatos választ. Nem kérdez vissza, csak hallgat, és ettől az ember azt hiszi, hogy igaza van, utolsó szóig minden igaz, amit mond, még az is, amit nem mond ki, mert nem tud, nem akar megfogalmazni.

Amikor először próbálok nekifutni az igazság kiderítésének, mert úgy tűnik, közel van, és éppen jó nyomon járok, anyám szinte felképel. Akkor már nem szokott ütni, de olyan a helyzet, úgy villan a szeme, talán ittam is. Valamilyen szóváltásban vagyunk a családban zajló egyéb szóváltásokról, amelyek nem kellett volna megtörténjenek, vagy ha mégis, nem ott van az igazság, ahol az utolsó szót magának vindikáló gondolja, nem igaz, ami éppen anyám szerint nem igaz. Eleve rossz a hangulat, persze én is buta vagyok, mert azzal kezdem a kérdezősködést, amit a nagybátyám sírt el nekem az erdőben, hogy akkor mi van tulajdonképpen. Anyám azonnal letorkol, hogy az nem úgy van, részben mert semmi nem úgy van, ahogy azt Will nagybátyám mondja, hiszen aki az édesanyánkról azt mondja, hogy nem édes, hanem mostoha, pedig az ő anyja volt az, aki őt kitette, akit édesnek nevez, pedig az, nem is mondjuk, hogy miféle nő volt, szóval aki az igazi anyját és az apját megtagadja, és a húgát felpofozza nyílt utcán, még csak nem is részeg, annak a szaván hogy

merek elindulni, ráadásul felnevelték, taníttatták, házat építettek neki, mindene megvolt, soha senki nem éreztette vele, hogy őt az anyja letette a kút mellé a motyójával, még egy fecnit se hagyott vele, az édes.

Valahányszor a továbbiakban ezekről beszélünk, anyám mindig a zokogás küszöbére jut, mintha egy könyörtelen vádiratot olvasnék fel. És rendszerint azt mondja, hogy nekem ilyeneket mondanom nem szabad, pedig én akkoriban csak az igazságot akarom tudni, mert azt hiszem, hogy van a hivatalos mögött egy elhallgatott másik. Már nem is tudjuk, mi volt a kérdés, de ő felmondta a családi ideológiát, olyan jól megy, hogy ő is tudja, én is tudom, valami baj van ezzel. Ő nem mondhat mást, én pedig ezzel nem érem, nem érhetem be, kivált amióta voltam én is zokogó óriás az erdőben, bár nekem öngyilkos hajlamaim sosem voltak, azt hiszem, de nem merem ezt senkinek megígérni. Mivel egyszer úgy gondoltam, hogy az erdő nem igazán jó pszichiáter, meg a problémáink nem is az erdőben vannak, elmentem egy pszichológushoz, aki nagyon kellemetlen kérdéseket tett fel, vissza is kérdezett módszeresen mindenre, abból tudom, hogy amit mondok, az egy fél történet, vagy ha egész, csak félig igaz. Mindenki elgondolja legalább egyszer életének egy végeérhetetlen, sötét óráján, hogy mi lesz, ha nem lesz, mi lenne, ha nem volna egyszer csak. Többnyire hiúsági kérdés, amivel a világot és magunkat ijesztgetjük, de voltak már balesetek. Ilyenkor a fél életművemre szoktam gondolni, basszátok meg a másik felét, azután elmegyek az erdőbe, elgondolom, hogy mit fogok mondani, ha visszaérek oda, ahonnan elindultam. Beolvasok majd, de rendszerint nem, vagy nem úgy. És ha már életműről is

szó van, pontosabban az enyémnek a feléről, és ha történetesen írok valamit, és azon rágódom az erdőben, hogy miként folytatom a meglévőt, biztosan mást fogok leírni, rendszerint az lesz a jó, vagy az marad meg.

A másik oldal

Ha csak a székely atyafiság volna család, akik azt gondolják, hogy békében és szeretetben élik a maguk szerény, csendes, istenfélő életét, közben keresztbe-kasul gyűlölik egymást, és minden kérdésre, megszólalásra felfeslik valamilyen elhallgatott vagy éppen elhazudott valóságdarab, és a rá- vagy visszakérdezőt atyai pofon vagy anyai átok fenyegeti, már csak az intenció, a feltételezés vagy a megszólalás miatt is; ha csak azzal kellene számot vetnem, hogy mindaz, ami Baróton, Szárazajtán, általában a Székelyföldön történt Horthy hadseregének bevonulásától az orosz megszállásig, vagy mit tettek Maniu garázdálkodó gárdistái, a kollektivizálást szervező elvtársak, mit intézett a szocializmus egészen Ceauşescu bukásáig, és milyen örökséget hagyott, akkor is bőven volna anyag egy Nagy Erdély-regényhez, mert néha úgy tűnik, hogy mindig is valami hasonlót szerettem volna írni, arra készülök állandóan, ezért kutatom a szűkebb és tágabb pátriáimat, ezért járok erdőt, falut, várost és levéltárat, pedig én már tudom, hogy csak bujkálok magam elől. Ha csak a székely atyafiság volna, az is bőven sok, bár meglehetősen attraktív anyag, hiszen a magunkról alkotott kép és a valóság annyira nem fedi egymást, hogy ebben a tündéri neurózisban egy jó regényíró élete végéig tobzódhat. Itt

van a nagyregény, csak le kell írni, szépen, ügyesen, bőbeszédűen kellene strukturálni az egészet: zordon atya, kitett gyermek, vallási téboly, Trianon, Észak-Erdély, Ceauşescu, magyarok, székelyek, románok és hazugság mindenütt, ami mögött nem az igazság van, nem is több vagy elágazó igazságok, hanem életek, férfiak és nők, sok szenvedés, kevés szex, sok alkohol, vagy legyen sok a szex sok alkohollal, a vérfertőző kapcsolat már nem divat, vagy nem probléma, hát akkor pedofil mizé, arra van kereslet ma, legitimálni még nem kell, de közelíteni lehet hozzá, egy kis pszeudotájszólással, legyen erdélyi gasztró még benne, őstermészet, borvíz és medveszar. Mi van, ha a traktoros nagybátyám azért jutott pokolra, mert homoszexuális volt, esetleg megerőszakolták gyerekkorában, és persze van egy heroikusabb verzió, hogy valamilyen székely ellenállási mozgalomba keveredett, vad motorosok a Hargitában, akik vissza akarták foglalni a Szent Anna-tavat a szekusoktól, és kitűzték a magyar zászlót a Csala tornyára. Végül a szekusok kerekedtek felül, az sem kizárt, hogy ők adtak be nagy adag morfiumot Tomnak, mert végsőkig ellenállt, csak nem tudni, hogy minek és kinek. Lehet ezt még variálni.

Meg fog verni téged az Isten, ha ilyeneket írsz, mondja anyám egyszer, amikor elolvassa ennek a kéziratnak az első fogalmazványát. Nem azt mondja, hogy hazudok, hogy ez nem így van, csak az ő gondolkodásmódja szerint ilyeneket az ember nem mesél el, magának sem, egymás között sem. És akkor még nem tudja, hogy ő is szereplő ebben a történetben, csak azt érzi, hogy gúnyos vagyok, ironikus, azt sem érzékeli, hogy mindaz, amit mondok, jórészt az ő elbeszéléseiből van, ezeket többnyire tőle

tudom. Olyan dolgok, amelyekről nem beszélünk, csak éppen kimondjuk, egymás fejéhez vágjuk, amikor megfeledkezünk a tiltásról, az indulatok pedig átlendítenek a beszéd gátjain. Egy egész világ van elrejtve, eltagadva anyámban, ami olykor elementáris erővel tör a felszínre, amíg észre nem veszi, hogy miket mond, és én figyelek. Azután valami praktikus mondandóval berekeszti az áradást. Hogy a nagy gonddal őrzött leveleket és feljegyzések jó részét elégeti, azt csak későre tudom meg, a családi fényképeket is megválogatja, eltüntet minden negatívot, ő volt sokáig a családi fotográfus, olyan, mint egy szigorú cenzor, és nincsen ezzel egyedül, mert a húga és a nővére is pontosan így gondolkodik, az ideológiájuk közös, de persze sokszor más dolgokra vagy részletekre emlékeznek, és ez természetes, azután lehurrogják vagy kioktatják egymást, mert az nem is úgy volt.

Ha csak ennyi volna, ezzel is alaposan meggyűlne a bajom, de nem csak ennyi. Mert az apám, aki szerint *de*-vel nem szabad mondatot kezdeni, tulajdonképpen lenézi őket, mint az Alföldön általában, és olyan természetes ez neki, olyan magától értetődő, hogy nem is gondolkozik el azon, hogy nincs ez jól így, részben mert az anyám székely, és mert félig én is, részben mert ha neki nexusa van ezekkel, akkor vagy ő is lenézendő, vagy ezek sem, akikkel némileg elvegyült, mint aki előbb nem is tudta, kik ezek, és mi lesz ebből, de utólag, mert nálunk mindig utólag van, kikéri magának, ő nem olyan, ő magyar. Van valami büszkeség, fensőbbség ebben a magyarságban, amit csakis más vagy másféle magyarokkal szemben lehet érzékeltetni, részben mert a nyelvi finomságokat csak magyarul érdemes elmondani, és hát egy német

vagy francia, de még a román sem tudja pontosan, hogy miről van szó, bár minden nemzeten belül vannak ilyen különbségek, megoszlások. Minden egalitarizmus mögött van egy szigorú hierarchia, amit nem az észérvek szerveznek, és nem kell túlzó fantázia ahhoz, hogy bárki belássa, minden úgy a legjobb, ahogy a saját falujában, városában, utcájában gondolják, legalábbis az volt az igazi, amíg volt saját faluja, városa, utcája, és ha már nincs, akkor annál inkább. Lehet ezt ironikusan gondolni, és egész komolyan: miféle emberek lakhatnak ott, ahol paprikát sem tesznek a kolbászba?

Az 1916-os román betöréskor jelenik meg a székely menekültáradat előbb Belső-Erdélyben, de sokan érnek el az Alföldre is. Százezres népesség, szekerekkel, állatokkal, batyuval, szegényen, rettegve, kétségek között, végig az országút mentén, amelyről olykor leparancsolja, mellékutakra tereli őket a hadsereg, de a fosztogatóktól nem védi meg. Nem ez az első menekülthullám a modern magyar történelemben, amivel nem tud mihez kezdeni az ország, de a galíciaiakkal ellentétben a székelyek mégiscsak magyarok, legalábbis a hivatalos verzió szerint. Kevés szó esik ma róla, mégis nagyon mély nyomokat hagy a kollektív emlékezetben, minden későbbi menekülthullám ezt ismétli, a hatóság tehetetlen, a lakosság gyanakvó, ellenséges, magát félti, éppen elég baja van. Hónapok telnek el a vándorló székelyekkel, akiknek a teleltetésére, visszatelepítésére hatalmas summákat különít el a kormány. A székelyek nem igyekeznek haza, és ahogy lenni szokott – bár addig nem volt, de azóta gyakran előfordul –, ezek a pénzek nem is léteznek, vagy ha mégis, lelkiismeretlen hivatalnokok meg spekulánsok zsebében kötnek

ki, a rászorulók semmit nem látnak belőle, de mindenki őket szidja, miattuk van az, ami. Trianon következik, a második világháború, és az 1946-os erdélyi és moldvai szárazságot követő menekülthullám végképp megerősíti az Alföld Romániában maradt magyarságában, hogy a székelyekkel valami baj van. Magyarok ugyan, de más beszédű, észjárású, viselkedésű magyarok, elkeserítő szegénység van mindig, amikor jönnek, amikor engedik őket jönni, vagy küldik, hozzák egyenest. Különben is magyarok mások nem lehetnek, mert akkor mi kik vagyunk, mert a magyaroknak, az alföldieknek legkivált, minden másság elfogadhatatlan és gyanús, mert akár a székely is lehet magyar, de ember aligha, ahogy a cigány és a román sem ember, de legalább nem magyar, és nem tud elvegyülni, meg nem is akar. Vannak falvak, ahol székelyeknek azóta sem adnak el házat a magyarok, legalábbis azt mondják, hogy nem.

Az apám szűkebb és tágabb családja tehát hivatalból és magyarságból lenézi az anyámat, mert ő *csak* egy székely lány. Legyintve mondja ezt valaki, mikor a házassági terv, szándék kitudódik, és persze gyorsan az anyám fülébe jut. Nem mondják a szemébe, de tudja ő, hogy kell azt érteni. Ennyi erővel azt is mondhatnák, hogy román, de akkor az csak tévedés volna, amit azonnal, bár némileg felháborodva lehetne tisztázni, kikérni magunknak, így viszont nincsen mit, nincs miért megsértődni. Apám sem kéri ki magának, hogy leszékelylányozták a menyasszonyát, nem tudom, hallja-e akkor ő ezt a bántó csakot, vagy ezt a székelyek hallják egyedül, ők viszont nagyon, mindig, mindenütt azóta is. Trianonra van itt gondolva elsősorban, bár ez az alacsonyabbrendűségi székely tudat

nem ott kezdődik, ám azóta erősödik folyton, mára szinte patologikussá. A gesztus, amivel az embernek az első tájszóra vagy furcsa hanglejtésre megvonják, de legalábbis megkérdőjelezik a magyarságát, olyan, mint egy verbális lincselés, amit nem szabadna komolyan venni, de Pannónia a 20. században bizonyította, hogy ez véresen komoly, mert a magyarságát bárkinek vissza lehet vonni.

Anyámnak enélkül is halmozott kisebbségtudata van. Szegény családból származik, és a nagyapám baptista vallása akkor meglehetősen extra dolognak számít még a vallásilag állítólag türelmes, sokszínű Erdélyben is. Bár az ötvenes évek Romániájában az elsőrendű közellenség nem a baptista felekezet, hanem az összes történeti egyház, de nyíltan valamely rigorózus szektához tartozni veszélyes dolog. Ki is teszik anyámat az UTM-ből (KISZ) egyszer, mert nem iskolai, hanem egyházi rendezvényre ment, nem elvtársi összejövetelre, hanem istentiszteletre. Úgy hat akkor az a kitevés, mint a pellengér, nyilvános megalázás, mert olyan a család, az apja, amilyen, és nem tanácsos akkoriban a hatalommal ellenkezni, kevesebbért is kerülnek börtönbe. Nem is érti anyám, hogy mi történik pontosan, mintha az egész az ő feje fölött zajlana, ráadásul ő a nagymamám vallása után katolikus. Újabb zavarforrás a családban, ezt sem értem sokáig, és nem igyekszik senki elmagyarázni. Gyurikabácsi nagyapám a baptista imaházba járat mindenkit, ha tetszik, ha nem, ő aztán a vallási türelemről, a tordai országgyűlésről nem hallott, nem írja azt a Biblia. A dolog ennél bonyolultabb, mert a régi román törvény szerint az eltérő vallásúak esetében a gyermekek vallását a férfi dönti el, de a nagyszüleim megegyeznek, hogy a fiúk az apjuk, a lányok az anyjuk

vallását követik, szokás ez akkor Erdélyben, meg azóta is. A baptista egyház formálisan időt hagy mindenkinek a bemerítkezésig, döntse el, hogy mit akar, liberális egyház elvégre, amerikai, és nem érdemes firtatni, hogy ott és akkor miről dönthetett szabadon egy tizenéves lány, vagy mibe került ez neki lelkileg. Anyám az iskolában jól tanul, feltörekszik, szorgalmas, engedelmes, és persze a baptista imaházba jár, csak valami miatt nem hajlandó bemerítkezni, ő az egyetlen gyermek, aki mereven ellenáll, utólag sem érti pontosan, hogy miért, csak. Viszont a baptisták miatt szégyenítik meg. Senki sem szolgálhat egyszerre két úrnak, ezt tudjuk. De háromnak?

És akkor anyám megtudja 1963-ban, hogy az ágyai magyaroknak ő csak egy székely lány. Hatan vannak testvérek, mondja Zsüli nagyanyám elborzadva, Úristen, mint a cigányok, vagy még azok sincsenek annyian. Akkor legfennebb két gyermek van az apám falujában családonként, az egykézés majd az én generációmnál kezd uralkodó szabály lenni. Joszip Vida nagyapám hótt alkoholista, az apja is az volt, az is Joszip. Egyszerű, világos beszéd ez, nincs eufemizmus, nem rejtegetjük, nem gondolja senki, hogy nem volna szabad ilyennek egy istenfélő, dolgos családban előfordulnia. Istent nem félik, dolgozni nem szeret senki, mindig szegénység van, kurva szegénység, hiába járt a dédapám kétszer is Amerikában, elivott mindent, ami folyik. A legenda szerint azért nem veszett a Titanicon, mert nem kapott jegyet rá, de ez nem igaz, mert 1912-ben Fiuméből indult, ezt olvastam ki az Ellis Island-i digitális archívumból, ahol sok millió bevándorló között megvan a neve, még a hajóé is, amivel oda május 9-én megérkezett, Ivernia.

Az apai nagyszüleimmel egyszerűségükhöz méltóan keveset kellene foglalkoznom, ha életem első öt évét nem éppen náluk töltöttem volna el, és nem érezném azt sokáig, vagyis örökre, hogy Zsüli nagyanyám tulajdonképpen az anyám, és Joszip Vida nagyapám az apám. Vannak szüleim is, főleg hétvégén, mindig fáradtak, mindig sietnek dolgozni, Kisjenőben építik azt a szép nagy, szabályos kockaházat, amelyben az övék leszek majd egészen, ha életem legszürkébb kilenc esztendeje kezdődik el. Ágyán még csak nem is *a házban* lakunk, hanem az istállóval egybeépült nyári konyhában. Éjszakánként áthallatszik a birkák kérődzése a vályogfalon, megnyugtató zümmögés a sötétben, ha viharlámpával bemegyünk, zölden világít a szemük. A portán nincs villany, 1980-ban vezetik majd be, mert végleg elromlik nagyapám táskarádiója, amelyen huszonhat különböző magyar nyelvű adást tud fogni, akkor éppen semmiféle elemes rádiót nem lehet kapni, csak olyat, ami a hálózatból működik. Ha meghalsz, tévét veszek, mondja nagyanyám neki fenyegetően, úgy is lesz. Sokat hallgatjuk a rádiót, Szabad Európa, Amerika Hangja, Radio Subotica, van akkor az isztambuli rádiónak is magyar nyelvű híradása, de még a pekinginek is.

Kedvenc műsorunk a *Játék és muzsika tíz percben*. Nagyapám nem tud betelni a csodálkozással, hogy valaki azokat a számára felfoghatatlan zenéket meg tudja különböztetni egymástól, és tulajdonképpen a zenét is kedveli, csendben kell maradnom ilyenkor. Rendszerint a zöld pokróccal letakart ágyon fekszik, én egy kicsi széken ülök, félhomály van, nagyapám cigarettázik, lobog a tűz a kályhában, és megy a rádió, néha felkel, iszik egy

korty pálinkát vagy egy pohár bort, és visszadől. Így hallgatjuk végig egyszer az *Ábel a rengetegben*t, nagyapám nem ért belőle minden szót és fordulatot, én viszont igen, amikor éppen lejárt az illető rész, próbálom elmagyarázni, milyen a hegy, milyenek azok az erdők, elvégre székely vagyok, de haragszom, ha góbét mond valaki, az sértő. Azt hiányolom akkor, hogy nincsen az Ábelben medvéről szó, némi csalódottságot érzek, mert mi jártunk a csicsói részen, és láttunk. Sokára tudom meg, hogy abban az időben alig van medve a Hargitában, Romániában is csak itt-ott, elvétve és kevés, majd a hatvanas évektől lesz sok, a kommunista elvtársak kedvtelésére, a pásztorok és földművesek bosszúságára, a mi örömünkre.

A *Péter és a farkas*t is együtt hallgatjuk nagyapámmal. Ez életem első olyan kulturális élménye, amiről mindig a sötét, parttalan rettegés jut eszembe, az egyedüllét, a szorongás. Nyár van, legalábbis meleg idő, mert nyitva van az ajtó, nagyapám az asztalnál ül, dohányt vág, mint amikor nincs pénze cigarettára, és a maga által gyűjtött leveleket simítgatja, nedvesíti, majd a legélesebb késsel felvágja. Valamelyik háborús élményét meséli, a román hadseregben szolgált, katonai csendőr volt Temesváron és a Bánátban. Egy égő raktárra emlékszem, amelyből életük árán is megpróbálnak dohányt szerezni az orosz katonák, sokan égnek bent, és van még a kamránkban egy darab cserzett bőr, olyanból varrattak maguknak a tisztek kabátot, miután a bőrgyárat is szétlőtték vagy -bombázták, és kifosztották. Alig hallom, amit nagyapám mesél, egybefolynak a háborús történetek, sok ilyen ember van a faluban, mint ő, ha összegyűlnek inni meg kártyázni, másról sem beszélnek, mint a háborúról, és hogy

mikor jönnek be az amerikaiak vagy az angolok végre. Soha, mondja röviden Zsüli nagyanyám és a többi öregasszony vele együtt. Némileg olyanok ők, mint a tiszazugi asszonyok, azonos a világszemléletük, az élményviláguk, a regimentnyi részeg tatával csak a mélyen szemükbe húzott fejkendőt tudják szembehelyezni, és a sötét gyűlölködést, nem jutott nekik az életből semmi jó, vagy ha volt is, már nem emlékeznek. Rhédei nagyanyám esetében nem merül fel, hogy van-e bármi közünk a hasonló nevű grófokhoz, természetesen nincs. Nagyanyám megkeseredett, gyűlölködő asszony, aki az anyjával is évekig pereskedett valami földért, utána harminc évig nem beszéltek, bár egy portán laktak. Amikor pedig nagyapám leesik a padlásra vivő létráról, és nem tud lábra állni, *elmegy faluba,* menj be egyedül, Vida, mondja. Nagyapám bemászik a sárból az ágyba, akkor éppen nem részeg, de a sarokcsontja többé nem forr össze. Zsüli nagyanyámtól tudom meg, hogy anyám és Will bátyám nem édestestvérek, tőle van ez a szó is, amitől anyám idegbajt kap. A nagyanyám viszont olyan asszony, akit mintha eleve anyósnak teremtett volna az Isten, vagy boszorkának, ő aztán mindent lát, mindent ért, nyers, szókimondó, könyörtelen, és nem viselkedik, nem szeret senkit, engem sem.

Prokofjevtől nem bírok elszakadni, valahogy eltűnik a zene mögött a nagyapám, a háború, a szürke lova, melyen egy lángoló épület mellett vágtat, hiába lőnek rá géppuskával, nem találják. Közben a farkas megette a kiskacsát, és tudom, hogy a kertünket szegélyező fonott vesszőkerítés gyenge, roskatag. Ha egy farkas be akarna jönni, aligha lesz az akadály, nem tudok felmászni a diófára, nagyon magasan van az alsó ága, különben is rosszul

mászok fára, gyenge vagyok, vézna. Mindig mindenütt a falu szélén lakunk, Ágyán hatalmas, futballpályányi kertek vannak, az utca is ötven méter széles, ahogy azt állítólag Mária Terézia elrendelte, hogy ne tudjon a tűz egyik szalma- vagy nádtetősorról átcsapni a másikra, különben is van hely bőven, ez a magyar Alföld romániai része. A telkünk mellett a mező, alig művelt gyümölcsös, a Kenderes-kert, azon túl a legelő, a puszta, van ott mocsár, nádas, zsombék, szikes meg délibáb. Petőfi lesz a kedvenc költőm sokáig, az 1878-as kiadású könyvet lapozgatom naphosszat, Zichy Mihály metszeteit nézem, a *Kutyakaparó* a kedvenc versem, amíg aztán leváltom a *Nemzeti dal*ra, az az első vers, amit önként tanulok meg egy hazafias felbuzdulás alkalmával, de valamiért állandóan keverem a negyedik szakaszt az ötödikkel, sokáig nem értem, hogy miért. A házunk tetején gólya fészkel, őrizni kell a naposcsibéket, mert hiába gyógyítja magyar gyermek az elvágott véres lábát, a madár nem válogatós, leszáll, és felkap egy csibét, nem ijed meg a kotlótól vagy a kakastól, de még tőlem sem, felém vág a csőrével, amikor el akarom kapni a nyakát, azután csak ellibben, fel a kéményre, és kelepel diadalmasan. Csúzlival, íjjal nincs esélyem rajta bosszút állni, nagyanyám esküdözik, hogy bizony kihívja a vadászt, lője meg, de én ezt nem szeretném, el is marad. A gólya hasznos madár, megeszi a kígyót, mert az rengeteg van a környéken, és én félek tőle, béka is van, meg minden egyéb, de azoktól nem félek.

A harmadik meghatározó rádiós élményem az 1956-os magyar eseményekről szól, valamilyen iszonytató, háborús hangjáték, amelyben az ellenforradalmárok vérengzéseit ecsetelik. Pontosan emlékszem, hogy egy fejjel

lefelé csüngő embernek a gonosz ellenforradalmár kitépi a szívét, de az a hős szív még dobban párat, mielőtt elhajítja, mire földet ér, már be is fordulnak a hős felszabadító szovjet katonák a sarkon. Utólag azt mondanám, hogy Corvin köz, de akkor nem értem az egészet, nagyapám is figyeli a szöveget, majd hirtelen elzárja a rádiót, és azt mondja mérgesen: a kurva kibaszott kommunisták! Hosszú ez a káromkodás, éppen olyan, mint amikor a füstölgő kályhát szidja, meg a palás szenet, mindenkinek az édes jó anyját, és az Úristen is belekerül a végére. Mi történt 1956-ban, kérdezem ijedten, és nagyapám elmagyarázza, hogy a *kákákák* behívták az oroszokat, akik megint szétlőtték Budapestet. Azóta is az oroszok meg a *kákákák* uralkodnak, mert a kibaszott kurva amerikaiak nem csináltak semmit, nem baszták bele Moszkvába az atombombájukat. Nyolcéves lehetek, talán kilenc, akkor még úgy tudom, hogy a szocializmus, amiben élünk, és amit építünk, a világ legjobb társadalmi berendezkedése. El is tudom sorolni, hogy miért, ezt tanultuk az iskolában, anyám is ezt mondja, a régi rendszerben az sem volt, amit együnk, pedig ő nem is élt a régi rendszerben, mondja nagyapám, de tanulta, mondom én, anyámat néha megvédem.

Elmeséli nagyapám akkor, hogy eladott 1946-ban két tinót, és az árukból lovat akart venni, mert mindig lóra vágyott, de az öccse, Alexander meggyőzte, hogy vásároljanak egy traktort, és azután elvették tőlük, és elvették a földet is, azt a keveset, és volt olyan, akit agyonvertek, mert nem akarta odaadni, és volt olyan, aki hazament, lefeküdt és meghalt, belehalt a bánatba, hogy a föld meg a ló már nem az övé. Nagyanyám erre csak bólogat, majd

felcsattan, hogy nem is volt neked földed, Vida, a föld az enyém volt, elvették, igen. Ritkán értenek valamiben egyet, tulajdonképpen egész életen át gyűlölték egymást, ötven évet éltek együtt. Ijesztő lesz a világ ettől az első politikai leckétől, mert megértem, hogy semmi nem úgy van, ahogy az anyám és a tanító néni mondja. Hogyhogy mindenünk megvan, amikor elvették nagyapámtól a traktort, ami tulajdonképpen egy ló kellett volna legyen? És megy tovább a rádióban a hangjáték, nyilván sorozat, egyik rémség a másikat követi, de én már tudom, hogy az nem úgy volt, éppen fordítva igaz minden.

Nagyapám arról is mesél, hogy volt valamikor egy bizonyos *büntős* kígyó, ami büntött, mutatja is a kezével, mit csinál. Időbe telik megértenem, talán évekbe, hogy a viperát meséli, ami a környék erdeiben valamikor élt, de már nem, és az a kígyó, mikor menekül, vagy üldözi az ellent, a farkát a szájába fogja, úgy gurul, mint egy elszabadult biciklikerék, vastag, és olyan a hátán a mintázat, mint a fonott ostor. A karikában guruló kígyóról sokfelé tudnak a magyar nyelvterületen, Székelyföldön és a Balaton környékén is, de a büntős kígyó minden bizonnyal olyan szó marad, amit egyedül én tudok már, hiába lapozom fel a szótárakat, hiába kérdezek nyelvészeket és néprajzosokat, de persze valahol még előkerülhet, hacsak nem félrehallás. Sok-sok év múlva, már nagyapám halála után az ágyai erdőben egy rézsikló farkát látom becsúszni az avar alá. Piszkálni kezdem, már nem félek a kígyóktól, de nem szívesen fognám meg, ha nem muszáj, és igazam van, mert nem rézsikló az, hanem keresztes vipera. Azonnal megismerem a háromszögletű fejét, meg ahogy a nyakát hátrahúzza, és a bot felé vág: bünt.

Az ágyai erdő sokkal baljóslatúbb, mint a baróti, itt nem a medvétől, farkastól vagy a falkányi juhászkutyától félek gyerekkoromban, hanem egy történettől rettegek, mert Habsburg–Lotaringiai László főherceg halt meg itt 1895-ben egy tisztázatlan vadászbalesetben. Építettek egy kápolnát is az emlékére, gyerekkoromban elhagyatva és kifosztva áll, senki a gyerekek közül nem mer odáig egyedül elmenni, együtt sem merünk, vizenyős láperdő veszi körül, hatalmas tölgyfák, elhagyatott hely, átok ül. Mintha valaki állandóan lesne ránk, ezt érzem, amikor az akkori pótnagybátyámmal bemegyünk végre, és egy elpusztult őzbak teteme fekszik az oltár előtti kovácsoltvas kerítésre akadva. Némileg csalódott vagyok, nem történt semmi, láttam akkor már erdőn-mezőn elpusztult állatot, tudom, nem szabad hozzáérni, de sehol egy kísértet, bár engem a hiedelemlényekkel fölösleges ijesztegetni, mivel sokat vagyunk sötétben, hamar kitanulom, hogy a sötétség önmagában nem félelmetes, inkább csak üres. Ez az üresség persze bennünk lakozik, ez az üresség mi magunk vagyunk, amit feltöltünk a lényekkel és a lények képeivel, ahogy az óriáskígyóról is pontosan tudom, hogy nem lehet ott a kémény mögött, amelynek a tetején a gólya fészkel, és ahova felvitte a csirkét. A padlásra járok azon a nyáron, mert heteken át esik az eső, és unalmamban kukoricát morzsolok, az jó időtöltés, megkeményednek az ujjaim tőle, és van a padláson mindenféle kacat, lehet rakosgatni őket, találgatni, hogy melyik micsoda, drótozott fazék, egy marék 20 mm-es töltényhüvely, kerekes rokka, szövőszék, fogaskerekek, ekevasak és még sok olyan kacat, aminek a nevét sem tudom. Az eső megállás nélkül csöpög vagy ömlik, nagyapám egyfolytában

részeg, fekszik az ágyban. Rendszerint a cigaretta is kiesik az ujjai közül, úgy oltja el nagyanyám egyszer vízzel a parázsló pokrócot, egész vödör vizet zúdít nagyapámra, aki csak annyit mond álmában, hogy kurva eső, fordul egyet, és alszik tovább, az ágy alatt tócsába gyűlik a szalmazsákból kifolyó víz, beszívja gyorsan a döngölt föld. Éppen bejárt Kisjenőbe, önkéntes véradó, B Rh– a vére, azért szép summát adnak akkor, és amíg benne tart, nem szokott kijózanodni, nekem is ugyanaz a vércsoportom, de akkor ez nem jelent még semmit. Naphosszat a padláson matatok, kukoricát morzsolok, diót török, a padlás ajtajában tollászkodó verebeknek csapdát állítok, de nem sikerül egyet sem fogni. Egyszer csak megérzem, hogy ott leselkedik a kémény mögött egy óriáskígyó, anakonda lesz az, éppen olvastam valami effélét, hiába fordulnék meg, hiába megyek oda, nem fogom látni, mindig a kémény másik oldalán lesz. Baltát is viszek magammal egy idő után, ha rám támad, legyen amivel védekeznem. Cigarettát is viszek, hogy kipróbáljam, de nagyon rossz, na még csak az kellene a kígyónak, hogy beáruljon a nagyanyámnak, mert akkor valóban agyoncsapom, de okos állat, nem árul be, nem támad rám, egyszer csak nincs ott, és már nem is járok fel a padlásra mindennap félni.

Nagyapám nem részeg állandóan, mert falun örökké szűkében vannak a pénznek, és amikor a saját készítésű bor meg pálinka elfogy, és amikor annak a kicsi nyugdíjnak is a végére hágott, amit kap, nincs mit inni. Igaz, hogy felkutatja az orvosi szeszt meg a pálinka rézelejét, amit nagyanyám eltesz, mert abba liliom szirmát kell áztatni, sebre, kelésre az a gyógyszer, és tudja, hogy nagyanyám elrejt néha egy-két liter pálinkát a szekrénybe, az

almáriomba, vagy ki tudja, hova, kell az majd orvosnak, ha betegek leszünk, és bármilyen ügyintézéshez elmegy, valuta. Nagyapámnak elvi kifogása van az eldugott pálinkával szemben, és mint az alkoholisták, nagyon leleményes, meg lehet találni az eldugott szeszt, ha nagyon keresi az ember, vagy ha segítek én is, mert nagyanyám arra már nem tud figyelni, hogy én se lássam a rejtegetés, átcsoportosítás megtévesztő manővereit. Azután ha elfogy az is, amit megtaláltam, és ha a szomszédok meg az ivócimborák is kifogynak mindenből, nem marad más, ki kell józanodni egy időre. Ilyenkor mesél nekem, ezt szeretem a legjobban, íjat készít, puskát farag, kardot, elvisz horgászni, erdőt járni, és mindenfélét csinálunk együtt, dolgozunk, bogarászunk, megjavítunk ezt-azt, fát fűrészelünk, gerendát faragunk, favillát hajlítunk, kaszát kalapálunk, lassan, kényelmesen, ráérősen. Sosem nevel, csak mutatja, megpróbálom, mutatja, leülünk, rágyújt, pihenünk, továbbmegyünk, visszatérünk, az idő parttalan. Mindig ott vagyok, éppen abban, amit csinálunk, kerítést fonunk gallyakból, szilvát szedünk, vagy dinnyét görgetek, birkát nyúzunk, libát tömünk meg tépünk, kemencét fűtünk és kenyeret sütünk. Az egész ház, udvar és kert az enyém, talán a lúghoz nem szabad nyúlni, ha szappant főzünk, de a tűzre tehetek, nézem, ahogy nagyapám az ujjai közé fogja a parazsat, és rágyújt, olyan kérges a keze, de ha van benzin az öngyújtóban, adhatok én tüzet. Vághatom a dohányt a küszöbön, mutatja, hogy kell kitépni a levélből az ereket, összecsavarni, rátérdelni, és a kést bele, vékonyan, egyenletesen, a kenyérvágó kés az, a legnagyobb, legélesebb. Elmegyünk a mezőre dohányt tépni, az udvaron fűzzük fel, és a paprikát is, sehol

olyan kedves illat, mint egy paprikamalomban, talán még a száraz sonka fogható ahhoz, vagy a birkapaprikás, amit nagyanyám főz, belsőség is kell belé, az fontos. A legjobb étel a túrós gubó, kenyérsütéskor diónyi gubicsokat tesz egy tepsibe, és ha megsülnek, le kell forrázni, túrót rá, meg tejfölet, vagy a lapáton sült lángos, amit négybe hajtva, libazsírral. Azután a kemencét tovább kell fűteni, amíg a padlatja szikrázik a kaparófától, munka ez, hordani kell a kórót, bedobálni, a hamut kikaparni, és nézni a lángot akármeddig. Ha alkalmas kórót találok, csinálunk belőle hegedűt, azon cincogok, és megtanít nagyapám Rózsa Sándor nótájára, ahogy őt is az apja, „lova lába megbotlott egy fatőben, ott fogták el Rózsa Sándort örökre". Valahol a kápolna körül lehetett, gondolom.

Elmegyünk egy este adósságot behajtani Vilmáékhoz, akik a kertünk végében laknak. Nem azt mondjuk, hogy Patkányékhoz megyünk, pedig ez az anyakönyvezett családnevük, de ezt valamiért az egész falu restelli kimondani, tehát Vilmacigányékhoz. Zólti, hosszú ó-val, később osztálytársam lesz, egy napon születtünk, ugyanabban a kórházban, eredetileg az én nevem is Zoltán lett volna, de szóltak anyámnak, hogy Ágyán minden cigány gyerek Zolti, hát ezért lettem Gábor... Egyszer anyám, amikor valamiért megharagszik rám, azt mondja, hogy nem is az ő gyereke vagyok, hanem egy cigány asszonyé, elcseréltek a kórházban. Azonnal Patkány Zóltira gondolok, hogy én vagyok ő, nem tudom, anyám akkor ezt miért mondja, gondolom, tanulta valahol, szokták ilyesmivel ijesztgetni a gyerekeket, fekete ember, zsákos ember, rézfaszú bagoly. Zólti egy ideig a testvérem, miután megdobál, majd én is elkapom a házunk előtt, mert egyszer megdobált.

Kicsit dulakodunk, de tulajdonképpen messze laknak, egy másik világban, tilos nekem odamenni, inkább a kert végében találkozgatunk a mellig érő fűben, ő nem fél a kígyótól, mutatja, hogy kell megfogni, nem bánt, de én nem merem. Keveset tudunk Zóltival beszélgetni, mert én dadogok, ő meg szinte meg sem szólal, többnyire csak üldögélünk a fűben a diófa alatt, nem tudunk felmászni rá. Engem nagyanyám néha megkeres, beparancsol az udvarra, Zóltit meg hazaküldi, őt nem hívja soha senki.

Az első találkozáskor nagyapám a hosszú nyelű baltát hozza, én a viharlámpást. Vilmáéknál ég a villany, nálunk még nincs, a falu alatt sötétség van meg sár, nincs ezen a részen közvilágítás, sok a kutya, azért kell a balta, Vilmáék ártalmatlanok. Az egy nagyobb ház, mint a miénk, látszik a bútorzat maradékán, az ablakokon, az ajtókereten és főleg az előszoba padlókövein, hogy módos családé volt egykor, nem parasztok laktak benne régebb. A gyermekek a konyha földjén, rongyokon, szalmán, Zólti is ott van, de nyilván akkor még nem látom, egyik purdé a sok közül. Vilma kicsit mintha részeg volna, gyönyörű haja kibontva, talán harmincéves lehet, ráncos vénasszony, csíkos férfiinget hord, szájában csikk, és az a fásult, lemondó grimasz az arcán, hogy nincs petróleum, kukorica vagy pénz, nem tudja megadni azt, amit a múlt héten vagy a tavaly kért kölcsön, az ember megint a milícián volt, megverték, mint a lovat, és már nem is tudom, hogy miket mond, mik történtek. Nagyapám leengedi a baltát, elfújom a viharlámpást, még szívjuk egy ideig a bűzt, azután elmegyünk valakihez, és kérünk kölcsön egy kis petróleumot, pénzt vagy kukoricát. Hogy ne káráljon már az öreganyád, mondja dühösen nagyapám. Baktatunk a

sáros utcán, a viharlámpát nem gyújtjuk meg, a kocsmába megyünk, ahonnan majd a nyakában hoz haza részegen, elvágódunk a sárban, nem is egyszer.

Ma sem tudom, hogy pontosan miért mentünk Vilmáékhoz, talán a nagyanyám küldött adósságot behajtani, vagy meg akarta mutatni nagyapám, hogy mi a szegénység, tanulmányi kirándulás volt, esetleg ürügy a kocsmába induláshoz. Vilma néni gyakran dolgozik nálunk, ő tapasztja a ház oldalát, nyáron mindig szólnom kell, ha lovak ganélnak az utcán, mert a trágyát felszedjük, kell majd a tapasztáshoz. Látom egyszer, amint a frissen tapasztott folt repedéséből kimászik egy csillogó páncélzatú apró bogár, és elrepül. Sokáig nézem még a tapasztást, de nem jön elő bogár több, nem is tudom, tényleg volt-e, vagy csak képzelődtem. Nem volt velem egykorú gyermek a szomszédban, csak Évike meg a húga, de a kicsi meghalt egy nyáron agyhártyagyulladásban, Évikét persze elvitték a szülei Aradra, és teljesen egyedül maradtam. Az öreganyja volt az oka, mondta nagyanyám, aki az összes szomszédasszonyt gyűlölte. Ha társaságra vágyott, messzire kellett menni, Lidi nénihez vagy Polyánki ángyomhoz, aki nem az én ángyom volt, de így mondtuk neki. Lidi néni egészen kicsi, görbedt öregasszony volt. Szerettem náluk lenni, olyan volt, mint egy időutazás, nem volt órájuk, nem volt szekrényük, mindent ládában tartottak. A csirkéknek egy kézimalommal őrölték a kukoricát, azt írta a kövön, hogy 1806, de én azokat a számokat akkor még nem tudtam kiolvasni. A tyúkok az eperfán aludtak, és még a miénknél is vastagabb volt a földből épült házfal, alig tudtam átlépni a küszöbön. Az egyenetlen, meszelt falon egy kézzel festett olajkép lógott,

huszonhat vadászkutyát vittek át egy csónakban a folyón, akármeddig el tudtam nézegetni, ma sem értem, hogy mit keresett az a kép ott, kié lehetett, honnan került hozzájuk, egészen biztos, hogy nem vásárolták.

Az ő fiuk volt Kappan Sanyi, a falu bolondja, aki mindenféle trágár hülyeséget beszélt, nagyokat vihogott hozzá, részben ő szállította a pletykákat is, mindenkiről tudott valami ocsmányat. Nagyanyám volt a keresztanyja, ezért sokat járt hozzánk, és ha nem figyeltünk, megette az összes pogácsát, süteményt, almát. Háromszor is merített a levesből, állandóan éhes volt, pedig mindenütt adtak neki valami ételt. Egyszer bevágott egy egész vödör szilvát, amit a kertben szedtünk fel. Nagyapám elküldte, hogy öntse a cefrés hordóba, és jöjjön vissza, de Sanyi egyre késett, azután hogy felbukkant, röhögve mesélte, mind megette a szilvát. Rettenetesen megharagudott rá nagyapám. Meg fogsz dögölni, te marha, mondta neki, de Sanyi csak vihogott, öregapám a szilvásban, majd megszakad a fingásban, mondta, és elszaladt a hatalmas szakadt gumicsizmájával. Persze nem lett semmi baja. Azt is tudta magáról, hogy azért ilyen lüke, mert gyerekkorában megijesztették az orosz katonák. Ágyán oroszok nem jártak, csak románok, akik le is lőttek egy fiút a templom előtt, mert a felszólításra nem állt meg, láttam egyszer a sírját a temetőben. A katonák nyomában a nagyszintyei románok jöttek, és kirabolták az ágyaiakat, mert innen ágyúzták őket a magyar katonák. A mi házunkat kikerülték, mert Zsüli nagyanyámat ismerték jól, ő abból a faluból származott, jól tudott románul, ott ők voltak a betelepülők.

Nagyapám legszívesebben az apjáról mesélt, aki Amerikában járt, és megégett a lába egy öntödében a kifolyt

vastól, az orvosra meg a kezelésre majdnem az összes pénze ráment, a többit elitta, de legalább nem vitték el a háborúba, sántán jött meg, sánta maradt egész életére. Egy kalendáriumot is hozott az útról, rengeteg érdekes dolog volt benne, többek között a Titanic pusztulása színes nyomatokon, meg a Prinz Eugen csatahajó vízre bocsátása, és rengeteg olyan ember írta bele a nevét olvasás közben vagy után, akiről már nem tudunk semmit, csak hogy járt nála az a kalendárium, ami később elveszett egy költözéskor. Ha nem hallgatunk rádiót, a *Toldi*t olvasom fel neki, az a kedvence, én is nagyon szeretem. A *Copperfield Dávid*ot nem értem, nem is szeretem, a *Švejk*et sem, de sokat olvasok belőle hangosan. Egy szomszédasszony hozta, aki Szlovákiából származik, a háború hagyta itt, vagyis a német katonák, azóta is töri a magyar nyelvet, románul sosem tanult meg. Laknak szlovákok is a vidékünkön, de Bözsi néni kikéri magának: szlovák én vagyok, ezek tótok. Hašek egy nagy szlovák író, mondja, ahogy Petőfi is szlovák, ezen akkor nem vitatkozunk, ő tudja. Kedvelem Bözsi nénit, olyan másként kedves, mint a nagyanyám és a hozzá hasonló asszonyok, talán az akcentusa miatt, és mert egy fokkal vidámabb, gyakran jön át, sok érdekes dolgot mesél, főleg a Magas-Tátráról, hogy mekkora szépséges nagy hegy az, és egyszer vissza fog oda menni. Nagyanyám csak legyint erre, hegyet ő sosem látott, hegyekből csak az oláhok jönnek, meg a székelyek, és nem szokott visszamenni oda senki, kőből meg fából sütik ott a kenyeret is.

Rendszerint Bözsi néni mondja először el azt, hogy mik vannak a faluban, valahol az ártézi kút körül történik minden, talán egy kilométerre van, naponta többször is

elmegy vízért a háromliteres kannával. Mert viszket a picsája, mondja nagyanyám, három liter vízért elsétálni, meg vissza. Onnan hordjuk az ivóvizet mi is, mert a kutunk vize nem iható, de van benne állítólag egy kard, amit bujkáló magyar katonatiszt dobott bele. Hiába keressük nagyapámmal hosszú, toldozott lécekkel, nem találjuk, ezért egyszer beledobom a zománcozott vizeskanna fedelét, mi úgy mondjuk, *kanta*, hogy legyen benne valami, ne csak béka, ezért nagyanyám rettenetesen megver. Nyilván a többszöri felszólítást elengedem a fülem mellett, különben egy birsalmavessző mindig fent van a fogason, legyen kéznél, ha kell. Nem hiszem, hogy sokat vertek volna, de erre a kantás fenyítésre emlékszem, amikor nagyapám odamordul, és valami olyan kacskaringós káromkodást ereszt meg, hogy a könnyeim és a fájdalmaim mögül is figyelni kezdek, nagyanyám pedig félni. Ilyeneket csak Zsófi néni szokott mondani, mikor a férfiak kártyáznak, és a férje mögött állva kibicel, de Tűsír nem hallgat rá, el is veszíti a partit, akkor mondja Zsófi néni, hogy a kurva Úristen a seggedbe húzza bele azt a büdös, retkes faszát, és még mondja hosszan, cifrázva, dühösen. Akkor még nem értem, hogy pénzben játszanak. Ha nagyapám nyer, és gyakran nyer, a kocsmába megyünk.

Életem első öt évéből természetesen kevés emlékem van. Az első mindenképpen az, hogy valami nagy fényességben utazunk, csillog az ég, és körülöttünk a táj, amelyben egyetlen jegenyesor látszik csupán, az jelzi az utat. 1970-ben a Fehér-Körös áradása történik éppen, átszakadt a gát, a falut körbeveszi a víz, hevenyészett töltést emelnek, az a *dimony*. A nőket és a gyerekeket kimenekítik, halálos áldozat nincs, de a falu román része, a Colonia

teljesen víz alá kerül, nem tudják a románok, amikor betelepítik őket, hogy oda nem szabad építeni, az a terület egy-két méterrel mélyebben van, az Alföldön ez élet vagy halál kérdése. Kétéves vagyok, motyók és batyuk között álldogálok a teherautó platóján, és valaki, nyilván nagyanyám, erősen fogja a kezemet. Nagyapám nem hagyja el a házat, ő tudja, hogy az magasan van, a víz nem éri el, persze megtelik a kút, a verem, és a kertekben is méretes tócsák vannak még hónapokon át, jelzi egy hajdani vadvízország, hogy mi az övé. Elképzelem a nagyapámat, ahogy áll a kapuban, és nézi a tengerré vált sáros utcán távolodó traktort vagy a teherautót, mindenütt megáll, felveszi a nőket és a gyerekeket – mint a Titanicon, gondolom –, azután becsukja a kaput, az úccajtót, és nem tudom, mire gondol. Mindenütt víz, ameddig a szem ellát, a házunk földből épült, a küszöbön túl egy arasznyival mélyebben van a padló, és nagyapám tudja, hogy ide még így sem ér el a víz. Leül a küszöbre, rágyújt, tölt magának egy pohár pálinkát, azután még egyet, tudja azt a fél métert, bár az is lehet, hogy nem tudja, hanem arra gondol, hogy jöjjön már a víz, és vigyen el mindent, vigye, vigye.

Egy jelenet van még, amikor nagyon kicsi vagyok, mintha nem tudnék beszélni, vagy nem jön ki hang a torkomon, de mindent látok és hallok, talán értem is. Nagyapám részeg, bár még nem dülöngél, mint ahogy szokott, csak már nem oda megy, ahova szeretne, és ahova indult. Egy ideig fát aprít, a keze pontos, sokáig volt favágó, telente mindig talpfát faragtak a Réz-hegységben valahol a Berettyó forrásvidékén, ha járni már csak alig tud, a fejsze vagy a balta akkor sem esik a kezéből ki, mintha abba kapaszkodna. Hatalmas tömbökben áll a szén a

fáskamrában, abból is darabokat tör a baltával, szeretem a barnaszén szagát, sokszor sárgás, barnás színű erezet van benne, akkor még nem tudom, hogy fából keletkezett, nekünk csak egy kő, ami ég. Megtöltjük a kosarat fával és szénnel, indulunk be a házba, mert hideg van, és be kell gyújtani a kályhát, nagyapám öléhez emeli a kosarat, szól, hogy nyissam a virágoskert kapuját, de nem találja el, a második próbálkozásra sem, lehull a szén, felszedegetjük, azután az ajtófélfának is nekimegy, káromkodik egyet, de végül bent vagyunk. A kamrába indul, egy kis bort kell igyon, de aztán a tűzrakás jut eszébe, különben sincs kéznél a gumicső, amivel bort lehetne szívni, az valamiért kint van a nyári konyhában. Kiküld érte, átdübörgök az udvarra fektetett tölgyfa deszkán, az a járda, szeretem, ahogy döng, és szortyog alatta a sár, hozom a gumicsövet és az üveget, megint döngetek a pallón, nagyon lelkes vagyok, nem tudom, hol van a nagyanyám, alkonyodik már, csípi a hideg a kezemet. Nagyapám a kályha előtt térdel, fújja a parazsat, nagyon füstöl a kályha, a szénfüst szagát is szeretem, főleg, amikor téli estén elterül az utcán, de most nem jó, mert ettől mindig ideges lesz, szidja a kibaszott, kurva kommunistákat, hogy az Úristen a magasságos eget rohassza rájuk már egyszer, és persze van ez is tovább, hosszan, tekervényesen, de nem szeretem hallgatni, félek.

Nem először szívok bort, pontosan tudom, hogy kell az ötvenliteres demizsonba engedni a csövet, és lassan fújni a levegőt bele, míg eléri a bort, és bugyborékolni kezd, azután jó nagyokat szívni belőle, és nyelni a levegőt, hogy a borszag után megjöjjön a savanykás, finom lé, amiből egy kortyot szabad, nem többet. Gyorsan kell beilleszteni a

csövet a palack szájába, és nagyon figyelni, hogy idejében kiemeljem, amikor a nyakáig megtelt, egy csepp sem juthat a padlóra, mert az szégyen. Azt sem értem, hogy miért pálinka van most a demizsonban, és ijesztően rossz, csípi a számat, a nyelőcsövemet, a gyomromat, szinte elsírom magamat az ijedségtől, egy nagy kortyot ki is köpök a földre, baj lesz ebből, de aztán viszem Tatának, hogy ez pálinka. Nem szól semmit, a kályha tovább füstöl, ő tovább káromkodik, majd csak lesz valami, ahol a füst, ott van a tűz is. Később nagyapám erősen tántorogva megy át az udvaron, ki a fáskamrába, meg-megáll, felnéz az égre, azután a csűr mellett imbolyog, sokáig támasztja az egyik oszlopot. Nem is csűr az valójában, csak egy oszlopokon álló szalmatető, ami alatt a szénát tartják, alá járnak tojni a tyúkok, és ott fial a macska. Áll nagyapám rogyadozva, lihegve, egy láncot tart a kezében, azzal próbál valamit, nem értem, hogy mit, látom, hogy részeg, gondolom, segítek neki. Megpróbálja átdobni az eresz alatti keresztgerendán a lánc egyik végét, többszöri próbálkozásra sikerül, azután kapaszkodik belé, majd elesik, és magával rántja a láncot, ami csörögve hull a sárba. Nem tudom, hogy mit akar csinálni, ezért odamegyek, hogy lássam közelről, megint átdobja a láncot, és abba kapaszkodik hosszan, mint aki fel akarná húzni magát, de nem értem, hova. Egyszer csak rám néz, elengedi a láncot, ami leng üresen, nézzük még egy ideig egymást, azután megérkezik nagyanyám valahonnan, lecsap, mint a fekete vihar, és elráncigál. Nagyapám a részegség egy bizonyos fokán mindig fel akarja magát akasztani, de olyankor már nem boldogul a kötéllel vagy a lánccal, nagyanyám ezt pontosan tudja, vagy neki már mindegy. Hallom sokszor

fohászkodni a nagyapámat, hogy: vegyél el engem, Uram, add, hogy ne érjem meg a reggelt!

A templom is jó volt, amikor nagyapám volt a helyettes harangozó, és volt egy kölcsönkapott karórája, mert az ablakban ketyegő vekker koszosbarna számlapjáról alig lehetett leolvasni a pontos időt, bár a karóra számlapja is barna volt, rézcsatos vastag óraszíjon lógott a vékony karján. Sokszor hittem azt, hogy leesik, de hatalmas keze volt nagyapámnak, néha féltem, hogy elalszik, és lekéssük a harangozást, mert az óriási blamázs lett volna, ha délben a zerindi, a vadászi vagy az erdőhegyi templom harangja hamarabb szólal meg. Nem fordult ez elő, nagyapám mindig pontosan ébredt, ha aludt éppen, és mentünk a papzugba, mint akiknek a világon a legfontosabb dolguk van. Amíg nagyapám húzta a kötelet, a kisharangot, mert a nagy el volt repedve, én nem is tudom, hol voltam a gyönyörűségtől, hogy most mi harangozunk, és valami olyan büszkeség és nyugalom volt bennem, mint amikor megpillantom a Csonkatornyot, mert ott van Szalonta, ott lakott valahol Arany János. Azóta sem értem, hogy ha el kell magyaráznom magamat, miért nem ezt mondom: ha felmentem a padlásra gyerekkoromban, tiszta időben egyszerre látszott a Csonkatorony és a világosi vár. Naturam furca expellas...

A dadogás

Nem emlékszem, nem is emlékezhetem, hogy mikor kezdtem dadogni. Úgy tudom csak elképzelni magamat, mint aki eleve dadog, pedig ez nem igaz, ilyen nincs, ezzel nem születik az ember. Egyszer valaki észreveszi, hogy. Egyszer valaki szól. Egyszer kijavítanak. Azután rájönnek, megállapítják, hogy baj van, dadogok, akadozok, beszédhibás vagyok. Nem értem, hogy mi van, de meg kell ismételnem, amit mondok, azután újra, nagyon sokszor el kell ismételnem, és nem jó sehogy, innen már agyon is üthetnek, nem fog ez menni: lassabban, ismételd meg, figyelj, nem jó... Állok egy orvosi rendelőben az ágyon, lábnál van egy barna színű gumitakaró, azon állok, puha, és ha a cipőm talpát húzom rajta, csikorog. Verset mondatnak velem, három fehér köpenyes néni is van, nagyon élvezik az egészet, nekem is jó ez, valamiért könnyű, bár a fertőtlenítő szaga nem tetszik. Elég furcsa, hogy orvosi rendelőben szavalok, mindenki nagyon kedves, csak az anyám haragszik majd, amikor kimegyünk, nyilván mert leugrottam az ágyról, pedig meg is kérdeztem, hogy szabad-e, és a doktor néni, akinek sztetoszkóp lógott a nyakában, azt mondta, szabad, anyám pedig nem tudta elkapni a karomat, miféle viselkedés ez, fiam?! Akkor is nagyon rosszkedvű volt, amikor bementünk, de

én szépen, ügyesen szavaltam, nem értem, hogy mi a baj, nem estem el, nem ütöttem meg magam. Ez az első emlékem arról, hogy valami nincs rendben velem. Évek telnek el azzal, hogy nem értem, nem is tudom, hogy mennyi év.

Aradon a doktornő annyira szép, mint a *Dallas* című sorozatban Victoria Principal, fesztelen amerikai nőarc, amelyik nem abból a világból való, amelyikben mi élünk, és van benne valami eleven báj, csak nem ért semmit, ő is meg akar javítani, mint a többiek. Gyógyszereket ír fel nekem, megdicsér, hogy milyen ügyesen beszélek, és már nem pillogok olyan sűrűn, vagyis amikor a szemébe nézek, akkor nem, de ha a rendelő üvegszekrényében lévő babákat meg plüssállatokat nézem, és nem arra figyelek, amit mondok, vagy arra, amit ő mond, akkor igen. Nem azt mondjuk, hogy dadogok, hanem akadozom. Mindig ugyanaz a jelenet van, egy csomó nyáladzó meg rángatózó gyermek között várakozunk, hosszú sorban állás meg nyomakodás után végre bejutunk Pamela doktor nénihez, aki felismer, láthatóan megörvend nekünk, nyilván egy könnyű eset, végre. Sokat és hosszan beszél hozzám, anyámhoz még többet, receptet ír, lepecsételi, elköszönünk, és kimegyünk a gyermekklinika főbejáratán, ahol a vörös kőből faragott lépcsőkorláton volt egy lepedőből éppen kibontakozó gipszangyal, nagyon szép a lába meg a karja, jellegtelen az arca, de már nincsen meg, csak a talapzata. Mikor nagyobb leszek, arra gondolok, hogy Pamela doktornő arca ehhez a testhez való volna, bár lehet, hogy ezt csak most teszem hozzá. Jól érzem magamat a rendelőben, szavalok, beszélgetünk, utána a Maros-partra megyünk, játszótér van ott, hinták leginkább, csónakhíd át a folyón, és a múzeumban a tizenhárom aradi vértanú,

vagyis az aradi tizenhárom relikviái, de én tudom, hogy ők tizennégy. Akkor még csak az apró holmik, az érmék, a puskagolyók és a papírok vannak üvegtárlóban, a nagyobb tárgyak többnyire szabadon, és a teremőr néni megengedi, hogy rövid időre egy pisztolyt meg egy kardot is kézbe vegyek. Egyedül mi vagyunk a múzeumban hétköznap délelőtt. Damjanich a kedvenc tábornokom, sokáig azt hiszem, hogy az övé volt a kard, évek telnek el, amíg megértem és elfogadom, hogy első világháborús tiszti díszkard, de mégiscsak igazi. Akkoriban nyugodtan tárlatot is vezethetnék az aradi múzeumban, okos kisfiú vagyok, de egyszer csak a Pamela doktor néninél tett látogatás után megjelennek a dákok, a dák relikviák, a dákoromán archeológia anyaga, és ami sokkal ijesztőbb, a monstruózus zászlók, függönyök, a rossz világítás, az enyvszag, a kék színű krepp, és az egésznek a fenyegető, rossz hangulata fölött Ceauşescu arcképe lebeg, a pöttyös nyakkendőjével, apámnak is van egy olyan.

Ezután már az üveglaphoz sem érhet az arcom hozzá, ha közel hajolok, mert jobban akarom látni a cserepeket és az apró, kopott felületű sestertiusokat. Az önfeledt múzeumi korszaknak vége tulajdonképpen, vágyom rá, de mégsem eléggé. Maradnak a gyógyszerek, az erősítők, szerencsére nem emlékszem egynek sem a nevére, de azért el lehet képzelni azt a kezelést, mennyi placebót szedtem én az anyám megnyugtatására, és volt néhány rettentően keserű lötty is, amelyek ellen fellázadok. A gyermekpszichiáter után az aradi vértanúk tárgyait nézegetem, amíg az állomásra indulnánk, hazafelé azt mesélem anyámnak, hogy mi volt a múzeumban, és mi a különbség az elöltöltős muskéta, a csappantyús gyújtás meg a töltényes puska

között, de valójában a Sólyomszem puskája ezeknél sokkal jobb... Orvosnál voltunk, beteg vagyok, anyám szabadnapot vett ki, engem pedig elkéreztetett az iskolából. Dadogok. Anyám szomorú, nem derült ki semmi, nem is oldódott meg, de nekem élmény volt ez a nap is.

Természetesen visszavetítés az egész, mert nem a kezdetekre, hanem inkább a végére emlékszem, amikor Pamela doktornő azt mondja, hogy majd ha engem is zavarni fog a dadogás, meg fogom oldani, akkor majd teszek valamit ellene, elvégzem a feladott ritmizálási, artikulációs meg légzési gyakorlatokat, figyelni fogok, koncentrálni, jó lesz minden, gyógyszert nem ír fel többet. Tizennégy éves vagyok akkor, ősztől Aradon járok iskolába, eljöhetek majd hozzá egyedül, mondja. Ugyan már! És nem hajlandó, nem is tudja elmesélni utólag senki, hogy mi volt velem, hamarosan már nincs is, aki elmesélje, csak anyám ismétli ugyanazt: figyelmetlen vagyok, túl gyorsan akarok mondani valamit, kapkodok, nem lélegzem jól, nem gondolom meg, hogy mit akarok mondani, gyengék az idegeim, ne igyak. Én vagyok a hibás, ez marad meg bennem. Szomorítom az anyámat, mint egy rossz gyermek, márpedig a mi családunkban rossz gyermek nincs, azt megnevelik vagy meggyógyítják, ha mégis. Valami baj van velem, és ezért én vagyok a hibás. Mondják, hogy ne csináljam, ne úgy, de én azért is, hát majd magamra vessek, ők mondták, megmondták. Rám szólnak, ismételjem meg, amit mondok, gondoljam újra, kezdjem elölről, álljak meg, szuszogjak, pihenjem ki magamat. Nem értem, mit akarnak, csak azt érzem, hogy egyre jobban belegabalyodom egy láthatatlan hálóba, amely kimondhatatlan és kimondható szavak

egyvelege, megannyi csapda, amit hasztalanul próbálok elkerülni, mindig lesz egy hely, egy helyzet, ahol elakadok. Majd kinövi, mondják, de mit kell kinőnöm? Nem tudom, hogy mikor hallom meg, mikor ismerem fel a saját hangomat, hogy baj van, hogy tényleg kibírhatatlanul dadogok, és ez nekem is szörnyű, bár a velem egykorúak csak nevetnek rajta, de először mindenki meglepődik, elborzad, majd undorodik a kínlódásomtól, ezt látom később mindig az arcokon, a megütközést, a sajnálatot és a fölényt, ne is akarjak mondani semmit, röhögnek. Gondolom, hasonló élménye lehetett valakinek, amikor először vette észre rajtam, és aztán másodszor, harmadszor, amíg megérti, hogy nem egyszeri alkalom, nem véletlen, hanem *ez* ilyen. Tenni kell valamit ellene, ez így nem maradhat, mondják is, hogy ne úgy csináljam, ne úgy mondjam. De vajon mitől van, teszik fel akárhányszor a kérdést, és nem tudja senki a választ azóta sem.

Valamitől biztosan megijedt, mondja nagyanyám, el is visz Polyánki ángyomhoz, mert a szenes víz nem használ, tehát öntsön nekem ónt, a vízbe sistergő forró fém alakja kimutatja majd, hogy mitől ijedtem meg. Hazavisszük azt a furcsa darab ólmot, ami egy bárányt mintáz, a párnám alá tesszük, és minden jó lesz majd, előtte való napokban tényleg a falhoz szorított egy bárány, játékból, de azért nagyon megijedtem, úgy szabadított ki nagyapám. Máskor egy pulyka ugrik rám a gyümölcsösben, egy hatalmas *kan pulyka,* úgy mondják, teljesen összekarmolja az arcomat, szerencse, hogy nem vájta ki a szememet, és látom egyszer, ahogy a farkánál elkapott egér felkunkorodik, és beleharap a nagyanyám ujjába, spriccelni kezd a vér, az egér eltűnik a lisztesládában, hosszan nézegetem

az apró piros lábnyomait. Ezeket mind látom abban a kis fémdarabkában, amit a párnám alá teszünk este, ahogy a szamárköhögésem után a szamarat is látnom kellene, és a mandulámat, bár nem kell mégsem kivenni, az nem hibás, ahogy a kígyó sem, amelyik ott sündörög a kémény mögött, de nem szólok róla senkinek. Megannyi ok és magyarázat a dadogásomra, ami elkísér majd harmincöt éves koromig, amire elfogadom, megértem, és kibékülök vele. Ez lesz életem egyik elfoglaltsága. Igaza volt Pamela doktornőnek, ha majd nekem is fontos lesz, kezdek vele valamit, húsz év ide vagy oda, nem nagy idő, csak hát a rossz lelkiismeret rossz lelkiismeretet szül.

Alig ír meg az ember néhány bekezdést, máris azt hiszi magáról, hogy ő valaki, hogy mindaz, amit mond, azáltal, hogy ő mondja, meg többnyire róla szól, máris fontos, érvényes, jelentős. Úgy kapaszkodom a saját mondataimba, mint egy indián a lángoló prérin a lova sörényébe, vagy nagyapám a temesvári dohányraktár mellett, amikor lőnek rá, és nem találják el, de hogy kik, azt nem tudja, talán a szovjetek, talán a németek. Van ebben a kétségbeesett vágtában valami virtus, mert az alföldi, az ágyai nagyapámat tulajdonképpen lóháton szerettem egy ideig elképzelni, ahogy magamat is, de nem tart sokáig ez a vágta. Harmincöt éves vagyok, amikor először ülök nyeregbe, és kipróbálom, hogy mire megyek egy lóval: semmire. Éppen megírtam egy hosszabb elbeszélést, amelyben egy hozzám feltűnően hasonlító fiatalember közeli barátságba kerül egy lóval, és arra gondoltam, jó lesz kipróbálni ezt a dolgot, a szöveg ugyan megjelent, sikerem is volt, de. Mindent tudok a lovakról, azt a mindent, amit olvasva tudni lehet. Egy igazi ló ezen csak heherészik,

ahogy rajtam is, mert nem tudok parancsolni neki, nyilván gyakorolni kellene sokat, különben is hogy tudna parancsolni másnak az ember, amikor magának sem tud. És persze van egy jobb történet erről, hogy amikor a székelyhodosi lóvásárban meglátok egy almásderest, vagyis a ló meglát engem, mondhatni összenézünk, akkor egy kis csodálkozás után a vállamra teszi a fejét, és úgy állunk egy hosszú percen át. Gróf úr, ez a maga lova, vegye meg, mondja a cigány kupec nagyon komolyan, és tudom, hogy igazat mond, előlépett egy ló a történetből, amit én írtam, megtalált, felismert engem, nem is a gazdát, hanem az alakmását. Saját lova egyik nagyapámnak sem volt, bár Joszip Vida kocsis volt, meg román csendőr, neki adtak lovat, ha ő kellett a bakra vagy a nyeregbe. A székely nagyapám, Gyurikabácsi tehenet és bivalyokat tartott, az egyiknek a hátára fel is lehetett ülni, jámbor, cammogó állat, de nem volt a bivalyagolásban semmi érdekes, csak amikor lassan, unottan lefeküdt a sárba, és ki kellett akasztani gyorsan a járomszeget, hogy ne borítsa fel a szekeret rakományostul, velünk együtt, ha meg talál hemperegni, mert csípik a legyek, melege van, és amíg ki nem dagonyázta magát, nem fog felállni.

Aligha lesz ebből vágta. Nem győzök csodálkozni azon és örülni annak, hogy az én gyerekkorom archaikus világok szomszédságában telik, ahova nemcsak nyaralni járok, és kirándulni, hanem a nagyapáim teljes valójukkal abban élnek még, fel sem merül bennük, hogy másként is élhetnének, nemcsak a gyerekkorukról meg a múltról mesélnek, hanem a jelenükben vagyok benne, kisgyerekként. Egyetlen feloldhatatlan ellentmondás van közöttük, hogy az egyik alkoholista, a másik meg istenes ember,

az egyiknek nincs ideológiája, a másiknak van. Hogy az egyiknek a világát Móricz Zsigmond írta meg pontosan, a másikét Tamási Áron, nem okoz gondot, ezek a paraszti világok egy mezőt alkotnak, és káromlásnak hat, de sajnos igaz, hogy az alkoholizmus és a vallási megszállottság egy tőről fakad, ugyanannak a dolognak a két arca. Minek is pontosan? A baj csak az, hogy egész gyerekkoromban úgy tudtam, az istenes nagyapám a jó ember, és az ő világa a követendő, a kocsmás nagyapám viszont a rossz, ezt mondta mindig az anyám, nagyon sokáig így gondoltam én is, ahogy azt is, hogy anyámmal vagyok jó viszonyban, apámmal meg nem.

A szüleim mindent megtesznek, hogy kiszakadjanak abból a faluból, amelynek a szocializmus véget vetett, mert nemcsak a földhöz való viszonyt írta át, hanem a modernizációra való hivatkozással módszeresen felszámolta és szándékosan elpusztította azt a kultúrát, amely a falut mindig meg- és fenntartotta, viszont a mentalitást nem lehet egyik pillanatról a másikra átírni, megváltoztatni. A szüleim falusi emberek maradtak örökre, ahogy én is az vagyok. A gyerekkorom visszavitt oda, ahonnan ők elindultak, ahonnan menekültek, ahol már nem volt lehetséges maradniuk. Engem az unokát megillető kívülállás megvéd az autoriter nagyapák brutalitásától, nem kell abban a létharcban részt vennem, nem arra készülök, de benne éltem az alföldi és némileg a székely falu maradványaiban. Láttam a pusztulást, azt az állapotot, amikor az emberek már nem hisznek egy értelmes élet lehetőségében, csak gürcölnek, bár a részeges nagyapám letette a gürcöt, ő magáért sem, a másik nem tette le, ő mindig másokért, úgy gondolja. Nem a társadalomra emlékszem,

nem a hagyományokra és a szokásokra, mert azok már alig voltak a számomra kitapinthatóak, de mindig nagyon közel volt az erdő, mintha minden, ami fontos, onnan lépett volna elő, és ha nincs más lehetőség, oda húzódik vissza. A magányt láttam, az egyedülséget, a hiányt, ami az organikus közösségek felbomlása után maradt, a nyomort és az alkoholt. Nem otthonos az a világ, de az volt az otthon.

Most ijedtem csak meg attól, hogy én ezeket az embereket, akikről eddig szó volt, valamilyen módon be akartam költöztetni a kastélyba, hogy éljenek együtt, és őröljék fel egymást, ahogy a valóságban, legyen az egésznek háttere, kulisszája, és a hömpölygő történelmet is bele tudjam szőni, találjak valami példázatot arra, hogy mi történt Erdélyben a harmincas évektől napjainkig, lehet ez magyarázat, hogy miért van az, ami van éppen, vagy illusztráció, hogy ilyen is van, az egyszeri szabályos volta vagy az általános egyedisége. Pedig ha ezek az emberek együtt éltek volna, lehet, hogy én meg sem születek, mert még azelőtt darabokra tépik egymást. El kell hát valahol kezdeni, mintha csak egy történetet, amelyet én mesélek, talán igaz, talán költött, rendezni a szálakat, összefűzni azt, ami széttart, szétválogatni a gubancokat, értelmezni és megérteni, no meg pótolni azt, ami hiányzik, nem mintha egészre vágynék, ha csak töredék van, de az elme úgyis kerekít. Szülőföldet akartam írni magamnak, mintha csak úgy volna az, hogy írunk egyet, amikor arra van szükség, hogy legyen, vagy lett volna. Senki sem találhat ki magának szülőföldet a semmiből, mindenki hozott anyagból dolgozik. De minden faluban nyílik virág.

A székely

Hosszú ideig úgy tudtam, hogy ameddig vissza lehet menni az időben, minden felmenőm magyar, a nagyszüleim nagyszülei is magyarnak tartották magukat. Néha még bosszantott is, hogy ilyen egyszerű vagyok, sehol egy zsidó, örmény, szász ősöm, mert egy ideje divat megint felfedezni ezt a különben természetes etnikai sokszínűséget Erdélyben is, a szláv és a román ősökre nem vagyunk büszkék annyira, de vállaljuk őket, a cigányt nem. Máskor tetszelegtem abban, hogy én csak magyar vagyok, semmi más, jó ez, nekem megteszi. Viszont amikor egyszer a székely nagyszüleim házasságlevele a kezembe akadt, abban azt láttam, hogy a nagyapám anyakönyvezett vallása: *greco-catolic,* görögkatolikus, és ezt nem a baróti román jegyző írta 1939-ben így, hanem a szárazajtai magyar 1904-ben. Egy fokkal jobb, mintha ortodox volna, de csak egy fokkal. Addig úgy tudtam, hogy mielőtt a baptista felekezet híve lett volna, református volt, anyám is így tudta, valójában mindenki. Keleti vallású székely, így mondja ezt Orbán Balázs, nagyapám nem olvasta, szerintem nem is hallott róla, nincs ennek az ő világában jelentősége, mindenki magyarnak tudja magát, azok sem tudnak románul, akik valamilyen megfontolásból románnak vallják magukat Szárazajtán, később.

Nagyon sajnálom, hogy amikor nagyapám még el tudta mesélni a faluját, nem voltam erre kellően fogékony. Néha olyan érzésem van, hogy tudhatnék valami fontosat, amit nem tudok, és amit már nem is fog megtudni soha senki. Nem az a fő kérdés, hogy azok a Berszánok (Bârsan), akik részt vettek az 1944-es szeptember 26-ai mészárlásban, milyen ágon rokonaink – nagyapám hadifogságban volt, és már nem is élt abban a faluban. Engem az izgat, hogy miért kellett annak a mészárlásnak megtörténnie. Olyan érzésem van, mintha nagyapám tudta volna a magyarázatot, ahogy sok érintett is tudta, de nem mondta el, és ahogy telik az idő, egyre inkább elmesélhetetlen történetnek tűnik ez is. Az nem elég, hogy a gonosz románok megölték az ártatlan magyarokat.

Nagyapám korán árvaságra jutott, az első világháborút jószerivel csak ő éli túl a családjából, két bátyja a galíciai fronton marad, az anyját a tüdőbaj, a szárazbetegség viszi el, az apja sem éli túl a háború nyomorúságát. Egyetlen ottani rokonról sem tudok, nem tartozott a nagyapám kedves helyei közé, nekem sosem emlegette, nem jártam ott, pedig szinte minden környező faluban voltam. Egy történet maradt rám ebből az időből, hogy a szomszéd nagylelkűen nekik adja a kutya által ellopott kenyeret, és azt mondja, vágják ki az összenyálazott részt, nehogy veszett legyen. Dehogy vágtuk, mondta nagyapám, megettük az utolsó morzsáig. Egy baptista rokon lesz a gyámja, és a vallásos életbe ő szervezi vagy avatja be. Nem tudok a nagyapám megtéréséről semmit, ahogy ezekről az éveiről meg az első házasságáról sem. Azt sem tudom utólag kideríteni, volt-e román katona. Valószínű, hogy nem, mert egy árva szót sem tudott románul, biztosan

mesélt volna róla, ahogy a köpeci szénbányáról, a háborúról és a hadifogságról annyi mindent részletesen. Állítólag nagyon fiatalon nősült, talán éppen az volt az egyik cél, hogy ne vigyék el katonának, családfenntartónak számított így. Az 1923-as alkotmány kihirdetése nyomán válnak a Nagy-Románia területén élő idegen ajkúak is állampolgárokká, a magyarok, a németek, a zsidók, az ukránok, ruszinok, törökök, de még a cigányok is, zavargásokká fajuló össznemzeti felháborodást okozva a többségi társadalomban, amely sehogy sem tudja rendezni a világháború utáni káoszt. Rémlik, mintha mesélte volna, hogy a sorozásról hazaküldték, mert kitelt a létszám, vagy éppen alacsonynak találták, a vállamig sem érne, mindegy.

Nekem az ő vallásos világa sokkal fontosabb, mint a történelmi környezet, amelyben megnyilvánul és munkál, mert van abban a vallásos tudatban valami eszelős, időn és történelmen kívüli, valami deformált értetlenség. Nem teológus, inkább beavatottnak tűnik, akinek egy titokzatos tanító vagy mester mutatta meg egyszer a dolgok alapvető rendjét, azóta pontosan tudja, hogyan kell helyesen, Isten rendelései szerint élni, bár neki sem sikerül ez mindig. Kezdetben, ha nem biztos valamiben, felüti az egérrágta, szakadozott Károli-bibliát, és addig olvassa, míg a kellő eligazítást megleli. Később, amikor már jól tájékozódik a szövegben, tudja, hol van a kívánt hely, a fontosabbakat ceruzával alá is huzigálja. Idővel már lapoznia sem kell, fejből tudja mindet, kellő időben és nyomatékkal mondja pontosan a vonatkozó igeverset. Isten akarata le van írva, nem vitatkozik erről, nem értelmez, nem magyaráz, vele sem lehet vitatkozni. Szívesen hallgatja mások véleményét, de amivel nem ért egyet, azzal

szigorúan ellenkezik, ha rangosabb ember mondja, mosolyog, és réveteg lesz a tekintete, még bólogat is. Nyugodtan ül végig bármilyen szertartást, énekelni szeret, jó zenei hallása van, muzikális alkat. A vallási türelemről azt gondolja, mint az erdélyi emberek általában, hihet mindenki, amit hisz, én tudom, amit tudok, és az van, ami van. Ugyan mi lehetne más a szabadság, ha nem a hitnek a tudással és a valósággal való egybehangzása?

Gyurikabácsi nagyapám egyszer és mindenkorra tudja az igazságot, meg is tesz mindent azért, hogy a családja az igazság szerint éljen, nem rest a bűnt ostorozni: ha elég, akkor szóval, ha nem elég, ostorral, bottal, ököllel. Székely parasztember, egyszerű családfő, aki nem elmélkedik azon, hogy miért kell az történjék, amit ő mond, a szava parancs bivalynak, asszonynak, gyermeknek, és hát ez az értéksorrend. Archaikus világból származik, amelyben mindennapos, elfogadott, de nem szükségszerű a nők és a gyermekek folyamatos bántalmazása; az apai tekintély sérthetetlen, de nem kell ezt állandóan bizonygatni, nem kell mindig próbára tenni az alattvalókat, nem is csinálja mindenki, csak ha bizonytalan ebben, mert maga sem hiszi egészen, vagy nem tud betelni vele. Nagyapám frusztrált ember, minden bizonnyal egy súlyosan bántalmazott gyermek, állandóan résen van, és zaklatja családját: ha pihen a pálca, elkanászosodik a nebuló. Az ő elgondolása szerint csak jót akar, és nevel, de a nyughatatlansága rengeteg kárt okoz. A családi elbeszélés szerint holdvilágnál felkel, és megkapálja a kukoricát vagy a krumplit, szorgalmas ember, de mi tudjuk, hogy ez nem szorgalom, hanem alvászavar. Olyan sincs, hogy ne elsőnek állna fel az asztaltól, és amikor ő felállt, az evésnek

vége. Annak is egész tanulmányt lehetne szentelni, hogy a szektásodás milyen társadalmi folyamatok mentén zajlik, hogyan teremt újabb meghasonlásokat egy problémás közösségen belül a szélsőséges vallási tan, mivé redukálja az életet és az embert.

Hétköznap szüntelenül munkálkodunk, hogy megéljünk, vasárnap hálát adunk az Úrnak, hogy dolgozhattunk, és könyörgünk, hogy tovább dolgozhassunk az Ő dicsőségére, hiszen erről szól az életünk. Ha jók vagyunk, az Úr megsegít, ha nem, megbüntet, Istennel szövetségben élünk, de tulajdonképpen ez nekünk egy üzlet. Ironikusan azt is mondhatnám, hogy Gyurikabácsi a családja számára egyszerűsítette a tízparancsolatot: tiszteld a te atyádat! Autoriter személyiség, aki a hatalmát ótestamentumi versekkel igazolja, Jézus történetén pedig elérzékenyül, mint aki teljes lényével átéli, hogy a názáreti a testét adta, meghalt érte a kereszten, hogy aki hisz Őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete… Elsőszülött fiát Izsáknak nevezi, és még csak belegondolni sem merek, hogy mit gondolt ez az ember magáról, legalábbis azt, hogy ő valamiféle új Ábrahám. Székelyföldön, amióta megvetették lábukat a protestánsok, és magyarul olvassák az Ótestamentumot, gyakoriak a bibliai eredetű személynevek az alsó néposztályban is, no de Izsáknak csak a házaló zsidót hívják a harmincas években. Ahogy a székelyek általában, nagyapám sem érti a politikai helyzetet, szeret szentenciákban beszélni, mint én is, mert különben Izsák nevű ember van még akkor több is a környéken. Az ótestamentumi kötődés nagyon erős a neoprotestáns szektáknál, mert az ősatyák korával a mítosz kerül vissza arra a helyre, ahonnan a teológiai racionalizmus kiűzte.

Gondolkozásban és érzésben Gyurikabácsi nem áll messze a székely szombatosoktól és a bözödújfalusi zsidóktól, minden hajlama ebbe az irányba viszi, és hát pásztorok voltunk mi is, *blánás emberek,* ahogy Orbán Balázs mondja. Az ősatyák kora lenyűgözi, a Példabeszédeket kívülről tudja, meg a Zsoltárokat, a történeti könyveket nem igazán érti, bonyolult számára az a civilizáció. Isten lesújtja az ellenséget, ez a legfontosabb, újra meg újra kinyilvánítja magát, mint akinek szintén kételyei vannak. Nagyapám buzgósága jóval túlmutat a szombatosokén meg a zsidózó székelyekén, és nyugtalan, erőszakos, agresszív. Néha úgy érzem, hogy egy gazdag népi vallásosságra telepszik rá a 19. század végén Amerikából behozott, leegyszerűsített vagy éppen teljesen félreértett vallási ideológia és felfokozott lelkesültség, amelynek a nevében nagyapám erőszakosan elnyomja, kiiktatja azt az imaginációt, a sokszínű hagyományt, aminek a maradványai ma is elkápráztatnak mindenkit, ha beleláthat. Tőle hallottam, hogy valamikor a törökdúlás előtt a Hargitában a sok fenyves helyett szőlő volt, és gyümölcsös meg búzamezők, azt is ő mesélte, hogy Erdélyben valamikor tenger volt, és Szent István király azért vágatta a Vöröstoronyi-szorost, hogy a tenger lefolyjék, tudott még pár ilyen érdekes dolgot. Én ezeket nem hittem el, ő is csak hallotta régen, az öregektől, már ő sem hitte, de nem gondolom, hogy az ilyen történeteket Benedek Elek könyveiben olvasta volna.

Szívesebben mesélt bibliai történeteket, mert azokban mindig volt tanulság, és mindig kiderült, hogy mi a jó úton járunk, kéz a kézben Istennel, míg a szomszédok nem, hiába voltak régebb nagygazdák, és előbb jut át a teve a tű fokán, mint a gazdag ember a Paradicsomba, ez nagyon fontos. Megpróbált mindent a Bibliából eredeztetni, sajátos hagyományt igyekezett létrehozni, persze nem léphetett át a saját árnyékán, ami nem foglalható bele a világába, arról nem vesz tudomást, az babona és bálványimádás. Felzárkózó ember, aki Isten választott népéhez akar tartozni, tudja, hogy Pál apostol óta ez csak elhatározás kérdése, nem a születése által kiválasztott senki, hanem a hite révén, a hit pedig hallásból van, meg is mondják, miben kell hinni, és tiszteld a te atyádat! Ezért ehetünk például mi disznóhúst, mert nekünk nem tilos, mindig is ettük, és ezért nem esszük például az állatok vérét, mert azt írja a Biblia, hogy ne együk. Nem megyünk moziba, vendéglőbe, kocsmába, nem nézünk tévét és nem hallgatunk zenét, mert az hivalkodás. Dávid király ugyan zenélt és énekelt, de csak Isten dicsőségére, szabad gitározni az imaházban, de otthon is csak egyházi zenét. Halat sem eszünk, mert azt csak a cigányok, mi nem érünk rá halászni, *pisztrangot* pedig csak az urak esznek, amikor vadásznak. Rókagombát és vargányát eszünk, igaz, hogy azt a cigányok szedik, de finom, és nem tiltja az Írás. Nem iszunk *ribizlibort,* azt eladja nagymamám a pogányoknak pénzért, igyák meg ők. Cigarettázni tilos, a kávé nem bűn, de a tea olcsóbb. Ha az iskolában azt tanítják, hogy nincs Isten, nem kell vitatkozni a tanárral, csak nem szabad elhinni, amit mond, viszont a leckét meg kell tanulni, még a történelmet is, amiben azt tanítják, hogy nincs Isten...

Végig lehetne pásztázni Gyurikabácsi szelektív Írás-értelmezésén, nagyon sok ellentmondásra bukkantam én már gyerekkoromban, egy ideig kérdezgettem, de nem

sokra jutottunk, nem szerette az okoskodásomat, és ha ellentmondásba keveredett, rám szólt, hogy hallgassak el. Elég korán kezdem el olvasni apám teológiai jegyzeteit, főleg az ótestamentumi bevezetőt, ha nem értek is belőle sokat, de az épp elég, hogy kétellyel viseltessem a nagyapám vallási tanítása iránt. Engem is állandóan oktat, noszogat, meg akar téríteni, sokáig félek is attól, hogy pokolra fogok kerülni, mint az engedetlenek meg az értetlenkedők. Amikor még nem tudom, hogy apám mit válaszolt neki, akkor is van bennem valami ellenállás, és persze nagyon szégyellem ezért magamat, mert kemény az én szívem, én is csak keményítem. Amikor a hatvanas évek elején középiskolás lányai a *József és testvéreit* olvassák, Gyurikabácsi nagyapám kitépi azokat a lapokat, amelyek a vallásos felfogásával nem egyeznek, magyarán cenzúrázza Thomas Mannt. Sajnos az a példány nem maradt meg, így nem tudom rekonstruálni, mely passzusok zavarták. El lehet képzelni, amint ül a székely, és csendes órán, este a lapokat tépkedi a világhírű regényből.

Lehet jókat mosolyogni azon, ahogy a súlyos traumákat átélt nagyapám egy Amerikából importált neoprotestáns felekezet tagjaként, egy pragmatikus, puritán vallás alapelvei szerint a maga mindennapi életét berendezni próbálja a fasizmus meg a szocializmus idején Romániában. Visszakérdezni nem tud arra, amit gondol és tanít, mert az ő kultúrájában nincs önreflexió, nem tevődik fel egy pillanatra sem a kérdés, hogy a kinyilatkoztatott életelvek tényleg összhangban állnak-e vajon az Írással, és a napi cselekedeteink az elvek és a szabályok szerint történnek-e, vagy csak mi gondoljuk ezt. Mindennek összhangban kell lennie, vagy semmi nincs összhangban. Az Írást

szó szerint értelmezik, nem tudhatnak arról a távolságról, amely a bibliai idők kultúráját a miénktől elválasztja, és hát a Károli Gáspár nyelve közel áll a mindennapi beszélt nyelvhez, falusi bácsiknak ma is könnyebb a Károli-bibliát olvasni, mint sok kortárs teológusnak. Azt sem érzékelheti nagyapám, hogy a Biblia, ami nem is olyan régen a világról való tudás summája volt, a 20. század közepére már csak egy gondolkodásmód legfontosabb, de nem kizárólagos könyve lett, és egyre inkább speciális magatartásformákat követel, ha ragaszkodunk a szelleméhez és a betűjéhez, és hát ragaszkodunk a körmünk szakadtáig, mert Isten ezért megsegít. Nem is volna talán baj még ezzel sem, ha Izsák nevű fiát gyermekként nem ütné el 1946-ban az egyetlen baróti teherautó, ami a vajgyár kapuján kihajt. A baleset körülményeit ma már lehetetlen rekonstruálni, Izsákról sem tudunk valójában semmit, csak azt, hogy nagyon jó, szófogadó kisfiú volt, akit Gyurikabácsi magával hoz az első házasságából. Őt eleve neki ítéli a bíróság, nem úgy, mint a csecsemő Willt, akit az anyja kitesz, és aki majd az elsőszülött helyébe lép, de pokolian rossz gyermek, ennek a megítélésében teljes a családi konszenzus. El lehet képzelni, hogy az ótestamentumi séma alapján mi játszódott le nagyapámban: Izsák helyett az Úr nem küldött egy kost. És el lehet képzelni, hogy ha Thomas Mann szerint Izsák a „nem fogadott áldozat", akkor az elfogadott vagy elvett Izsák vajon áldozat-e, és mit jelent? Mit gondol vajon erről nagyapám, mielőtt olvasná, és mit gondol azután?

Az Úr akaratában megnyugodni vallásos embernek viszonylag egyszerű, de vajon mit mond az Úr nekünk? Nem akarom erőltetni ezt a szálat, de könnyű belátni,

hogy nagyapám egyik pillanatról a másikra Ábrahámból Jób lett, és abban a véres gyárkapuban megpecsételődik a sorsa, bármi lesz is később, nem térhet le többé a kijelölt útról, nincs az a próbatétel, amit ki ne állana, ő az Isten választott embere immár örökre. A következő évben születik Tom nevű legkisebb fia, akit magyarosan Tamásnak írnak és mondanak, megint súlyosan beszélő név, és ő majd felköti magát egy delíriumos hajnalon a csűrben, én pedig nem akarom Benjáminnal azonosítani, pedig az volna kézenfekvő. Nincs az az elvetemült, ferde hajlamú regényíró, aki ezt a névadási logikát tudatosan merné választani, mert ótestamentumi vagy mitológiai sémák behálózzák ugyan az életünk történéseit, de nem ennyire, ez így túlzás meg egyszerűsítés. Én le tudok válni erről a sémáról, nem kell vele azonosulnom, de a nagyapám aligha tudott, neki ezek nemcsak beszélő nevek, hasonlatok, metaforák és analógiák, hanem valóságok, és amikor az egyik lányát indulatosan Putifárnénak nevezi, akkor azt mondja ezzel, hogy te kurva, csak éppen eufemizál. Még csak annyit kellene hozzátenni, hogy Will nagybátyám tulajdonképpen Ismáel, a Hágár fia, akit valóban nagy néppé tesz az Úr, három fia születik majd, én a negyediknek számítom gyerekkorombban magamat, de ez csak szövetség, mi leszünk az indiánok, gyerekkorunk legszebb nyarait együtt töltjük valamiféle rezervátumban...

Nem hallom Gyurikabácsi nagyapám belső monológját, pedig egyfolytában mond és motyog magában, de úgy tűnik, mint aki a rágódás meg elmélkedés helyett zsoltárok szövegeit mormolja, dicséretek dallamára lépeget vagy kapál. Különben az amerikai atyafiak jó érzékkel

sok blues- meg dzsesszritmust is adaptáltak vallási énekként, mindenképpen színesebb zenei világ, mint a kálvinista templomokban az orgonálás meg a vénasszonyok kornyikálása, vagy a Marót Kelemen nyomán kottázott énekek, még ha egy jó kórus dolgozik is velük. Nem hallom Gyurikabácsi belső monológját, mert nincs ilyen a számára, hogyan is tehetné fel azt a kérdést, hogy: de miért, Uram, miért?

Engem a nagyapám istenes gondolatvilágánál jobban érdekelne most az első házassága, de az a családi elbeszélésben igazi tabunak számít, ahogy a nagymamám első házassága is. Gonosz asszony volt a nagyapám első felesége, pedig baptista; részeges volt az ember, akivel a nagymamám először egybekelt, de katolikus. El lehet képzelni, mi folyhatott ezekben a házasságokban, ha a harmincas években a válás mellett döntöttek, abban a zárt, vallásos székely világban, amikor a bíróság is román volt, és rengeteg pénzbe került. A nagymamám ráadásul nem egy részeges, dorbézoló férfitól szabadul meg, hanem az egyháza kebeléből esik ki, bár könnyítésül kapja, hogy a férje válás után Debrecenbe indul vásárba, nem hallott azóta senki róla. Egy fia papír sincsen ebből az egészből a családi irattárban, az évszámokat sem tudja már senki, pedig látszik az igyekezet, hogy minden írást meg kell őrizni. Megvannak az első világháborús képeslapok, a nagyapám vonatból kidobott két fecnije 1944 őszéről, hogy visznek Oroszországba, és kikkel vagyunk együtt; van marhapasszus románul és magyarul, juhfürösztésről szóló elismervény, házasságlevél, telekkönyv, bérleti szerződés, fénykép a régi házról a bontási engedélyhez, megannyi érdekes dolog, nem dobunk el semmit, nem

is szokott elkallódni. Válási végzés nincs, nyilván az új házasság megkötésekor fel kellett mutatni, azután pedig nem volt rá szükség, pedig most nekem kincset érne. Ott volna talán a peranyagban az egész elfeledett és eltagadott múlt néhány fontos darabja, de biztosan szégyellték még egymás előtt, még maguk előtt is, hogy ilyesmi megeshetett, mert bár a napnál világosabb, hogy a másik fél volt az egyedüli, egyértelműen hibás a történtekért, ezt senki nem veheti egész komolyan, kettőn áll a vásár. Persze 1940-ben a nagyszüleim csak előremenekülhetnek, szeretik egymást, van kevéske földjük, erdőrészük, összesen három gyermekük, fiatalok, és az újrakezdés lázában égnek. Nem sokkal azután, hogy bejönnek a magyarok, 1941-ben már meg is születik az első közös gyermek: Heléna, ő lesz majd a keresztanyám, vele kezdődik az a sor, amit Tom zár be.

Akkor még nem tudja senki, hogy a hozott és az édesgyermekek között késhegyig menő küzdelem zajlik majd, nem is a vagyonért, mert az nagyon kicsi, hanem a szeretésért, a szeretethez való jogért, mert az juss, és hát az igazért is meg kell harcolni, a vezető szerepért, amelyből ellentmondást nem tűrő hangon lehet kinyilatkoztatni a többieknek, hogy mi van, hol a helyük, mi a dolguk, és mit nem szabad nekik, miről nem szabad beszélni. Mindig fentről, fölényesen, ellentmondást nem tűrő hangon oktatják egymást ki, mint akik nem is a hatalomért, hanem az igazságért küzdenek egymással, mert az édesgyermekek pontosan tudják, hogy ők az igaziak, a hozott gyerekek is úgy tudják, hogy az édeseket szeretik valójában, az evangéliumi egalitarizmuson átüt a székely valóság. A családi ideológia szerint mindenki egyformán

részesül mindenből, mert a puliszkát, a tejet, a kolbászt lehet egyenlően porciózni, de a törődést, a szeretést, a gyöngédséget nem, az nem fejadag, hanem kapcsolat, egyszeri és személyes.

A bibliai séma szerint az elsőszülött a legkedvesebb, de a szokás szerint a legkisebb örökli a birtokot, ő gondozza el majd a szülőket. Will nagybátyám egy életen át gyűlöli az öccsét, mert bár ő az elsőszülött, de ő az idegen is, hisz nem édesgyermek, Tom az édes fiúgyermek, övé lenne a családi ház, de életképtelen, és a hatályos törvény szerint az örökösök egyenlő mértékben részesülnek mindenből, tehát a lányok is, akik nincsenek otthon, mert továbbtanulnak, azután férjhez mennek, nem vesznek részt a munkában és a konfliktusban, csak szekundálnak. Nagyapám nem Salamon, hogy igazságot tudna tenni közöttük, és ki tudná békíteni a három egymástól eltérő gondolatrendszert, mert a testvérek irigységeit és féltékenykedéseit még soha senkinek nem sikerült.

1941: Heléna, 1942: Violetta, 1944: Anette, 1947: Tom. Gyurikabácsi, mikor éppen hazaengedik a háborúból meg a hadifogságból, csinál egy gyereket. Ötven évet élnek együtt a nagymamával, mindkét fiuknak házat építenek, a lányokat férjhez adják, ez egy jó házasság, mindenki így tudja, még nekem is komoly erőfeszítést kell tennem, hogy a kételyeimet megalapozzam. Nem akarom zaklatni utólag sem őket, de azért el lehet gondolni, miért van az, hogy a két, felnőttkort megérő hozott gyermek összesen hat unokával ajándékozta meg a világot, míg a négy édes csak kettővel. Miféle paradigmaváltás ez? Heléna nénémnek nem lehetett gyermeke, Tom bátyám sem állított utódot maga helyett, én egyke vagyok,

Anette néném lánya is, mindketten elváltunk. Ez lesz a kihaló ág. Ráchel fiai és leányai, mondhatnám, bár nem voltak leányai, tudjuk. De hol marad, avagy kicsoda József? Természetesen magamnak igényelném ezt a szerepet, csak hát. Ezért nem kell erőltetni a bibliai vagy mitológiai párhuzamot, mert könnyen kiderülhet, hogy nem vagyunk mi semmilyen választott nép. Egy család, amelyik azt gondolja magáról, hogy nem olyan, mint a többi, pedig éppen. Azzal kell most szembesülnöm, hogy anyai nagymamámról alig tudok valamit, pedig az ő révén a fél város rokon, hetven második unokatestvért számol egyszer össze az anyám nővére. Az ilyen meg az ilyen családnevűek mind a rokonaink, mondja, de én senkit nem ismerek közülük. Arra emlékszem csak, hogy mintha mindenkit női vonalon tartanának számon, Klárikáék, Gizikéék, Márikanéniék, Annuska, Bözsike, mintha egy szigorú apajogú világ mellett volna egy anyai dimenzió is, amely a férjhez ment nőket tekintené továbbra is a mieinknek, és azután a lányaikat. Anyám nem tart senkivel kapcsolatot, csak véletlenül és elvétve, mintha rokonaink közül is csak azokkal volnánk jóban, akik a barátaink lehetnének, de azt hiszem, nekünk barátaink sosem voltak, mintha a szimpátián alapuló szabad emberi kapcsolatok tilosak volnának: aki nem rokon, az idegen.

A kastélyt eddigre már el is felejtettem, pedig jó lett volna, mert 1939-től kezdve 1948-ig vagy akár 1950-ig ez a nagy család, székelyek és alföldiek, valamiképpen össze lett volna zárva, és a székelyek nem a baróti Víz utcában éltek volna, ahol a kicsiny parasztház vígan elférne a csűrben, és ahol nagy esők idején az ablakból figyelik a patakot, hogy ha jön, gyorsan fel a padlásra, és a szegénység meg a szegénység tudata nem volna oly súlyos kolonc, amit a többi szegény előtt akkora szégyen cipelni, mintha volnának igazán gazdagok abban a korszakban és abban a közösségben, amikor mindent elvettek az embertől. Az alföldi család sem a falu szélén tengődött volna, míg nagyapám építkezéseken dolgozik, hetekig, hónapokig odavan, vagy uradalmakban kocsis. Így születik például apám Világoson, mert éppen ott laknak, és valójában ők a földhözragadtan szegények, anyagilag és kulturálisan, ahogy azt Móricz Zsigmond pontosan leírta: zsellérsor. Nekem sem kellene annyit vesződnöm azzal, hogy megértsem, a székely oldalon egyáltalán nem a szegénységgel van baj, hanem a szegénységtudattal, és főképp azzal a marginális helyzettel, amit a nagyszüleim válása és a baptista egyházba való tartozásuk jelent, amelyik a többi szektához hasonlóan hajlandó teljesen új vallási identitással felruházni a csatlakozót, a megtérőt, amibe azután be is zárja. Csak hát ez gettó, nagyon kiélezett mi-ők szembenállás, mert mi onnan jövünk, a bűnösök közül, a legutóbb érkezők mindig a legbuzgóbbak, sok a pótolnivalójuk. Mi vagyunk a hívők, ők a hitetlenek, a világiak. Mi elutasítjuk az ő szokásaikat, mi Isten népe vagyunk, ők nem Isten népe. Mi keresztények vagyunk, ők pogányok. Mi evangéliumi szegénységben élünk, ők dőzsölnek. Lehet ezt folytatni: isznak, cigarettáznak, dorbézolnak, fajtalankodnak, mi nem. A bűntudatról sem szabad megfeledkezni, mert mi is olyanok voltunk, mint ők, és most a neofiták buzgalmával vezeklünk. De miért bűnös, miért kell vezekelnie egy kisgyereknek?

Az életmód reformjával folytatja minden vallásalapító a működését, ha a teológiai problémákat kimerítően

megoldotta, már ha egyáltalán szembesül velük. Igazi vallásalapító az, aki maga teológiai kérdés, de ezek szerencsére nagyon ritkák. 1954-ben vásárolja meg a baróti baptista gyülekezet az imaház épületét a református egyháztól. Nem tudom, Gyurikabácsi nagyapám mekkora összeget szánt erre, bizonyára van valahol egy lista vagy kimutatás, ha máshol nem, a Securitate irataiban. Viszont azon el lehet gondolkozni, hogy az ötvenes években mennyi pénzt lehet a kollektívben félretenni egyházi célokra, miközben hat gyermeket etetni, ruházni, iskolába kell járatni, a háború után vagyunk, és azon a vidéken a föld mindig keveset terem, az éghajlat pedig zord. A számok ma már nem mondanak semmit, Isten háza a mi házunknál előbbre való, de a folyton éhes gyermekeknek ezt elég nehéz megmagyarázni. A kicsik nem is értik, de a nagyok igen, és lázadoznak. Őket a nagyapám szigora és brutalitása egyre nehezebben tudja kordában tartani. És ha anyám, Violetta elmondja, hogy vakációban mindig a mezőre jártak dolgozni, mert szegények voltak, és szerettek dolgozni, Will nagybátyám azt mondja el, hogy márpedig ő mindig utált dolgozni, mert annyira szegények azért nem voltak, csak az apjuk hajtotta őket, mint a rabszolgákat Egyiptomban, amitől aztán Mózes kiveri a biztosítékot, mint ő is annyiszor. Azt persze hozzá kell tenni, hogy a rabszolgaság mibenlétéről nem a Biblia, hanem a sztálinista tankönyvek szolgáltatják akkoriban a tudást, amelyeket majd a padlásról hordok le egy esős nyáron. Anyám sem tud éles különbséget tenni az egyházi tanítás meg az iskola között, parancs van, szót kell fogadni, ez neki az alap, és elmeséli, hogy gyermekkorukban Will azt játssza, hogy ő a Fáraó, és a húgai zsidó

rabszolgák, ostor mindig van a háznál. Van még egy sor rémtörténet, hogy nagyapám bezárja őket büntetésből a pincébe meg az istállóba, ahol a nagyok halálra ijesztgetik a kisebbeket, vagy addig üti a fiát, amíg a szomszédok le nem fogják, azután a lányok zárják be a legkisebbet a házba, elveszítik a kulcsot, lakatost kell hívni, az ostor kéznél van, mindenki ordít és bömböl, amikor pedig egy játék babát széttépnek, mert mindenik a magáénak akarja, nagyapám a tűzbe dobja, ne legyen senkinek, filiszteusok vagytok, és edomiták.

Azt mindenki látja, hogy éjjel-nappal dolgozik egy család apraja-nagyja, még sincs értékelhető gyarapodás, sem ruhájuk, sem cipőjük, egyetlen szoba-konyhában nyomorognak mind a nyolcan, nem isznak, nem mulatnak, tehát valami nem talál. Mit csinálnak ezek a pénzzel, mire gyűjtenek? Evangéliumi szegénység, székely rendtartás, puritán életvitel, mégsem boldog senki, pedig az kellene legyen, megvan az üdvözítő életrecept hozzá, utólag is mindenki a szegénységről, a szigorúságról beszél leginkább, ennyi gyermekkel rendnek kellett lenni. És természetesen van valami a mélyén vagy a hátoldalán az egésznek, amiről nem tud beszélni senki, amiről nem akar tudni, és ezt nagyon fegyelmezetten, egybehangzóan teszi az egész család, ha sokszor megfojtanák egymást egy kanál vízben, akkor is, és nem szabad senkinek a tabukat bolygatni, és amiről nem beszélünk, az nincs. Pontosabban szólva, egyes dolgokról szabad csak beszélni, és az előírt módon, minden egyéb tilos. Nekem az tűnik a legijesztőbbnek, hogy kísértetiesen hasonlít a baróti család működése az ötvenes évekre, amelyek hiába érnek véget egyszer, mert a fejünkben és a lelkünkben

tovább zajlanak, és nehéz nem arra gondolni, hogy az elmúlt évszázad diktatúráit azért lehetett olyan könnyen és sikeresen fenntartani, mert az elnyomás valójában a családi struktúráink alapjaiban van. Nem igaz, hogy a család mindig ez volt, de nekem úgy tűnik, a 19. század végének agrártársadalmai ezt a fajta rendtartást dolgozták ki, és hagyományozták a következő korszakra. Apánk is úgy bánik velünk, mint a sarki rendőr, csak még szeret is, hogy bonyolultabb legyen az egész. Különben ez a Sztálin Autonóm Tartomány, később Magyar Autonóm Tartomány korszaka, melyek iránt újabban erős nosztalgia támadt, mert a magyar nemzeti érzület Erdélyben nem a szovjet típusú diktatúrát, hanem a mindenkori román államot tartja a legrosszabb politikai berendezkedésnek a világon.

Ma már pontosan tudom, hogy a nagyapám vallásossága ugyanígy működött volna, ha történetesen a náci vagy a kommunista párt tagja, nem pedig a baptista gyülekezeté. Olyan ember, aki mindent hajlandó feláldozni a rögeszméje nevében, fanatikus, elszánt, könyörtelen, van eszméje, van hozzá való hite és energiája. Azt gondolja, mindenkinek az volna a legjobb, ha ugyanazt ugyanolyan lelkesen hiszi, és áldozatkészen cselekszik érte, vagy ha nem, akkor leveri a derekát a kocsilőccsel. Önreflexióra való képessége nincs, pedig nem buta, azt hiszem, soha nem volt személyes bűntudata. Két fiát eltemeti, az egyik megtagadja, édeslányai mind más vallásúakhoz mennek feleségül, unitáriushoz, reformátushoz, ortodox románhoz, nem érti. Életének végére teljesen egyedül marad, világiak lettetek mind, sóhajtja. Ha regényt írnék, sokat foglalkoznék azzal, hogy

a Gyurikabácsi nagyapám vallásosságával alapvetően baj van, ő valójában nem is hisz, megbocsátani, kiengesztelődni nem tud, olyan, mintha valami nagyon súlyos bűn nyomná a lelkét, és mindent azért tesz, hogy ezt leplezze, bár talán ő sem tudja, hogy mi az. Soha nem fogom megtudni, mi volt a nagyapám alapproblémája, talán nem is volt ilyenje neki, csak én gondolom, hogy mindenkinek van. Azt is csak évtizedekkel később tudom meg, hogy a nagymamámmal nem tartanak egyházi esküvőt. Nagymamám katolikus marad, a nagyapám baptista, ezért a gyülekezet egy időre megvonja az igehirdetés, a szolgálat jogát tőle, mert vadházasságban él, úgymond. A nagynénémet formálisan is kitagadja a gyülekezet, mert ortodox férfihoz ment hozzá, de azt, amelyik unitáriushoz, nem, ők azért magyarok maradtak. Működik is, meg nem is a vallási türelem Erdélyben, attól függ, hogy ki a fejedelem.

Alföld

Itt nincsen semmi! Ezt állítólag Heléna keresztanyám mondja, kiáltja meglepetten valamikor a hatvanas évek elején, amikor Violettával kisétálnak a Fehér-Körös töltésére, melynek építését még Széchenyi István kezdte szorgalmazni, de akkor ők ezt nem tudják, nem a történelem felől közelítik meg a tájat, csak éppen elnéznek Magyarország felé. Két székely lányok együtt, mintha ikrek volnának, a húguk is megszólalásig hasonlít rájuk, három nővérek (Csehovot nem olvasták, de pont olyan), mindenben egységfrontot alkotnak, szoros érdekközösséget, nagyon jó testvérek, gyakran támogatják egymást, kivált a féltestvéreikkel szemben, bár ezt a szót ők nem használják. A nagyok rosszak és szófogadatlanok, a három nővérek a szüleiket védelmezik, a családi összetartást, és az öccsüket, Tomot oktatják, hogy tanuljon jól, ne igyon, és nősüljön meg. Erre most még nincsen szükség, mert egyelőre minden rendben van. Éppen a magyar Alföldet szemlélik, felfedezik a semmitájat, hogy az Alföldön a táj semmi. Nagyon meleg van, ez a székely ember legfőbb panasza még a tengerparton is, még a Balatonnál is, pedig ott mindenki magyar, vagy legalább német. A nagy melegnél csak a románok rosszabbak, de a hatvanas évek elején tulajdonképpen velük sincsen baj, nem annyi, mint

korábban, és hát a későbbiek, de az még nincs, egyelőre végtelen a látóhatár. Az életüket beszélik, férjhez akarnak menni. Heléna éppen találkozott élete férfiújával, akinek sajnos felesége van, és két gyermeke, de hamarosan el fog válni, pokoli az a házasság, el fogja hozni mind a két gyermeket az asszonytól, mocsok egy fehérnép, kibírhatatlan. Itt minden bizonnyal egy sor olyan történet következik bizonyításul, amelyeket nem illik szerinte leírnom, de nem is hallom őket, mert én csak évek múlva fogok megszületni, és évtizedek múlva kezd érdekelni az életnek és a múltnak ez a szeglete, és mi nem olyan család vagyunk.

Violetta, aki majd az anyám lesz, szintén férjhez akar menni. Vásárolt is magának egy akkor nagyon modern, zöld konyhabútort az első fizetéséből, még nem tudja, hogy mindig az lesz neki a világ közepe, minden, ami fontos, elfér benne: a teásszerviz, amit soha nem használunk, és a tizenkét személyes porcelán étkészlet, amit nagyon ritkán, a kenyér, a fűszerek, a kávé, a pálinka, az én tanszereim később, a szerszámok, a cipőtisztító készlet, zokni, zsebkendő, varrós doboz, a gyógyszerek, és a polcon az állandóan ketyegő szovjet vekker, amit Heléna vesz neki ajándékba. Az élet persze nehéz, mert Violetta, bár évfolyamelsőként végezte Udvarhelyen a könyvelési technikumot, és maradhatna az iskolában könyvelőnek, azt kérte, hogy a lehető legmesszebbre helyezzék, amit senki nem ért. Pontosan Váradra küldik, de mint kiderül, ott nincs számára állás, így kerül Kisjenőbe, a mezőgépészeti állomás irodájába, onnan is megy majd nyugdíjba. Messzire kellett mennie, mert a gyülekezet már kinézte neki a vőlegényt, és hát neki az a fiú nem tetszett, legalábbis ez az ő magyarázata. A valóság az, hogy

biztonságos távolságra kell menni a családtól meg a gyülekezettől. Will nagybátyám is Brassóba költözik feleségestül, de Gyurikabácsi utánuk megy, és hazaviszi őket, házat fog építeni nekik, velük, ekkora hatalma és ereje van. A kisebbik fiának is házat fog építeni, de az nem tud megülni benne, ekkora hatalma nagyapámnak sincs. Évtizedek múltán majd Anette néném is férjestül Kolozsvárra költözik a lánya után a Regátból, és anyám is az Alföldről utánam Marosvásárhely mellé. A lányai pontosan olyanok, mint a nagyapám, olyan a testalkatuk, a szemük, és úgy viselkednek, uralkodnak. A legkisebb fia a nagymamámra hasonlít, ők az elnyomottak, az élet mindenkori vesztesei.

Violetta minden este elsiratja fájdalmas sorsát, mint a Pestre szakadt cselédlányok. Örök bűntudat gyötri, hogy világgá ment, ráadásul pechje van, román többségű közegbe került, nem tudja a nyelvet, mégiscsak olyan ez, mintha Bukarest volna, ráadásul a magyarok sem értik pontosan, egyszer a román, máskor a székely akcentusán gúnyolódnak. A románt nem bánja, a székely miatt vérig sértődik, bár ez még nem a *csak* egy székely lány miatt van. Olyan világban találja magát, amelynek a képviselői toronymagasan állnak a parasztok, a traktorosok és a kétkezi munkások fölött, ez a járási központ tisztviselőinek világa, akik részben tanult emberek, részben egy kispolgári osztály leszármazottai, és nagyon élesen el tudnak határolódni a tőlük különböző emberektől. Violetta jól elboldogul a szakmájával, szorgalmas, pontos, közvetlen, de valójában nem érti ennek a kisjenői boltosmeg hivatalnokrétegnek a gondolkozását. Nem tudja eltanulni a habitusaikat, az értékrendjüket, nem ismeri a

zenéjüket, nem tud táncolni, félszegen kommunikál, gátlásos. Azt érzi, hogy fölényesek vele, a nők riválisnak tekintik, mert nagyon szép, bár ő nem rivalizál, a férfiak meg gyorsan ágyba akarják vinni, mert nagyon szép, de arról szó sem lehet. Ijesztő erkölcsi lazaság van, és hát ő szegény, csúnyának tudja magát, az alapvető divatcikkeket is nélkülözi, tilosak-e a számára, vagy pénze nincs rájuk, azt most inkább nem firtatom, elég legyen annyi, hogy egy rövidebb szoknya vagy bodorított haj miatt húszévesen őt még otthon megpofozzák, és ez nem feltétlenül vallási kérdés, ez a rend. Még nem indult útjára az első táncdalfesztivál, de van rádió és magyar tévé, egyáltalán Magyarország a szomszédban van, nincs még akkor kishatárforgalom, de sok mindent lehet tudni arról, ami *odaát* történik, és más a relevanciája, mint a Székelyföldön. Az akkori viszonyok között és a szocializmusban végig az a vidék a romániai jólét megtestesítője, ahol a legsötétebb korszakban sem volt krónikus élelmiszerhiány, ha máshonnan nem, a feketepiacról mindent be lehetett szerezni. Nem csoda, hogy Violetta egy-két bátortalan tapogatózást leszámítva soha nem gondolta komolyan, hogy a hőn szeretett, elsiratott, elgyászolt Székelyföldre vissza fog menni, ahogy a legtöbb székely sem: románul megtanulunk, a meleget megszokjuk, a jó megélhetést a szűkösségre nem cseréljük, a honvágy nem kerül semmibe. Viszont mint sok székely, ő sem tud sokáig mihez kezdeni az alföldi magyarok érzelmi kultúrájával, nem tudja, minek örülnek vagy mitől búsulnak, mi tetszik és mi nem, mi a vidám és mi a szomorú, mikor kell biggyeszteni, fapofát vágni vagy lelkesedni éppen. Mindig máskor, mint ahogy ő érzi, legtöbbször nem tudja, mi

az, amit komolyan kell venni, és mikor ugratják, más a gesztusnyelv, a mimika, másként lépkednek az emberek az utcán, kivált a nők. Nem érti, hogy nemcsak egy másik régióba került, hanem egy másik társadalmi réteggel is találkozik, amelybe tartozni szeretne, de amellyel nem képes azonosulni, a vallásos neveltetése sem engedi, az a vallásosság, amelynek a nyomása elől menekül. Ezeknek itt nincs lelkük, mondja sokszor, és nem tudja, hogy van, csak másként hordják. A románokkal jobban boldogul, azok számára szívélyes, nyitott emberek, a magyarok önzők és anyagiasak, gyűlölködők. Ez a románok és magyarok egymásról alkotott képe mellesleg, azt kell még hozzávenni, hogy a magyarok a románokat koszos, műveletlen, tolvaj csürhének tekintik, a románok a magyarokat gőgös, beképzelt, irigy bagázsnak. De ahogy azt Heléna mondta, itt nincs semmi. Tehát alapítani kell.

Violettát időben figyelmeztették, nehogy Vidához találjon hozzámenni, mert az apja alkoholista, nagyon szegények, Vida rengeteget cigarettázik, az étel, amit Zsüli nagyanyám csomagol fel neki, ott penészedik meg a két ablak között. Különben is komolyan udvarol valakinek, azért nem lett pap, mert a nő megmondta, nem megy hozzá feleségül, nem lehet akkor romántanárnő. Miért nem lett Vida pap, amikor Máramarosszigetre mehetett volna segédlelkésznek, az sosem derült ki számomra egyértelműen. Az sem magyarázat, hogy minden bizonnyal alkalmatlan volt a lelkipásztorságra, bár akinek hivatalt ad az Úr, annak észt is ad hozzá, mondják, de nem sokkal biztatott a papi pálya 1961-ben. Utólag azon csodálkozom, hogyan tudta egyáltalán elvégezni a teológiát. Még fel is szentelték! Miként volt képes azt a sok ájtatos

szöveget lenyomni, amikor nem hitt el belőle semmit, rejtély számomra. Nem ateista, egyszerűen semmilyen vallásos érzés nem volt benne, még csak nem is kételkedett vagy ellenkezett, nem érzett semmit azon a helyen, ahol a hit kaparászik az ember mellében, akár a kátrány. A konfirmáció is csak a felvételi előtt jutott eszébe, szerintem még csak nem is neki. Van ebben valami érzéketlenség, bezártság, lelki hiány, ami talán a ridegtartás, az elhanyagoltság következménye, a tanyasi ember üres konoksága, akinek senki nem szólt, hogy Jézus megszületett, ő pedig magától nem jön rá. Olyan ember, aki fiatalon még nem tudja, mi szeretne lenni, azután hirtelen már nem tudja. Mennyi idő telik el közben, az bizonytalan, lehet ez pár perc vagy fél élet, ami után fölösleges már kitalálni bármit, főleg azt, amit korábban kellett volna, az van, ami van. Vida ennél természetesen sokkal bonyolultabb, de mivel nem szokott magáról beszélni, egyáltalán beszélni sem szeret, nyugodt, csendes, szelíd embernek látják, nem iszik, nem dorbézol, szeret olvasni, nyilván hívő és keresztény, elvégre papnak tanult. Violettának ez mind szempont, kinézi magának, és egyszer a vállalati kantinban mellé sodródik, egy asztalnál ebédelnek, bár ő tagadja, hogy így történt, de az teljességgel kizárható, hogy Vida kezdett el udvarolni. Negyvenkét év házasság lesz ebből, a boldog jelzőt nem illesztem oda, mert ezt túl közelről láttam. Vannak emberek, akik a házasságtól a boldogságot remélik, és vannak realisták. Az én szüleim boldogtalanok voltak, még csak nem is realisták. Violetta férjhez akar menni, Vida nem tudja, hogy akar-e nősülni, vagy sem, tehát az lesz, amit Violetta gondol, vagy még nem is gondol végig, csak beindítja

az életprogramját. Van már konyhaszekrénye, azután vásárolnak hetven kötet Jókait, 1907-es kiadás, Franklin Társulat, meg egy Stassfurt tévét, ami egy vagyonba kerül, lesz aragázkályha és hűtőszekrény. Lakásra még remény sincs, de spórolnak, mert szegények. Valamit bérelnek, ami nem könnyű egy akkora településen, senki nem örül a jöttment embereknek, a kényszerbérlők emléke még éles, a tévé meg a könyvek valóságos botrány, egy rendes ruhájuk sincsen, mondja Zsüli nagyanyám később gúnyosan vagy rosszallóan. Három év nyugalmat adományozok nekik, apám szerint ennyit tart a szerelem, és nagyvonalú vagyok. Azután, hogy elrontsak és összezavarjak mindent, megszületek. Ezt a kastélyban nem lehetne, erre csak egy penészes nyári konyha alkalmas, pontosabban egy falusi kórház, amelynek a falán a hős felszabadító szovjet hadsereg emléktáblája díszeleg, később leváltják a románra.

Anyám egy majdnem halálos kimenetelű szülés után depresszióba esik, egy hét után elapad a teje, de nem tudja, majdnem éhen halok. Ez a gyermek nem fog megmaradni, mondja nagymamám, és hazautazik Barótra, ahol egy másik unoka van érkezőben. Mindenki magára hagyja anyámat, egy gonosz házinéni terrorizálja reggeltől estig, apámat időszakosan elhelyezik a megye másik végébe dolgozni, alig jár haza. Lehet még sorolni a rémtörténeteket, albérlet, mosókonyha, pénztelenség, megoldhatatlan életproblémák sora. El tudom képzelni, ahogy anyám tanácstalanul és kétségbeesve ringat meg füröszt engem, egyszer túl meleg a víz, egyszer hideg, nem tudja, nem érti, mi van, ordítok szakadatlanul, amíg dühösen vissza nem tesz a vízbe, amitől elhallgatok, mert a vízben lenni

jó. Megfogadja, hogy ilyet se többet, és amint lehet, kipaterol falura a nagyszüleimhez, mert szó szerint nincs amit velem kezdenie, senki nem tanította meg rá, senki nem áll a legnehezebb pillanatokban mellette. Amikor választania kell köztem és a munkája között, szívfájdalmak közepette a munkát választja, mint annyian azokban az időkben, mert kell a pénz, mondja mindig védekezőleg, mintha vádolnám ezért. Sajnos, örökre ez marad a problémája, hogy nincs mihez kezdeni velem, nem olyan vagyok, amilyen egy normális gyermek. Örökre én maradok az élete legnagyobb gondja, nem az örömöt, nem a boldogságot tapasztalta meg velem, nincs madonnaság, szorongás van, és tehetetlenség. Különben is lányt várt, nem pedig fiút.

Az apám családja nagyon egyszerű képlet alapján szerveződne, ha Joszip Joszipovics nagybátyám nem irigyelné azt, hogy apámat taníttatták, őt meg nem, ha nem forgatná ki cserében apámat végül az örökségből, és nem gombolná le róla is a második felesége majd az egészet, és ha nem erről folyna burkolt vita minden családi összejövetelen, csak sokáig nem értem, hogy annyira kicsi birtok miért jelenthet olyan sokat. Ha nemcsak apám miatt járt volna hosszú ideig a tanítónő a nagyapám és a nagyanyám nyakára, hanem Joszip Joszipovicsért is, minden másként alakulhatott volna, de a részrehajló, elfogult, bizonyára frusztrált tanítónő, akinek ma már szinte érthetetlen elkötelezettsége előtt mindenki meghajlik, apámat szemeli ki, rá mondja, hogy rendkívül okos, taníttatni kell, a bátyja meg irigyli, ahogy a fiát is irigyli tőle, mert úgy érzi, ő jobban megérdemelte volna. Ő is egy nagyon fontos férfi a korai életemben, ő is motor, erdő, traktor,

pálinka, minden, amit apám nem, ráadásul egy víg kedélyű ember, aki mesél és beszél, játszik velem, neki csak lánya van, azzal meg ezt nem lehet.

Mit jelent 1948-ban faluról gimnáziumba menni, ma már alig értjük, de apám megúszta az ötvenes éveket, a kollektivizálást, a korszak falusi nyomorát, amelynél kilátástalanabbat nem ismert a 20. század. Aradon járt középiskolába, vakációra ment csak haza, és valójában soha semmit nem mesélt arról, milyen volt az a korszak, milyen volt az iskola. Jó volt persze, valamiféle kiváltság, egy tiszta internátus a Csajkovszkij utcában, ahol a főtt marhahús volt a kedvenc étele, valami mártással, amit vadasnak neveztek, de természetesen soha sehol senki nem tudta úgy elkészíteni többé. Volt színvonalas kosárlabdacsapat, amely komoly bajnokságokban szerepelt, volt sok városi osztálytársa, akik a hirtelen született népi demokráciában nem nézték le, nem parasztozták, életre szóló barátai lettek, és néhány fiatal tanár is tanította, akik majd akkor mennek nyugdíjba, mikor én végzek. Egyszóval jó iskola volt, amely a tanulóit megvédte az ötvenes évek szomorú valóságától, mert a legrosszabb iskola is mindig védelem. Vagy mégsem védte meg őket, csak fiatalok voltak? Szinte semmit nem mesélt nekem arról a világról, ahogy a teológiai évekről sem. Olyan, mintha valami titkolnivalója volna, mintha szégyellné, vagy azt gondolná, hogy nem ezt és nem így kellett volna. Persze az is lehet, hogy jó volt, és nem akarta később szavakkal, így-úgy összetákolt mondatokkal elrontani, mert nehezen beszélt és nehezen írt, vagyis folyamatosan érzékelte a maga nyelvi elégtelenségét, a létező és a mondható közötti feszültséget, és pontosan érezte, hogy

az a nyelvi kultúra, amelyikből indult, és amelyikbe tartott, ám ahova sosem érkezett meg, nagyon nagy távolságban van egymástól, a kettő közötti szakadékot nem fogja tudni áthidalni.

Tehetséges parasztfiú, aki nem érvényesülni akar, nem egyszerűen kiemelkedni a szegény faluból, hanem a mai divatos szóval, integrálódni, olyan akar lenni, mint az a világ, amelyben az iskola zajlik, amelyben annak értelme és helye van. Civilizált ember szeretne lenni, jól öltözni, borotválkozni, mosdani, értelmes emberekkel társalogni. Nem a hatalom érdekli, vagy egy jól fizető, biztos állás, hanem a kosárlabda, ami a focihoz képest akkor elegáns, finom játék, átlagos testalkatú emberek számára is művelhető, és az öttusa, abból is főként a vívás. Apámban nincs ressentiment, nem haragszik a falujára, a családra, nem akar kitörni, elmenekülni és vissza sem nézni, nem gondolja, hogy a magyar ugaron nőtt fel, pedig az volt, ráadásul Romániában. Érettségi után megelégszik azzal, hogy a szülőfalujában a községházán dolgozhat az irodán. Azért megy érettségi után a teológiára, mert oda mennek a barátai, és akkor nem viszik el katonának, utána visszamegy irodistának, nem akar ennél többet. Legyél pap, mert annak nem kell dolgozni, mondta állítólag Joszip Vida nagyapám, aki, miután apám elvégzi a teológiát, de nem lesz lelkész, egy évig nem beszél vele, és mond valami kacskaringósat arról, hogy milyen sok pénzbe van az apám neki. Nagyanyám beszól megint, hogy hallgass, mert te csak ittál, én fizettem ki mindent. De nincs örök harag, kitagadás, nagyapám tovább iszik, és presbiter lesz később az ágyai egyházban, mint aki rendezni kívánja Istennel a viszonyt, ha már a fia nem tudja.

Kolozsvár az ötvenes években. Erről ma nagyon sokat írnak és beszélnek, apám természetesen alig mondott valamit. 1958-ban egy éjszaka elvitték a negyedévet, ez az egyik legsúlyosabb mondata. Később, a rendszerváltás után egy nagyvállalkozóra is felkapta a fejét, mert a tévében szerepelt az akkori püspökkel, Tőkés Lászlóval, akit apám szívből gyűlölt. Ez a püspök, ez, mondta, és legyintett. Az évfolyam besúgója volt az a nagyvállalkozó, mondta apám, el lehet képzelni egy embert, aki az ötvenes években katolikus teológiáról átiratkozik a reformátusra, azután persze kimarad, majd a kilencvenes években felbukkan mint nagyvállalkozó Tőkés László környezetében. Ilyen az egyház, mondta apám 2000-ben. Bizonyára alig akadt olyan ember a teológián, akit a Securitate ne próbált volna beszervezni, nem tudom, ő hogy állt ezzel, nem fogom önszántamból kikérni a dossziéját. Ma már nem hiszek abban, hogy van ember, akit nem lehet beszervezni. Akire egy titkosszolgálatnak szüksége van, azt megkapja, erővel, zsarolással, alkuval, de nincs szüksége bárkire. Mindenki tehet azért, hogy ne kerüljön a szolgálat hálójába, ha túl sokat tesz, éppen ezáltal kerül bele.

A kolozsvári református teológia és minden történeti egyház hivatalból a szocializmus ellensége volt, olyan világképet, olyan társadalmat képviselt, amelyet Sztálin és követői mindenestül ki akartak irtani. Joszif Visszarionovics szeminarista volt, pontosan tudta, kivel áll szemben, sok-sok emberrel, akik egyazon dologban hisznek, és azt is tudta, hogy hatalmi szempontból mindegy, mi az a dolog, hát akkor legyek én, gondolta ravaszul. Románia pártvezetői azt szerették volna, hogy az istenadta

nép az egyháztól és istenétől is meg akarjon szabadulni, de nem tudták, hogy az ateizmus vallás, tehát a hívek nem alternatívát látnak benne, hanem rivális szektát, amelytől nem lett szabadságélményük, erre nem is vágytak. Ma már tudjuk, hogy Romániában az ortodox egyház és minden román nyelven prédikáló felekezet a nemzeti eszme letéteményese, ahogy a magyar felekezetek a magyar nemzetéi, az internacionalizmust pedig csak egyes magyarok és zsidók vették komolyan, ők se mind, pedig jó okuk lett volna rá, és náluk sem tart sokáig. Nem lehetett egyetlen tollvonással megszüntetni az egyházakat, bár papok és szerzetesek ezreit zárták be és deportálták, viszont a legtöbb kommunista elvtárs sosem gondolta komolyan, hogy nincs Isten, titokban megkeresztelik a gyermekeiket, templomi esküvőt tartanak erdőben, eldugott kolostorokban, és kevés az olyan elvetemült román hős, aki önként mondana le az egyházi temetésről. Így hát betagozták az egyházakat is a szocializmus építésébe, Ceauşescu pedig jó partnernek és eszköznek találta nacionalista politikájához, bár ő szigorúan ateista és egyházellenes volt.

A végső dolgokról még mindig az egyháznak van egyedül értelmes, összefüggő szövege, mondta apám egyszer, harminc vagy negyven évvel azután, hogy eldöntötte, nem lesz pap, mert Isten és Jézus Krisztus bármiképpen lehet, de ahogy azt hirdetik, és ahogy prédikálni kell, úgy egész biztos, hogy nincs. Nem tudom, erre mikor jött rá, nem tudom, mikor értette meg, hogy nem áll mögötte senki, még egy koherens szöveg sem, egy hihető történet, csak az, hogy ő valójában nem tudja, ő nem hisz, vagy ha mégis, nem úgy, mint a többiek, akik állandóan hiszik,

ígérik és fogadják. Azt gondolom, hogy apám a teológián nem érezte jól magát, mert az erdélyi kálvinista dinasztiák fiai, a papfiókák olyan úri világot képviseltek, amely egyáltalán nem volt szimpatikus a számára. Az aradi gimnázium liberális szellemében még azt hihette, bárki úriemberré válhat, a kolozsvári teológián megtanulta, hogy ez nem így van. Túl sokan hirdetik fölényes gőggel a krisztusi alázatot.

Akkoriban tanulhatott meg félni. Nem egyszerűen zsigeri félelem, amit bárki megtapasztalhat, aki brutális elnyomó rendszerben, társadalomban vagy családban él, ahol sem biztonság, sem védelem nincs, a menekvés pedig lehetőségként sem merül fel, mert egyszerűen nincs hova. Intellektualizált félelem ez, amikor az ember megérti, hogy a hatalom nemcsak erősebb és okosabb nálánál, de semmi olyan nincs, amiért érdemes volna ellenállni vagy megszökni. Annak a belátása vagy felismerése, hogy mindaz, aminek a nevében ellenállás történik, ugyanolyan fikció, ugyanolyan mondvacsinált, esetleges, mint az, ami ellen szól, és nincs felülemelkedés, kivonulás, békés szemlélődés, egyszer úgyis megkeresnek ezek vagy azok, egyszer úgyis folyamodni fog valamelyik oldalhoz, és akkor azt mondják, valaki megkérdezi majd, hogy: és ön, Vida elvtárs? Pontosabban: *domnu' Vida*. Azt hiszem, legalábbis utólag ez tűnik a legkézenfekvőbb értelmezésnek, hogy apám mindent megtett életében, csak hogy elkerülje ezt a helyzetet, megpróbált olyan láthatatlan és csendes lenni a munkahelyén és a világban, amennyire csak lehetett, elvégzett minden ráosztott munkát, elkerült minden konfliktust, mindenkit előreengedett, tiszta volt az inge, kifogástalan a

nyakkendője, a borotválkozást sem mulasztotta el sosem. A kommunista pártba nem lépett be, nem is hívták, magyarul, románul jól beszélt, távolságtartó volt, illedelmes, hallgatag, sosem késett el, és nem lógott meg a hiábavaló, üres értekezletekről, nem kért szót és nem tiltakozott, még csak nem is volt erre büszke. Nem tudom, volt-e valami tudatosan kidolgozott koncepció ebben, vagy csak egy bejáratott élettechnika, ami talált az alkatával, sokáig működött jól, időben jelezték a belső érzékelői, ha valami fenyegeti, vagy határátlépésre késztetné.

Talán az emberi méltóságban hitt, valamiféle belső szabadságban, hogy amikor délután leül újságot olvasni, meccset nézni, kimegy a kertbe szőlővel bíbelődni, akkor ő szabad, azokat a perceket nem veheti el tőle senki. Ezt alaposan félreérthette, mert anyám semmiféle belső szabadságot nem tartott valóságnak, számára ilyen egyszerűen nincs, nem adnak pénzt arra, nem lehet megenni. Mindig belegaloppozott valamivel az apám csendjébe, elvonulásába, méltóságába, beszélni kezdett, vagyis mondani megállás nélkül, csak hogy a saját hangját hallja, vagy beszéljenek hozzá, mondjanak neki valamit, mert az olyan jó érzés, veszekedni is jobb, mint hallgatni. Máskor feladatot ad, ugyan miért ne kavarhatna majonézt az ember meccs közben, miért ne törölhetne port, attól a rádiót még hallja, de csinálhat bármi mást, mert miféle dolog az, hogy csak ül magában? Bontogasson legalább paszulyt, úgy is lehet gondolkozni, de idegbajt kap, ha azt látja, hogy mások ülnek, elmélkednek, amíg neki egyfolytában sikálni kell. Milyen könnyű a férfiaknak, sóhajtja anyám ezerszer is, mert ő világéletében férfi szeretett volna lenni. Nem tudom, hogy zajlott ez, amikor én még

nem voltam, vagy nem otthon éltem. Nyilván én lettem anyámnak a harmadik műszak, és mire végzett mindennel, éjfél van. Hajnali ötkor a bukaresti rádió időjárás-jelentésével indul mindig a nap, ez a mi országunk, mondja anyám, számára a konstancai, a toplicai meg a brassói időjárás a mérvadó, apámnak Békéscsaba vagy Debrecen, de még Novi Sad is többet mond, Joseni (Gyergyóalfalu, általában ott van a leghidegebb) pedig egyáltalán semmit nem jelent. Amikor ő felkel, megszólal a Kossuth rádió. Közben anyámnak tűzrakás, tea, reggeli, gyermek, kávé, azután a munka.

Arra emlékszem, hogy apám rendszerint késő délután érkezik haza, táskájából kiteszi az irodába vitt ételt, aminek én nagyon megörvendek, papírokat vesz elő, súlyos dossziékat, és a későre maradt ebéd után a munkájába temetkezik. Nekem csendben kell maradnom, ilyenkor anyám sem zavarja, kint vagyunk a konyhában, anyám főz, mosogat, varr, én a leckémmel foglalkozom, ilyenkor anyám hallgat, és olykor ellenőrzi, hogy hol tartok, ha játszom, egyfolytában mond. Apám a szobában dolgozik, néha kijön vizet inni, este hétkor meghallgatja a Szabad Európa román hírműsorát, utána tovább dolgozik, nem beszél, nem mesél, néha kimegy az udvarra cigarettázni, este nekem tévémaci, híradó, korán fekszünk, anyám még a konyhában, mintha mindig is ott élne. Apám olyan lassan pedálozik, ha biciklivel megy, hogy csodálom, miért nem esik el, röhögnek az osztálytársaim rajta. Van olyan is, hogy elesik, ma már tudom, hogy minden bizonnyal depressziós.

Nehéz megítélni ma már, hogy Vidának a tényleges hivatali munkája sok, vagy könnyebb neki egy aktakupac

mögé húzódni, ha nem akar részt venni a Violetta által irányított élettevékenységben meg az én nevelésemben. Nem tudom, volt-e még valami ezen kívül otthon, volt-e valami öröme az otthon levésben vagy a megérkezésben, túl azon, hogy nincs az utcán, és nincs kint, nem kell emberekkel találkoznia, akik megpróbálnak szólni hozzá, vagy azt várják, hogy beszéljen velük, pedig ő nem akar, nem tud, az is nagy teljesítmény, hogy halkan köszön. Egy ház volt, három szoba és konyha, amely sosem készült el egészen, csak a felét laktuk, az utca felőli két egymásba nyíló szoba kályha és bútor nélkül állt évekig, afféle raktár vagy lomtár, mintha sem pénz, sem szándék nem lett volna befejezni. Azt hiszem, pontosan elég volt nekünk a szoba-konyha, és nincsen akkora lomtár, amit ne tudnánk a használaton kívül levő holminkkal megtölteni. Amikor lett bútor végre és kályha a *nagy* szobában, akkor sem lakott ott senki tartósan. Gyerekkoromban kulcsra volt zárva, engedély nélkül nem mehettem be, az volt a tisztaszoba, ott tartottuk a pénzt és a fontos iratokat, diplomát, takarékkönyvet, érettségi tablóról készült fényképeket, mindennek más volt ott a szaga. A seregből való szabadulásom után hideg évszakban is az lett az én szobám, a pénz és a fontos iratok beljebb költöztek, a *hátsó* szobába, ami ugyanakkora volt, az ajtó rendszerint zárva, de a kulcsot már nem dugta el anyám, és csak egyszer fordította rá.

Kezdetben a kert kevés elfoglaltságot adott, úgy tudtuk, városon élünk, az a kis telek hobbinak sok, megélni kevés. Állatot nem tartottunk, a szőlő meg a gyümölcs is majd egy későbbi korszak, amikor úgy tűnik, hogy krumpli mindig van, az a legolcsóbb zöldség, telepítsünk szőlőt

inkább és barackfákat. Így is lesz, csak mire termőre fordul, arra a kis zöldségesre is szükség lenne, ami a szőlő és a fák alatt tengődik, legalábbis mentálisan. Anyám váltig panaszolja, hogy semmi nem terem az árnyékban, apám szuszog és dohog a répa meg a hagyma miatt, nem lehet rendesen permetezni a szőlőt, lépni sincs hova, és jó bor csak akkor lesz, ha minden más kiszárad az aszály miatt. Én meg csodálkozom, hogy hova lett a nyolcvanas évek végére a város, amiben születtem, csirkét, kecskét és libát tartanak a szomszédok, zuglegeltetést űznek, éjszaka hordanak be mindent a környező földekről, lopnak az államiból. A túlélési pánik jelzi, hogy hol tart az a világ, a városiasodás ott mindenképpen egy időre befejeződik, és a falusi reflexek kezdenek el működni, előjönnek, mint a búvópatak. A '89-es bukfenc után kivágom az utolsó székely fenyőt az udvaron, megsiratom, ahogy azt kell, disznóólat építünk, mert apámon kitört a gazdálkodási szenvedély, nyugdíjas korára felébredt benne, hogy mindig is földész akart lenni vagy maradni, kisgazda, önellátó birtokos, aki a saját erejéből meg tud élni. Megy is ez, ha az egész család ingyen dolgozik neki, ha az időjárás meg a gazdasági konjunktúra engedi, bár többnyire nem..

Kisjenő

Ennek a településnek már a nevével is baj van, mert Trianon után a románok a Chişineu után odaírták, hogy Criş, nyilván a moldáviai Kisinyov (Chişinău) miatt, nehogy valaki összetévessze a kettőt, így lett Chişineu-Criş a román neve Kisjenőnek, amit azután magyarra fordítottak sokan, Köröskisjenő, de ez nem jó, mert az ilyen nevű település Várad mellett van, annak meg a román neve Ineu, amint Borosjenőnek is, meg Csíkjenőfalvának, valamint az Ünőkőnek a Radnai-havasokban. Azt már csak a vicc kedvéért írom ide, hogy a Google Earth egy ideje a moldáviai Chisinău (Kisinyov-Кишинёв) mellett is a Kisjenőt tünteti fel magyar névként, nyilván honfoglaló eleink is laktak ott... Ezért nem könnyű elmagyaráznom se magyarul, sem pedig románul, hogy hol is születtem, mert a figyelmes hallgató elkezd okoskodni, és többnyire melléfog, félreérti, vagy én kezdem el pontosítani a településneveket, és ha eddig egyértelmű volt, innen már nem az, a románok meg rendszerint azt hiszik, hogy moldáviai vagyok, mégsem beszélek moldvai akcentussal. Így van ez, ha az ember jelentéktelen településről származik, előbb-utóbb gyanakodni fognak rá, hogy nem is odavaló, hanem. Az egyszerűség kedvéért azt szoktam mondani, hogy aradi vagyok, ami nem igaz, bár ott jártam

középiskolába, de sosem tudtam megszeretni a várost, nehéz éveim voltak, nem éreztem otthon magam. Ma már tudom, hogy valószínűleg mindenütt idegenül éltem volna, bennem volt az az érzés, meg a korszak is olyan volt, hogy az embert könnyen kiforgatta minden otthonosságból a létező szocializmus.

Az én idegenségemet nem lehet egyszerűen a rendszer számlájára írni, ennél bonyolultabb, mert az otthon nem egy táj, nem egy település, társadalom, család vagy közeg, nem egy vagy több egymást váltó életforma, amelyek folyamatos vagy éppen drámai átmenetekkel kapcsolódnak egymáshoz, bár ez mind az otthon része, de a legfontosabb mégiscsak az, ahogyan a meglévőre, az adottra gondol az ember, ahogy viszonyul hozzá, belesimul, eggyé válik, vagy éppen elkülönül, természetesnek fogadja el az adottat, vagy kérdésesnek, problémának. Amennyire vissza tudok emlékezni, anyám soha nem szeretett Kisjenőben élni, nem érezte jól magát, nem volt otthon, mert nem tudott érzelmileg elszakadni a baróti portáról, vagy amit annak érzett és gondolt. Nem tudta ezt magáról, tehát a hely lakhatatlan volta és az emberek rideg, közönyös magatartása, lelketlensége volt az, amitől a város, a vidék és az egész élet elviselhetetlen volt. Otthon mindig minden más volt, igazi, és közben annyit hangoztatta, hogy ami van, az éppen elég, az nagyon jó, mi egy rendes család vagyunk, és mindenünk megvan, hogy akaratlanul is gyanakodni kezdett, aki hallotta. Gond volt persze az is, hogy Kisjenő lakosságának talán a negyede volt magyar, és a magyarok többnyire a város másik végén éltek, az Erdőhegy nevű református faluban, ami közigazgatásilag Kisjenőhöz tartozik, de nem olyan régen, hogy a

saját múlt és mentalitás ne volna szembetűnő. Még a tájszólás is más, de nem oly szívélyesek az emberek, hogy oda különösképpen vágytunk volna, bár ott nagyobbak a házak és a kertek. A kisjenői magyarok heterogén szórványt alkottak, többnyire katolikusok voltak, elmagyarosodott szlovákok vagy németek leszármazottai. Aki református, az mind jött valahonnan, ahogy mi is, mondja anyám, és amikor ezt mondja, még nekem sem jut eszembe, hogy én nem. Akkor még csak nem is gondolok bele, hogy anyám is csak azért református, mert az apám felesége, és az akar lenni, mert mindenkinek tartozni kell valahova, csak hát ez nem olyan egyszerű. Román környezetben éltünk hát, de nem románosodtunk el, sőt mindent megtettünk azért, hogy ne, és tulajdonképpen büszke is lehetnék a magyarságunkra, mert ezért bizony dolgoztunk, ez nekünk nem egyszerűen állapot. Talán ez is hozzájárult ahhoz, ahogy a szomszédokhoz viszonyultunk, öntudatosan elkülönülve, mégis hiányérzettel, mert olyan *külön* vagyunk. Senkivel nem voltunk haragban, de nem is volt igazán közünk senkihez. Idővel nyomasztó tud lenni a társadalomhiány, és vágyakozni kezd az ember, hogy magyarul beszélhessen. Rettenetes tud lenni a hiány, amikor az anyanyelv jelzi, hogy van, és az egyedül beszélt nyelv meg az egyedül beszélt tájszólás tulajdonképpen nincs is, a nyelv közösségi alkotás.

Apámnak csak hét kilométerre volt a faluja, és úgy tűnik, ez ideális távolság vagy közelség volt a számára, de lehetett volna bármennyi, neki egy szellemi környezet hiányzott leginkább, olyan emberek, akikkel a maga színvonalán tudna értekezni, ha éppen arra támad kedve, bár ezt nem könnyű elképzelni. A szomszédokat valamiféle

barmoknak tartotta, mindenkit a maga módján, a számára elfogadható emberek valahol messze voltak, a múltban, egyik-másik tanára, osztálytársa volt ilyen, meg a rádióban is volt sok értelmes ember, de életközelben alig. És mivel életem első öt évét én sem a szülővárosomban töltöttem, hanem Ágyán a nagyszüleimnél, és minden évben több hetet Baróton, ami a világ másik végének számított, Kisjenő nekem is egy furcsa, átmeneti hely lett, ahol ideiglenesen vagyok. Itt lakunk, mert itt van a házunk, itt dolgoznak a szüleim, itt járok iskolába, de valami száműzetés lehet ez, varázslat, Csipkerózsika-állapot, amiből fel kellene ébredni, ki kellene lépni, mert minden ez, csak nem a valóság. Az átmenetiséget az is hangsúlyozta, hogy a város szélén laktunk a hetvenes évek elején létesült telepen, ahol nagyon kicsi telkeken szabványházak épültek, a lakók a környező falvakból jöttek, többnyire románok, de voltak cigányok, magyarok, svábok is. A házak rendszerint félig készültek el, szoba-konyhában élt szinte mindenki, az elhúzódó építkezésbe megfáradtak, beleuntak, véget ért az a rövid gazdasági lazaság, amikor gyarapodni lehetett, még ha súlyos erőfeszítések árán is. Mire elkészült a ház, az emberek lebetegedtek, megöregedtek, a fiatalok továbbálltak, vagy csak tönkrevágott mindent a nyolcvanas évek kilátástalan nyomora és az utána következő felfordulás, amikor megszűnt az ipar, és a város olyan falu lett, amilyen sosem volt addig, mert a mezőgazdaság is megszűnőben volt. Nem is falu, nem is város, telep, Cartier, ahogy mondták. A férfiak valamelyik helyi gyárban dolgoztak, sokan ingáztak Aradra, a nők otthon ültek, vagy a konzervgyárba jártak paradicsomot válogatni, címkét ragasztani, ládát szegezni, nevelték a

gyerekeket, túrták a kicsiny kertben a földet, kúrálták a disznót és a csirkét, drót, bádog, kátránypapír, a félkész házak között egész kis bidonville, amit majd gyorsan növekvő szeméttelep övez. Vízvezeték, csatorna, gáz, telefon, járda, közvilágítás nincs, az ártézi kútról hordjuk az ivóvizet, néha sorba kell állni, lassan telnek meg a kannák, ez az agora is. Irodában csak az én szüleim dolgoztak, mi voltunk az elit, meg pár utcányira a romántanárnőék, mindig köszöntünk nekik, egyébként nem érintkeztünk velük, nekik is csak egy gyermekük volt, ők is elit. Ez nem az a romántanárnő, aki miatt állítólag apám nem lett pap, de én sokáig azt hittem, egy rendkívül szép nő, ízlésesen öltözködött, mindenkihez kedves volt, előzékeny, finom lelkű, feltűnő városi jelenség, a magyar gyerekek is szerették, egyszer jártunk anyámmal náluk valamilyen ügyben, rengeteg könyvük volt, akkora könyvtárat addig még sose láttam.

A román napközi első két nap csodálatos volt. Kora reggeli félhomály, alig pár gyermek a nagy teremben, és csak valahonnan messziről hallom az anyám hangját, hogy délután majd értem fog jönni. Látom doamna Şerban kövérkés arcát, ő az óvónő, olyan, mintha kellene valahonnan ismerni, majd ő vigyáz rám, természetesen. A játékokra emlékszem, addig életemben nem láttam annyit, mert Ágyán valami építőkockán kívül semmi nem volt, egy autó és egy kisvonat az üvegezett szekrényben, amit Papp Imike betört egyszer a fejével. Üvöltötte, hogy meghaltam, meghaltam, de nem halt meg, vér sem folyt, csak ordított, a földön fetrengett, amíg le nem öntötték egy csupor vízzel, mint bárki mást, ha rájött a bolondóra. Egy elemes autóra emlékszem, amiben Elvis-arcú sofőr ül, és

egy fehér ruhás nő, kezében fényképezőgép, tudom, hogy a vakunak villognia kell, ügyesen kibontom az elem rekeszét, de üres, mindig az marad, egyszer majd örökre szétszereljük, csalódnunk kell, mert nincs benne semmi, a motort valaki már elvitte, de mi állunk érte sírva a sarokban. Első nap végig az autóval játszom, senki nem veszi el tőlem, csak ebédkor teszem le, meg amikor délután aludni megyünk, az ágyba nem vihetem magammal, ezt megértem. Holnap is meglesz, de már nem olyan érdekes, oda is adom valakinek, sok csodálatos játék van még.

Rengeteg gyermek jár az óvodába, mindnek ugyanolyan kék a köpenye, fehér gallérral, mint az enyém, de valami baj van ezekkel, olyan furcsák, ilyet én még nem láttam. Harmadik nap reggel már tudom, hogy ezek a gyerekek némák, és én nem hallok semmit, ezt ordítom anyámnak ezután minden reggel, és hogy én itt nem tudok maradni. Hiába mosolyog rám doamna Şerban, mert őt sem hallom, hiába simogatja meg az arcomat, hiába visz időnként mosdani életem első fürdőszobájába, ahol a hatalmas rézkazánból langyos víz folyik, és hiába lehet az enyém az autó egész nap, mert akkor sem hallom, amit a többiek mondanak. Nem tudom, hogy mennyi idő telik ezzel így el, de azt az óvodát azóta is mindig vízátfolyáson keresztül látom, meleg, sárga lámpafény van, a piros szőnyegen sok-sok játék, és imbolyog az egész ház. Mircea, Adi, Sebastian, Veronica, Alina mind elmosódnak, akár az akvarell, doamna Şerban puha és illatos tenyerével simogatja meg az arcomat. A rézkazán érdekesen szól, ha megkocogtatom, ömlik az eső odakint a kék függönyökön túl, varjak gubbasztanak az udvar öreg fáin. Délután rendszerint apám jön értem biciklivel, egyszer

vízben karikázunk haza, és amikor le kell szállnia, mert nem tud már pedálozni, még mindig csak az utcánk közepén járunk, a rúdra szerelt ülésről lelógatom a lábamat, nekem is teljesen átázik a cipőm. Nem árvíz, csak a mi utcánk a hetvenes évek közepén, amikor a környék építőtelep, fák még nincsenek, vakolatlan házak, drótkerítések, meszesgödrök, víz meg sár mindenütt, az utca végén a nádas, fácán a kertben, vízisikló a fásszínben, mocsári teknős a krumpliágyásban, és rengeteget esik az eső.

Soha nem mondtam otthon, még reggel az úton sem, hogy nekem rossz az óvodában, csak mindig ott, az ajtóban jött rám a hisztériaroham, és nem tudtam abbahagyni a sírást a délutáni alvásig, ami után valahogy minden könnyebb lett. Megértettem, vagyis elfogadtam, hogy anyámnak és apámnak munkába kell járni, nekem pedig román óvodába, olyan-amilyen, van magyar is, de az nagyon messze, a város másik végén, Erdőhegyen, nem is napközi, nincs, aki elvigyen reggel, és délben hazahozzon, etessen, vigyázzon rám, különben is meg kell tanulni románul. Megint ugyanaz a probléma, megint nincs amit kezdeni velem, holott értem dolgoznak, építenek, értem van az egész világ, és tulajdonképpen a világ működését akadályozom. Egyszer látom Zsüli nagyanyámat az óvodai drótkerítésen túl, a piacra megy, tyúkot és tojást árul, azt hiszem, értem jön. Integetek és kiabálok neki, de ő nem lát meg, nem hallja, legalább ötven óvodás lármázik az udvaron, mielőtt kitör a kanyarójárvány. Az utolsók között kapom meg a kórt, az elsők már kiheverték, amire engem is lever a lábamról, egy pillanatban csak hárman járunk óvodába, mindenki otthon fekszik. Amikor magas lázam lesz, nagyanyám nálunk lakik pár

napra, megint azt hiszem, hogy haza fog vinni Ágyára, de nem, csak vigyáz rám. Szeretnék sokat lenni beteg, de semmit nem kapok el ezután, hiába futok ki mezítláb többször is az udvarra.

Valamikor, már télen ebédkor leejtek otthon egy darab kenyeret, majd ékes románsággal megszólalok: *Bagă Dumnezeu pula-n tine!* (Az Isten a faszát rakja beléd!) Vasárnap lehet, máskor nem ebédelünk együtt. Akkoriban anyám megköveteli tőlem az asztali imát, előtte-utána, mint a kézmosás, együtt kell mondanom anyámmal, közben apám is leteszi a kanalat vagy a sótartót. El lehet képzelni a döbbenetet, olyan ez a megszólalás, mintha egy gömbvillám tévelyedne át a szobán. A román gyerekek ezt szokták mondani az óvodában, ha elejtik a kenyeret, mondom önérzetesen, és egyáltalán nem értem, hogy mi ebben a csúnya, anyám nem fordítja le, apám rejtélyesen mosolyog, ami elég ritka már akkor is. A román gyerekek minden helyzetre tudtak egy cifrát, ami többnyire a hitélet és a szexualitás elválaszthatatlan voltát bizonyítja, bár nem ez a céljuk vele, és ha most utólag felidézem egyik-másikát, azt gondolom, hogy a legtöbb magyar káromkodás tükörfordítása volt. Románul tehát gyorsan és könnyen megtanultam.

A legnagyobb gond az volt velem, az anyám nagy bánata, hogy mivel a kisgyerekkoromat nem vele töltöttem, egy furcsa helyzetbe került, volt egy fia, aki nem olyan, amilyen kellene legyen. Ötéves koromig alföldi parasztgyerek voltam, már-már tanyasi, olyan tudások birtokosa, melyek számára az anyám fejében és világában nincs hely, ló, birka, liba, ruca, sáros lábbal be a házba, falun nem volt szőnyeg és nem volt padló, nem volt kint és bent,

vagy ha mégis, csak télen, mindig sár és por, amitől az ember soha nem tud elszakadni, a hamu, a füst, a korom a világunk része, a ruhánk is azért van, hogy viseljük, nem azért, hogy vigyázzunk rá, és a tárgyak rendeltetése is egészen más, fogkefe, papucs, törülköző. Villanykapcsoló nem volt, tehát az lesz a fő attrakció, és tilos, mert kiég a körte, ha állandóan kapcsolgatom, megunhatatlan, a tévéhez sem szabad nyúlni, meg a rádióhoz, nehogy elrontsam, a hűtőszekrény ajtaját is csak vele együtt szabad kinyitnom. Anyám mindig megmutatja, mit nem szabad, és elmagyarázza, hogy miért. A hűtőszekrénybe valahol bebújt egy kislány, és megfagyott, a tévé ráz, villany van benne, nem szabad megcsapni a legyet a képernyőn, mert felrobban, a gázpalack is felrobbanhat, ha lánggal ellenőrizzük, ahogy szoktuk, nem pedig szappanhabbal, előírás szerint. Kés, villa, olló nem gyermek kezébe való. Nem szabad ecetet inni, vagy citromsót szórni a zsíros kenyérre. Magamtól sosem jutott volna eszembe, hogy ezeket mind lehet, amikor valaki nem néz oda, egyáltalán semmilyen rosszaság nem jut magamtól eszembe, anyám mondja, hogy mit nem szabad, mit csináltak ők és mások, akiket aztán el is ért a jól megérdemelt büntetés.

Leginkább azt szeretem, ha kinyithatom a kályha ajtaját, mert imádom a tüzet nézni, ahogy Ágyán is néztük minden este, vagy a petróleumlámpa lángját meg a cigaretta parazsát. Úgy jöttem meg az öt évig tartó nyaralásból, hogy nem lehetett rám ismerni, szakasztott olyan volt a beszédem, az élményvilágom meg a testalkatom is, mint apám lehetett az én koromban, neki hát ez nem is volt feltűnő, az sem, hogy én az ő szüleit tegezem, ő pedig magázza, ahogy én is őket. Nyers voltam,

szilaj és engedetlen, a kézmosás vagy az evés előtti meg utáni imádkozás nem volt szokásom, nem is értettem igazán, mit akar anyám tőlem. Azt csak ő gondolta komolyan, hogy ezeket szombat délután és vasárnap délelőtt meg lehet tanulni, vagyis meg lehet, de az csak szombatra és vasárnapra érvényes, vagy amikor ő mondja. Miután megszokom, azután is mondja, hiszen azt mondani kell nekem, és mindig mindenkinek mindent.

Az ágyai tágasságból megérkeztem haza, öcsödről öcsödre, faluról a városba. Valamit állandóan akar az anyám tőlem, de én azt nem tudom, azt egy másik gyerek tudja, aki nem én vagyok, talán Zólti, akivel elcseréltek. Ordítások vannak, és toporzékolás, hisztériás vagyok, de csak egyszer kellett leönteni vízzel, állítólag, mert ha elkap a sírás, órákig nem tudom abbahagyni. Akaratos vagyok, ha valamit akarok, azt meg fogom csinálni, amit nem akarok, annak vége. Válogatós is vagyok, ha nem eszed meg az ebédet, vacsorára is ez lesz, de nyilván nem. Olykor megpróbálnak a kedvemben járni, de én egyszerűen enni nem akarok, eltart ez sokáig. Egy fénykép van, óvodástábor a tengerparton, mindenki sovány, én vagyok a legsoványabb. Harcolt velem anyám rengeteget, és nyilván győzött, nem hiszem, hogy sokat vert volna, de pár nagyjelenetre emlékszem. Egyszer el akartam venni a *nagykést,* az kellett valamire, mágikusan vonz, Ágyán szabad, itthon nem, ahogy tulajdonképpen semmit abból, ami nekem a minden volt. Nagyanyádék mindent rád hagytak, mondja anyám rosszallóan, és nem tudja szegény, hogy az ő normatív pedagógiája már enyhén idejétmúlt, megannyi tiltás és restrikció, a gyermek akaratát meg kell törni, mondta a baróti prédikátorné egyszer

később nekem, ahogy anyám is megtöri az én akaratomat, azaz nevel. A trágár szavakról sem lehet leszoktatni engem, úgy káromkodtam, mint egy kocsis, mint nagyapám, Zsófi néni, Tarsanyi és a többiek. Jelenet után, ha kiordítottam magamat, bocsánatot kell kérnem, hogy soha többet ilyet, mert Isten figyel, és ha rossz vagyok, meg fog verni, de nem bottal, például nem hoznak ajándékot az angyalok, vagyis az angyal, a – Jézuska. Ez ám a teológiai gubanc, Ágyán a Jézuska hozza karácsonykor a pizsamát és a zoknit nekem, mint a többi gyereknek a környéken, Kisjenőben az angyal jön hozzánk, mint Baróton, bár én ott karácsonykor sose jártam. Nem értettem én ezt soha, apám tudta volna elmagyarázni, de ő nem fáradt vele. Isten küldi, az angyal hozza, belefér. Idővel már furcsa, hogy karácsonyeste el kell menni apámmal a postára, mert Barótra hamarabb jött az angyal, az keletebbre van elvégre, és a rokonok elküldik csomagban az ajándékot. Mire hazaérünk, nálunk is megjön, benyitunk a *kisszobába,* és ott van a karácsonyfa, anyám elénekli a *Csendes éjt,* de nekem valamiért furcsa az egész, nem tudok vele énekelni, apámnak sincs hangja. Másnap betesszük a fát a *nagyszobába,* mert nem férünk tőle, és hogy ne hulljon a levele olyan hamar el. Egyszer meg átjönnek a moldvai szomszédok újévet köszönteni, valami színes kecskejelmezt mozgat az egyik, van ehhez ének meg tánc, köszöntő és vidámság, de én halálra rémülök tőle, eltart sokáig, hogy egy rám csattogó állkapcsú kecskével álmodom éjszaka.

Kisjenőben nincs semmi, ahogy azt a keresztanyám látta, de persze ő másra gondolt. Én egy emlékezet nélküli településen éltem, ahol senki nem tud semmiről, mert

nincsen közös múlt, és nincsen akitől megkérdezni, hogy mi micsoda, miért van úgy, történt-e valami ezen a környéken, vagy itt sosem járt a történelem. Szavak voltak, helynevek, amelyekről senki nem tudott semmit, vagy ha mégis, azokkal az emberekkel nem találkoztam, és a legtöbb helynek neve sem volt, én neveztem el magamnak. A társadalmi réteg, amelyiknek múltja és emlékezete volt vagy lehetett volna, eltűnt, felszívódott, vagy egészen háttérbe szorult, a szüleim és az ismerőseim nem tartoztak ebbe. És nem volt Kisjenőben tánccsoport, színjátszó kör, énekkar, olvasókör, az emberek nem jártak templomba, nem voltak bálok, rendezvények, román rendezvények sem voltak, mindenféle közösségi élet hiányzott, az emberek dolgoztak, ettek, és nézték a tévét. Még csak azt sem lehetett gyakran hallani, hogy bezzeg régen, mert sokáig úgy tűnt, régen sem volt semmi, az önszerveződés nyomai kitapinthatatlanok. Persze ma már tudom, hogy volt főhercegi kastély és uradalom, vadásztársaság, iparosegylet, nyomda, újság, bíróság és olvasókör, legényegylet, dalárda, Chevra Kadisa, itt élt Olosz Lajos, a költő, akit meglátogatott az egész Erdélyi Helikon, bár nem egyszerre, járt itt Reményik Sándor (ha anyám ezt idejében tudta volna!), és Áprily meg Kós Károly is járt, de mindezt majd Kolozsváron olvasom. A mi időnkben már a tanárok, az orvosok, általában az értelmiségiek többnyire nem kisjenőiek voltak, odahelyezték őket, és amint lehetett, mentek is tovább. Aki mégis megtapadt, ugyanúgy a semmiben volt, mint az én szüleim, a napi gondokkal elfoglalva, és amikor a hetvenes években engedélyezték a kishatárforgalmat, végképp a magyarországi bevásárlás lett az attrakció magyarnak, románnak egyaránt. Az

is lehet viszont, hogy ez a semmi-érzés megalapozatlan ítélet, csak éppen mi nem jártunk sehova, mi éltünk abban a furcsa elszigeteltségben, amelyet magunknak építettünk, amely a másságunkat valamiféle kiválóságnak értelmezte, és nem voltunk hajlandók részt venni abban, ami van, mert könnyebb volt azt mondani, hogy nincs.

Violetta rendszerint a Vida zárkózottságát és mogorvaságát okolta később azért, hogy teljesen magunkban vagyunk, de ma már tudom, hogy főleg neki volt mindig probléma a társas érintkezés, ő van állandóan zavarban, ha nálánál rangosabbnak hitt emberekkel, vagy ahogy mondja, gazdagokkal kell érintkezni. Ő látja magát esetlennek, tanácstalannak, nevetségesnek, ezért jobb neki a napi rutinban eltűnni a világ szeme elől, miközben gyötri és kínozza a bezártság, az egyedüllét, a hiány. Elképzelése szerint az ember elmegy munkába, utána hazajön, megebédel, beszámol a napjáról, és hasznos, lehetőleg csendes tevékenységgel tölti a szabadidejét. Át szabad menni a szomszédba valamit kölcsönkérni, leckét megkérdezni, segíteni, de csak úgy beszélgetni, megállni, üldögélni, ahogy a többi szomszéd, nekünk nem szabad, mi azt nem, dolog van, igyekezni kell. Egy időben apámmal eljárunk meccsre, mert mindig van Kisjenőben focicsapat, azután ezek is elmaradnak, Violetta nem szereti, ha Vida sört iszik meccs után a kollégáival meg a régi ismerőseivel, és hát a gyermek. Egyszer vagy kétszer elmegyünk a május 1-jei felvonulásra, meg az augusztus 23-ira, csak hát ilyen kisvárosban, ahol mindenki ismer mindenkit, nem lehet igazán felvonulni. A futballpályán elhangzott szónoklat után a zászlós tömeg elvonul a főutcán, a férfiak a kocsmába sörözni, a nők és a gyerekek haza, komolytalan az

egész, ez nem tömeg, nem lehet skandálni, még énekelni sem igazán, egy átlagos temetésen is többen vannak, és azt komolyan veszik az emberek.

Ez egy tanya, mondja anyám bosszúsan, felháborodva, elkeseredve, mert az utca végében lakunk, mint mindig, mindenütt, az utolsó előtti ház a miénk, onnan már a nádas jön, a mező, a vasút és a *vasútontúl,* ami a világ végének számít, mocsaras, bozótos táj, a Körös holtágai és egy erdőcsík zárja el a látóhatárt. Hogy azon túl mi van, azt senki nem tudja, azt majd én fogom felderíteni a magam számára. Az utca végéből a vasúti híd kolosszusára lehet látni, az uralja a látóhatárt, azon dübörög át félóránként általában egy vonat, a ház is remeg néha, a konyhaszekrény vitrinjében az üveg. Cartier, így mondják a magyarok is, a negyed, túl a temetőn, a vasút mellett, gyalog húsz percre, tehát elképesztően messze a központtól, amit a hetvenes években modernizálnak. Lebontják a zsinagógát és a polgári kinézetű házakat, tömbházak épülnek a főutcán, blokkok, én már csak erre a képre emlékszem, régi Kisjenő számomra nincs. Amikor rájöttem, hogy mégiscsak volt, már nem ott élek, nincs erőm felkutatni szülővárosom múltját, de ha valami mégis a kezembe akad róla, örülök neki. Nem vágyom vissza gyermekkorom örömtelen színhelyére, mert azt látom a felnőtteken, hogy nem tudnak örülni semminek, még csak megelégedni sem abban, ami van, amit létrehoznak. Olyan, mintha eldöntötték volna, hogy márpedig itt ez jó nem lehet. A ház is akkor lett jó, mikor eladták, és apám rájött, hogy az volt az életműve, bár sosem tudta rendesen befejezni, de hát ez sem rajta múlott.

A mehetnék

Állandóan mehetnéked van, mondja egyszer anyám szemrehányóan, és mivel ezt ezerszer elmondta életem különböző szakaszaiban, csak azt mondhatom, hogy: igen. Alapélményem az, hogy otthon lenni nem jó, és nagyon hosszú időnek kell eltelnie, míg megértem, ez miért van így. Kezdetben kíváncsi voltam. Ágyán vagyok, talán ötéves, látok egy fát a mezőn, nem túl messze, nem is közel, éppen odavisz a poros földút, és jó abban a meleg porban járni, nem szabad nekem mezítláb, azt nem engedik, de a szandálom bőrszíjai között is bejár a por. Nem tudom, mit csinálok az utcán, hogy jutottam ki a kapun, sokat vagyok egyedül, a szomszédban nincsen egykorú gyermek, Tarsanyi sokkal nagyobb, iskolába jár, az ő zsíros kenyerét szeretem a legjobban, amit nagyanyám visz át, mert úgy hajlandó vagyok megenni. Évike sincs Ágyán, akinek meghalt a kistestvére agyhártyagyulladásban, Patkány Zólti nagyon messze lakik a kert végében, magam vagyok hát, Tata biztosan alszik, Mama elment faluba, nyári csend van és nyugalom. A fáig akarok elmenni, bal oldalon tarló van a félelmetes libák messze legelnek az Éralján, jobb oldalon a Kenderes kert, a végében a csőszház, ahol a cefrés hordók állnak, és rengeteg a darázs, nem szabad odamenni. A fáig nem félek, azon

túl már igen, legalábbis azt hiszem. Lehet vagy háromszáz méter a távolság. Gyorsan, könnyen jutok el a vén körtefáig, nem pontosan az út mellett áll, hanem valamivel bennebb, bozót veszi körül, csalán, bogáncs. Tudom, hogy vissza kellene fordulni, mert innen tovább félek, de a fát meg kell érintenem, bajlódom a növényzettel, szúr és csíp. A fa repedezett kérgén hatalmas hangyák mászkálnak, ha rájuk fújok, egy pillanatra megállnak, azután megőrülnek, és mulatságosan futkosnak összevissza. Csak egy pillanatra érinthetem a fát meg, nem csípnek a hangyák, de gyorsan ellepnek, és az rossz. Óvatosan megkerülöm a fát, a másik oldalon egy őz áll, kíváncsian néz rám pár lépésről, el fog szaladni, talán riaszt is, gondolom, meg fogok ijedni, de az őz nem ugrik el, néz engem, arrább lép, megint néz, ő is egy kisgyerek, mint én. Látok még egy fát, az is ilyen nagy, göcsörtös, öreg, az is az út mellett van, körülbelül olyan távolságra, mint ez van a házunktól, meg kell vizsgálni közelről, kiderült, hogy nem félek idáig eljönni, van tovább is. Ahogy elindulok a poros úton, a nyári délutánban, mert nem félek, és kíváncsi vagyok, jön velem az őz, egy bizonyos távolságot tartva követ, ha megállok, ő is megáll, ha elindulok, lépeget, lehajol csipegetni, fülel, azután baktat utánam. Elérem a fát, ez egy öreg fűzfa, mély horpadás következik utána, víz csillog a nád között. Eszembe jut a büntős kígyó meg a nádi farkas, amikről nagyapám szokott mesélni, megriadok, félni kezdek, és futva indulok haza. Az őz még sokáig néz utánam, mint aki nem érti, mi történt. Nagyanyám sem érti, csak ordít rám, én pedig nem tudom elmesélni, meg sem tudok szólalni, nagyapám is ordít, hogy ne ordítson már, megkerült a gyerek, mit akar

még? Sírni kezdek, mint aki el volt veszve, és rádöbbent hirtelen, hogy micsoda szörnyűség ez.

Általában senki nem akad azon fenn, hogy mindenfelé csatangolok, nem őriznek és nem zárnak be, pontosan tudják, az udvar és a kert sem veszélytelenebb, mint a mező, és rám vagyok bízva, ha nem akarom, hogy megszidjanak, vigyázok magamra. Az ágyai nagyszüleim nem gondolják, hogy állandó felügyeletre van szükségem, nem nevelnek, oktatnak, szekálnak. Valójában semmit nem akarnak tőlem, nincsenek nevelési elveik, kicsit fölösleges vagyok, sokszor nyűg, de csak mint bármilyen élőlény, ami nem igényel külön gondoskodást, és nem kell átértelmezniük a világot miatta. Ráadásul anyám fizet értem, azt a meggyűjtött pénzt majd kölcsönadják a házunk építéséhez, nehéz eldönteni, hogy nagyanyám gonosz volt-e, mikor pénzt kért értem, vagy zsugori, esetleg előrelátó. A dadogásommal sem foglalkoznak, nem emlékszem, hogy valaha is rám szóltak, kijavítottak, megállítottak volna, majd kinövi. Öntetünk ónt, csinálunk szenes vizet, ha beteg vagyok, elmegyünk a bábaasszonyhoz, orvos nincs a faluban, ha rossz vagyok, nagyanyám ordít, ha nagyon rossz, megver, nagyapám soha. Nem kell megváltoznom, átalakulnom, hogy szeressenek, nem kell bocsánatot kérnem, ha valamit tönkretettem, vagy ellenszegültem. Nem mondják, hogy szeretnek, nagyapám szerint nem kell azt mondani. Rideg emberek, de nincs lelkizés.

Baróton minden egész másképpen van. Nyári vakációban indulunk anyámmal, egy nagy sárga bőröndöt cipel ki apám az állomásra biciklivel, szatyor is van, meg az anyám retikülje. Nagy izgalom az utazás, fel tudunk-e szállni, lesz-e hely, milyen emberekkel utazunk,

és Aradon másik személyvonat, anyám kell majd intézze egyedül az átszállást, én vagyok a negyedik csomag, és egész éjjel főzött, hogy apámnak maradjon étel arra a pár napra, míg egyedül van. Nekünk is csomagolt mindenféle finomságot az útra, viszünk tengernyi holmit a nagyszüleimnek, főleg élelmiszert, hiába mondják, hogy ott is van minden, de mi nem hisszük ezt el, különben sem illik üres kézzel sehova beállítani. Meg kell mutatni, hogy jól élünk, nálunk már van cseresznye, paradicsom és paprika, ha nem is a saját kertünkben, a vonat elbírja a csomagot, csak fel kell szállni, meg le és át, majdcsak segít valaki. Nem értem, hogy anyám miért izgul annyira már napokkal azelőtt, induláskor mindig olyan feszültség van, mintha iskolába kellene menni, és már el volnánk késve, pedig mi nem szoktunk elkésni, csak a padtársamat kell állandóan várni, Albit, mert azok olyan család, mondja anyám.

Most ideges, megint az van, mint amikor egyedül kell csinálnia mindig mindent. Most haza kell engem vigyen Barótra, neki az a haza, és megint egyedül visz. Azt is gondolják a baróti szomszédok, hogy apám elhagyott minket, mert csak egyszer látták együtt a kisjenői pereputtyot, én erre nem is emlékszem. A vonaton megkérdezi egy férfi, aki nagyon készségesen próbál segíteni, de alábecsüli a bőrönd súlyát, hogy: nincs magának ura, asszonyom? Nem emlékszem, válaszolt-e anyám erre valamit, de azt elmondja mindenkinek, hogy apám elfoglalt ember, nyáron nem vehet ki szabadságot a konzervgyárból, mezőgazdasági kampány van. Anyám is a mezőgazdaságban dolgozik, de neki adnak arra a pár napra, míg hazavisz, akkor is, ha nyár van, télen pedig nem utazunk.

Azért kell engem egész nyárra hazavinni Barótra, mert nincs, aki vigyázzon rám, magyarázza szinte mentegetőzve. Nem tudom, a szomszéd gyerekekre ki vigyáz, együtt szoktunk csatangolni, focizni, felugrálni a lassító vonatra, meg le, horgászni, nádast égetni, gyümölcsöt lopni, patkányra vadászni, megannyi hasznos, veszélytelen szabadidős elfoglaltság.

Nagyon szeretek utazni, és nagyon szeretek Barótonlenni, ezért a felügyelet nélkül hagyott gyermekek sorsa különösebben nem érdekel, az aradi átszállás izgalmai után anyám is lassan megnyugszik. Déva körül már minden rendben, elővesz a termoszt meg a tízórait, és mondom kívülről az állomások nevét, rengeteg van, döcög a személyvonat Brassó felé. Mindig van valami látnivaló, hegyek, dombok, gyárak, folyók, szász erődtemplomok, cigányputrik, amelyeket nagyon mulatságosaknak találunk. Mindenféle ember megfordul a vonaton, leülnek, szóba elegyednek anyámmal, leszállnak, mások jönnek, néhol egészen megtelik a vonat, máskor szinte üres, anyám félni kezd ilyenkor, nem lehet vécére menni, a csomagot nem szabad őrizetlenül hagyni, engem meg pláne. Megállíthatatlanul közeleg Ágostonfalva, ahol majd le kell szállnunk, anyám azért fohászkodik, hogy legyen valaki segítség, volt már olyan, hogy nem nyílt ki az ajtó, másoknak beszorult a cipősarkuk a vonat lépcsőjének a rácsozatába, vagy olyan helyen állt meg a szerelvény, hogy csalánba vagy vízzel teli árokba kellett lépni, plusz gyermek és csomag. Egész jól elboldogultunk mindig, soha nem történt semmi, veszélynek nyoma sem volt, pedig vártam, hátha legalább egyszer történik valami, de nem és nem, hiába félt és aggódott anyám, hiába vettem át a

szorongását, mégis inkább kíváncsi voltam a veszélyekre. Nem tudtam akkor, hogy neki ezek az egész napos vonatozások mindig élete gyötrelmét juttatják eszébe, világgá ment, és megbánta, keservesen bűnhődik a fiatalkori engedetlenségéért, de hiába minden, változtatni ezen már nem lehet, ezt érdemli büntetésül az, aki nem fogad szót a szüleinek. Nem tudom akkor, hogy ez csak nekem nyaralás, neki pedig kanosszajárás, ő sem tudja. Ősszel rendszerint egy baróti rokon visz haza, így szinte mindenki eljut hozzánk Kisjenőbe, megnézik, hogy milyen jól elhaladtunk a házzal, és milyen meleg van nálunk, már érik a szőlő. Készül mindenkiről fénykép, bekerül az albumba, együtt van az a család, amelyik soha nem tud együtt lenni már, de nekünk van fényképezőgépünk hozzá. Nagyon sok időbe telik megértenem, hogy nem azért igyekszik engem anyám valahol mindig elhelyezni, mert szabadulni akar tőlem, vagy nem szeret, hanem arra vágyik folyton, hogy rá is vigyázzon valaki. Velem együtt magát is valamiféle gondnokság, felügyelet alá szeretné helyezni, biztonságba, mert apámból hiányzik minden autoriter vonás, ez pedig a gyengeség jele, jó dolog, hogy nem iszik, és nem ver minket, de a többi az nem jó, mert nincsen semmi több, a pénzt ugyan hazaadja.

Nem kell ezzel törődnöm akkor, mert Baróton az utca végéből a Hargitára látni, a kapunk előtt patak csobog, futamodásnyira lakik Will nagybátyám és a három fia, akik bevesznek az indiáncsapatukba, ők már elolvasták *Az utolsó mohikánt* és a *Winnetou*-t. Engem is várnak a székely vadászmezők, az erdő, a patakon egy általuk épített gát, a duzzasztott részen tutaj, és még lehetne sorolni, hogy mi minden volt együtt, ami fiúgyermeknek

önfeledt nyaraláshoz kell. Ha Kisjenőben nem volt, aki vigyázzon rám, akkor nyugodtan elmondhatom, hogy Baróton az indiánélet gyakran sodort veszélyes helyzetekbe, csoda, hogy komoly baja senkinek nem esett, de hát éppen ezt a csodát éltük, erről szólt az egész, és kitartott középiskolás korunkig. Ebben a vonatkozásban Baróton is szinte korlátlan volt a szabadság, oda mentünk, ahova akartunk, még csak kérdezni sem kellett, csak bejelenteni. Soha nem láttam kisfiúkat olyan hosszan, komolyan, fegyelmezetten játszani mindig ugyanazt, csak *A Pál utcai fiúk*ban van ilyen, amelynek kapcsán többen megfogalmazták a kételyt, hogy olyan mértékű szervezettségre gyermekek maguktól nem képesek. Én tudom, hogy képesek, csak békén kell hagyni őket.

Baróton az apacsok minden további nélkül elfogadtak engem utolsó mohikánnak. Nem tudom, hogy miért lettem Unkasz, talán mert én voltam a leggyengébb, szó szerint az utolsó, kellett némi idő az akklimatizálódáshoz, a legfélősebb is én voltam, mégiscsak idegen volt az a környezet számomra, kivált az elején. Mámorító érzés a rosszul összefércelt tollas fejdíszemmel, kezemben egy alig megfeszíthető íjjal, övemben egy csontnyelű késsel lapulni Kükörcske dombján egy szilvafa mögött, és azon gondolkozni, hogy ha közelebb jönnek a juhászkutyák, milyen módon kell jelt adnom a többieknek, ha már én vagyok az őrszem. Mondták ugyan, de nem emlékszem, hogy kettőt kell-e kiáltani hosszan, vagy hármat röviden, annyira izgatott vagyok, és boldog. A kutyák nagyok voltak és vadak, a viperától féltem, de ott sosem láttunk, a csontnyelű kést első nap órákon át kerestük a fűben, mint azután még sokszor. Sem a nyilazás,

sem pedig a tomahawk dobálása nem ment, és rettenetesen elfáradtam, alig kaptam levegőt, fölfelé a domboldalban többször meg kellett állnom, ki akart ugrani a szívem, megvártak, nem kacagtak, mentünk tovább. Délelőtt mindig a Várat építettük, mert mi várlakó indiánok voltunk, próbáltam később átnevezni pueblónak, de nem sikerült. Rengeteg ágat hordtunk össze kalyibának, pontosabban elkerítettünk egy kis részt a bozótosban, és az udvarszerű térben kis kunyhókat építettünk, ahova eső elől is meg lehetett húzódni. Délben rendszerint szalonnát sütöttünk, azután a fegyverek kezelését gyakoroltuk, majd az erdőben portyáztunk, és mindig igyekeztünk eljutni valamelyik, addig még ismeretlen szegletébe. Medvét ott akkor nem láttunk, a nyomát és az ürülékét gyakran, és persze azon a környéken lesz majd, hogy egyedül látok medvét egész közelről, de akkor már szinte felnőtt vagyok. Az erdő nagy volt, és félelmetes, bár ahogy nőttünk, évről évre zsugorodott, és ma már az indiánozás olybá tűnik, mintha egyetlen folyamatos történet volna, mindig nyár, mindig vakáció, és a kéklő Dél-Hargita: Nagy-Piliske, Kapus-hegy, Mitács-puszta, Kakukk-hegy, Lucs. A fegyvereink hamar életveszélyesek lettek, száz méterre nyilaztunk, egyre pontosabban repült a kés meg a balta, minden nyáron azt gyakoroltuk naphosszat, hogy ha egy láthatatlan ellenség ránk találna törni, meg tudjuk védeni magunkat. Semmilyen ellenség nem volt, olykor hiányoltuk, azután belenyugodtunk. A lovak is nagyon hiányoztak, nem volt amit tenni, bár egyszer az erdőben hűsölő lovakra felmászunk, de kantár nélkül nem sokat ér az egész. Kutyánk ellenben volt, Manix, egy zseniális korcs, aki szívesen mászott fára, egyszerűen felfutott

a vastagabb törzseken, és nem egy macskát készített így ki. Azután ahogy nőttünk, egyre hosszabb erdei kirándulások lettek az indiánozásból, amelyek azóta is tartanak, mindannyian szenvedélyes erdőjárók maradtunk, egyikünk a Mont Blanc-ra is feljutott, én pedig a Kacskar tetejére, az is majdnem négyezer méter, és párszor majdnem odavesztünk a téli Fogarasban, de ezek már a felnőttkor történetei. Will nagybátyám rendszeresen elvitt mindenkit éjszakai portyára, medvelesre, szarvasozni, értette az indiánozást, bár nem olvasta a könyveinket. Neki nem kellett magyarázni, miért fontos, miért kell az embernek egy kitalált világ, amelyet halálos komolyan művel: mert a valóságot is csak annyira képes elfogadni, amennyire az álmait. Willnek sem voltak pedagógiai elvei, de szerette az erdőt, cserébe komolyan vette őt az erdő, és komolyan vettük mi. Különben egy agresszív, kiszámíthatatlan, hisztérikus vadállat volt, a munkahelyén vagy ő akart agyonütni valakit, vagy őt akarták laposra verni, szénbányában ehhez nem kell sok, de mi biztonságban éreztük magunkat vele.

Vendégnek és unokának lenni könnyű, kivált ha nem kell a felnőttek bajaival meg konfliktusaival foglalkozni, mert ők is annak örülnek, ha a gyermek nincs láb alatt, és az is tudja, hogy vannak dolgok, amelyek nem tartoznak rá, sem az érdeklődését, sem pedig a véleményét nem veszik jó néven. Ha nem kellett volna vasárnaponként délelőtt meg délután is Baróton imaházba menni; ha nem kellett volna azt a rengeteg vallásos zagyvaságot hallani, bár délután volt fúvószenekar, és olykor gitároztak is; ha nem kellett volna azt a sok ájtatos embert tisztelettel végighallgatni, amint hangosan elimádkozza a butaságait

meg az innen-onnan lopott fordulatokat, míg mások zokogásban törnek ki; ha nem kellett volna komoly arccal végigasszisztálni ennek a képmutató gyülekezetnek a szereplését, amit a hívek nyilván Isten előtt próbáltak; ha nem kellett volna szembenéznem olykor azzal, hogy én ezt az egészet így nem hiszem, tehát meg fog verni az Úr, de akár hihetek is, mert halálosan unom, utálom és komolytalannak tartom, akkor nem is lett volna semmi baj ezekkel a nyaralásokkal, vagy ha legalább elmondhattam volna valakinek, hogy én ezt így nem, ahogy az apám is elmondta. Sajnos az indiánjaim olyan gyermeki buzgalommal vetették bele magukat a hit gyakorlásába, a zenekari próbákba, a Szentírás olvasásába meg a gyülekezeti élet egyéb örömeibe, mint az indiánmesterségbe vagy a tutajozásba. Előbb mélységesen irigyeltem őket, mert éreztem, hogy egy közösségbe tartoznak, én pedig nem; azután sajnáltam őket, mert a vallásos élet megtiltott sok dolgot nekik, például nem jártak moziba, nem néztek sokáig tévét, egyáltalán egy zártabb, szegényesebb, lefojtott világban éltek, pedig Barót urbánusabb hely, mint Kisjenő; végül röhögtem rajtuk magamban, de ez már inkább akkor volt, amikor nemcsak a Bibliát olvasgattam a hosszú ájtatosságok alatt, hanem az apám jegyzeteit is forgattam, előbb unalmamban, később mert olyan dolgokat olvashattam, amelyekről senki nem beszélt addig nekem. És van valami mulatságos abban, ha tizenéves kölykök bibliai példázatokat vágnak egymás fejéhez, amikor vitatkoznak, és aztán kiderül, hogy a felnőttek is ezen a szinten értik a textust. Miként bírták ezt az egészet azok a felnőttek, akik egymás viselt dolgait pontosan tudták, ma sem értem, de Will majd lekurvázza egyszer a

prédikátort a gyülekezet színe előtt, és nem old meg vele semmit, Tom bátyám felköti magát, és nem érti senki, ahogy Hitteus Uriást vagy Abiságot sem.

Rengeteget imádkoztunk, reggel és este letérdelve mindenki egyenként, hangosan elrebegte bűnös voltát, kérte a bocsánatot és kegyelmet, hálákat adott és áment mondott rá a többi térdelő. Nekem a dadogás miatt nem kellett saját szöveget mondanom, beérték a Miatyánkkal, nagy kedvezmény volt ez, és idővel megtanultam, hogy ne figyeljek a mások zagyvaságaira, Istennel beszélget nagyapám, nem nekem mondja. Észrevettem egyszer este a nagymamámat, hogy elaludt a hokedlire dőlve, még hortyogott is ima közben, jó hangosan, nyitva volt a szája, láttam az egyetlen fogát, nagyapám köhintett, amikor befejezte, és az áment már együtt mondtuk. Evés előtt meg evés után is volt mindig ima, ezzel már megvan az öt alkalom, akár a muzulmánoknál, de nagyapámnak olykor eszébe jutott, hogy imádkozzunk, letérdeltünk a mezőn, az istállóban vagy az erdőben, egyszer meg a tyúkudvaron adtunk hálákat a Magasságosnak, de azt nem ő vezényelte, hanem a prédikátor. Nem kellett letérdelni, de énekeltünk egyet a végén, amitől a szomszéd néni azt hitte, meghalt a nagymamám, mert ő nem volt kint velünk az udvaron. Nagyapám jó beszédkészségű, értelmes, agilis ember volt, aki a gazdálkodás, fafaragás, kádármesterség, méhészet összes fortélyát ismerte, volt favágó, mert eredetileg minden székely az, és volt bányász, Horthy katonája, határvadász az Úz-völgyi csatában és hadifogoly Krasznodar valamelyik táborában. Mindenről világosan, összefogottan, élvezetesen mesélt, kérdezgetni lehetett, és beszélgetni vele. Ha kellett, lerajzolta, vagy kavicsokból,

forgácsokból rakta ki, amit nem értettem, ismerte az erdőt, a gombákat, a növényeket, olyan volt, mint egy igazi székely nagyapó a mesében, teljes univerzum. Az elektromosságtól félt, mert nem értette, a villámlástól, égzengéstől egyáltalán, és amikor egy árvíz által kimosott aknagránátot felrobbantottak a kert végében, úgy kacagtak a szomszéddal, mint a rossz kölykök, napokig kutatták, hátha van még, de több nem volt. Ha viszont Isten dolgairól, Jézusról meg az Írásról került szó, márpedig ez gyakori volt, az arca megmerevedett, nyugtalan kék szeme homályos lett, valahova maga elé nézett, azután el a fejem fölé, megváltozott a hangja, az artikulációja, és arról szólt a lecke, hogy minden úgy van, ahogy azt az Írás mondja, de az emberek nem fogadnak szót, azért van minden földi nyomorúság, mert az egyiptomi húsos fazekakra vágynak, és elhagyták az Úr által kijelölt utat. Álltam én is megilletődve mindig ettől, nagyon szerette a pusztai bujdosást, ehhez viszont alig tudtam hozzászólni, nekem a puszta Ágyán volt, de ott Mózes nem járt soha, a Sínain viszont sivatag volt, ezt a szót pedig nagyapám nem ismerte, nincs az Írásban, és ez nem is fontos így. Több kérdés nem volt, végül imádkoztunk, letörölte arcáról a megjelent könnycseppet, és mentünk tovább, folytattuk a megkezdett tevékenységet. Nem azt láttam, hogy átszellemül, amikor prédikálni kezd, vagy tanúságot tesz, hanem azt, hogy nincs jelen, valahol másutt van, és nyugodtan leszakadhat a plafon, ránk dőlhet az erdő, vagy megtaposhat a bivaly, amíg vissza nem jön, egyedül vagyok, és nem biztos, hogy meg szabad moccannom. Féltem ettől az állapottól, mert sosem tudtam végigkövetni, mit mond, és ha kikérdezi, rájön, hogy nem is figyelek

ilyenkor. Vasárnapi templomozás után volt rendszerint kikérdezés, de csak az igeversre kellett figyelni meg emlékezni, a leckére, és a napi aranymondást pontosan megtanulni, a saját szövegét nem kérte számon soha, talán ő sem emlékezett, miket mond. Később már elég jól láttam, hogy hamarosan prédikáció következik, és igyekeztem lelépni, engedte, nem is volt szüksége senkire ehhez, megállt, nézett a semmibe, és motyogott levett kalappal, a végén letérdelt, ha nem volt sár, vagy csak nekidöntötte a térdét a falnak, gyümölcsfának, és imádkozott. Ő sem bántott engem soha, még csak rám sem szólt erélyesen vagy hangosan, de láttam egyszer, ahogy dühödten verte a bivalyt, mert elkódorgott a bodosi csordával, nem volt akkor már Baróton bivalya, csak neki, és mikor sárlani kezdett, elindult világgá, mindennap utána kellett menni gyalog. Lerogyott kínjában a bivaly, és a hosszú, kemény rózsafa vessző kirojtosodott, addig ütötte, én meg néztem az istálló ajtajából, nagyapám rám pillantott, dühösen eldobta a vesszőt. Ez jár az engedetlenségért, mondta ez a pillantás, de én unoka voltam, és nekem próbáltak nem parancsolni.

A rend

Mindennek szigorú rendje volt, és ha valamit nem úgy és nem aszerint csináltam, akkor meg kellett ismételni, ameddig jó lett, vagy ha nem azt és nem úgy mondtam, akkor szelíden, ám ellentmondást nem tűrő hangon kijavítottak, ahányszor kellett, és hiába kérdeztem vissza, mert az volt mindig a válasz, hogy azt úgy kell, az úgy helyes. A mindennapi tevékenység meg a gazdálkodás dolgában ez egyértelmű volt, még csak fel se merült, hogy tudom a választ, vagy másként is el tudnám végezni azt a munkát, mert nekem is mindenben részt kellett vennem, és ez legalább olyan izgalmas volt, mint az indiánozás, ugyanakkora tágasság. A kádárműhelyben tíz különböző gyalu, mindnek saját neve, dongaszorító és verő, fúró meg furdancs és egy halom véső, mindenféle faanyag, tölgy (cserefa), bükk, gyertyán, akác, kőris, szil, som, fenyő (luc, erdei, cirbolya, jegenye), fűzfa is legalább tízféle van, juhar, nyár és nyír, mindenik másra való, és egy hordót, kádat összeállítani vagy csak egy dongát kicserélni hihetetlenül izgalmas dolog. Talán a szénacsinálás fogható még ehhez, amikor nagyapám két buglya felrakása között elmeséli, hogy régen hetekre felköltöztek a havasra, kaszálni és takarni, ahogy télen is fát vágni, csak egyszer jöttek le egy héten, mert körülbelül egyheti élelmet

bír el a hátán az ember: krumpli, puliszkaliszt, szalonna, túró, hagyma. Izgalmas volt a szénahordás, mert azt hiszem, éreztem és értettem, hogy ez a folyamat a fűszáltól a tejig tart, és ennek az én gereblyém is részese, ahogy én magam is. Végignéztem egyszer, ahogy megellik a bivaly, világra jön a borja, a *bocs*, megvártuk, amíg lábra áll, de én ilyet akkor már láttam, mert a bárányok is ugyanúgy születnek, és az ember.

A dolgok rendjéről is azt gondoltam, hogy nekem abban szerepem lehet, és ha valamit én tudok jobban, például hogy nem öt, hanem hat óra van már, azt nyugodtan közölni lehet, hisz mindannyian az igazságra törekszünk, a helyességre. De nagyapám rossz néven vette, hogy én jobban tudom az időt, mert ha ő látja a napon az ötöt, akkor az óra hatot nem mutathat, akkoriban vezethették be a nyári időszámítást, vagy csak belefeledkezett a maga tempójába. Be is megyek a kertből, hogy a kakukkos órán ellenőrizzem a pontos időt, azon tanultam előző évben az órát leolvasni, meg a római számokat, éppen tőle. Különben fölösleges az ellenőrzés, pár perce jöttem ki, az is lehet, hogy a nagymamám küldött, hogy szóljak. Negyed hét van, mire visszaérek, elég nagy a kert. Az nem lehet, mondja nagyapám újra, és gyomlál tovább, én pedig állok tanácstalanul. Akkoriban egyszer ebédnél mondtam valami kapcsán, hogy Ceaușescu nem király, hanem elnök, a Párt főtitkára, így tanultuk az iskolában, ez fontos. Még okoskodtam valamit az űrkutatásról, arról is tanultunk, azután elhallgattam, mert éreztem, hogy baj lesz. Nem tudtam akkor még, hogy nagyapámat kijavítani, felülbírálni halálos bűn, azt mondani, hogy rosszul tudja, téved, hibázott, egyszerűen nem lehet. Előbb csettint a

nyelvével, hogy elég már, és aztán hamar a bivaly sorsára juthat, aki nem érti meg a helyzetet, és nem tudja a helyét. Teljesen mindegy, hány óra van, korhadt-e az a deszka, amit a hordó alá teszünk, és mit írnak az újságban. Teljesen mindegy, hogy én látom-e vagy tudom jól, úgyis az lesz, az kell történjék, amit nagyapám akar, és ez a dolgok szigorú rendje. Ha ő azt mondja, hogy öt óra van, akkor öt óra van, a deszka nem korhadt, Ceauşescu pedig Románia királya, sosem járt ember a Holdon. Elkésünk az istentiszteletről, a deszka eltörik, az űrkutatásnak és Ceauşescunak mindegy, a gyermeknek viszont hallgass a neve, egyszer és mindenkor, még csak véletlenül sem fordulhat elő, hogy igaza volt, vagy lehetett volna. Késve indulunk az istentiszteletre, nagyapám rám mordul, hogy siessek, elkésni bűn, meg sem borotválkozik, át sem öltözik, csak lerúgja a sáros gumicsizmát, és bakancsot húz. A deszka miattam törik el a hordó alatt, nagyapám dühösen néz, és egy mozdulattal elküld játszani, később felaprítja a deszkát, amelynek a belső oldalát én láttam korhadni, de ő nem volt hajlandó megnézni vagy tudomásul venni, amit mondok. Még szörnyűbb volt az, amikor a nagymamám kioktatott arról, hogy hol van a helyem, és szót kell fogadnom, mert ha nem, akkor megbüntet a Jóisten. Tehát ha azt mondom, hogy siessünk, mert hat óra van már, nem pedig öt, el fogunk késni, és valóban elkésünk, engem fog megbüntetni az Úr, bár igazam volt, de ellentmondtam a nagyapámnak. Ha ez így van, jobb lekésni az istentiszteletet, bár ezt akkor így nem gondoltam végig, de nagyon féltem, és valahányszor elejétől a végéig elmagyarázták nekem a dolgok rendjét, a világ összeomlott bennem, a sírás környékezett.

Három pillére volt Barótón az univerzumnak: nagyapám, Isten és a valóság. Minden úgy kell legyen, ahogy azt nagyapám mondja, mert ez valójában Isten akarata, a valóság ezt vegye tudomásul. Mi többiek csak lődörgünk összevissza, és reszkethet az inunk, mint a bivalynak, ha nem találjuk el a dolgok rendjét, ha nem tudjuk, hol van a helyünk. Soha nem vertek meg, egyszerűen közölték velem, hogy nem is létezem. Ijesztő volt ez, és elfogadhatatlan, mert következetesen csinálták, teljesen zárt világ vett ebben körül, az anyám, a keresztanyám, de még a nagybátyáim is ezt vallották, eszükbe sem jutott, hogy ez nincs jól egészen, és talán nem feltétlenül ez Isten akarata. Ha olyasmit mondok, ami nem illeszkedik a dolgok rendjébe, az egyszerűen nincs, mintha el sem hangzott volna, ha sokáig erősködöm, rám szólnak, hogy legyen már csend, és megy minden tovább, anyám végül meg fog csapni, legyen immár elég, még mindig jobb, ha ő ver meg, mint ha majd az élet. Elég hamar megértettem, hogy ha kérdeznek, nem válaszolnom kell, hanem azt mondani, amit ilyenkor hallani akarnak. Nem omolhat senkiben össze a világ naponta, és idővel már nem tudom komolyan venni a nagyszüleimet, más-más univerzumban élünk, nincs átjárás, bár nagyon szeretnek engem. Átlagos székely emberek, nagyapám uralkodik, és a nagymamám fogalmazza meg az ideológiát: mindennek úgy kell lennie, ahogy azt nagyapám akarja. El lehet képzelni, mit szólt ehhez az ötvenes években a valóság, azon is hosszan el lehet gondolkozni, hogy Jézus Krisztusnak hol maradt ebben a világban hely, mert őt gyakrabban emlegettük, rá gyakrabban hivatkoztunk, mint az átlagos székelyek. Nyolc- vagy tízévesen ilyesmikre természetesen

nem gondolok, de Will és Tom nagybátyáim sokkal szimpatikusabbak, mint a nagyapám, aki számára az indiánok sem léteztek, de nekem elég volt kilépnem a kapun és elindulni felfelé a Víz utcán, hogy a dolgok rendjéről megfeledkezzem. Nagymamám egyfolytában mondott még, nehogy valami rosszaságot csináljunk, nehogy tüzet rakjunk az erdőben, ne maradjak sokáig el, egész litánia volt, ami azzal zárult, nehogy a híred előbb érjen haza, mint te, de ezt már csak ő hallotta. Az indiánok már teljes fegyverzetben vártak, messze kéklett a Hargita, és amikor délben szalonnát sütöttünk nyárson, gyakran felejtettünk el imát mondani, utólag jutott eszünkbe rendszerint. Isten elnézte, nagyapánk nem tudott róla, ez volt a valóság, az egyetlen és az igazi.

A legfélelmetesebb dolog az árvíz volt, mégpedig az 1975-ös, ami egész Erdélyt sújtotta. Az utcán, az út túloldalán a Barót-patak folyt, és gyakori volt, hogy nagyobb esők után az utcán hömpölygött a víz, tudta már mindenki, hogy ha délután sötét zivatarfelhőkbe veszett a Dél-Hargita, még sötétedés előtt kiléphet a patak a medréből, *nagy víz jő,* mondták. Másnap reggelre már a mederben zúg ismét, harmadnapra pedig le is tisztul, csak homályos még egy kicsit, és hideg a víz napokig, akármilyen forró nyár van. Nem emlékszem, hogy akkor már tudtam-e az özönvízről, vagy csak később kapcsolódott számomra végérvényesen össze a '75-ös árvízzel, tulajdonképpen mindegy. Folyamatosan esett az eső, a patak medrében sáros víz futott le, ágakat, fadarabokat vitt, tudtuk ilyenkor, hogy árad, de már napok óta ez volt, hol magasabb, hol alacsonyabb, nyugtalanító közelség. Néha valamelyik szomszéd hírét hozta, hogy fent,

Magyarhermányban vagy Nagybaconban hatalmas eső lett, el-elgondolkoztam, mitől olyan hatalmas, amikor itt is megállás nélkül zuhog. Éjszaka volt, amikor az egyik szomszéd bezörgetett, hogy ébredjenek, itt a *nagyvíz,* és reggel már a járdát is elérte, ilyet én még nem láttam, ekkora víztömeget a kapu előtt, más volt a hangja meg a szaga is, mint eddig, az ázott erdők szagát éreztem, mintha az esővel is az hullna. Délelőtt megjött Tom nagybátyám, és leszerelte a pincében a vízszivattyút, a *hidrofort,* felhozták a házba, és amit lehetett, kihordtunk a pincéből, megtöltöttük a bádog fürdőkádat ivóvízzel, egész nap dolgoztam én is, rettenetesen elfáradtam. Az eső szakadt, a patak nőtt, hullámzott a vize, pálcát szúrtam az elázott földbe, de mikor egy hullám elérte, onnan a víz már nem vonult vissza, átjött a járda vonalán, be az udvarra, és ha kinéztem az utcára, láttam, hogy a fodrozódó víztükör a túlparti mezőt is ellepte, az egész utca egy rohanó folyó, amelyben sötétvörösen örvénylik az áradat. Rohamosan nőtt a vízszint, beszorultam a házba, és az ablakból néztem az utca rettentő képét, amint hatalmas fatörzsek úsznak himbálózva, forogva, és egyre félelmetesebben morajlik, szinte remeg a ház, és az ablak előtti öreg hársfa törzse is reszket folyamatosan. A víz szemlátomást nő, látszik a fatörzsön, a kerítésen, a virágoskertben, megtelt a pince, nem is a lépcsőn ment le a víz, hanem a földből jött fel, mint egy kis szökőkút, olyan volt, és a betonfalból is vékony sugárban spriccelt. Tele van a kút, és hátrafelé az udvar is egyenletesen elmerült, a víz egyre nő, az eső megállás nélkül zuhog, többször felmegyünk a padlásra, felhordjuk a kenyeret, a szalonnát, a lisztet, mindent, amire majd ott szükség lesz, ha be talál jönni a víz

a házba. Az ágyak, a szekrény lábai alá téglát rakunk, felszedjük a szőnyegeket, a víz egyre magasabb, már csak négyujjnyi hiányzik, és bejön. Az udvaron derékig ér, nagyapám alig tud előjönni a csűrből meg az istállóból, a bivaly, keservesen merkel a vízben, nagyapám szénát vet elé, még utoljára, a disznók visítanak, nincs amit kezdeni velük, ússzanak. A víz hátrafelé folyik az udvaron, a konyha ablakából jól látom, hogy nagyapám a kerítés léceibe kapaszkodik, úgy jön. Mi nem látjuk, de ő majd elmondja, hogy a víz a kaput kiemelte a sarkából, és a szomszéd háznak döntötte, lehet, hogy el fogja vinni, és nem tudjuk semmivel megkötni, ott már túl nagy a sodrás, lejt az udvar. Délután eláll az eső, felmegyünk a padlásra, kiemelünk egy tetőcserepet, hogy szétnézzünk. A szemközti hegyoldalig mindent víz lep, és a patak sejthető medrében ijesztő sebességgel úsznak a farönkök, egyszer állatok is, nem látni pontosan, juhok-e vagy kecskék, szénaboglyák, háztető maradványai, az árvíz összes szemete. Megint szemerkélni kezd az eső, ettől a látvány még nyomasztóbb és félelmesebb. Ugye nem fogja elvinni a házunkat, kérdezem századszor is, megnyugtatnak, nem, ez egészen új kőház, de érzem a nagyapám hangjából, semmi sem biztos. Azután motyogni kezd, halkan énekelget, leülünk az asztalhoz, imádkozunk, megebédelünk, mintha utoljára, majd elővesz a Bibliát, és olvasni kezdi az özönvíz történetét. Isten választott népe vagyunk, számomra ez akkor egyértelmű, nem eshet bajunk. Valamikor délután észrevesszük, hogy ujjnyit apadt a víz, arra is gondolok, jöhetne már az anyám értem, elegem van ebből a nyaralásból. Anyám persze nem jön, egész Erdély víz alatt van, és évekig, valahányszor megdörren az ég, vagy csak esni

kezd, félek, hallgatom a patak morajlását. Aztán ugyanolyan rohamosan, ahogy megnőtt, a víz apadni kezd, éjfélkor már a kapun kívül van, nagyapám a hótaszigálóval nyomja ki az iszapot az udvarról, de mindenünnen dől az utánpótlás. Iszaptenger marad az árvíz után, évek múlva is fel lehet ismerni az udvaron, a kertben a '75-ös lerakódást, amit majd továbbiak követnek, de azok sötétebbek, ez élénksárga, egészen finom, csillámló homok. Akkor hallom először, hogy ezt a katasztrofális árvizet a mérhetetlen erdőpusztítás, az *erdőmocskolás* okozta, mert az esővíz hirtelen és akadály nélkül fut le a hegyoldalakon. Volt valamikor ökológiai tudat is a Székelyföldön, sok hasznát ugyan nem vette senki, mert mibe kerül az Úristennek még egy méter víz? Az erdőket meg azóta is szorgalmasan pusztítják mindenütt.

Ősszel hazamenni Kisjenőbe olyan volt, mint leereszkedni a földi siralomvölgybe. A búcsúzkodásnál nagymamám sír, nagyapám sír, én is mindjárt sírni fogok, hideg van, párás székelyföldi hajnal, amikor beszállunk egy autóba, ami az ágostonfalvi állomásra megy velünk. Az Olton rozoga fahíd visz át, alatta olyan fekete a folyó, mint a tinta, zavaros, fenyegető, rendszerint köd van, hosszan kell várakozni a vasúti sorompónál, egyik vonat jön a másik után, olykor szinte lekéssük a miénket. Hiába reménykedem, soha nem késtük le, ha kell, vagy ha úgy érzik a felnőttek, hogy szükséges, órákkal hamarabb elindulunk, mint a falusi emberek általában, akik az óra által mutatott időt valami hamisságnak érzik, nem tudnak megbízni benne. Pontosság az, hogy nem késünk el, és mindent megteszünk ezért. Hogy apám egy perccel a vonatindulás előtt érkezik az állomásra, utolsónak

vesz jegyet, és a sípszóra lép fel, anyám számára örökös botrány, és gyötrelmes szorongásokat okoz, mint az utazás általában. Fölösleges, értelmetlen, kétségeket teremtő cselekvés, megbontja azt a zárt, egységes világot, amelyben élünk. Ha valaki jól ismeri a székelyek országát, pontosan tudja, hogy a világnak ez a bensőségessége az, ami nemcsak a varázsát adja, hanem egyáltalán élhetővé teszi a mostoha természeti és brutális társadalmi környezetet, amely a maga állapotait önfeledten éli. Elutazni, kiszakadni ennek az önfeledtségnek a végét jelenti, a honvágy, amiről oly sok szó esett, alapvetően nem morális kategória, hanem egy érzelem, a gyermekkor intimitása utáni reményteljes vágyakozás, az akolmeleg iránti sóvárgás, ami jóságba öltözteti a brutális apákat meg az élettől fásult anyákat, idillé változtatja a marakodó családot, erről ír Tamási Áron olyan szépen és cikornyásan, és ugyanerről Tamási Gáspár pontosan, tárgyilagosan. Az otthon semmi másra nem fordítható le. Aki elment belőle, örökre ment el, az önfeledtségbe nincs visszaút. Minden ősszel átéltem a kiszakadás drámáját, ami jó másfél óra hosszan, pontosan Segesvárig tartott, mentálisan ott ér véget a Székelyföld, nekem legalábbis. Onnan nyugatra egy fokkal oldódik a növényzet haragoszöldje, más lesz az ég, a felhők színe, más a napfény, a víz, talán mert a kora reggelből délelőtt lett.

Gyerekkoromban évente kétszer vonatoztam át Erdélyen, Aradtól Brassóig és vissza, nem is tudtam sokáig, hogy ez pontosan az, amelyikről a könyvek beszélnek, valahogy nem került szóba, nem beszéltünk róla otthon, sem a vonaton, valahogy Erdély sem volt akkor divatban. Aztán egyszer rájöttem. Állt a vonat az alkenyéri

állomáson (Şibot) már egy jó ideje, nyár végi meleg, várakozás, legyek, unalom. Kinizsi Pál szobrát addig is láttam a vonatból többször, vasálarcon keresztül néz a vonatra, és most éppen úgy állunk, hogy a kőtalapzatra vésett román nyelvű szöveget is el tudom olvasni, legszívesebben leszállnék, de nyilván ezt nem szabad, szeretném közelről látni, főleg a szobor előtti fegyvereket. Paul Chinezu (Kínai Pál), ezt írja a szobor alatt, de én már tudom, nyilván anyámtól, hogy Kinizsi Pál az, itt volt a kenyérmezei csata, emlékszem rá, van egy Mátyás királyról szóló képregény, abban rajzolta meg Deák Ferenc, ahogy Kinizsi három törököt emel fel egyszerre a győzelem utáni diadaltáncban. Valahogy összekapcsolom a dolgokat, az is lehet, hogy nem akkor és nem azonnal, nyilván több forrásból származik a tudásom, de ott és akkor számomra világos lesz: ez az. Valami olyan borzongás fut át rajtam, amire azelőttről nem emlékszem, a felismerés, hogy ez nem egy mese, nem a képeskönyv vagy éppen a tévében nézett film, hanem a valóság, ennek a részese vagyok, ez most velem történik. A történelem is ugyanolyan bensőséges tud lenni, akár a család, és az idillből a káosz felé vezet az eszmélkedés. Sokáig nem tudtam ezzel a kenyérmezei élménnyel semmit kezdeni, csak izgatottan vártam mindig a szobor felbukkanását, és szomorú voltam, ha eltakarta egy másik vonat, de nem volt ez gyakori, rendszerint ott volt a kupénk ablaka előtt. Kolozsváron lesz majd ehhez fogható élményem, amikor először tekintek fel Mátyás király szobrára, de az még később lesz, és tovább tart.

Kisjenőben nincs semmi, ez a mindenkori megérkezés alapélménye, és teljesen érthetetlennek tartom az anyám gyerekes örvendezését, mitől lehet úgy elragadtatva? Nem

érti, hogy nekem ott jó, itt rossz, legalábbis semmilyen, és most megint egy évig csak azt várom, hogy elvigyen oda. Úgy vártam egész évben a Barótra való elutazást, mintha csakis annak a világnak volna egyedül értelme, minden egyéb szürke, unalmas, egyhangú, jellegtelen. Olyan elérhetetlenül messze volt a következő nyár, mint anyámnak a hazatérés, amelyről örökre le kellett mondania, de mindig *haza*mentünk, ha mentünk, mert neki egyedül az volt otthon, semmi más nem lehetett, minden ahhoz igazodott, ahhoz képest volt valamilyen, jó, elfogadható, de inkább rossz, mert a különbözés nyugtalanító, aggasztó állapot számára. Benne is maradéktalanul megvolt a dolgok rendje és az az igény, hogy a dolgok abban a rendben legyenek, amit ő szab, ami egyedül helyes, mert ő azt otthon úgy tanulta az apjától. Ha nem tudja is ezt olyan drasztikus eszközökkel érvényre juttatni, mint a nagyapám, de makacsul és szívósan próbálkozik. Ha valaki ellenáll, vagy a rend értelmes voltában kételkedni merészel, akkor a baróti család ellen követ el merényletet vagy kihágást, azaz a Jóisten ellen, úgy lebeg anyám fölött Gyurikabácsi nagyapám világképe, mint a legvadabb freudi elméletben a fölöttes én.

Otthon

Volt valami egyhangú, méla nyugalom Kisjenőben, ahol a várakozás olyan hosszúra nyúlt mindig, hogy nem is volt értelme beszélni róla. Rendszeres levelezésben álltam az indiánokkal, de nem igazán volt amiről írni, ők továbbra is indiánok voltak, én pedig nem, külön világban éltünk, és a nyár hamar fogyott. A székely akcentus hetekig eltartott bennem, anyám mindig lelkesen mosolygott, mint aki hazai szót hall, apám legyintett, kinövi, a gyerekek vihogtak, röhögtek, én sem tudtam mindig, hogy a dadogás vagy a hangsúly miatt. Nem is volt fontos, mert ha nem akartak letorkolni, akkor a dadogást észre sem vették, és egy gazdagabb nyelvi univerzumból érkeztem haza mindig. Neked sokkal több szavad van, mint nekem, mondta az egyik barátom, és ezt helyesen érzékelte, mert ha az ember egyszerre több nyelvjárásban van otthon, a világot is többnek érzékeli.

1975 őszén, pár nappal az iskolakezdés előtt félretettem életem utolsó mesekönyvét, és kiolvastam *Az utolsó mohikán* című regényt, hogy megtudjam végre, ki vagyok én a baróti indiáncsapatban. Ezzel gyakorlatilag elkezdődött számomra az irodalom, falni kezdtem a könyveket, és mivel akkoriban a környezetemben alig akadt más indiános könyv, mindenféle pótlékra fanyalodtam. Unkasz

történetét már betéve tudtam, egész passzusokat idéztem pontosan, akadozás nélkül, és mindig elsírtam magamat a végén, bár igyekeztem titokban tartani. Nagy bánatom volt az sokáig, hogy Kisjenőben alig akadt olyan gyermek, akire az indiánok világa komoly hatással bírt volna, megnéztük a moziban vagy a tévében Gojko Mitićet meg Pierre Brice-t, és mentünk tovább. Nekem kimondhatatlanul fájt, hogy abban a legalább száz westernfilmben, amit a Román Televízióban adtak a hetvenes évek végén szombat esténként, az indiánok rendszerint buta, nevetséges vagy éppen gonosz bandának voltak feltüntetve. Olyanok, mint a cigányok, mondta egyszer apám, és ettől nagyon megsértődtem, mert kiderült hamarosan, hogy ő sem olvasta Winnetou meg Old Shatterhand történetét, még arról sem hallott, hogy Kossuth Lajos a börtönben J. F. Cooper regényeit olvasta, Unkasznak tehát a magyar szabadságharchoz is köze van, mi is ugyanarra a sorsra jutottunk, mint a rézbőrűek, úgy éreztem. *Indián szavak a rádióban,* mondhatnám, de ez egy későbbi korszak, amikor apámat már egyáltalán nem érdekli az irodalom. Indiánozni nem lehetett Kisjenőben, de a Cartier körül egy színes mocsárvilág maradványai terültek el, amelyet a gyermeki fantáziánk hamar benépesített hiedelemlényekkel, és volt pióca, vízisikló, temérdek szúnyog, béka, szorgalmasan horgásztunk, és ha olykor térdig süllyedtünk az iszapba, pontosan tudtuk, hogy a Babaó elkaphatja a bokánkat, és nem ereszt. Nem tudom, ki lehetett ez a Babaó, de volt tüzes meg vízi változata, Albi félkezű nagyapja mesélte, hogy miket tud az a szörnyeteg, de én nem vettem komolyan, ahogy ők sem az indiánokat.

Albi a legjobb barátom volt, a szomszéd házban laktak, együtt mentünk minden reggel iskolába, hosszan volt a padtársam, akivel teljes egyetértésben telt el a kisjenői gyermekkorom, pedig sok dologban különböztünk. Engem a vadon érdekelt, őt a foci, én a humán dolgokat kedveltem, ő a matekot, alacsony volt, és zömök, én magas és vékony. Szinte mindenben jobb volt, mint én, csak hát az indiánok és a duma, nagyon szerette, ha a székelyföldi világról beszélek, sosem volt olyan jó hallgatóságom, mint ő. Komolyan vettük egymást, mint a kisfiúk, nagyon ritkán vesztünk össze, bár egyszer hozzávágtam a harapófogót, mert egy szegről nem tudtuk eldönteni, hogy patkószeg-e, vagy sem. Én irigyeltem, mert voltak testvérei, a legnagyobb húga jobban focizott nálamnál, és félelmetesen lőtt kapura. Technikás volt, meg pontos, nagy erővel tudta rúgni a bőrt, ő lett az egyetlen igazolt futballista közülünk, nem lett román válogatott, de közel járt hozzá. Mindig velünk volt, együtt horgásztunk, csatangoltunk, együtt jártunk iskolába, sehogy sem értettük, hogy foghat Tamara nagyobb halakat, mint mi, kétségbeejtő volt. Két húga volt még Albinak, az anyjuk nem dolgozott, az apjuk valahol egy farmon vitézkedett, néha lóháton jött haza, máskor motorral, és gyakran részegen. Elképesztő jelenetek voltak a szomszédban, mint egy olasz filmben, egyszer a kuktafazék is felrobbant, hiába építtetett anyám kerítést eternitlapokból, minden áthallatszott, pedig még az ablakot is becsuktuk, ha Zsúnéni visított. Ők is olyan család voltak, amilyen mi nem vagyunk, néha volt autójuk, máskor nem volt, jártak vendéglőbe, táncolni, és voltak a tengeren is, sokszor úsztak az adósságban, azután megadták mégis, nem lehetett pontosan tudni, miből. Ők

voltak a totális ellenpélda, csak én ezt nem értettem, mert sokkal színesebben éltek, mint mi, igaz, rendetlenség volt náluk, örök felfordulás, cirkusz, de szerettem náluk lenni, anyám pedig nem szerette, ha ott vagyok, inkább jöjjenek át a gyerekek.

Fjodor bácsi néha az egész gyereksereget felülteti a lovas kordéra, kimegyünk a mezőre valahova, Dohányosba, egy régi mintagazdaságba, ami a Csernovics grófoké volt hajdanán. Máskor az oldalkocsis motoron kapaszkodunk rémülten a huppanókban, sokan vagyunk, és teljesen szabályellenes az egész, Albival traktort vezetünk, meg egyszer teherautót, légpuskával célba lövünk, magunk sajtoljuk házilag a lövedéket. Az a legjobb, amikor Fjodor bácsi leáll velünk focizni, ledobja a táskáját, lerúgja a félcipőjét, és pantallóban, fehér ingben kicselez mindenkit, a felesége meg visít, hogy: feriazokniiiiiiiiiiiiii! Ő visz először és utoljára Kisjenőben vendéglőbe, a Nájlon akkor még decens hely, zenekar játszik, az egyik szomszéd a harmonikás, lehet ebédelni is, később már csak az Intimben, azután ott sem. Nem bírom megenni életem első flekkenét, nekem az egy hétre volna elég, és ebéd után Albival elosztunk egy sört, nem ízlik, de büszkék vagyunk rá, ezt nehogy otthon elmondjátok, szól az apja, és mi titkot tartunk, mint a tízéves kisfiúk. Albinak belevaló apja van, az enyém csak úriember, gondolom akkor. Fjodor bácsi az első, szinte egészen elrománosodott magyar, akit megismertem. Román iskolába járt, román környezetben élt és dolgozott mindig, csak a felesége volt magyar, akivel késhegyig menő küzdelmet vív rengeteg dologban, főleg abban, hogy nem érdemes magyar iskolába járatni a gyerekeket, de a néni nem enged. Ő is afféle erdélyi szökevény, aki az Alföldön ragadt, hasonló képlet, mint az anyám, csak nem vallásos, tűzrőlpattant hisztérika. Talán a nagyapám sem tud úgy káromkodni, ahogy a gyerekeit vagy a macskát szidja, a román–magyar keveréknyelv ebben elképesztő (*büdös kurva bulandra* és a *futǎ-te Stalin, baszszon meg Sztálin, rakja belétek a Dumnezeu a faszát, egy nagy mocskos scroafa vagy,* azaz *koca*). Kezdetben félek ettől, azután megszokom, rájövök, hogy tűzijáték csupán, mindenkori hangaláfestés, akkor kell tőle félni, ha csend van. Fjodor bácsi magyarnak tartotta magát, de románul tudott jobban, érdekes keveréknyelvet beszélt, utólag a csángókra emlékeztet, de a magyar hanglejtése alföldi, a román akcentusa meg nem a helyi, hanem amit az olténiaiak beszélnek, a román dallamosság és a magyar darabosság furcsa ellentétben állt. Tőlünk mindig elnézést kért, hogy nem tud jól magyarul. Ez engem általában zavart, mert úgy gondoltam, teljesen jól beszél, csak nem akar. Maradéktalanul azonosult a rendszerrel, amellyel szemben sokáig semmilyen ellenérzése nincs. Apám szerint annyit tud a világról, amennyit a pártgyűlésen elmondanak neki, tipikus mezőgazdasági pártkáder, szorgalmasan meghallgatja Ceauşescu beszédeit, és mindenkit elegánsan lefocizik a pályáról. A nyolcvanas években egyszer csak váratlanul lemagyarozzák a kollégái, és valamilyen csiszlikségért kap egy év felfüggesztettet. Úgy érzi, azért történhet ez meg vele, mert magyar. Nem tudja, hogy a román állami és pártvezetőség etnikai tisztogatást hajt végre, a legtöbb felelős beosztásban lévő magyar vezetőt leépítik, többnyire szolgálati vétség vagy kihágás miatt, apró ügyek ezek, de nem a vállalati szervek, hanem a Securitate nyomoz, és az államügyészség jár

el. A '82-es világbajnoki selejtezőket már együtt szurkoljuk végig, minden meccset nálunk nézünk, magyar gólkor extázis van, máskor méltatlankodás. Albival magyar líceumba fogunk menni az általános iskola után, utolsó éven együtt is lakunk. A rendszerváltás után Fjodor bácsi is presbiter lesz a kisjenői református egyházban. Templomba menet apám tart neki mindig felkészítőt, hazafelé Tőkés püspököt szidják, és politizálnak. Anyám haragszik érte, mert elrontják a vallásos hangulatát. Egyáltalán, szabad-e a püspököt szidni hívő, keresztény embernek? Zsúnéni katolikus.

Albiékon kívül csak Toldiék magyarok az utcánkban. Románok, cigányok és németek is vannak, focizni mindig lehet, valakik állandóan rúgják a labdát, másra nem alkalmasak, nagyon kicsi az érintkezési felületem velük. Bár ez alapvetően falusi környezet, lakótelepi mentalitás uralkodik, a családoknak semmi közük egymáshoz, senki nem rokona senkinek, mindenki a saját házát csinosítja, más nem érdekli, az otthonról hozott világot elhallgatja, egyebe pedig nincs, nem tud semmiről. Egyenházak épülnek, egyenélet van, időbe telik, amíg a sajátosságok kiütköznek, a falon vagy a kerítésen. Nincsen semmilyen indíttatás arra, hogy a másfélével a saját világát ismertesse az ember, mert azt gondolja, hogy az jelentéktelen, nevetséges, és mindenki lenézi, vagy éppen ellenkezőleg, a sajátja az egyedül értelmes, egy kicsit mindenki zavarban van. A város hierarchiájában a Cartier nagyon mélyen áll, bevándorlók vagyunk, jöttmentek, hordalék, nem tartozunk a textúrába, hiába mondom, hogy kinek a fia vagyok, alig jelent ez valamit az őslakók szemében. Ágyát még csak tudják, hol van, a legszegényebb lepusztuló

magyar falu a környéken, Barótról senki nem hallott, azt sem könnyű elhitetnem, hogy a székelyek magyarok, és ezért én mindig meg vagyok sértődve. Leggyakrabban hozzánk jönnek távoli rokonok, nagy szenzáció, kivált ha autón érkeznek, az első alkalommal nem is ér el a házunkig a Dacia, akkora sár van. A legtöbb szomszédunk nem vágyik haza a szülőföldjére, mint anyám, egyedül Pușcariuék költöznek vissza a Duna-deltába, ahonnan jöttek. Cigányfélék, mondja apám, anyám szerint nagyon rendes emberek voltak, szerinte a románok és a cigányok sokkal rendesebbek, mint a magyar szomszédaink.

Toldiék igazi parasztok, egy szomszédos magyar faluból költöztek az utcánkba, valamivel utánunk, és magukkal hozták az összes falusi habitusukat, ők soha sehol nem érzékelik, hogy nem otthon vannak, nem a kertben vagy az istállóban. Nagydarab, durva, hangos, agresszív emberek, ők is úgy tudják, hogy az egyedüli értelmes világ az, amiből eljöttek. Haragba is kerülnek sorra mindenkivel, járda, bicikli, kutyakölyök ürügyén, tulajdonképpen mindegy, alapvető dominanciaigényük van, és alig tudnak románul. A magyar összeférhetetlenség és konfliktuskeresés tipikus alakjai, állandóan a kiválóságukat igyekeznek bizonyítani, tehát mindenkit lenéznek valamiért. Tízszer ekkora portán laktak, ott sem fértek el senkitől, mondja valamelyik szomszéd gonoszul. Nekünk szerencsénk van, nincs közös érdekszféra, az ötödik házban laknak tőlünk, a szemközti oldalon, és toronymagasan állunk fölöttük a képzelt hierarchiában. Toldi úr – apám egyedül őt urazza a szomszédok közül – valamiért tisztel minket, apámban látja a tanult embert, amilyen ő is lenni szeretett volna, neki van fényképezőgépe,

japán gyártmányú távcsöve, amilyenre évekig vágyom én is. Később csónakos motorkerékpárt vesz, ő visz először sátorozni a Körös-partra, és szobrokat próbál faragni fából. Évtizedekkel később elküldi nekem a falujáról írt monográfiáját, a népi írásbeliség érdekes emléke, és tényleg azt gondolom, hogy tanulnia kellett volna, a szocializmus volt a legkedvezőbb korszak arra, hogy szegény emberek kiemelkedjenek a lelki és szellemi nyomorból.

Toldiékat érdekli a természeti környezet, ismerik a növényeket, a halakat, a mocsárvilágot, az erdőt, rengeteg dolgot tudnak, és nem könyvből, természetközelben élnek, kíváncsiak, figyelmesek, viszont minduntalan előtör belőlük a harácsolás. A két fiúval nehéz jól egyezni, egymással végképp nem tudnak kijönni, sokkal erősebbek, nagyobb termetűek, mint én, állandóan keresik a bajt, kötekednek és verekednek mindenkivel, de focizni ők sem tudnak igazán. Gyenge vagyok hozzájuk képest, és túl finom, félénk, nem számítok ellenfélnek, de komolyan veszem őket. Jól tanulok, sokat olvasok, tájékozott vagyok, ők nem, de nagyon erősek és bátrak. Van valami őszinte, naiv összetartás közöttünk, ők lesznek a cimboráim, velük járom össze a környéket, elmerészkedünk a közeli, majd a távoli erdőkbe. Felderítjük a nádasokat, a bozótosokat, a Körös holtágait, az ágyai láperdőt, a szikeseket és a régi rizstelep csatornáit, a bajtársi viszonyunk töretlen. Nekik is jobb kint lenni, mint bent a házban, ki a friss levegőre, mondja az anyjuk, és amint kijutunk a házak közül, viszonylag gyorsan véget ér közöttük a bakalódás. Hamarabb lesznek éhesek meg szomjasok, mint én, de minden érdekli őket is, ha órákat kell gyalogolni a felázott szántáson, süppedő zsombékban, szikkadt tarlón,

akkor azt velük lehet. Nem zavar a hideg, a szél vagy az eső, még élvezzük is a megpróbáltatásokat, ettől leszünk férfiak, mondja az apjuk, és szívesen jön velünk, ha ráér. Csak azt utálom, hogy állandóan mindent haza akarnak vinni a mezőről meg az erdőből, drótot, csavart, lócsontot, fácántollat, mindent, ami mozdítható, akkor is, ha teljesen értéktelen. A kint hagyott mezőgazdasági gépekről megpróbálnak leszerelni valamit, kibontják a gumiabroncs szelepét, kifeszítik a traktor ajtaját, mindig van náluk csavarhúzó, erős kés, fogó. A megszerzett vasdarabokat fél napig is cipelik felváltva, esetleg elrejtik, hogy majd visszafelé jövet vagy máskor hazavigyék. Egy ideig mondom, hogy ne csinálják, azután belenyugszom, nekik ez kell, én félreállok, továbbmegyek, ha végeztek, utánam erednek, bevárom őket. Évek múltán is felismerek olykor az udvarukon vagy a műhelyben egy-egy fölösleges szerzeményt, ami csak hányódik, és már nem tudják, honnan való. Nekem szigorúan meg van tiltva, hogy bármit hazavigyek, semmihez nem nyúlunk, ami nem a miénk, Toldiék mindenhez. Az a jó, hogy az erdő és a mező magához idomítja az embert, és ezt a bántó zabrálási hajlamot idővel az orvvadászkodás váltja fel, amit mások is űznek, ez ott és akkor férfivirtus, és hihetetlenül izgalmas. Egészen sok hurkot és mindenféle kezdetleges csapdát lehet ellenőrizni a környéken, ma sem tudom, ki foglalkozott még ezzel, gyanítom, hogy többnyire az apjuk, Toldi úr helyezte ki sötétben őket, és a fiai jártak velem ellenőrizni, hogy van-e fogás. Többször találtunk vékony rézdrót hurokba akadt fácánt, és azt mindig ők vitték haza, mint jogos tulajdonukat. Dzsóval és Dzsémsszel éveken át csatangolunk, és kiderül közben, hogy az Alföld élővilága

is rendkívül változatos, csak fel kell fedezni, vannak itt színek és fények, egyáltalán nem igaz, hogy ez a semmi.

Nem is egészen veszélytelen ez a felfedezés, mert egyszer a téli alkonyatban megáll egy Aro terepjáró a Körös gátján, és kinyúlik belőle egy puskacső. Kökénybokrok alatt lapulunk a közelben, legalább egy órája mászunk a dámvadcsorda felé, lehet vagy húsz állat, két óriási lapátos is közöttük. Kezdetben az én rögeszmém, hogy minden vadat, amennyire csak lehet, meg kell közelíteni, de hamar rákapnak az ízére, megszeretik, és nagyon élvezik, mindenről hajlandók vagyunk megfeledkezni és lemondani cserkészés közben. Egyedül kevesebb zajt üt az ember, de társaságban sokkal élvezetesebb. Alkonyatkor a dámvad nem lát jól, ha nem mozdulunk oldalra, és ha nem kap szagot, könnyen belopható, akkor már Brehm az egyik kedvenc olvasmányom, azt is tudom, hogy dámvadat Gyula környékére telepítettek Németországból, és még rengeteg részletet szoktam mesélni a fiúknak, de most kúszunk a tenyérnyi hóban a kökénybokrok takarásában, elég rutinosak vagyunk, évek óta gyakoroljuk. Még sokat lehetne mászni, amíg észrevesznek, nagyon hideg van, beázott a kesztyűm, a cipőnk megtelt hóval, de szívósak vagyunk. Az autóra nem reagálnak a szarvasok, a puskalövésre egy fiatal tehén esik össze tűzben, a többiek felénk rohannak, megtorpannak, majd szűk ívben kikerülve a rejtekhelyünket, eldübörögnek a fagyott, havas búzaföldön, egész közelről látjuk, ahogy átugrálnak az árkon, amelyben lapítunk. Lélegezni sem merünk, a szívverés is megáll bennünk, rettegés van. Emberek szállnak ki az autóból, hangosan beszélgetve jönnek felénk, rágyújtanak, majd felnyalábolják a szarvast, elvonszolják,

és elhajtanak az alkonyatban. A kurva anyjukat, mondja Dzsó egymás után sokszor, én pedig elsírom magam, a lelőtt szarvastehenet siratom. El sem tudom képzelni, mi lett volna, ha érdekli a szekusokat, hogy mit kerültek ki a megriadt szarvasok, de őket csak a hús foglalkoztatta. Olyan puskát, amit az egyik a kezében hordott, akkor még vadászoknál, erdészeknél nem láttam, majd a hadseregben fogok. Többször láttunk orvvadászokat még, bár sosem ilyen közelről, igyekeztünk is nagy ívben elkerülni mindig őket. Ez az első alkalom volt a legijesztőbb, ma sem értem, hogy nem vettek észre a katonai távcsöves puska mögül, teljes biztonságban érezhették magukat.

A környéken sok a vad, József főherceg és Tiszáék komoly vadgazdálkodást intézményesítettek, az erdeiket Trianon után a román király örökölte meg, azután Ceaușescu. A kisjenői állomáson mai napig látszik az a gesztenyefákkal és fenyőkkel szegélyezett betonplacc, ahol a király leszállt a vonatból, ha vadászni érkezett. Zsüli nagyanyám egyszer látta is, de hogy Ferdinánd, II. Károly vagy Mihály volt az, nem tudta megmondani. Viszont ezeket az erdőket a román állam speciális területként kezelte, teljes védelem alatt álltak, és az erdészeken meg a szekusokon kívül nem vadászott senki. A bevezető utakon táblák hirdették, hogy az erdőbe tilos a bejárás, nem mintha bárkinek eszébe jutott volna kirándulni azon a vidéken, fatolvajok akkor nem voltak még. A szántókban tetemes volt mindig a vadkár, mert az őzek és a dámvadak lefekszik a búzát, a vaddisznókondák pedig úgy ledöntik a kukoricát vagy megjárják a dinnyeföldet, hogy alig marad betakarítanivaló. A fácánokat mesterségesen keltetik, mert a hideg telek és fagyos tavaszok nem

biztosítanak elég nagy szaporulatot, a róka meg a vadmacska is ritkítja a földre rakott tojásokat és a repülni még nem tudó csibéket. Nagyanyám kotlókat adott mindig a Fácánosba, ő mesélte, hogy van egy kastély az erdő mélyén, meg is maradt bennem örökre ez a kép, mint egy szarvasos falvédő, és amikor először jártam ott, döbbenten láttam, hogy pontosan olyan, amilyennek a nagyanyám mesélte.

Nem voltunk indiánok, de Kisjenőben is létrejött egy másik, párhuzamos valóság a számomra, melyet a szüleim gyanakodva, nem kis ellenszenvvel néztek. Nekik ez a bokrászás, barangolás, csatangolás felfoghatatlan dolog volt. Anyám – a baromfit leszámítva – minden állattól undorodik vagy fél, apám szerint a mezőre csak dolgozni jár ki az ember, vagy lopni, a normális falusi torkig van a természettel. Én viszont pontosan tudom, hogy ez nem igaz, sok falusi emberrel találkoztam, aki az erdőt, a mezőt, a vadont kedvelte, általában azok nem szeretnek a természetben lenni, akik magukkal sincsenek jóban, és a környező világra nem jut a figyelmükből, csak a megszokott napi rutinban érzik magukat biztonságban. Az erdőben azt tanulja meg az ember, hogy a biztonság belül van, vagy sehol sincs. Rövid bánatom, hogy kutyát nem tarthatok, egyszer lesz csak pár napra, de anyám irgalmatlanul elviteti, mert morog rá, ha velem cirkuszol, és nincsen amivel etetni, nálunk nincs maradék, hogy a kutyának is jusson, mondja. Macskánk sincs, mert minek? Majd akkor lesz, amikor a gazdálkodási láz kitör rajtunk, és a padláson tartott gabona miatt ellepnek az egerek meg a patkányok. Szerintem apám egy szakcikkben olvasta, hogy egér ellen a legjobb ellenszer a macska, de

lehet, hogy a magyar tévében mondták, mert ami fontos, azt mi onnan tudjuk. Sokáig olyan, mintha a valóság kiterjesztése volna, mintha létezne a leromló, elszegényedő, torz Románia mellett valahol, földrajzilag közel, de tulajdonképpen elkeserítő messze egy igazibb világ, amelyben minden jobb, emberibb és főképp: magyar. Az én környezetemben szinte mindenkinek volt egy ilyen kettőzött világa, melyet igazabbnak gondolt a meglévőnél, a mindennapinál, nekem az erdő, apámnak a szőlő meg a Szabad Európa, nagyapámnak az alkohol, Baróton a Jóisten. Anyámnak soha nem volt, gyanakodva figyelte, hogy másnak van, és gyakran fontosabb a mindennapoknál vagy a kötelességnél. Anyám igazi materialista, csak ezt nem tudja magáról, ő templomba vágyik örökké, de az messze van, és nincs idő rá, temetésekre viszont gyakran eljár, mert ott lehet jól énekelni.

Iskola

Kisjenőben kevés a magyar gyermek, egy összevont elemi osztályban alig vagyunk húszan. Csak a negyedikesekre emlékszem, mert állandóan azt figyelem, hogy ők mit tanulnak, sokkal érdekesebb, mint amit nekünk csinálni kell, lemaradok az írással meg mindennel, ábrándozok, rajzolgatok, és ha valamit nem tudnak a nagyobbak, mondom vagy súgok. Szünetben a román gyerekekkel harcolunk, a negyedikes Kovács Pityu valóságos óriás, vele még a cigányok se mernek kikezdeni. A körülötte rajzó, csápoló, visító kölyköket egyszerűen szétszórja, ahányszor csak kell, és kacag hozzá, mint egy elégedett, kövér csecsemő, sokáig ilyennek képzelem Toldi Miklóst. A hógolyózásból rendszerint kődobálás lesz, a román–magyar futballmeccsek is verekedésbe torkollnak, aminek a tanító bácsik erélye vet véget. Az is előfordul, hogy a román negyedikesek kicsengetéskor berontanak hozzánk, Babi tanító nénit félrelökve nekünk esnek, ledobálják a tanszereinket a padról, egyszer még a vázát is leverik a katedráról, mi pedig a folyosó végéig üldözzük őket, ott feltorlódnak, és visszanyomnak az osztályba, mert ők vannak többen. Ma is elcsodálkozom azon, hogy a nagy etnikai konfliktus kizárólag az iskolában zajlott, nem emlékszem, hogy hazamenet bármilyen összecsapás lett volna, az iskolai programhoz

tartozott, tanítás után más felosztás szerint randalíroztunk, de a *bozgor împuțit* meg a *szőrös talpú oláh* szakkifejezéseket az elemiben tanultam.

Ebből az első két évből másra alig emlékszem, leginkább az első halottra, akit életemben láttam, a süketnéma kisfiúra, aki az iskola melletti házban lakott, elbóklászott, és elütötte a vonat. Délben, tanítás után megnéztük a ravatalát, nem tudom, ki indítványozta, még virágot is szedtünk az árokparton, én tettem le a csokrot a koporsó mellé egy székre, és megnéztem közelről a kisfiú szemére tett 15 banis érméket. Egy nagyon öreg néni kaláccsal kínált, megdicsért, hogy milyen jól nevelt gyermekek vagyunk, és hisztériásan zokogni kezdtek az asszonyok, ez volt a legijesztőbb. Nem sokkal ezután a vasút ismét áldozatot szedett, a szomszéd faluból egy ember feküdt be a kerekek alá, a véres feje ott volt a sínek között, arra csődült ki a szomszédság, hogy éktelenül csikorog a vonat. Ott fociztunk a közelben, felmentünk a töltésre, és néztük, ahogy a vér elszivárog a kövek között. Egy szomszédasszony minduntalan megpróbálta elkergetni a gyerekeket, de hiába, annyira érdekes volt a hulla, hogy nem bírt velünk. Anyám szerint meg nem baj, ha látják, a holtaktól nem kell félni, csak az élőktől. De mi a vasúton azután sokáig félünk, pedig sokszor az a fő közlekedési útvonalunk, amikor horgászni meg fürödni járunk. Szabály, hogy minden telefonpóznánál hátra kell nézni, akár hallunk vonatzajt, akár nem, és ha feltűnik a vonat, azonnal le kell menni a töltésről, mindegy, ha bozót van, szederinda vagy nádas. Éveken át járunk mindig a töltésen, azóta is kilométereket tudok a sínen gyalogolni egy kis gyakorlás után, afféle meditáció, és ha nem megy, azt jelenti,

valami baj van velem, még erre sem tudok figyelni, félpercenként önkéntelenül hátranézek.

Reggel mindig hatalmas gyermekcsorda ment iskolába a Cartierből, járda még nem volt, csak itt-ott egy keskeny betonszalag, amiről lelökdöstük egymást, nyakig sáros lett mindenki, ha esett az eső, de olyan is volt, hogy a gyermekeket a szülők talicskával, kicsi szekérrel hordták át a nagyobb tócsákon, amelyek ellepték az utcát. A tanterem fáradt olajjal kent padlóján néha úgy csúszkáltunk az agyagos sáron, mint a jégen, szünetben meglocsoltuk vízzel, hogy ne száradjon ki. Ilyen a hőskor. A szülők nemzedéke fiatal, és hittel, reménnyel vág neki a megoldhatatlan feladatok sokaságának, a honfoglalás lázát éli, a sötét diktatúrában éppen egy kis nyiladék van, meg lehet tapadni, alapítani lehet, van munka, étel és annyi szabadság, amennyit ki tudunk tölteni magunkkal, vagy ami alatt el lehet végezni azt a munkát, amire máskor nincs idő. A gyerekek szabadok, velük nem ér rá foglalkozni senki, összevissza csatangolnak, állandóan az utcán rajcsúroznak, a fiúk fociznak, sokszor a lányok is. Ez az a korszak, amikor nagyon kevés embernek fordul meg a fejében, hogy valami baj van a szocializmussal, a fennálló társdalommal, aki ellenállt, azt felmorzsolták már, aki majd ellenszegülhet, az még gyermek. A legtöbb ember erre vágyik, olyan társadalmi rendben élni, amelylyel – ha nem is maradéktalanul, de – nagy vonalakban azonosulni lehet, és minden ok megvan azt hinni, hogy a problémák belátható időn belül megoldhatóak, amelyek pedig nem, azok nem tartoznak ránk.

Amikor harmadikos koromban a kisjenői román elemi iskolából a magyar osztály átkerült az erdőhegyi magyar

iskolába, anyám és a többi magyar anyuka kétségbeesett, mert a majdnem három kilométeres távolság leküzdhetetlen akadályt jelentett az ő szemükben, és pontosan tudták, hogy csemetéik hamarosan felügyelet nélkül fognak a városban csatangolni, így is lett. Menet anyám vezette a rohamosztagot a temető és a poliklinika mellett, azután ő lemaradt az irodánál, ahol dolgozott, onnan magunk vágtunk át a városon, végig a hihetetlenül széles főutcán, autó még akkor kevés járt, szekerek inkább, főleg keddi napon, amikor piac volt. Amikor anyám bevitte aggodalmait az irodába, megelevenedtünk, sapkát, sálat le, kesztyűt a táskába, üsd-vágd, nem apád, nem anyád, futóverseny a sarokig, mintagyerekekből igaziak lettünk, úgy érkeztünk meg sokszor az iskolába, mint akiket kergettek. Albi rendszerint összeverekedett a húgával, Dzsó Dzsémsszel, én mentem egyedül tovább, ha mégis megpróbáltam szétválasztani őket, a testvérek együtt fordultak ellenem, ezt elég hamar megtanultam. Az órásműhely előtt megnéztük a pontos időt; a pékség előtt szimatoltunk, és bekukkantottunk, hogy Manó, a németjuhász a kapu alatt fekszik-e, arra volt betanítva, hogy senkit ne engedjen ki, ha nincs ott a gazdája; a műszaki boltban, a vasasban évekig volt egy piros Jawa motorkerékpár, nem látszott jól a kirakaton át; utána az erdészeti hivatal jött, a valamikori főhercegi kastély az óriási madárcseresznyefákkal, de az udvarra sosem engedtek be; azután már csak egy rohanás a hídig. Ettől féltett anyám leginkább, hogy bele fogunk esni a Körösbe, nem tudom, miért gondolta ezt, talán mert tériszonya volt mindig. Nem tudok arról, hogy valaki beleesett volna a hídról a folyóba, csak az egyik osztálytársunk táskája, mert

állandóan a feje tetején egyensúlyozta, és lefújta egyszer a szél.

Azért kell mindig anyámat emlegetnem, mert sok dologban pontosan olyan vagyok, mint ő, és mert apámra ebből az időből egyszerűen nem emlékszem, nincs egyetlen felidézhető képem, amiben az iskolás időszakhoz kapcsolódna, néha olyan, mintha évekre eltűnt volna, pedig az elején még nem is volt beteg. A világ legfinomabb rágógumijára emlékszem, amit Budapestről hozott, zöld és fehér színű mentolos golyók, a későbbi gyümölcsízűek nem értek fel vele. Napokig, hetekig rágtuk, eltettük egy pohár vízbe, hogy ne lepjék a legyek meg a por, szórtunk rá porcukrot, csepegtettünk Dianát, mindent kibírt, azt is, hogy kölcsönadtuk egymásnak. Egyszer pedig késő este jött, mert kötelező vadászaton voltak, varjakat lőttek az elvtársakkal. Véraláfutásos lett a válla, mert senki nem szólt, hogy oda kell szorítani a puskát rendesen, vagy szólt, de ő nem szorította. Akkor nagyon örvendtem ennek az egésznek, mert úgy tekintettem apámra, mint egy igazi vadászra, csak azt sajnáltam, hogy nem vitt magával, mint Will bácsi, vagy nem hozta haza a puskát. Mindenképpen tudni akartam, hány varjút lőtt, de ő csak legyintett, egyet sem látott, mert levette a szemüvegét, és a durranástól becsukta a szemét. Bosszús volt, mert eltelt a vadászattal az egész délután, utána meg elmentek inni az elvtársakkal, és ettől anyám lett ideges: Ferike, te ittál! Hát persze, mi mást tehetett volna, mikor az elvtársakkal varjakra lődöznek, és talán az elvtársak nem csak varjakra, de azt apám nem mondta, meg nem is érdekes. Egy kicsit be volt csiccsentve, de nagyon jókedvű, azután elment aludni, nekem pedig egy 12-es kilőtt patront

adott, amelynek a friss lőporszagát még napokig belélegzem, amikor nem lát senki, mert anyám szerint mérgező.

Lehet, hogy nem voltam olyan állagú gyermek, akivel apám szívesen foglalkozott volna, de az is lehet, hogy anyám mindent megtett azért, hogy csakis az övé legyek, apám meg úgy gondolta, jól van így, a gyermek az aszszony dolga. Nem tudom, hiányzott-e, vagy csak utólag gondolom, hogy hiányzania kellene. Egy füzet utolsó lapjára vonalakat húzok, hogy egy héten hány délután van apám otthon, nyilván anyám vezettet velem nyilvántartást. Nem emlékszem, hogy hiányzott volna az apám, de azt nagyon szerettem, ha Fjodor bácsi leállt velünk focizni, vagy Toldi úr elvisz horgászni, mikor a kérészek repülnek, a tiszavirág, és hatalmas halak csapkodnak a víz színén, bár mi sosem fogtunk egyet sem. Arra egészen jól emlékszem, amikor az első megoldhatatlan matekpélda fölött sírok, és anyám ordít rám, azután velem együtt sír, mert ő sem tudja, eldöntöttük éppen, hogy nem fog menni a matematika nekem, ahogy neki se ment soha. Majd egy egész délután gyakoroljuk a bukfencezést a rökamién, a torna sem fog menni, ezt is eldöntöttük, ezen is bőgünk egy sort, sokáig a tornaóra lesz félelmeim központja, ahogy anyámnak is az volt mindig, és a zene. Aradon Ernő bácsi az első két órán megtanít mindarra, amit a tornaórán tudni kell, mert van, aki nem tudja magától, az érettségin matematikából is szinte maximális pontszámot érek majd el, de ez még messze van, a zenével és a tánccal örökre adós maradok a kultúrának. Anyám sem tud táncolni, csak énekelni, apám tud jól táncolni, énekelni viszont nem.

Az erdőhegyi iskolában egyetlen komoly ellenfelem van, akivel naponta meg kell küzdenem, és többnyire alulmaradok, ez a dadogás. Olykor képtelen vagyok megszólalni, verset mondani, felelni, jelenteni, elkérezni, elmondani a legbanálisabb történetet, viccet, és hát szolmizálni egyáltalán nem tudok, elkopogni egy ritmust, vagy énekelni. Hamarosan kiderül, hogy nem a készületlenségem a probléma, és csak a zenetanárnő gondolja, hogy hülye vagyok, kisegítő iskolában a helyem, de őt is mindenki hülyének nézi a ruhái meg a viselkedése miatt, túl szép nő volt ahhoz az iskolához meg a városhoz. A tanáraim rendszerint megengedik, hogy leírjam azt, amit nem tudok élőszóban elmondani, bár én mindig nekifutok. Valójában nem hallom a dadogásomat, azt érzem, hogy nem ott tartok, ahol kellene, felcserélem a szavak, a mondatok sorrendjét, a verssorokat, a szakaszokat, keresem a könnyebb mondhatóságot, aztán vagy megtalálom, vagy nem, és olykor menet közben kell átfogalmazni a mondatot, betoldani vagy kihagyni valamit, ha tudom, hogy olyan szó következnék, amit nem bírok kimondani. Nem emlékszem, hogy ezért valaha is rossz osztályzatot kaptam volna, a többiek röhögtek, kuncogtak, én kínlódtam, és ha végképp nem boldogultam, jött a papír vagy a tábla. Általában az osztály hamar elfogadta, hogy ilyen vagyok, négyen-öten álltunk toronymagasan az átlag fölött, a cigányok nyolcadikban sem tudtak még olvasni, ők tették ki az osztály felét, nélkülük nem lehetett volna magyar osztályokat indítani Kisjenőben, ahogy sok más romániai magyar iskolában sem.

Egyszer kell csak megtorolnom a dadogás miatt ért sérelmeket, egy zömök, két évvel idősebb, kötekedő fiú,

Dezső bosszant egész nap, hogy mekegős vagyok, kecske, kecske, mondja sokadszor, és egy szünetben a fülemet meg az orromat kezdi csavargatni. Mindenki röhög, és ezen felbátorodva felüti az államat, nem erősen, csak az ujja hegyével, megharapom az ajkamat, érzem kiserkenni a vért, elfordulok, el akarok menni. Indulunk éppen haza, ám a folyosón Dezső megrántja hátulról a galléromat, és a hátitáskám fogantyúját markolva le akar nyomni. Kirántom a táskát a kezéből, fordulásból ütök, teljesen elszabadul belőlem az indulat, beleadom összes harminc kilómat, talán ő is lép egyet előre, az öklöm a homlokán csattan, megtántorodik, és beesik a zöldre meszelt folyosón a tűzlétra alá, néhány másodpercig nem mozdul. Valamiért beszorul a létra alá, nem tud egy ideig kikecmeregni, azután már nem is akar, állok diadalmasan, ha fel talál kelni, megint le fogom ütni. Én vagyok pár percre Old Shatterhand, amíg el nem kezdek félni attól, hogy hamarosan darabokra szednek a purdék, de nem történik semmi, pedig vannak a telepről többen ott.

Románból nincsen semmilyen problémám, erdélyi magyaroknak ez a rémtantárgy, románul nem dadogok, viszont a tanárnőm és az osztályfőnököm éppen az a nő, aki az apám menyasszonya lett volna, vagy volt is egy ideig. Állandóan fogalmazásokkal gyötör minket, soha nem jó az, amit írok, pedig én írok a legjobban románul is. Rendesen gyűlölik egymást anyámmal, aki sírva jön haza több szülői értekezletről, nem tudom, hogy miről vitatkozhatnak, velem alig volt baj az iskolában, sem tanulmányi, sem pedig magaviseleti szempontból nem voltam probléma. A baj az, hogy anyám meg akar engem tanítani románul, pedig nem tud jól, csak hiszi magáról,

tükörfordításban mond mindent, erős székely akcentussal. A román kötött szórendet és az egyeztetést nem érti, neki az mindegy, és még van pár finomság a nyelvtanban, amit felnőtt ember soha nem fog megtanulni, a románok sem használják mindig egységesen. Két nő vívja szimbolikus harcát a román fogalmazásaimon keresztül az apám birtoklásáért. A tanárnő egy gonosz nőszemély, úgy ír be a naplóba engem, hogy: Vida Gavril, ez van az ellenőrzőmben is. Hiába jár anyám közbe az igazgatónál, ezt már nem lehet kijavítani, pedig a születési bizonyítványomban is Gabor van, ott lenyelte valaki az ékezetet.

Anyám viszont nem hagyja magát, rengeteget nyúzzuk a *Helyesen románul* című könyvet, ő megtanulja a nyelvtant, én tudok beszélni. Idővel egészen jó fogalmazásokat írok, már nem kell magyarról fordítanom, amit mondani akarok, de az osztályfőnök továbbra is elégedetlen, túl rövideket írok. Nyolcadikos koromban azután megnyerem a kisjenői iskolában a román tantárgyverseny helyi szakaszát, amire nem akarok elmenni, de anyám és a tanárnő is kényszerít. Az enyém a legjobb dolgozat, mégsem küldenek a megyei szakaszra, és bár semmi kedvem nem volt eredetileg részt venni, ettől mélyen meg vagyok sértve. Először érzem meg az erdélyi kisebbségi sors elviselhetetlen terhét, bár ezt így nem hallottam akkor, meg nem is lakunk Erdélyben, mégis. Egy magyar gyermeket, hogy is képzelik, mondja az igazgató, és amikor az útlevélkérvényemet adnánk be a rendőrségen, és igazgatói jóváhagyás kell, természetesen nem járul hozzá. A román iskola, a Líceum, a nagy iskola, ahogy anyám mondja, az a hely, amitől a legjobban félek. Ritkán járunk oda, először a fogorvoshoz, azután is csak

ilyen-olyan rendezvényekre vagy valamilyen ügyet intézni. Sok száz gyermek ordít románul, és bár tudom a nyelvet, a tömeg ijesztő, teljesen más állaga van, mint a mi tombolásainknak. Többször felröppen a hír, hogy majd mi is oda fogunk járni, ettől engem a sötét rettegés környékezett. Mi az iskolánkban százan lehettünk, öt állandó tanár, kicsi és meghitt, magyar falusi iskola, a Líceum a város, és ők ott a románok.

Erdőhegyen szerettem iskolába járni, a matematika nagyon érdekelt, bár nem tudtam, csak a mértant, a háromszögek és a trigonometria lenyűgözött, a tanárnő a lelkét is kitette értünk. Egy szomszéd faluból buszozott be hajnalban, gyakran mi is hétre mentünk, különfoglalkozásra. Télen élveztük, hogy a sötét utcákon és a még sötétebb gáton baktatunk, egy fáskamra kidőlt lécein benyúlva fát lopunk az iskolának, meg szenet, vagy átugrunk a szomszédos román templom kertjébe, és elhordjuk a korhadt kerítést a tűzre, mert a tanteremben hideg van, nagykabátban üljük végig a teleket. Szünetben mindig foci, olyan rossz idő nem tud lenni, hogy ne focizzunk, és van egy történelem–földrajz szakos tanárunk, aki szívesen rúgja velünk a labdát, jó fej. A biológia-tanárnő szegről-végről baróti rokon is lehetne, a keresztapám unokatestvére, óriási könyvtára van, néha meglátogatom, bármelyik könyvet levehetem a polcról és haza is vihetem. Ő tanított vegytant is, meg egy ideig fizikát, és úgy el tudta magyarázni a sejtet, az atomot, Galilei mozgásegyenletét, a savakat meg a sókat, mint a régi vágású tanárok, hogy azóta is érdekel minden. Olyan volt, mint egy jóságos nagynéni, egyedül élt, vénkisasszony, a fiúk csúfondároskodtak vele, én roppant szégyelltem a viselkedésüket, mondom

is egyszer neki, hogy nekem ez milyen kínos. Ugyan már, mosolyog, én a ti buksi fejetek helyén mindig egy-egy rózsát látok, ami a kolozsvári botanikus kertben nyílik.

Az első óra általában azzal telt, hogy fél kilenckor megérkeztek Ágyáról a bejárók, mert a busz gyakran késett. Nem is tudom, hét kilométeren hogy késhetett olykor egy óránál is többet, de mi örültünk a hajcihőnek, mindig jött velük egy kis tehénszag, egy-két történet, vagy valaki nem érte még így sem el a buszt, annak is külön története, hogy miért, és mire lenyugodott mindenki, már szünet volt. Hangulatos tud lenni egy falusi iskola. Ha nagy volt a Körös gátjai között a víz, főleg tavasszal, kijártunk szünetben megmérni a vizet, én mint árvízszakértő meg tudtam állapítani, hogy apad-e vagy árad, egyszer majdnem beleestem, nyakig sáros lettem, úgy mosták le a hátamat a kútnál. Egy napot sem hiányoztam, soha nem voltam beteg, csak ha elvitt anyám Aradra, *felülvizsgálatra* a beszédhibám miatt. De én nem az iskolát szerettem, hanem olvasni, mindent, bármit, és megint elölről. A franciaórákra jól emlékszem, egy ingerült néni kopogtatta nagy rubintköves gyűrűvel a fejünket, ha nem tudtuk az igeragozást, de én általában tudtam. A magyarra sok gondom nem volt, a nyelvtant rühelltem, és olvasni kellett volna sok Jókait, de a hetven kötetünk között semmi nem volt meg a kötelezőből, kiválogatta valaki a javát, mondta bosszankodva egyszer apám. Csak sokkal később derül ki, hogy megvan minden Jókaink, amiről nem beszél az irodalomtudomány, valóságos kincsesbánya. És egy időben, amikor a zenetanárnőnket elvitte az ördög – ezt mondta valaki –, egy öreg bácsi járt hozzánk csendet tartani, mert zenéhez nem értett, énekelni nem

tudott, de megtalálta a lemezjátszót, és mindig zenét hallgattunk, olyan volt, mint a *Játék és muzsika tíz percben*, voltak művek, amelyeket felismertem.

Amikor nem voltunk iskolában, és nem barangoltunk a határban, fociztunk. Nem vagyok jó mezőnyjátékos, de a kapu az enyém, Albi viszont a legjobb csatár a Cartierben, ha egy csapatban vagyunk, szinte mindig mi nyerünk. Ezt elég hamar felismerik a többiek is, általában úgy kell csapatot választanunk, hogy ne legyünk együtt, és hát vele szemben védeni komoly mesterség, minden trükköt tud, amit a grundon el lehet sajátítani. A kapusnak el kell tudnia viselni a gólt, azt, hogy legyőzték, két vállra fektették, és azzal is szembe kell néznie, hogy a legkisebb hibája miatt elúszhat a mérkőzés, minden megfogott, kiütött labda csak részsiker, mert jön a következő. A jó kapus magányos harcos, az intuíció a legfontosabb fegyvere, lassított felvételeken gyakran látszik, hogy a kapus azelőtt tudja, hova jön a labda, mielőtt elrúgták volna. Nem lehet elmesélni, de sokszor megéltem. Olykor arról álmodoztam, hogy majd híres kapus leszek egy jó csapatban, és mikor először álltam be igazi nagy kapuba, megértettem, hogy ekkorát ugrani én sosem fogok tudni. Akkor jöttem-e rá, mikor elmentem Aradon egy kapusválogatóra, ahol megmondták, hogy jól mozgok, de alacsony vagyok, vagy már előzőleg is tudtam, mégis elmentem, hátha bevesznek, ma már nem is fontos.

A szüleim természetesen a sportolásról sem akartak hallani soha, vagyis anyám, mert az apám véleménye, ha volt is, nem számított, viszont a focit imádta, és annak, hogy Aradon majd én is kosarazok, a maga csendes módján örült. Alig volt olyan sportközvetítés a tévében,

amit ne nézett volna szívesen, más látszólag nem nagyon érdekelte, persze ha lett volna a Szabad Európának tévéadása, de hát nem volt. Sokszor gondolom azt, hogy apám a focimeccset nézte olyan áhítattal, mint más a vallásos processziót, nem is kellett sportlexikont lapozni, ha a közelben volt, csak megkérdeztem, ami éppen érdekelt, és ő mondta. A sport volt a 20. század közepének igazi tömegvallása, fel is használták a nácik és a kommunisták egyaránt, a tévé jóvoltából tulajdonképpen mindenkihez eljutott, és csak bámulni kellett az angyalok és ördögök mitikus csatáját, ingyen volt. A korabeli tévézés még ártatlan, nincs is egész nap műsor, olykor hosszan várjuk a kezdést, nézzük a mírát, reszket, fodrozódik, havaz, bolhás, mi úgy mondjuk, mikor milyen az antenna vagy az időjárás. A tető is ott szokott beázni mindig, ahol az antenna oszlopa kibújik a cserépen, állandó szerelésben vagyunk, sosem tökéletes, bár egyszer egy vihar beállítja a keresett szöget, egy másik pedig elviszi az egész kócerájt.

Rendszerint a vasút melletti füves térségen focizunk, ott legelnek a Nancsi néni libái meg a Kati néni tehenei vagy a disznók, elég sok kő van a pályán, azokat mindig el kell takarítani, a szart nem lehet, azt rendszerint én mártom fel, amikor vetődöm, vagy Albi, amikor megtanul szabályosan becsúszva szerelni. Jók a reflexeim, ruganyos vagyok, és bátor, hamar megtanulom, hogy ne féltsem az arcomat, beugrok lábra is, ha elfut a csatár, arcba rúgnak, gyomorszájba és tökön sokszor, sosem szándékosan, párszor úgy szednek fel a szaros fűből, komoly sérülésem nem történt soha, de kétszer igazán elájultam. Az egyik rövid volt, mint egy kis áramkimaradás, a másikból arra tértem magamhoz, hogy körben guggolnak

fölöttem, és azt mondja valaki halkan, románul: *Trăieşte* (Él). Amikor még új a labdám, és kilenc-tíz éves vagyok, a nagyok irgalmatlan erővel rúgnak kapura, de én élvezem ezt a keménységet, és ha jó napom van, alig lehet gólt rúgni nekem, de néha megzavarodom, a legegyszerűbb helyzetben csinálok valami hülyeséget, kiejtem a labdát, vagy csak elbámészkodok, és rám haragszik ilyenkor mindenki. A legnagyobb baj, hogy a nagy gonddal ácsolt, szegelt, drótozott és beállított kapufákat általában elviszi valaki, minden meccs azzal kezdődik, hogy ki kell jelölni a pályát, felszedni a köveket. Ki is lesz adva parancsba az összes kölyöknek, hogy a pályára nem dobunk be követ, sem a tehén, sem a kutya miatt, sem pedig egymásra, de ki törődik ezzel?

Apám szavajárása, hogy a műsort kell nézni, nem pedig a tévét, ha rossz a műsor, kikapcsoljuk. Romániában élünk ugyan, de szinte kizárólag a Magyar Televízió műsorait nézzük, két egymástól független univerzum, olykor meglepődöm a szomszédban, Albiéknál, hogy román tévé is van. Ott adják szombat délután a *Muppet Show*-t, esténként a westerneket, vasárnap délben egy kevés rajzfilmet, délután a román bajnoki fordulót, de mi nem azt nézzük, hanem a magyarokat, vagy hallgatjuk a rádióban. Anyám persze a konyhából gyűlöli az egészet, mert ha meccs, akkor hiába adnak a románok akármilyen sorozatot *(Dallas, Onedin család, Poldark),* mégiscsak van apámban autoriter vonás. Ő mesél nekem először az Aranycsapatról, és harmadikos koromban kapok egy bőrlabdát, hosszú évekig az a Cartier egyetlen komoly labdája. Sokszor még az iskolába is elviszem, azt rúgjuk szünetben, vagy ha tornaórán engedik, és hazafelé,

végig a városon. Ha nincs labda, megteszi a konzervdoboz, flakon, gesztenye, egyszer pedig gyerekfejnyi jégdarabot rugdosunk majdnem hazáig, szét is megy a cipőm tőle. Különben a tornaóra szenvedés, mert sűrűn váltakoznak a tanárok, tornaterem nincsen, néha leterítünk egy matracot az osztályban, vagy a folyosón gyakoroljuk a bakugrást, de többnyire marad az atlétika meg a foci. Kijárunk a Körös gátjára futni, 600, 800, majd 1000 métert, ami legtöbbünknek valóságos gyötrelem, hisz minden felkészülés nélkül vágunk neki, lélekszaggató tempóban. Az első 200 méter után égni kezd a tüdőnk, alig kapunk levegőt, szédülünk, a tanár bicikliről üvöltözik ránk, aki megáll, négyest fog kapni, ezt mondja, de azután megkegyelmez, a következő órán megint lehet próbálkozni, de ugyan mi javulhat meg a jövő hétig? Talán a fogorvostól félek még annyira, mint a távfutástól, de aztán egyszer, egy tornaórán, amikor valamiért nagyon messzire kószáltunk el a gáton, és a tanár megijedt, hogy be fogják zárni az iskolát, mert hazamegy mindenki, és elindult a biciklivel, hogy legalább a takarítónőt még ott érje, Anikó, a legjobban futó lány a nyomába szegődött. Valamiért én is elindultam utánuk, és könnyedén, lazán, örömmel értem be az iskolába, nem éreztem fáradtságot, lehetett pedig a táv két kilométer, ha nem több. Tetszik a segge, mondta gonoszul Janika, az akkori padtársam, nem is értettem, hogy miről beszél. Életem első távfutó élménye történt meg éppen velem.

Ebben az időben történik, hogy mivel sok a magyar gyermek Kisjenőben, a törvények értelmében lehetne magyar középiskolai osztályt is indítani. A szülők meg a bátrabb tanárok vagy a bátrabb szülők és a tanárok

szervezkedni kezdenek. A kisjenői igazgató természetesen sosem hallott ilyen lehetőségről, nem olvasta a vonatkozó törvénycikkelyt, és rövidesen véget ér az akció, bár arról volt szó eredetileg, hogy Ceauşescuig is felmennek, ha kell, de nem kellett, mert a kérvényt a bátor szülők és a bátor tanárok sem akarták aláírni. Anyámtól egy aradi magyar tanfelügyelő azt kérdezi, hogy mi baja lesz a gyerekének, ha román iskolába fog járni? Később a '89-es bukfenc után ez az elvtárs fontos beosztásba jut a magyar iskolaügyek mentén. Apám nincs ott, hogy behúzzon egyet neki, az ügy elalszik, és anyám eldönti, hogy csak azért is magyar iskolába fogok járni. Azt hiszem, ő a legbátrabb szülő akkor.

A betegség

Először nekem tűnik fel, hogy apám nem tudja becsukni a jobb szemét, persze az is lehet, hogy már mindenki tudja, csak én nem. Ágyán vagyunk a nagyszüleimnél, 1979-ben egy nyári délután, minden bizonnyal vasárnap, amikor hazajöttünk a templomból, megebédeltünk már, és apám a nyári konyhában alszik. Anyám valahol kint van, én pedig valamiért bent, és azt látom, hogy az apám jobb szeme nyitva, azt hiszem, hogy nem is alszik, csak úgy tesz, beszélni kezdek, kacagni, mintha játszana velem, még horkol is. Hiába mondom, hogy tudom én jól, hisz látom, hogy nem alszik, nyitva van a szeme, szólok is Zsüli nagyanyámnak, hogy nézze, apám nem alszik, mindenki lássa meg, csak viccel velem, úgy tesz, de én átlátok a turpisságán. Apám nagyon mélyen aludt, nem vett észre semmit az egészből, ahogy senki más nem vesz komolyan engem, hát félig nyitva van a szeme, és kész. Nem tudom, apám mikor látta meg, hogy lebénult a fél arca, talán még azon a nyáron, talán csak ősszel, mindenképpen elég későn ahhoz, hogy már ne lehessen rajta segíteni, vagy olyan típusú a bénulás, amit nem lehet kezelni, hiába menne orvoshoz azonnal. Télen majd hetekig fekszik a temesvári egyetemi klinikán, azt mondják, agydaganata van. A rokonság gyűjteni kezdi a pénzt

a műtétre, ő pedig halni készül. Hirtelen leszokik a dohányzásról, és már nem is tudom, hogy miféle életmódi változtatások következnek be, orvosi javallatra vagy önszorgalomból, ilyen-olyan emberek tanácsára, minden érdekes, hasznos, megfontolandó, de nem hozván azonnali sikert, abbamarad, esetleg mi is továbbadjuk jó tanácsként. Kiderül azután, hogy daganatról szó nincs, de innen kezdve beteg ember, valamivel állandóan kezelik, sokszor hónapokig, minden betegségből felépül, csak az arcbénulása marad meg.

Nem tudok szabadulni attól a gondolattól, hogy a legelején elkezelték, és nagyon sok későbbi problémája abból a hat hétig tartó temesvári gyötrődésből ered, amelynek során lelkileg összeroppan. Azt hiszem, az apám kórtörténete izgalmasabb olvasmány volna, mint a szekus dossziéja, innen számítva tulajdonképpen a betegség a fő elfoglaltsága, kiolvassa mind a két orvosi könyvünket, egyet románul, egyet magyarul, és pontosan kiderül ebből a számára, hogyan kell egészségesen élni, persze minden marad változatlan, csak a retorika erősödik fel, vigyázni kell az egészségre. Tulajdonképpen minden cselekvés árt az egészségnek, Joszip Vida nagyapám erre azt mondja, hogy maga az élet árt – leginkább. A bénulást a huzat okozta, soha többet nem lehet egyszerre két ablak nyitva a házban, apám számára ez lesz a legfőbb ártalom, ahogy anyámnak az alkohol meg a fűszer. Nem nehéz ma már látnom, hogy apámnak súlyos lelki problémái vannak, nem tud aludni, magas vérnyomással, derékfájással, szívritmuszavarokkal küszködik, orvostól orvosig, vizsgálattól vizsgálatig megy, kipróbál minden alternatív gyógymódot is, fürdőt, kezelést, pakolást,

gyógynövényt és kefirgombát, végül sok év után két csodaszer mellett teszi le a voksát: az egyik a fokhagyma, a másik a bor. Sokféle gyógyszert hozat Magyarországról vagy Németországból is, vannak olyan orvosságok, amelyektől rosszul van, de hűségesen szedi mindet, pontos, precíz, megbízható ember. Egyszer meglátok egy igen furcsa nyugatnémet dobozt, amiben addig sosem látott, színes kapszulák zörögnek, és mire végiggondolnám a következményeket, egyet be is kapok titokban. Napokig félek, hogy mi lesz, de nem történik semmi, viszont amikor elfogyni készül, kiderül, hogy hiányzik egy kapszula. Riadalom van, keresgélés, Úristen, elfogy időnap előtt a nyugatnémet gyógyszer, engem pedig esz a lelkifurdalás, de nem szólok. A gyógyszert akkor nem lehet pótolni, és amikor elfogy, apám rájön, hogy hirtelen jobban lett, nem nagyon, de azt az émelygést, ami gyötörte, nem érzi. Amikor azután megjön az utánpótlás, abból a kapszulából csak egyet vesz be, és nem szedi többet, később szegeket, csavarokat tartunk a dobozokban, legyen valami hasznunk is az egészből.

Annyi gyógyszere van, hogy tulajdonképpen mindegy, ha valami kimarad, néha olyan szagú az izzadsága, mint egy patikai szemeteszsák. Senkinek nem jut eszébe, hogy apámnak pszichés problémái vannak, ő sem tud ezekről beszélni, akinek lelki problémái vannak, azt bolondnak tartja, mint a falusi ember általában. Anyám néha megereszt egy gonosz feltételezést, hogy orvosbetegsége van, ami azt jelenti, valahányszor orvoshoz megy, apám sokkal rosszabb leleteket produkál, mint ha nem menne. Anyám is unja az egészet, nem mondja, hogy apám hipochonder, nem használja ezt a szót, *fehérköpenyfrász,* ezt

nem tudom, honnan szedtük össze, de nem én alkottam. Apámnak ez az orvosi kötelességteljesítése tulajdonképpen megfelel az anyám számára, teljes felügyeletet gyakorolhat, bármiről le lehet apámat beszélni, ülhet, feküdhet, rádiózhat és tévézhet, amennyit akar. Pihen. És valóban fáradékony, aluszékony, sokat izzad, semmihez nincs türelme, legtöbbször nem is akar semmit. Aztán hirtelen megelevenedik, nekifog valaminek, és az első görbülni készülő szegtől elcsügged, a kalapácson meg a deszkán áll bosszút, ami nem engedelmeskedik. Egy ilyen alkalommal figyelem meg, hogy egy nagyon kényelmetlen helyen, ahova nem fér be a jobb kezem, ballal tökéletesen beveri a szeget, és azután sokszor látom, hogy ballal gyorsabban tudja pötyögtetni a zsebszámológépet. Ha észreveszi, hogy figyelem, azonnal vált.

A Ceauşescu-rendszer a nyolcvanas évekre gyakorlatilag felszámolja a pszichológiát mint tudományt és praxist, ha valaki mégis pszichológushoz fordulna, pontosan kell tudnia, mit akar, és kit keres. Apám esetében ez fel se merül. Ugyan kinek mesélhetné el a boldogtalanságát vagy a szekus problémáját? Magába fordul és öszszeroskad, nem talál igazi kiutat. Néha kitalál dolgokat, kertészkedni kezd, szőlőfajokat válogat, különleges gyümölcsfákat, a vegyszeres növényápolás a kedvenc érdeklődési területe, majd a biogazdálkodás, de valójában a kommunista uralom végét várja, azután a jobb világot, ami soha nem fog eljönni, nem is hisz benne. Megannyi szökési kísérlet a valóságból, amelyben anyám átvette az egyeduralmat. Ő visz a hátán engem is, az apámat is, egy tíztagú családdal is elbírna, mindenkinek leosztaná, hogy mi a dolga, senki nem tudná estig jól befejezni.

Olyan nincs, hogy valami egészen jó lenne, és anyám ne tudna igazítani rajta egyet, vagy ne volna rá megjegyzése, hiányt vagy kételyt jelző mozdulata, rosszalló arckifejezése. Rettenetes időszak ez, mert az összes szorongása, feszültsége rám irányul, egyedül van a kétségeivel, tulajdonképpen a halál árnyékában élünk, és kiderül, hogy rettenetesen félünk. Ezt a félelmet, amelyben mindenki egyedül maradt, nem fogjuk soha többé kiheverni. Olyan marad az a hat hét, mint egy vizsga, melyen egyenként és együtt is megbuktunk, azután külön a mi kedvünkért törölték a diszciplínát, de ez senkin sem segít. Azt hiszem, innen már tudjuk, hogy nem hiszünk Istenben és a gondviselésben. Pontosan tudjuk, hogy a halál után nincsen semmi, és nem fog segíteni rajtunk senki, ha majd eljön, vagy odaérünk a kapuba, ott mindenki egyedül van. Együtt tudjuk ezt azon a fagyos télen, apám, a teológus, anyám, a hívő, én, a kisfiú. Tudjuk, csak nem mondjuk ezt így ki.

Amíg apám kórházban van, ketten vagyunk anyámmal, alig tűnik fel, hogy apám hiányzik. A vasárnapokat szeretem, mert anyám ilyenkor a hajnali vonattal elmegy Temesvárra, és csak este jön haza, teljesen egyedül vagyok, ez furcsa is, meg érdekes. Azt csinálok, amit akarok, és természetesen kikutatom az egész házat, mindent megpiszkálok, mindent átnézek, találok néhány nyugatnémet szexlapot meg rengeteg jugoszláv gumi óvszert, és megvilágosodom. Nagy gonddal csomagolok mindig vissza, tudom, hogy anyám mindent ellenőriz, ma sem értem, hogy nem vette észre ezeket a kutatásokat. Azt hiszem, túl fáradt volt, és kétségbeesett, én pedig mindent csak egyszer néztem át, kárt nem tettem semmiben, sok érdekes dolog pedig nem volt, szegények vagyunk elvégre. Az sokkal fontosabb, hogy már korán reggel elindulhattam a határba, kemény, havas tél volt, és órák hosszat követtünk mindenféle vadnyomot a nádasban. Többször be is szakadt alattunk a jég, de nem volt mély a víz, úgy futottunk haza, félig megfagyott lábbal, és kitanultuk, hogy a nádas veszélyes, mert a mozgó nádszálak körül nem fagy be jól a víz, ott olvad, kásásodik meg először, hasra feküdve kell kimászni, mert a jég töredezik tovább. Ilyenekre tanított Toldi úr, meg arra is, hogy ha nagyon fázik a lábunk a gumicsizmában, le kell húzni, erősen megsúrolni hóval, attól felmelegszik. Farkastól itt nem kell tartani, pedig mi szerettük volna, utoljára az ötvenes években lőttek az ágyai erdőben, viszont ha túl szelíd rókát látunk, attól óvakodjunk, veszett lehet, és ha valahol téli nagy hidegben megpihenünk, vigyázzunk, nehogy elnyomjon az álom. Egyszer majdnem elalszunk Dzsémsszel kint a pusztán egy istállóban a szénán, –25 fokot mutatott azon a hajnalon az udvari hőmérőnk. Mikor mentél el, kérdezi mindig anyám, én pedig mondom, hogy félórája, láttam is a vonatot, amint jött a hídon át, ott álltam a töltésen, és valóban úgy volt általában, hogy a fél négyes vonatra hazaértem. Egyszer nem jött azzal anyám, csak a későbbivel, mert elesett a temesvári pályaudvaron, nekirohant valami kő- vagy téglarakásnak, vérzett is csúnyán a lába a harisnyaszárcsizmában, feldagadt és megkékült. Éppen olyan csizmája volt, mint egy kolléganőjének, akit elütött a vonat, mert a váltónál beszorult a csizmasarok a vasak közé, és nem tudta kiszabadítani a lábát. Mindig ez jut eszembe, ha ilyen lábbelit látok, most megint divat.

Nem tudom, anyám miért nem vitt el egyszer sem a kórházba. Talán meg akart kímélni a gyűrődéstől, a helyzettől, a látványtól, apám nyilván rossz passzban volt, sötét kétségbeesésben. Nem volt más baja, nem feküdt vérben, és nem haldokolt, sok afrikai diák levizsgázott rajta, hacsak lehetett, segített nekik, orvosok lettek később a hazájukban. Nem emlékszem, hogy mikor vonult be és mikor jött ki apám a kórházból, csak a vasárnapok maradtak meg, amikor rengeteget lehet csatangolni, de a szabadságot mégsem ilyennek képzeltem. A rákgyanú, az arcbénulás, az elkezelés mind későbbi tudás eredménye, utólagos elbeszélés az anyám szavaival, és néha apám helyesbít ezt-azt, de csak töredékesen, mint mindig. Majd kijön a kórházból, és minden megy tovább, mintha mi sem történt volna, még él harminc évet. Alig emlékszem, hogy milyen volt azelőtt, nem iszik, nem dohányzik, a munkáját elvégzi, a pénzt hazaadja. Néha rettenetesen ideges, de uralkodik magán, máskor teljes letargiában van, nem kell uralkodnia magán, és tényleg anyám csinál mindent, a tüzeléstől a vízhordásig, a sorban állástól a főzésig, a matekházimtól az apám hazahozott munkájáig. Szenvedtem depressziótól, tudom, hogy milyen az, amikor az ember teljesen lelassul, még pedálozni is elfelejt, elesik a biciklivel, ahogy apám is többször, éjjel nem tud aludni, nappal viszont írás vagy beszéd közben lekoppan a szeme, és ha addig bánta, hogy nem vezet autót, most örülhet neki.

Abban a közegben, amelyben akkor élünk, a lelki problémáknak semmilyen relevanciájuk nincs, a 19. század merkantil materializmusa éppen beérik, a lélek nem számít valóságnak, képzelődés csupán, az álom pedig hülyeség, az anyag az egyedüli realitás, meg a pénz. Akkoriban sokat nézzük a *Családi kör* című adást a tévében, valamilyen fontosabb műsor előtt van általában, vagy híradó és film között, amit nem akarunk lekésni. Senki nem gondolja, hogy az olykor rólunk is szólhat. Milyen hülyék ezek a pestiek, mondja egyszer vagy többször is apám. Milyen jó, hogy nekünk ilyen problémáink nincsenek, mondja anyám, mi nem olyan család vagyunk. Popper Péter meg Ranschburg Jenő bólogat, hogy igen, nagyon jó. Igazságtalan vagyok, ha bármilyen pszichológiai fogékonyságot elvárok a szüleimtől, ha azt gondolom, hogy a 20. század végének kultúrája ott kopogtat az ajtónkon, magyarországi folyóiratok, tévé- meg rádióadások képében, de mi a sötét Ceauşescu-rendszerben élünk, és számunkra annak a világnak semmilyen érvénye nincsen. Olvasunk és nézünk mindenfélét, de nem hat ránk, mert az nem a valóság. Egyedüli valóság az, ahogyan élünk. De ha lélek nincs, miként lehetséges a szeretés? Mert mi szeretetben élünk.

Két fontos esemény kapcsolódik az apám betegségéhez, amelyekről meglehetősen szórványos tudásom van, mert akkoriban nekem erről semmit nem mondanak, ami érthető, utólag sem meséli el senki összefüggően, csak mindig valamilyen szóváltás, veszekedés kapcsán jön elő, amikor anyám nem képes uralkodni már magán. Valamikor a nyolcvanas évek legelején a szüleim Gyulán jártak bevásárolni, és a könyvesboltot is útba ejtették, pedig akkor már köztudott volt, hogy a román vámosok elveszik a magyar könyveket, bár nincs erre vonatkozó törvény, még az újságpapírt is letépik, ha valamit abba csomagolnak. Semmi másra nem vágytam annyira, mint

J. F. Cooper műveire, és anyám meg is vette a *Nyomkeresőt*, a *Bőrharisnyál* és *A prérit* egy alkalommal. A határon a román vámtiszt megnézte, hogy mi az, anyám elmondta, hogy indiános könyvek a gyermeknek. Nem vették el, pedig akkor bármit elkobozhattak, amit akartak, vagy megtetszett nekik. Rövidesen anyámat hívatták a rendőrségre, és egy szekus tiszt alaposan kikérdezgette mindenféléről, többek között a könyvekről is, hogy miket olvas, mi van otthon, mit hozott Magyarországról. Afféle baráti beszélgetés ez, amelynek a végén a tiszt óva intette, hogy bárkinek erről beszámoljon. Még a családban se mondja el senkinek, ha jót akar! Anyám természetesen az első adandó alkalommal elmondta ezt apámnak, akit szintén hívattak, de ő semmit nem mondott, hiszen azt mondták neki, hogy hallgasson, csak így már nehéz volt hallgatni. Anyám rá is kérdezett, hogy te voltál-e? Azután megint hívatták, megkérdezték, hogy mit mondott anyám otthon, és még többször hívatták, de hogy ezután mi történt, azt senkinek sem mondta el. Anyámat nem hívatták többet, látták, hogy nem lehet vele semmit kezdeni, apám viszont teljesen megbízható. Akartak-e valamit, vagy csak szórakoztak vele, nem tudom. Alig hiszem, hogy bármilyen szervezkedésben részt vett volna, kapcsolatot nem tartott szinte senkivel, néha Csép Sándor meglátogatott, hosszú ideig ő volt az egyetlen olyan erdélyi ember, aki bármiről tudhatott, ami a Szekut érdekelte, de az is lehet, hogy vállalaton belüli dolgokról faggatták apámat. Gyakorlatilag az ipar is a Szeku fennhatósága alá tartozott, és ha jelentenie kellett, volt kontrollszemély, hiába dacoskodott, hiába mondta volna, hogy nem tud semmiről. Talán a teológusmúltjával is piszkálták, de erről sem

mondott semmit. Tudta, mit beszél, amikor '85-ben azt mondta szemrehányóan, hogy bajt akarok-e hozni ránk. Tisztában volt azzal, hogy magyar szakos hallgatóként a megfigyeltek listájára kerülhetek majd.

A másik eset ennél sokkal zavarosabb, arról még kevesebbet tudok. Apám a kisjenői konzervgyár bérelszámolója volt, és ezekben az években egy alkalmi munkás feljelentette azzal a váddal, hogy nem kapta meg a fizetését. Normális társadalomban ez egy vállalaton belüli ügy, de akkor az ügyészség folytatott vizsgálatot, és apámnak rengeteg idejébe került bizonyítani, hogy a feljelentéssel élő kartárs minden ledolgozott munkaóráért a törvényes fizetését megkapta. Magától fordult vajon a sértett az ügyészséghez, vagy súgtak neki? Esetleg ez is abba a tisztogatási hullámba tartozik, amikor a magyar vállalatvezetőket vagy felelős beosztásban levő embereket ilyen-olyan ügyek miatt elmozdították, tehát minden, akár indokolatlan panasz is eleve komoly vizsgálatot vont maga után? Nem tudom. Rémlik, hogy Fjodor bácsi is akkoriban kap infarktust, de ő sokat ivott, mondja anyám. Amikor egyszer, már a rendszerváltás után megkérdeztem apámat, hogy kérjük-e le a dossziét, azt mondta, hogy inkább ne, és azt hiszem, neki van igaza. A betegség és a szekusügyek az én emlékezetemben összecsúsznak, és könnyű volna azt mondani, hogy apámat a zaklatás vitte a betegségbe, ahogy sokakat, de nem merem, és nem is akarom ezeket a mozzanatokat egy szigorú oksági rendszerbe fogni. Negyven körül kezdődnek az emberrel a bajok, mondta később, amikor negyven körül velem is elkezdődtek, de hogy ezeket a huzat, egy részeges idénymunkás, egy gonosz belbiztonsági tiszt okozta-e, vagy

csak úgy maguktól jönnek, az ma is kérdés a számomra. Nekem ilyen bajaim nem voltak, én boldogtalan voltam, és bánatomban, tehetetlenségemben ittam.

Azt hiszem, hogy ezek a szekusügyek bármilyen házasságot tönkretehettek volna, de a szüleim házasságát nem ez tette tönkre, komoly válság lehetett már, ha nem is tudtak róla, ha nem is néztek vele szembe. Az indiánkönyvek miatti hercehurca apámnak világosan jelezte, hogy anyámra semmilyen bizalmas információt nem lehet rábízni, mert labilis alkat, úgyis el fogja szólni magát, különben is úgy tudja, hogy aki őszinte és becsületes, annak nem eshet baja, ő lojális. Anyám pontosan tudja, hogy apám nem oszt meg vele mindent, érzi a bizalmatlanságot, hogy bizonyos dolgokból eleve ki van rekesztve, és ez mélyen sérti az önérzetét. Az ő elképzelése szerint egy családban mindent kell tudni egymásról, neki legalábbis mindent kell tudnia mindenről. Csak azt nem érti, hogy ha őt behívják a Szekura, és megkérdezik, elmondta-e neki apám, hogy őt is faggatták, és még azelőtt tudják a választ, hogy megszólalna, mert képtelen színlelni, vagyis fülig pirul azonnal, tehát akarva, nem akarva lebuktatja, az apámat nagyon meg fogják verni, vagy azért, mert a tiltás ellenére elmondta, vagy ha tagadná, hazudik. Anyámat nem hívják többet, apámat nem verik meg, de ismét van egy bukott vizsga, és a kölcsönös bizalomnak örökre vége. És hogy minden jobb legyen, anyám egy következő alkalommal Az *Egri csillagok*at hozza el a retiküljében. Nem mintha nem lehetne beszerezni Romániában, vagy tiltott olvasmány volna, de csak azért is, megtetszik neki a borítója, amin a filmből vett jelenet van, legalábbis ezt mondja utólag. Apám ettől kiborul,

mert ő okulván a korábbi esetből, nem ment be a könyvesboltba, nem tudta, mit vásárolt anyám, aki azt ígérte, csak nézelődni fog, nem nyúl semmihez. Apámtól ismét megkérdezik, hogy mit nézegettek a gyulai könyvesboltban, és elmondja nekik, amit nem is látott, de anyámtól tudja, anyámnak meg azt mondja el, amit a szekus mond neki, hogy ők mindenről tudnak, most csak ellenőrzik, hogy igazat mond-e. Anyám azóta is állítja, hogy a boltban valaki biztosan megfigyelte, akit ő nem ismert, pedig apám figyelte meg, rá volt ez bízva. Jumurdzsák ezután a könyvespolcon lakik.

Egy ideig a házkutatástól félnek, anyám biztonságosabb helyre teszi a stafírungjából származó magyar zászlót. Apám azt szeretné, hogy égessék el, és a teológiai könyvei is a tűzben végeznék, ha rajta múlna, de anyám nem engedi. Gyáva vagy, mondja anyám. Te meg buta, mint a föld, mondja apám. Anyám az apám ellen játszik, és nyer, azon emberek közé tartozik, akik a hatalomért ösztönösen mindent hajlandók kockáztatni, kiváló csúcsvezető válhatott volna belőle, bár cselédnek nevelték, minden gesztusában kiirthatatlanul ott van a *Wille zur Macht*. Apám nem akar harcolni, neki arra volna szüksége, hogy valaki osztozzon a félelmeiben, de egyedül van, kommunikációra képtelen ember, magába fordul, és fél. Ezután a Szabad Európát is egy fokkal csendesebben hallgatja, de kihallatszik a sípolás az utcára, mindenki azt hallgatja, még a rendőrök is. Anyám nem, mert ő apámmal szemben lojális a rendszerhez, és ő nem ér rá a sok dumát hallgatni, mert állandóan dolga van. A hideg is kirázza Bányász Kató hangjától, aki Rómából uszít, őt utálja valamiért leginkább, talán mert nő. Adja isten,

hogy valami fontos műsor legyen a temetésemen is, vagy meccs, mondja sokszor. Nem tudom, apám erről mit gondolt, de én mindig nagyon féltem, amikor anyám a saját halálát vetítette elénk, mert jól emlékeztem az epekríziseire, melyek során körbehányta a konyhát vagy az udvart. Ilyenkor kamillateát kellett főznöm, hogy jól kimossa a gyomrát, és akkor megint jött egy rend hányás, majd vajfehéren feküdt, vagy tántorgott valahonnan valahova, egyszer a szomszéd nénit is áthívtam, annyira megijedtem. Mindig pontosan tudta utólag, hogy melyik ételtől volt rosszul, nyilván az utolsóra emlékezett, és idővel nincs már olyan, amitől egyszer legalább ne hányt volna, egyetlen biztonságos étel sincs a számára. Másnap viszont már semmi baja, de még napokig köménymaglevest és pirítóst eszik, vagy puliszkát. Nekem sokáig halálfélelmem van ezektől a krízisektől. Mi lesz velem, ha anyám valóban meghal, és csak én vagyok otthon vele? Egy idő után pontosan tudom, előre érzem, hogy rövidesen megint epekrízis lesz, mindig valamilyen feszültség előzi meg. Szeretnék idejében lelépni, de az nem olyan egyszerű, részben mert krízis előtt mindig velem foglalkozik, részben mert ha elfutok, vissza is kell jönni majd. Mi nem veszekszünk, ismételgeti, azután rosszul lesz, és tudom, hogy ez miattam van. Sok utálatosabb dolog van a hányásnál meg a szarnál, mondja, de hogy mi, azt nem. Biztosan van az anyám epekríziseinek valamilyen belgyógyászatilag pontosítható oka, bár egyetlen vizsgálat sem mutatott ki semmit. A legtöbb krízisnek pontos, jól követhető forgatókönyve volt, és bár a szomatikus összetevőket csak az orvos látja, vagy ő sem, a pszichés részétől mindenki a falra mászik. Csak anyám nem akar

tudni róluk, utólag sem, bár néha megengedi, hogy talán *idegalapon* van.

Hol vagyok én mindeközben? Ha nem iskolában, akkor legtöbbet a mezőn, az erdőben, a nádasban. Nem jó otthon lenni, feszültség van, apám napokig, hetekig nem szól egy szót sem, anyám próbál lépést tartani vele, de nem bír hallgatni, csak duzzog, és mond magában, motyog, mint Gyurikabácsi nagyapám Istenhez. Anyám a rádióval beszélget, a bemondónak mondja azt, amit apámnak címez, kommentárokat fűz olyan beszédfoszlányokhoz, amelyek a mondandójához csatlakoztathatók, főleg ha a Szabad Európa szól, mert azt utálja, állandóan hazudnak. Az anyám a fennálló rendszer pártján áll az apámmal szemben, akit könnyű megzavarni a rossz minőségű adás követésében, az egyik fülével nem is hall jól az arcbénulás miatt. Szoba-konyhában lakunk, senki nem tud elvonulni, nincsen erre való tér, nincs intim szféra. Fürdőszoba sincs még, de amikor majd lesz, anyám oda is unzsenírt benyit, ha mondani akar valamit, vagy csak úgy, hogy benézzen, minden rendben van-e? Sosem fogja megérteni, hogy mindenkinek szüksége van egy kis privát térre, még az állatnak is, és ha fizikailag nincs, akkor azt el kell játszani, az egész család elfordul, ha nagyapám a tökét mossa, ahogy a nagyobb gyerekek sem hallanak semmit, amikor a kisebbeket csinálják, vagy hallják, és félnek és hallgatnak.

Marad nekem a kint. Iskola után gyorsan megebédelek, amíg nincs otthon senki, a leckét lefirkantom, és irány a határ, ha jön valaki velem, jó, ha nem, úgy is. Gyakran marad nyitva az ajtó, a kapu, általában nem akarok messzire menni, csak a vasútig, ahonnan látni még a

házunkat, de azután hamar felejtek mindent, mintha elrántanának egy függönyt mögöttem. Olykor eszembe jut, hogy a cigányok eddig biztosan összepakoltak mindent a házban, lélekszakadva rohanok haza. Először a konyhaszekrényen ketyegő vekkert keresi a pillantásom, ha megvan, nincs baj, azt tartom a legértékesebb tárgynak, a zabráló cigányok biztosan elvinnék. Nem emlékszem arra, hogy a gyerekkoromban betörtek volna a környéken, a nyolcvanas évek végén lesz majd, hogy élelmiszert lopnak, a kertekből gyümölcsöt, zöldséget, az udvarról tyúkot és nyulat. Olyan is történt, hogy a disznót vitték el fejszével, késsel felfegyverzett rablók, egyszer pedig Kisjenő város polgármesterének fosztották ki az éléskamráját, a szellőzőablakon nyúltak be rúddal, és leakasztották az összes kolbászt meg szalámit, azon mulatott az egész város. A világ azért ennél aggasztóbb volt, mert akkor már pontosan tudta mindenki, hogy Romániában országos méretű zabrálás folyik, amit nem őriznek fegyverrel, annak előbb vagy utóbb lába kel, nem is azért lopnak az emberek, mert szükségük van arra a valamire, hanem csak úgy, kedvtelésből, megszokásból, és mert a rendszer összeomlani készül éppen.

Kezdetben féltem egyedül. Tudtam, hogy a vízisikló nem bánt, de mivel az összes gyermek visítva rohant el, ha megláttunk egyet, és a felnőttek sem biztattak semmi jóval, ha lehetett, agyoncsapták a hüllőket, én is nagyon féltem, csak hát nehéz volt nyáron úgy járni a mocsaras bozótokban, hogy ne találkozzon siklóval az ember, volt a kertben, az udvaron is. Aztán egyszer már nem féltem, nem is tudom, hogyan történt. Egy délután két nagyra nőtt siklót vertünk agyon apámmal a fásszínben,

megfogtam a farkukat, és kivittem a tetemeket az utca végében a krumpliföldre, tizenkét éves lehettem. Szent borzadállyal nézte mindenki, hogy milyen bátor vagyok, egy pillanatra elfogott még a jeges rémület, de vittem őket, én voltam a nap hőse, Indiana Jones. Nem nyálkás a bőre, hanem száraz és puha, mondtam, anyám erre nem volt kíváncsi, kezet kellett mosnom, de nem tiltakoztam, ismét átléptem az árnyékomon, és roppant büszke voltam magamra.

Az első kisjenői kórincálás úgy kezdődött, hogy hiába vártam Dzsémsz barátomat, hiába mentem el hozzájuk, mert nem voltak otthon. Álltam egyedül az utca végében, markoltam a bicskámat a zsebemben, és elsétáltam a vasúti töltésig, ami még a civilizált világhoz tartozott, ott még elérhetett az anyám hangja az udvarról, de nem látott meg. Árok futott át a töltés alatt, a Májer-patak, ami egy holtágrendszer vizét vezette le a Körösbe, fűzfa, bodza, kökény volt a partján, és nád meg a japán keserűfű kiterjedt dzsungele. Később a mederbe dobálta mindenki a szemetet, ám a kezdeti korszakban kevés a szemét, és ha valaki eldob egy tárgyat, másvalaki gyorsan hazaviszi, a papír és a fólia elég, az építési törmeléket az utca sara nyeli el, a trágyát a kert. A vasúti töltés egészen a Körösön átívelő vashídig, a Májer-patak és a folyó árvízvédelmi gátja egy mocsaras háromszöget zárt be, ahol régen József főherceg kastélyának parkja terült el, hatalmas platánok, tölgyek, tuják és hársfák jelezték, hogy valamikor nem a bozót volt az úr, hanem egy angolparkban sétáltak az előkelők, jól látszik az alaprajza az első világháborús katonai térképen. Ez a Háda, melynek egy része gyümölcsös volt, az elöregedett fákat akkoriban vágták

ki, mikor odaköltöztünk, néhány folt maradt belőle, hatalmas csonkok, és pár matuzsálem Olosz Lajos háza mellett, a Körös-parton. A vasúti híd 1922-ben épült, amikor az Aradot Szalontával összekötő pályaszakasz egy része Magyarországon maradt, cáfolván azt a nézetet, hogy a határt az észak–déli vasútvonal mentén húzták meg, hát itt maradt egy negyven kilométeres hiátus. A gátra felkapaszkodó töltéshez sok földet ástak ki, és a vasút két oldalán vízzel teli bányagödrök voltak. Gyermekkoromban afféle senki földje volt ez a háromszög, amit néha bevetettek gabonával vagy kukoricával, de a belvíz, később az aszály miatt általában gyengén termett, ide jártak lopni a szomszédok, zuglegeltettek, orvvadászkodtak, nádat, akácfa karót vágtak, itt szedtünk bodzavirágot és hársfát, és mindent állandóan el akart lepni a bozót. Ösvények vezettek a sűrűben, a tavakban horgásztunk, olykor fürödtünk is, vadkacsa meg szárcsa költött, láttunk pézsmapatkányt és elszökött nutriát is, mert akkor mindenki azt tenyészt, aki gyorsan szeretne meggazdagodni. A töltés oldalában rókavár volt, és láttunk egy télen hattyút is leszállni a legnagyobb tó víztükrére. Ez a két-három négyzetkilométernyi vadon ideális játszótérnek bizonyult, itt zajlott a gyerekkorom, ide mentem ki először egymagamban, mint a szökevény, akit nem üldöznek, de nem is hív senki vissza. Előbb egy feketerigótól ijedtem meg, azután egy lábatlan gyíktól, amelyről már tudtam, hogy nem kígyó, el is tűnt gyorsan. Hatalmas, majdnem szobányi felületű facsonkon ültem, amit akkoriban fedeztünk fel a bozótosban, elképzelni sem tudom, hogy mekkora lehetett az a fa, amit kivágtak, biztosan látta még a janicsárokat is.

A baj az volt, hogy Dzsémsz barátom közben otthon keresett, pedig én vele indultam el kirándulni, azt mondtam, lebuktam hát. Anyám ordított, apám nem volt sehol, én pedig sírva ígértem meg, hogy soha többet nem kódorgok egyedül. Ez is olyan ígéret maradt, aminek a betartását aligha várhatta el komoly ember tőlem. Csak a vasútig kellett elérni, máris szabad voltam. Kezdetben anyám olykor utánam indult, de a bozótba nem mert egyedül bejönni, azután már nem is keresett, ha elszabadultam. Ez történt a tizedik születésnapomon is, amikor a meghívott gyerekek megették a tortát, megitták az Aracola üdítőt, én csak estére értem haza, sárosan, fáradtan, egész délután a pézsmapockokat figyeltem, azt képzeltem, hogy olyanok, mint a hódok. Igazi prémvadász vagyok, nem érdekel már a torta meg a gyerekzsúr, de azért egy kicsit fájt, hogy egy morzsa sem maradt.

Állandóan veszekszik velem az anyám, erre emlékszem, megcsap mindenért, amikor csak elér, és amíg hagyom. Sáros vagyok örökké, tele karcolással, horzsolással, és egyszer hurokba akadt fácánt viszünk haza Albival. Hőstett ez a javából, nagyon finom leves lesz belőle, ám előbb sokat vitázunk, hogy lopás ez, vagy sem, és kit loptunk meg, anyám szerint az államot, mert a vad az államé, szerintem a hurkászt. Idővel anyám is megszokja, hogy állandóan kint vagyok valamerre, jobb, mintha a városban csatangolnék egész nap. Úgy mondja ezt valamelyik szomszédasszonynak, mintha nem járnánk meg mindennap kétszer a város központját iskolába menet és jövet. Összecsavargunk minden utcát meg üres telket, felmászunk a fákra, szekereken és utánfutókon lógunk, a benzinkútnál rágógumit kuncserálunk külföldiektől,

télen rámerészkedünk a Körös jegére, és mindenféle házi petárdát gyártunk, *robbasztunk.* A többi velem egykorú fiú ebben a korban kezd ismerkedni a pálinkával, a szomszédok Voichiţája tizenhárom évesen esik teherbe, Bandikát tizenkét évesen viszik el a codleai (Feketehalom) javítóintézetbe sorozatos lopásért, az apja vitte el a rendőrségre, azt hiszem, az egyetlen ember, akitől féltem akkoriban, az a Bandika apja volt. A kicsi, bajuszos milicistát egy alkalommal laposra verik az erdőhegyi cigányok, egy öregasszony lemeszeli az ájult rendőrt, és a cigánytelepről való osztálytársnőim közül kevesen járják ki a nyolc osztályt, rendszerint férjhez mennek.

A város különben veszélyes, mert déltől a mozi körül sok magyar cigány gyerek őgyeleg, elszedik a pénzünket, kiborítják a táskánkat, falkában járnak, félünk tőlük. Minden filmet meg kell nézni akkor, anyám ezt engedi. Életének legszabadabb időszakában, Udvarhelyen ő is minden filmet megnézett, de én olykor annyira félek, hogy nem tudom végigülni a mozit, akkor még nincs korhatár, aki feléri a pénztár ablakát, az bemehet. A román cigányok nem lopnak és nem rabolnak, ők minden ok nélkül verekednek, súlyos bandaháborúk dúlnak, például a zsidó temető birtoklásáért vagy az orvosi rendelő kertjéért, ahol rövid ideig lehet focizni, de azután elkergetnek a felelősök, hogy akadálytalanul nőjön a bogáncs. Albival, Dzsóval és Dzsémsszel, Mariusszal nem tartozunk semmilyen bandához, nem is vagyunk igazi banda, csak pár kisfiú, akik joggal félnek a nagyobbaktól és erősebbektől. A gallérom alá varrok egy titkos zsebecskét, abba teszem a nagyobb érméket vagy a papírpénzt, ha megállítanak, az aprót nekik adom, és ha átkutatják a

zsebeimet, nem találnak semmit. Évekig működik jól ez a módszer, 15 baniért egészen sok barátom van. Amikor Sánta Lúcsi meghívja az egész osztályt a születésnapjára, néhányan el is megyünk a rossz hírű cigánytelepre az erdőhegyi temető mellé, ahol egy elhagyott kriptában is laknak, állítólag. Nagyon félünk, de kíváncsiak vagyunk, Lúcsi meg az apja jönnek elénk, nincs itt házszám és utca. Meg akarjuk nézni, hol meszelték le a milicistát, akit egyébként rokonszenvesnek tartunk a bajusza meg a motorja miatt, de valójában egy kötekedő, verekedős alak. Lúcsiék egy veremházban laknak, tisztaság van, és átható putriszag, valami süteményt eszünk és Pepsit iszunk, ami szenzációszámba megy, három üveg jut nyolc embernek, de akkor is. Nem maradunk sokáig, kicsit mindenki feszeng, Lúcsi apja cigarettázik, minket is megkínál, de mi nem szívjuk. A nagymama vigyorog, mutatja a meszelőt, úgy lemeszeltem, mint a sicc, nem félek a tömlöctől, mondja, és nem is zárják be. Ez legalább olyan súlyos tanulmányi kirándulás, mint amikor nagyapám elvisz Vilmáékhoz, láttam a szegénységet egészen közelről, mindig érezni fogom a szagát, ahányszor csak eszembe jut. Lúcsi születésnapja után többé nem kötnek belénk az erdőhegyi purdék, távolságtartó jó viszonyban vagyunk hosszú évekig, és amikor Dezsőt később leütöm a csúfolkodás miatt, senki nem siet a védelmére, senki nem áll bosszút érte. Sok év múlva találkozunk a konzervgyárban, én szerelő vagyok, ő pedig idénymunkás, nagy ember lettél, Gabi, mondja.

Jobb, ha a mezőn barangolnak, mint ha kocsmába járnának, mondja anyám, mert húsvétkor sok velem egykorú fiú leissza magát, nem sok bor kell nekik, és a felnőttek

is azt mondják, hogy hozzá kell szokni, férfiembernek bírnia kell az italt. Bandi bácsi, akitől elképesztően kacskaringós káromkodásokat tanulok, és Ady Endre faluja mellett született, saját bevallása szerint tizenhárom évesen kezdett el dohányozni meg inni, az apja kínálta meg az első cigarettával, hogy szokja, és ne mástól kapja, ha már úgyis. A nagyobb fiúk már általános iskolában is elbújnak a vécé mögött a csalánosba, olykor összedobnak egy kis pénzt szünetben a fél liter monopolra, az a legolcsóbb pálinka, néha becsiccsentve jönnek be órára, kocsmaszag van. Nekem sem inni, sem pedig dohányozni nem szabad a gyógyszereim miatt, anyám ezt sokszor a lelkemre köti. A többiek idegbetegnek tartanak, mert elmondom, hogy nekem miért nem szabad, ne higgyenek egészen gyávának, bár a dadogás férfiak között elsősorban nem a gyávaság, hanem a gyengeség jele, nagyon ritkán verekszem, lehetőleg félreállok. Bátorságnak éppenséggel nem vagyok híján, de ezt a többi gyereknek az iskolában nehéz megmutatni, ők nem járnak ki a határba, legfennebb halászni a folyóra vagy valamelyik holtág partjára, ha elengedik őket. Amit mi Dzsóval és Dzsémszszel művelünk, teljesen idegen, és hiába olvasnak indiánkönyveket, eszükbe nem jut cserkészni vagy bármilyen állatot megfigyelni, az erdő messze van, semmilyen felfedezési vágy nem hajtja őket, és ha elmesélem, hogy vasárnap egész nap az erdőben voltunk, megkérdezik, hogy minek, fát vágtatok?

Falusi gyermekek, kevesen fognak középiskolát járni, ötvenből mindössze négyen megyünk majd egyetemre, bár első körben senki nem jut be, de ez így is jó arány ott. Mi vagyunk a legnépesebb korosztály a második

világháború után, és Kisjenőben igazi szenzáció, ha valakit egyetemre felvettek, bár akkor is nagyon sokan tudták, még többen mondogatták, hogy diplomáért nem adnak semmit a boltban, nemcsak a magyarok, a románok is ezt gondolták. Falun rendszerint az tanul tovább, akinek ezt már a szülei elkezdték, vagy valaki valamiért fontosnak tartja, mint az apám tanítónője. Jó volt hát az erdő, megóvta az álmaimat egy olyan közegtől, amelyben a pénzszerzésen kívül semminek nincs értelme, nemcsak e szerint él, nemcsak ezt hirdeti a maga erőszakos retorikájával, de ellenségesen viszonyul minden olyan próbálkozással szemben, amely a dolgok önértékét keresi vagy legalább feltételezi, és nem törődik a maga hasznos vagy haszontalan voltával. Elég volt felmennem a vasúti töltésre, és elnézni kelet felé, a Somosi-erdő irányába, mely mögött tiszta időben Világos vára kéklett, máris kint voltam abból a szorításból, amit akkor aligha tudtam néven nevezni, de naponta éreztem. Szorongásnak nevezik, és nem enged lélegezni, beszélni, gondolkozni, nem tudom, miből, honnan ered, ki vagy mi okozza, de állandóan ott van a létezésem alapjaiban, a mindennapokban és az ünnepekben, minden kapcsolatomban, a viszonyaimban, mindent összekuszál, szétzilál, felforgat, én menekülök tőle, el is marad egy időre, ám a vasútnál bevár, mint egy hűséges kutya, tudja, hogy visszajövök. Gyengék az idegei, mondja anyám, ha valaki szóba hozza a dadogásomat vagy a vele járó összes tünetet, gesztust. Apámnak is gyengék az idegei, de ő nem dadog, ő hallgat, egyformán lent vagyunk minden társadalmi hierarchiában, magányos apa, magányos fia. Kérdezem egyszer a vasúti töltésen, hogy mi van az erdőn túl, nem tudja, hát miért nem

nézi meg, minek, válaszolja, és hazamegyünk. Nem tudom, hogy mit keresünk ott együtt, talán megint el voltam indulva, és anyám küldte utánam, de talán mégis inkább akácfa karókért mentünk, nem volt ez gyakori.

A Somosi-erdő légvonalban három kilométer, de a holtágak, levezető árkok miatt nehéz odajutni. A hetvenes meg a nyolcvanas években sok a csapadék, az erdőnek jelentős része is víz alatt sokszor, zsombék, mocsár, nádas mindenütt, észre sem veszi az ember, már süpped, és nem biztos, hogy a saját nyomain vissza tud menni. Az erdő nagyobb része ültetett, de sok helyen vannak még ősöreg tölgyek, és a vágterekben átjárhatatlan a bozót. Szabályos, sok-sok kilométer hosszú léniák választják el a parcellákat, az erdei tisztásokat kimondottan a vadállatoknak vetik be kukoricával, alkalmas helyeken magaslesek épültek, igazi erdőgazdaság működik. Gyerekkoromban ezekbe az erdőkbe Ceauşescu jár vadászni, meg a közvetlen környezete, éppen úgy, mint Barót környékén, rozsdásodó táblák vannak itt-ott: *Accesul interzis în pădure* (az erdőbe tilos bemenni). Nem sokat foglalkozunk a tilalmakkal, biciklivel már voltunk, találkoztunk erdésszel, nem szólt semmit, még köszönt is, ami nagy szó azon a vidéken egy erdésztől, mert mindig valami tiltott dologban ügyködtek, és rühellték az idegent, de minket akkor még nem tartanak veszélyeseknek. Az első gyalogtúra kudarccal végződik, mert nem tudjuk még, hogy az erdőt teljesen körbekeríti a Körös holtága, sehol sem találunk átjárót, mindenütt sok a víz, a nádason túl zöldell az erdő, a mi oldalunkon árva fa sincsen, süt a nap, meleg van, szomjasak vagyunk, fáradtak, de boldogok, hogy majdnem eljutottunk az erdőbe. Évekbe

telik, amíg módszeresen felderítjük a környéket, amikor csak lehet, az erdő felé vesszük utunkat, úgy vonz, mint valami mágnes, hazafelé menet is már a következő utat tervezzük, hogy majd azt a szegletet is be kell járni aprólékosan, ahol még nem vagy már elég régen voltunk.

Életem egyik legnagyobb felfedezése, amikor kiderül, hogy gímszarvas is él a Somosi-erdőben, látunk nyomot és látunk szarvast, és látunk vaddisznót, vadmacskát, nyestet, fekete gólyát, rókát, és mindez megszokott lesz, otthonos, megunhatatlan az évek alatt. Még nem vagyok tizennégy éves, amikor először megyünk el egész éjszakára horgászni az erdő mellé, persze nem fogunk semmit, megesznek a szúnyogok, de kint vagyunk tábortűz mellett az éjszakában, felnőttek nélkül, és csodálatos az egész. Csónakunk és Matula bácsink nincs, de a *Tüskevár* a kedvenc filmünk a Magyar Televízióban, én pedig *Az állatok világát* olvasom, az eredeti magyar kiadást, az egész érdekel, még az egysejtűek is, de mind a tizenkilenc kötetet nem vihetem haza egyszerre. Ekkor kezdődik anyámmal az újabb háborúság, hogy ne olvassak, hanem tanuljak, azaz szigorúan csak tanulás után olvashatok, ezért a könyveket a lakás legváltozatosabb helyeire próbálom elrejteni, kevés sikerrel, és hát a Brehm hatalmas köteteit teljesen reménytelen. Tulajdonképpen alig van amit tanulnom, játszva második-harmadik tanuló vagyok, a matek döcög csak, de nem arról van szó, hogy nem értem, egyszerűen unom, főleg az algebrát, a mértant szeretem és tudom, minden érdekel, még a fizika és a vegytan is, ráadásul az olvasási láz rengeteg információt hoz be mindenről, és a tévé, amely akkoriban komoly műveltséganyagot közvetít annak, aki figyel. A paleontológia

kezd foglalkoztatni, és az ásványtan, ebből az időből származik az a költői kérdés, hogy Noé miért nem vette be a dinoszauruszokat is a bárkájába. Vagy dinók nem voltak, vagy bárka, geológusnak készülök éppen. Több köteg *Élet és Tudomány* van a házban, talán az is járt valamikor, és egy hatalmas szovjet történelemkönyv a középkorról, román fordításban, rengeteg színes nyomat benne, kivált a távol-keleti kultúrákról, az orosz enciklopédizmus remeke, amit a bolsevikok kozmetikáztak, hogy minden az osztályharcról szóljon. Csináld meg a leckédet, mondja anyám állandóan, én pedig igyekszem még az iskolában elintézni, hogy otthon csak felmutassam, amire megjön a munkából, kész van, és mehetek világgá. Ha nem kóborlok, olvasok megállás nélkül, észre sem veszem, hogy egyedül vagyok, focizni sem járok, ha van egy jó könyvem, kiadom a labdát a fiúknak, és olvasok tovább. Csatár ilyet soha nem tesz, de a kapus nem futballista.

A nyaralás

Nyaralni egyszer voltunk, 1980-ban, amikor apám súlyosan beteg ember, gyógyszer nem segít az arcán, nehéz derékfájdalmak is gyötrik. Háromhetes üdülésre megyünk a szakszervezet jóvoltából Félixfürdőre, úgy tudjuk, ez a világ leghíresebb termálfürdője. Hamar kiderül, hogy mi nem nyaralni jöttünk, hanem a szüleimet fogják gyógykezelni, van abban masszázs, torna, paraffinpakolás, mindaz, amit a balneológia fel tud sorakoztatni a munkában megfáradt dolgozók felüdülésére meg a szabadidejük eltöltésére. Szigorú napirend van, pontos időben zajlanak a kezelések, a fürdés, az ebéd, a vacsora. Apám nagyon szereti ezt az életformát, soha nem volt része még benne, mindennap történik valami érdekes és kellemes, anyám utálja az egészet, egyszerűen nem találja helyét. Egy szűk szállodai szobában lakunk, kantinban étkezünk, ő a kezelésektől is ódzkodik, neki nincsen semmi baja, néha nyilall a dereka, de a cipeléstől főleg, meg a sok mosogatástól, különben is rossz a koszt, és hozzá ne érjen senki, ne masszírozzák, ne tornáztassák.

Rettenetes, amikor anyám elkezd unatkozni, és az energiáit nem tudja levezetni. Abban az időben még rendszeresen kézimunkázik, főleg este, elalvás előtt, de nem köti le már a makramé, sem a horgolás, és az ő hozzáállá-

sával tulajdonképpen semmit sem lehet Félixen csinálni, csak fürödni, a magyar tévé sem fogható a szállodában. Meg is tanulok úszni rendesen, reggeltől estig úszom, és amikor a szüleim kezelésen vannak, elmegyek egy játékterembe, ahol a félkarú rablóval szórakozom. Tizennégy éven aluliaknak tilos, de nem kérdez senki semmit. Első napon nyerek harminc lejt, az akkor nagyon sok pénznek számít, el is játszom az egészet, és mindennap az egyetlen fagyira kapott érmémet, eredmény nélkül. Majd egyszer, a nyaralás utolsó napjaiban, a fűben talált egylejessel nyerek húszat, és többet soha nem játszom, azóta sem.

Az idő persze lassan telik, anyám nem szereti ezt az eseménytelen világot. Megnézzük mindennap a tavirózsákat, alattuk a piros halacskákat, a sok külföldi autót, először életemben látok igazi hús-vér négert, elmegyünk fürödni, úszni, megint kezelés, pakolás, masszázs, gyógytorna, dögunalom. Aztán anyám kitalálja, hogy menjünk haza, mert valószínűleg megérett a földieper, és le kell szedni, be kell főzni dzsemnek. El is megyünk a nyaralásból szabadságra, egy hosszú hétvégére, valósággal megszökünk, vásárolunk pár kiló epret a váradi piacon, biztos, ami biztos, de otthon is jó a termés, idejében sikerül leszedni, éjszaka jön egy hatalmas eső, mindet beleverte volna a sárba. Megfő a dzsem, viszünk egy üveggel apámnak is, ne éhezzen a félixi magányban, és főleg örüljön neki, lássa, milyen ügyesek és szorgalmasak vagyunk, nem hagytuk magára a házat, a gazdaságot, pedig akkora gaz nőtt a kertben, hogy anyám legszívesebben nekiállana gyomlálni. Nem érdekli őt a nyaralás, nem is megyünk így el soha többet, különben is drága, gyenge a koszt, és az unalom, rengeteg a dolog, ami elmarad

miatta. A táskarádiót is elvittük apámnak, mert nagyon hiányzott neki, nem szívesen maradt le a világpolitika eseményeiről.

Az utolsó félixi estén étterembe megyünk. A Belvedere szálló akkor a legpuccosabb hely a fürdőtelepen, ahova még beengednek, fel is öltözünk szépen, ahogy kell, apám öltönyben, a nyakkendőt köti hosszasan a tükör előtt, nézi az arcát, javult-e a kezelés hatására, anyám szerint sokat, szerintem is, apám csak legyint. Az étterem tele van, nem foglaltunk asztalt, várni kell egy kicsit, zene szól bent, fényes társaság, táncolnak is középen. Nagy sokára megürül egy asztal valahol a szélen, egy tartóoszlop mellett, amitől nem látom a zenekart és a táncolókat. Sokára jön pincér, nagyon sokára hozza a bécsi szeletet szalmakrumplival és káposztasalátával. Nem tudom, mi van még az étlapon, mi eleve ezt kérünk, apám egy pohár fehérbort, nekem Pepsi jár, nagyon szeretem, még egy üveggel kérek, nem is fogok tudni fél éjszaka aludni, igazi koffein van benne, állítólag. Először vagyunk étteremben így hárman, és utoljára, apám mutatja, hogyan kell késsel-villával enni, ő tud, anyám nem, én sem tudok, hát felvágja nekem a húst, és megeszem, ő is úgy csinálja, mindent felaprít, mindig így ettünk, mondja. Ma is nehezen tudok bal kézzel enni, sehogy sem tudok bánni a villával, komoly figyelmet igényel, és hajlamos vagyok megfeledkezni róla. A vacsora akkori fogalmaink szerint rengetegbe kerül, nem is volt igazán finom, és nem megyünk többet családilag étterembe. Ha mégis bécsi szeletet eszünk, nem mintha otthon nem lehetne elkészíteni, de mindenki tudja, hogy vendéglőben rántott húst kell enni, mert azt átsütik jól, és látja az ember, milyen, miből van.

Románia gasztronómiai szempontból éppen megszűnik létezni. Egyre súlyosabbak az ellátási gondok, hiánygazdaság van, fejadag, jegyrendszer lesz, ami változó intenzitással működik, átláthatatlan viszonyok vannak, megyénként változik. A feketegazdaság stabil és egyre jelentősebb, mert felárral szinte mindent be lehet szerezni. Csúszópénzzel, pálinkával, kávéval gyakorlatilag minden probléma megoldható, e nélkül viszont semmi. A szállodában is pálinkát adunk valakinek, nem tudtam, hogy az is van a bőröndben, azért ilyen nehéz. Háromágyas szobára szól a jegyünk, de háromágyas nincs, hiába fizettük ki, tehát egy üveg pálinka megoldja, hoznak pótágyat, és nem gyerek-, hanem felnőttkoszt jár nekem is, gyorsan kicserélik a kantinjegyemet. Azóta sem tud Románia kivergődni ebből a népszokásból: ha a pénzemért valami törvénytelent akarok, az nem is számít korrupciónak, csak amikor a szabályos jussomért felárat kérnek, attól háborodom fel mindig. A korrupció lélektana nyilván bonyolultabb, de amikor az orvos vagy a hivatalnok nem veszi el a csúszópénzt, aggódni kezdünk, nagy baj lehet, csak nem mondják meg. Valami szóváltás van akkor anyám és apám között emiatt. Nyűg az utazás, a cipekedés, soha nem laktunk még szállodában, anyám fél az erkélyen, a nyolcadik emeleten, engem félt, hogy ki fogok esni. Mindenféle bajok vannak még, a kezelőorvosnak is pénzt kell adni, a vak masszőröknek, a paraffinos néniknek is. Azután hogy mindent megoldottunk, jön az unalom, mit fogunk itt csinálni három hétig? Hát közben hazaszökünk epret szedni, és fellélegezni a nyaralásból, amivel soha többé nem próbálkozunk. Apám ezután telente megy Félixre egyedül, rendszerint az ünnepekkor,

mert olyankor fél házzal üzemel minden, nincsen tömeg, olcsóbb is, nem jön haza karácsonyra sem, csak szilveszterre, kezelésen van, beteg ember. Anyám megtanulja az arcmasszázst, évekig mindennap gyúrja az apám arcát, aki szereti, ha foglalkoznak vele, de aztán hogy semmi látható eredménye, abbamarad ez is. A jobb szemét soha többé nem tudja becsukni, állandóan könnyezik, gyullad, és most már valóban árt a huzat neki, mindig belesodor valamit.

Egy minden szempontból leépülő világba érkeztünk el a nyolcvanas évekkel, amikor kifulladt a szocializmus lendülete. Még nem éltünk sokkal rosszabbul, mint korábban, sőt, a háború utáni korszak meg az ötvenes évek viszonyaihoz képest nagyon jól, de megkezdődik az a formátlan szürkeség és lepusztulás, amitől az emberek évtizedekre megkeserednek, kilátástalan lesz a világ, és a napi vesződség nem tölthető fel már értelemmel. Az első felkavaró kép ebből az időből származik, amikor az élelmiszerüzlet hátsó ajtajánál, ahol az árut szokták berakni és a szemetet ki, hosszú sorban állnak az emberek cukorért. Nem tudom elhinni, hogy nincsen cukor, és egyszerre csak egy kilót adnak mindenkinek, ha valaki még egyszer beáll a sorba, azt az elárusító nem szolgálja ki. Jellemző módon a hátsó ajtónál van a sor, és a belső udvaron, de gyarapodás közben a vége kiér az utcára. Az emberek tolonganak, lökdösődnek, kiabálnak, megjön a rendőr, ettől csend lesz. Vegyünk mi is cukrot, mondja anyám, és beállunk a sorba. Ez az első ilyen eset, furcsán érzem magamat, mint az iskolában, és ez a sok felnőtt ember, ők is olyan furán viselkednek. Még nem tudom azt, amit ők, hogy a bőség korszakát a szűkség váltja fel

éppen, amikor mindig mindenért sorba kell állni, tülekedni, lerángatni a másikat, és őrizni a helyünket, nehogy kitúrjanak, elsodorjanak, nehogy éppen az orrunk előtt fogyjon ki a cukor, a liszt, a tej, a kenyér vagy a hús. Olyankor is beállunk a sorba, mikor nincs szükségünk arra, amit osztanak, de majd lesz. Tolongunk szappanért, borotvapengéért, gyógyszerért, vattáért, busz- és vonatjegyért, moziban, strandon, hogy bejussunk, felszálljunk vagy éppen ki, meg le tudjunk. A tülekedés lesz a csoportos viselkedés alapformája, manapság is utálom a tömeget. Elképesztő, ahogy Romániában azóta is hajlamosak az emberek szinte minden ok nélkül egy kis tülekedős, lökdösős sorban állásra, nyomakodnak a buszon, vonaton, postán, mint akik megszokták fiatalkorukban, és már-már hiányzik. Komoly társadalmi élet zajlik a sorokban, negyedannyit sem beszéltek volna egymással az emberek, jutott így idő megtárgyalni a világot, tereferélni, ismerkedni és közösen bosszankodni, ha elfogyott az áru. Sokszor azt sem tudták, miért állnak sorba, és gyakran fordult elő, hogy ebédre nem fasírt lett, hanem sült óceáni hal, mert csak az volt a boltban, amire odaértek.

Felénk mindenki utálta az óceáni halat, olyan borzadályos ellenszenvvel gondoltunk rá, hogy ma már nem is értem, igaz, egyszer megkóstoltuk, mert apám ragaszkodott hozzá, és finom volt, de a hízott pontyot többre tartottuk a makrélánál vagy a heringnél. Egy időben csak úgy adtak húst, ha az ember egy kiló fagyasztott szardíniát vagy heringet is vásárolt, a mi utcánkban mindenki a disznónak adta, olyan büdös, hogy még a macska sem eszi, mondta valamelyik szomszéd. A legemlékezetesebb sorban állások a gázpalackért történtek, az volt

a *butélia,* mert egy időben gáz sem volt, olykor hetekig üres volt a palackunk, bár nagyon takarékosan használtuk. Éjszakánként villanyrezsón főzött anyám, a villanyt okos trükkel loptuk, bár olcsó volt, és féltünk, hogy lebukunk vele, de nem történt semmi, az egyik szomszéd a villanytelepen dolgozott, ő is így használta. A hetvenes években még egy Molotov teherautó járta be a falvakat, mindenütt megállt, ahol intettek neki, és kicserélték az üres butéliát, olcsó volt. Azután már nem jött a teherautó, hanem a Competrol-telepre kellett menni érte, havonta vagy kéthavonta járt egy minden családnak, táblázatot vezetett egy alkalmazott, mert hivatalosan két palackja nem lehetett senkinek, de többeknek volt. Később sokáig nem volt gáz, és az emberek a telep kapujában hagyták a butéliákat, összeláncolták őket, ráírták krétával vagy festékkel a nevüket, és valaki mindig őrizte a kolóniát, rendesen váltogatták egymást. Az utca másik oldalán, egy üres telken néha tábortüzet raktak, szalonnát sütöttek, olyan volt, mintha piknikeznének, de ha téli hideg volt, akkor csak melegedtek, és ha szakadt az eső, vacogtak az ernyő vagy a gumikabát alatt, hangosan átkozták a rendszert. Néha megcsörrent a lerakat irodájában a telefon, és a portás vagy a tűzoltó kiszólt, hogy elindult az autó már Temesvárról. Azonnal riadókészültségbe állt az egész környék, rohant mindenki megkeresni a butéliáját, de néha nem érkezett meg az autó, olyan is volt a korszak vége felé, hogy három hétig hiába várták. A nyugdíjas néni, aki hajnali háromkor leteszi a sámlit a tej-, a kenyér- vagy a húsbolt előtt, és el-elszunnyadva üldögél a hárászkendőjében, hogy első legyen, aki vásárolhat, megszokott látványa lett a nyolcvanas évek Romániájának, mint a

karon ülő gyermekkel előretülekvő asszony, meg a gyermek, akit kölcsönadnak egymásnak.

Könyveket írtak a sorban állás szociológiájáról meg a pszichológiájáról, azóta is minden bevásárlás után koszosnak érzem magamat, mint aki valamilyen aljas dologban kényszerült részt venni. Nem kellett gyakran sorban állnom, a családi beszerzés nem az én dolgom volt, anyám igyekezett megkímélni ettől a tortúrától, de volt részem pár emlékezetes közelharcban, kenyérért és főleg vonatjegyért, amiből szakadt kabátban, letaposott cipőben vagy elhullott gombokkal kerültem ki. Máig megvan az a tekercs vécépapír, amiből egy ismerős megtöltötte az egész Daciát, nekünk is jutott legalább száz tekercs, és anyám ráírta az egyikre, hogy 1985, ilyen egy szuvenír. Nem emlékszem, hogy valamiben komoly hiányt szenvedtem volna, mert Arad környékén krónikus élelmiszerhiány nem volt, a feketepiacról gyakorlatilag mindent be lehetett szerezni, Magyarországról is hoztak a bevásárlóturisták mindenfélét, ami nálunk nem volt kapható, és anyám roppant élelmes volt mindig. Gazdag kultúrája lett az élelmiszerek tartósításának, a befőzésnek, a házi élelmiszeriparnak, amely a hagyományos eljárásokat és a modern konzervgyári technikákat, anyagokat egyaránt használta, nemcsak hobbi volt ez, hanem szükséglet. A hetvenes évek Romániája sok nélkülözés után gyorsan, kapkodva, habzsolva táplálkozni kezd, és készleteket felhalmozni, mert tudják, hamarosan jön a szűk idő, és úgy lett. Mindig kell otthon legyen egy zsák cukor, só, liszt, öt kiló bab, három kiló rizs, egy zsák krumpli, zsír, olaj, méz, mindig a készlet legrégebbi részéből fogyasztunk, és amint lehet, pótoljuk. Ekkoriban szerzik be az

első mélyhűtőket, amelyekben egész disznót be lehet fagyasztani, eláll egy évig is, de bármilyen más élelmiszer tárolható, a kenyér is, meg a zöldségek. Akkor még olcsó a villany, bár gyakoriak az áramszünetek, a nyáron bőséggel termett zöldpaszuly vagy a borsó sokáig eltartható, a boltokban nincsen mirelit termék, a boltokból eltűnik lassan az áru. Mindent házilag kell csinálni, félkész termék alig van, de szakácskönyvek jelennek meg, és receptek indulnak levélben el az ország egyik vidékéről a másikig, egész szakácsfolklór keletkezik, népiesen egyszerűsített vagy félreértett receptek tömkelege van forgalomban. Azután meg a szegényedéssel a pótanyagok korszaka jön el, amikor minden szabványos alapanyag helyett ki kell találni valami mást. Főleg a sütemények esetében kellett megoldani a vaj és a kakaó, a csokoládé, a kávé, a tejszín, a kókuszreszelék, a vanília, a fahéj meg sok más alapanyag hiányát, nem kis fejtörést okozott ez még a találékony háziasszonyoknak is.

Ebben az időben van, hogy eltűnik Romániában a nullás liszt, mert leszerelik az összes még működő Ganz-féle malmot, és a kapható liszt megbízhatatlan, állítólag takarmánybúzát is beleőrölnek, vagy árpát. Sosem lehet ezután tudni, hogy a kőttes milyen lesz, hogyan viselkedik majd a liszt, mert az ünnepi kalácsnál sem mindegy, de képviselőfánkot, rétest vagy piskótát sütni olykor képtelenség. Hozattam egy kis jó lisztet Magyarországról, mondta anyám, akit a sütemények néha kétségbe ejtettek, mert nem akart megkelni vagy átsülni rendesen, a liszt miatt van ez, főleg. Akkor sem szeret igazán sütni-főzni, de konokul és következetesen csinálja, időt, energiát nem sajnál rá. Ételnek lennie kell, ez a fő szempont, csak

apám szája ízét nem lehet sosem eltalálni, vagyis a kedvét. Anyám úgy tudja, hogy az apám ízlése szerint főz, Zsüli nagyanyámtól tanulta, de apám nem azt szereti, az csak a nosztalgia, a gyerekkor íze, amitől rettenetesen messze van. Olyan nincs, hogy valami jó legyen, pedig ő egy rántottát is csak nehezen tud összeütni. Leginkább azt szereti, ha vasárnap délelőtt szalonnát sütünk az udvaron, olyan fontos elfoglaltság ez neki, mint Oravecz Imre *Kaliforniai fürj* című regényében az amerikai magyaroknak. A nyárssal meg a tűzrakással, az egész piknikkel az a baj, hogy eltelik vele a délelőtt, és mire ebédelni kell, mind a ketten jól vagyunk lakva. Anyám utálja a sült szalonnát meg a zsíros kenyeret hagymával, ráadásul borul az egész napi program ezáltal. Apámat viszont nem lehet elvinni kirándulni, hogy kint a zöldben csináljuk ezt, ő ragaszkodik az udvarhoz, tehát ha szép az idő, minden vasárnap délelőtt vita van, legalábbis duzzogás. Anyám képtelen ránk bízni a szertartást, állandóan bele kell szólnia, hogy a tűz, a nyárs, a szék, a tálca, a szalonna, a virágoskert, a darazsak, ami éppen akad. Pedig ő takarítani szeretne, kiporolni a szőnyeget vagy kitenni az ágyneműt a napra, de ha füstölés van, akkor nem lehet, még az ablakot is be kell csukni.

Én szeretnék húst sütni rostélyon, de arról szó sem lehet, mert az pocsékolás. Ilyesmit csak disznóvágáskor lehet, ami régebb Ágyán zajlik, egész kis családi hajcihő lesz belőle mindig, és legalább annyira várom, mint a baróti utazást. Nagyapámék maguknak régebb nem tartanak disznót, mert minek, de azután tartanak egyet nekünk, amit mindig piaci áron veszünk meg, és tartanak egyet maguknak is, mert a disznó egyedül nem eszik

rendesen, olyan, mint az ember. Néha egyszerre vágjuk le a kettőt, egy füst alatt, de az sok munka, jobb, ha külön, a második gyorsabban megy, olajozottabban. Az elsőnél mindig fel kell idézni, hogyan is csináltuk ezt tavaly az ősi szokás szerint, és eltervezzük, hogy mi lesz másként. Nekem Joszip Joszipovics nagybátyám kiadja titokban az utasítást, hogy só kivételével minden fűszerből tegyek még egy kicsit a hurkába, kolbászba, mikor senki nem néz oda, mert akkor a végén mindenki elégedett lesz, és apám kijelentheti, hogy a receptet be kell tartani, a nagybátyám pedig rám kacsint, be volt ez tartva pontosan, egy egészen kicsi kézikönyvből vettük az ősi szokásokat meg recepteket (Ceres könyvkiadó, Bukarest).

De még itt nem tartunk, mert Ágyára megérkezni igen körülményes. A hét kilométer többnyire nehezen leküzdhető távolságot jelent, ahogy az iskolások is megdolgoznak vele, úgy mi is. Egyetlen busz jár naponta, rengetegen utaznak, a házunktól nagyon messze van a buszállomás, az iskolám mellett, a közelebbinél már nem lehet felszállni a tömeg miatt. Gyaloglással együtt két óra az út, ha nem több, mert Ágyán is jó egy kilométert kell gyalogolni, a busz pedig cammog a köves, kátyús úton. Ha toronyiránt mennénk, gyalog egy óra volna háztól házig, én ismerem az utat a pusztán át, de csak egyszer sikerül erre rábeszélnem a szüleimet, inkább a buszon kínlódunk, anyám mindig beteg lesz, az apám ideges. Biciklivel is gyorsabb volna, de hideg időben mi nem biciklizünk, mindig gyalog mentünk, amikor fiatalok voltunk, mondja anyám, én tizenkettő vagyok, ő még nincs negyven. Arról van csak szó, hogy a gyaloglás szégyen, a kerülendő fölösleges tevékenységek közé tartozik. Gyalog csak az

megy, aki ráér, vagy nincs pénze buszra. Akkor még senki nem tudja, hogy gyalogolni egészséges. Mire megérkezünk Ágyára, rendszerint este van, sötét, nagyon sokára vezetik be a villanyt, 1980-ban. A szüleim vakoskodnak, nincsen szokva a szemük a petróleumlámpához, nagyanyám rendszerint derelyét főz, vagy elővesz a tavalyi kolbász maradékát a zsírból. A nyári konyhában ebédelünk vagy vacsorázunk, nagyapám ilyenkor már enyhén részeg, anyámmal fognak hamarosan összeveszni, de talán kibírják holnapig. Nagyon szeretem azt a bort, amit nagyapám készít, házi jellegű vinkó, mindenkinek ilyen van a környéken, több vagy kevesebb a novaszőlő benne, fejfájós bor, úgy mondják. Nekem is jár ebéd után egy kis pohárral, megérdemlem, ha jól eszem, azaz sokat. Anyám a bor miatt azonnal duzzogni kezd, és rám szól, nehogy többet merészeljek, azután nagyapámnak mondja, hogy ne adjon a gyereknek. Ezt a vitát rendszerint meg lehetne úszni, de anyámat az ittas ember közelsége provokálja, agresszívvé teszi, muszáj odaszólnia, megismétli, rendszerint nagyanyám kell rászóljon, hogy maradjon már csendben, de nehezen megy ez. Ahogy nagyapám tölti és issza meg itatja a bort, anyám egyre idegesebb, veszekedés lesz, én már tudom.

Este a sötétben a szerszámok, eszközök, deszkák, edények előrámolása zajlik. Megjön Joszip Joszipovics nagybátyám, ő a böllér, ő irányítja majd az egész csapatot. Szereti a bort, neki is töltenek, vicces, jó kedélyű ember, rengeteg anekdotát tud, velem sokat játszik gyerekkoromban, sok mindenre tanít, én vagyok az állandó segédje, egy idő után szinte egyedül is meg tudok csinálni mindent, csak leszúrni nem vagyok hajlandó az állatot. Joszip

Joszipovics találékony ember, rendkívüli kézügyessége van, falusi ezermester, készít magának esztergát, motoros kapát, perzselőt, szivattyút a kútba, mindenhez ért, a lovakhoz és a könyveléshez egyaránt, fiatal korában szabadfogású birkózó volt, és a nők meg a nőügyek. Egy pohár bortól már jókedve támad, apám is inna vele szívesen, de anyám leállítja: Ferike, ne igyál! Nagyapám ettől ideges lesz, hogy az én házamban én parancsolok, a kurva úristenit erre meg arra. Végül irtózatosan összevesznek, én pedig kisurranok az istállóba a birkák közé, még mindig hallom a hangoskodást, nézem a viharlámpa fényében az állatok zölden csillogó szemét. Nagyapám is kijön, borszagú, de nem tántorog még, szénát hordunk a jászolba, vagy szeletelünk egy kis cukorrépát, azután elmegyünk fáért meg szénért, és tüzelünk a nagyházban, ahol hideg van, nem is lesz igazi meleg, de vastag dunnák alatt alszunk. Az udvar fölött elterül a szénfüst, megyünk a nagyapámmal, én viszem lógatva a lámpát, ő biceg utánam a kosárral, el van törve a sarokcsontja, nem forrik össze már.

Mire a disznót hajnalban megszúrják, anyám rendszerint beteg, nagyapám részeg, az első két pohár pálinka beállítja, de még sok jön estig. Gyakorlatilag mindenki iszik egész nap, csak anyám nem. Mindenki tudja pontosan, hogy mit kell csinálni, legalábbis úgy tesz, mintha tudná, csak apám nem. Én a vizet töltögetem, amikor a beleket mossák, elég utálatos dolog, anyám szerint a szarnál sokkal utálatosabb dolgok is vannak, de nem mondja, melyek azok. A nők és a férfiak csoportja között állandó nézeteltérés van, üzengetnek egymásnak, hogy igyekezzetek, legyen kész, nem úgy van az. Mindig isznak,

mondja anyám, és tényleg. Ágyán mindenki iszik, az asszonyok is, ez egy ilyen falu. Aki nem iszik, annak valami baja van, az beteg, vagy fél, esetleg *hívő*, mint anyám, aki ettől a hívőségtől felfortyan, mert valóban, ő hisz, de vallásilag katolikus, azaz református apám után, ki érti ezt? Délelőtt a nagybátyám felesége, az ángyom is megjön belet húrolni, undorító precíziós munka, ő ért hozzá legjobban. Ő is iszik pár pohár bort, főleg miután felfújta szájjal a vékonybélszálakat, hogy nem lyukasak-e, megáll vajon a kolbászhús bennük. A vastagbél pedig akkor tiszta, mikor felragad a meszelt falra, ha odacsapják *döfölés* után. Mindenkinek jó a kedve, míg valami baleset nem történik, eltörik valami, felborul, kiömlik, odaég, vagy valaki elvágja a kezét, rendszerint az apám vagy én. Délben friss pecsenyét ebédelünk, az a legfinomabb, süthetek nyárson húst, élvezem a hangulatot, a mócsingolást, a tüzelést, délután a kóstolgatást, és rettegek az esti nagy veszekedéstől, amikor a seggrészeg nagyapám össze fog veszni anyámmal, ez menetrendszerű és kikerülhetetlen. Össznépi veszekedés lesz, mindenki beleszól, beleüvölt majd, én sírni fogok. Vasárnap anyámnak epekrízise lesz, a zsírt már úgy olvasztjuk, hogy rosszul van, de míg a busz indul, kibírja valahogy, majd otthon ereszti el magát...

Nem emlékszem, hogy egészen kiskoromban miről veszekedtek, de úgy tűnik, pontos forgatókönyve volt. Mindig ugyanaz történt, nagyapám és anyám között zajlott a meccs, két radikálisan ellentétes személyiség csatája, közöttük állok én, apám nem szól bele, nagyanyám néha: fejezzétek már be! Tipikus alkoholistajátszma, azóta sem értem, hol tanulta anyám a szerepét, bár sejtem.

Nagyapám fekszik, vagy ül a sarokban a székén, és cigarettázik, tölti magának a bort, és mesél a háborús történeteiből, amelyeket mindenki un már, csak én nem, mindenki dolgozik valamit – a kezetek járjon, ne a szátok! Anyám állandóan beleszól, oldalról vág egyet-egyet, mert amikor az orosz katonák bennégtek a temesvári dohányraktárban, mondja nagyapám, na megérdemelték, vágja rá anyám, vagy amikor megvakultak a faszesztől a németek, azok is megérdemelték. Mindenféle beszólása van anyámnak, kötekedik a nagyapámmal, aki valamelyik pohár bor után visszaszól, hogy legyen már elég, mert nem tudod, Iboly, hogy miről van szó. Éppen a lováról beszélt, amelyik rendes huszárlóként arra volt betanítva, hogy nem előzheti meg a kapitány lovát, egyszer előre kellett vágtatnia gyorsan, vészhelyzet volt, de a ló felágaskodott, és ledobta. Úgy kellett, mondja anyám, a részeg ember megérdemli, és mindegy, hogy beragadt a závár, leesett a patkó, lezuhant egy Stuka, minden a nagyapám részegsége miatt van, azért ég oda a zsír, azért fut ki a leves, azért kormoz a lámpa. Nagyapám egy idő után már nem bírja, feláll, szinte két méter magas ember, és int nekem, hogy menjünk, dolog van, anyám kiabál, maradjak bent, hideg van, de én megyek, anyám szalad utánunk és ordít, Tata pedig akkorát fog mindjárt káromkodni, hogy félek.

Nem tudom akkor még, hogy mi a baja anyámnak az alkohollal, mi ez a buta, leküzdhetetlen ingerlékenység, ami állandóan arra készteti, hogy a részeg emberrel kötözködjék, és úgy szónokoljon, mintha az Üdvhadsereg aktivistája volna, szegről-végről az is. Nem tudom, hogy a baróti nagymamám első férje súlyos alkoholista volt,

nem tudom, hogy Tom nagybátyám súlyos alkoholista, csak Joszip Vida nagyapámat tudom, akitől anyám idegbajt kap, akitől én is, de akit nagyon szeretek, mert apaként van jelen az életemben, amíg apám apaként hiányzik. Anyámban persze van egy ilyen agresszivitás, mint minden súlyosan bántalmazott gyermekben, akinek a traumáira épül rá a személyisége. Gyurikabácsi nagyapám soha nem ivott, de ugyanúgy féltek a gyermekei tőle, olyan légkört tartott fenn, a nagyobbakat verte, a kicsik nézték és rettegtek, a legkisebbet mindenki gyötörte, még csak nem is tudtak róla, a nagymama pedig szállította az ideológiát: ez jól van így. Ilyen egyszerű, csak én azt akkor nem értem. Azt hiszem utólag, hogy anyám a nagyapám fölött is uralkodni szeretett volna, de azt nem lehetett, a nagyapám férfi volt, durva, kemény, őszinte és elszánt, nem ismert maga fölötti instanciát. Anyám tetszett neki, dolgos asszony, de nem vette komolyan, csak ahogy a nőket az ő kultúrájában szokták. Anyám viszont ilyen férfira vágyott, csak ne igyon.

A disznóvágás egy komoly expedíció mindig, mert a rengeteg csomaggal télvíz idején haza kell jutni, és ez körülményes feladat. Az ágyai utcában hosszú szakaszon nincs járda, azután is csak egy keskeny, repedezett, hiányos betoncsík, talicskával kell a sok táskát eltolni a buszig, ami vasárnap délután nagyon zsúfolt, igazi kubikostalicskán ülök én is, nagyapám tolja, és tántorog. Kisjenőben nincsen talicska, marad a cipekedés végig a városon, apámnak, anyámnak fáj a dereka, én gyermek vagyok, én is afféle csomag, otthon pedig a kihűlt ház vár, tüzet kell majd gyújtani. Még többször kell majd fordulni, mikor ezt, mikor azt hozni, mindig ugyanaz a hajcihő.

Sok-sok év múlva lesz majd csak, hogy a saját udvarunkon vágunk disznót. A nagyszüleim halála után kénytelenek leszünk önállósodni, saját hatáskörben oldani meg a disznóvágást, ami soha nem lesz már családi esemény vagy ünnep, csak egy munka, amit úgy-ahogy el tudunk végezni, gyorsabban, egyszerűbben is, de már nem örülünk neki, megnyugszunk csak, hogy kész van. Abban a korszakban az emberek kóstolót visznek az ismerőseiknek a *disznókőttségből,* akiket sokra becsülnek, vagy akinek tartoznak, azoknak húst is, de többnyire kolbászt és májas hurkát. Valahányszor mi is kapunk, megállapítjuk, hogy a miénk a legjobb, mi csináljuk a legfinomabb készítményeket. A legtöbb szomszédunk egyáltalán nem ért hozzá, még az alapvető higiéniai követelményeket sem tartják be, egyszer pedig az állomásfőnök mosószerrel sózta meg a kolbászhúst, be is gyúrták, szerencsére idejében észrevették, ki kellett dobni, rajtuk röhögött az egész utca. A mosószer tőlünk volt, nekünk szerezte valaki, és nagyon megijedtünk, hogy ebből még baj lesz, de nem lett.

Primitív népekkel vagyunk körülvéve, vannak jóindulatúak közöttük, és gonoszok. Anyám közvetlen a szomszédokkal, kedvesen beszél mindenkivel a felszínen, de nem közösködik, hosszan gyűlöli őket, ha megbántják, vagy irigyli azokat, akik gazdagabbnak látszanak. Egy jobb ruha, egy frissen felhordott színes vakolat, az autó anyámban a szegénységét juttatja mindig eszébe, és hogy bezzeg ezek... Apám egységesen lenéz mindenkit, de neki is zavaró, hogy sok négy elemit végzett ember jobban él, mint mi, és nem látják, mekkora szarban van az egész világ. Akikre felnézünk, azok messze laknak, azokkal nem is érintkezünk, de vannak. A szomszédasszony,

a padtársam és a legjobb barátom anyja rivalizációs lázban ég, mindenből kell egy olyan, mint anyámnak van, sapka, cipő, kabát, felsőrákosi szőttes garnitúra, varrottas párnák vagy makramé, anyám pedig utálja ezt az utánzást, bár mindig segít a beszerzésben. Albival ugyanolyan sapkánk, iskolatáskánk, cipőnk van évekig, nem lehet a szomszédasszonyt levakarni, meg a kínálat is elég szegényes, rendszerint Aradra vagy Váradra megyünk bevásárolni, és olyan lesz a cipő meg a ruha, amilyet éppen kapni lehet. Sokáig olyan, mintha Zsúnéni és anyám barátnőt játszanának, de aztán egyszer halálosan összevesznek, mert rosszul számolják ki a disznó árát, amit tőlük veszünk. Apám okoskodik, hogy vajon a cérnás mérés ugyanazt az eredményt adja-e, mint a mérleg, és hát nem, többet hoz ki pár kilóval. Iszonyú üvöltözés támad, hogy a különbözetet is fizessük ki, a többletet. Nem sok pénz, de a presztízsértéke felbecsülhetetlen. A nők nem egymást tépik, hanem ki-ki a férjével rendez jelenetet, el sem tudom képzelni, mennyi elfojtott indulat szabadult el éppen. Ennek a barátnőségnek itt vége, jó szomszédok maradunk, de semmi több, és amikor a kuktafazék felrobban, és felmászik a húsleves a plafonra, anyám az első rémület után azt mondja, megérdemelték, nem vigyáztak rá. Mosógépet viszont mi is azért veszünk, mert Zsúnéniéknek már van, és hasznos, bár anyám retteg minden elektromos jószágtól, vele sem lehet megértetni a villanyt, mint az apjával.

A disznóvágás fontosságához mérhető jelentős esemény csak egy van, éspedig a szilveszter, amikor baróti rokonok érkeznek hozzánk, rendszerint Heléna keresztanyám, aki szerint „itt nincsen semmi”, és Guzman keresztapám, aki

szerint sehol nincsen semmi, mert a németek elvesztették a háborút, és a zsidóké lett a világ egészen, de lesz még Kolozsváron piros-fehér-zöld a lobogó. Sokáig nem hittem, hogy ezt a keresztapám komolyan gondolja, nem csak úgy mondja, de most reneszánsza van ennek, bele kell nyugodnom, van ilyen, túlélte magát ez a gondolatkör is. A hangosan gondolkozók azon csoportjához tartozott, akik a magyarság romlását a zsidóktól eredeztetik, az erdélyi magyarokét a románoktól, és nincs az az érvelés, amivel ebből ki lehetne zökkenteni. Életének legszebb nyarát 1944-ben egy SS-tisztek által vezetett leventetáborban töltötte valahol Szászrégen környékén, ahonnan a román átállás idején hazakerékpározott Barótra. A világszemlélete különösebb stilizálás nélkül beleillik egy jól-rosszul megírt Wass Albert-regénybe, mintha céligás gróf lett volna, nem pedig egy erdélyi tanító fia, aki szintén tanítóképzőbe jár, csak hát a népi demokrácia kipenderíti, vagyis a zsidók. Más baja nincsen, köpcös, telivér férfi, enni, inni, mulatni, danolászni szeret, jó kedélyű, muzikális ember. A legenda szerint Anette nagynéném regáti esküvőjén beleunt a román folklór gyöngyszemeinek hallgatásába, előkapta elmaradhatatlan tangóharmonikáját, és reggelig zenélt a románoknak, akik „lerúgva bocskorukat” még az asztalon is táncoltak, annyira tetszett nekik, felejtették a saját muzsikájukat, mert belekóstolhattak a magyar zenei felsőbbrendűség édes eszszenciájába…

Ilyen volt Guzman keresztapám, élete utolsó akkordjában a *Székely himnuszt* játszotta templomi orgonán, onnan vitte a mentő el, meg is halt, utolsó mondata az volt, hogy: mennyit lehetett volna hegeszteni ezzel az

oxigénnel, doktor úr... Igazi zsánerfigura, akin az idő nem fog, határozott, erős férfi, világnézete van, szakmája, épít házat, felnevel két gyermeket, és az Isten vagy a haza szolgálatában leheli ki a lelkét. Amikor megérkeznek, megelevenedik a házunk, egyből tíz liter bort kell venni, ha nekünk nincs, átmegyünk az undok szomszédokhoz is, azok is átjönnek hozzánk, csak félig tud románul, de a bor segít, mindenkivel jóban leszünk, román éjfél, magyar éjfél, székely himnusz, kurva oláhok, és ha még Joszip Joszipovics nagybátyámék is bejönnek Ágyáról, ha még Anette nagynénémék is eljönnek a Regátból, ihaj-csuhaj. Igaz, ilyen családi buli csak egyszer volt. Amikor Gyurikabácsi nagyapám meghallotta, hogy harminc liter bor fogyott, mindenkit arra kért, hogy ezt ne mondja senkinek el, tulajdonképpen lehordta anyámat a sárga földig. Apám számol, nyolc felnőtt négy nap alatt...

Én ezekből a szilveszterekből leginkább a várakozásra emlékszem, amikor lessük este, már sötétben a vonatot, és Guzman keresztapám a nyitott vagonajtóból kiáltja, hogy: Ibike, jövünk! Persze Helénát és Guzmant valójában a magyar tévé érdekli, reggeltől estig a tévé előtt ülnek, olyan áhítattal, mint a mai gyerekek, akiket a szülők eltiltanak, és aztán a nagyinál tátott szájjal néznek mindent, kapcsolgatni is elfelejtenek egy időre. Nekem mindig a baróti világot hozták el, a nyelvet, a hangsúlyt, a szavakat, és olykor egyik-másik osztálytársam irigykedve megkérdezte a téli vakáció után, megint nyaralni voltál a Székelyföldön? Nem is vágytam akkoriban semmi másra, mint hogy behavazva lássam a Hargitát, de ahhoz fel kell nőnöm. Van valami gyerekes ebben az egészben, nekik a

tévé, nekem a székelység, anyámnak a család, apám meg egy kicsit unja az egészet. Guzman hitlerjugendes szövegét nem sokáig bírja, protestáns vallású magyar ember ne szidja a zsidókat, mondja nekem később, a zsidó kultúra nélkül nem volna kereszténység. Guzman úgy tudja, hogy a zsidók miatt nem igazi már a kereszténység. Ő is hülyének tartja Gyurikabácsi nagyapámat, a baróti baptisták vallásos buzgalmát röhejesnek, képmutatónak, és mivel ő közel van, nemcsak a teológiájukat látja, hanem a fonákságaikat is. Lehet, hogy üdvözülni fognak, de még sok van hátra, addig meg hogy?

Mindketten radikálisan szemben állanak a szocializmussal és a Ceaușescu-rendszerrel, de Guzman nem hajlandó meghallgatni a román adást a Szabad Európán, azok is ugyanolyan mocskos oláhok, mint a többi. Apám szerint Romániában élünk, Guzman szerint na és akkor mi van? Iszunk hát, énekelni csak a keresztapám tud, énekel is, harmonikát szerencsére nem hoz magával, apám világgá is futna, de az operettslágereket tudja dudorászni, meg hát szereti. Az a baj még apám szerint Guzmannal, hogy nem értékeli a bort, csak tölti magába rendületlenül, mindegy, hogy vörös vagy fehér, a fajtákra pedig legyint, viszont az italtól kategorikus lesz, zákányos és kötekedő, mindenkit kioktat, leültet és főként kigúnyol. Előbb vagy utóbb belém fog kötni, szerinte a szüleim túl szabadelvűen nevelnek, nem vagyok elég tisztelettudó, a gyermeknek hallgass a neve, mi az, hogy nem eszem meg a kövér húst, az alma csumáját, a kenyér feketére égett haját, amikor abban van a vitamin? Anyámat idegesíti a spicces ember, tehát visszafelelget, össze fognak veszni, de aztán tovább sutyorognak Helénával a konyhában, ha nem kell

éppen enni vagy teríteni, és már unják a tévét. Csak ünnep ne legyen, és vasárnap, suttogja anyám, nyilván ez máskor van, de gyakran. Én ingázok a férfi- és a női szekció között, olykor azt szeretném, ha a keresztanyámék fia volnék, mert sokkal vidámabb, felszabadultabb emberek a szüleimnél, máskor örülök, hogy nem vagyok az övék, mert a Guzman erőszakossága nem tetszik, nekik közös gyermekük nincs.

Anette nagynénémék ennél valamivel bonyolultabb eset, mert a férje, Michelin *hóttromán*, ahogy mondjuk, vak hangot sem ért magyarul, fel se merül, hogy megtanulhatna. Valaki mindig próbál tolmácsolni neki, csak hát Hofi Géza kabaréműsorát románra nem lehet, ahogy ebből a székely–magyar univerzumból is csak ezt-azt. Meg vagyok bízva, hogy beszélgessek vele, ne unja magát, a keresztszüléim csak makogni tudnak románul, az apám politikai meg vallási gondolatait nem igazán érti. Anette nagynéném a szocialista Románia elkötelezett híve, a férje előtt lehet szidni a rendszert, előtte nem, ő a román nacionalista a családban, ő is családfő meg cenzor, *homo rumäniensis*, a rendszerváltás után majd felfedezi, hogy katolikus, negyven év kihagyást pótol majd a buzgóságával. Michelin bácsi a világ legtürelmesebb embere, igazi jámbor, aki a magyarokból meg a székelyekből nem sokat ért, semmilyen antennája nincs az etnikai ellentétre. A magyar konyhát szereti, mert Anette néném is a Zathureczkyné Zelch Manci szakácskönyve alapján főz, tulajdonképpen minden asszony a család székely oldalán, csak anyám nem. Szilveszterkor a román himnuszt felállva kell hallgatni Michelin bácsi tiszteletére, alig van hely a szobában, nem ő kéri, ezt mi gondoljuk így Anette

néném indítványára, de csak ők éneklik. Nekik a román szomszédaink a gyanúsak, hogy miféle nyelvet beszélnek errefelé, Michelin bácsi akkor sem fogja megérteni, hogy van egy Ardeal nevű román kontinens, amikor majd kolozsvári lakos lesz. A bukaresties hanglejtését még később is nehéz megszoknom, általában megkérem, hogy lassabban mondja. Elgondolom ezt az embert, aki egy kiváló autószerelő, és ezeket a hangoskodó vagy éppen ájtatos családi tréningeket zokszó nélkül, türelmesen, mosolyogva ülte végig, mint egy autista, akinek a magárahagyottsága engem sokszor zavarba hozott. Guzman keresztapám beszólásait sem tolmácsolom neki soha. Hogyan fordítsam románra azt, hogy kurva oláhok? A harmadik nap után már nagyon várom, hogy legyen vége az ünnepnek, ilyenkor nem mehetek el sehova, mert vendégeink vannak. Aztán, mielőtt komolyan összevesznénk, elutaznak, és megsiratjuk. Az élet megy tovább, messze rokonaink vannak, mi idegenek vagyunk.

Arad

Amikor 1982 szeptemberében egy kicsi, sárga kofferrel és egy jókora utazótáskával anyám otthagyott a Csajkovszkij utcai internátus udvarán a többi várakozó gyermek között, már sikeresen megismerkedtünk néhány magyar másodévessel, akik azt mondták, vigyáznak rám. Az adminisztrátor néni is mondta, minden rendben lesz. Hamarosan megérkezik Marius, a pedellus, aki majd felvezet a hálóterembe, ismerteti a házirendet. Az egyemeletes, függőfolyosós, U alakú épület udvarán ácsorogtunk, a csomagok a tujafák alatt egy csoportban, az egymást ismerő nagyobb fiúk fociztak már, vagyis egykapuztak, mi kisebbek álldogáltunk, ki anyukával, ki anyuka nélkül, a lányokra nem emlékszem, pedig voltak. A hálót megtekintettük már az ablakon át, két emeletes ágy volt benne, asztal és székek, akkor senki nem mondta, hogy én a nagyobbik teremben fogok lakni, ott húszan leszünk, sem asztal, sem szék. Anyám elment, sokszor elmondta, hogy apám is ebben az internátusban lakott, jó lesz nekem itt, az egyik szakácsnő nagyanyámnak falubelije. Jó a koszt, mondta Maruca néni, Rhédei dédnagyapámat ismerte, akit én nem, de hát kicsi a világ. Estefelé megjött a pedellus, a Majmuca, nem tudom, részeg volt-e, mindenképpen nagyon ideges, sovány, tyúkmellű, bozontos

hajú fiatalember, aki megpróbált sorakozót vezényelni, kevés sikerrel, és egyfolytában cigarettázott, ami akkor nem volt bűn, sem pedig tilos neki.

Valahogy betülekedtünk a hálóba, foglaltunk magunknak ágyat és szekrényt, bár szekrény nem jutott mindenkinek, az elsősök ketten kaptak egyet. A miénkben mind a két polc megvolt, és be lehetett lakattal zárni, tehát szerencsés voltam, egy világosi román fiúval osztoztunk rajta, és a hatalmas kínai lakat egyik kulcsát neki is adtam azonnal, apám Világoson született. A szekrényekkel szemben a mosdókagylók sorakoztak, csak hideg víz folyt, a vécé pedig a függőfolyosó végében, az olajfestékes falon évtizedek húgyköve és impozáns graffitigyűjtemény. A hálóban egy öreg cserépkályha, az ágyak egymás mellett két sorban, középütt folyosó, mint a laktanyában, az ablakon kék függöny, kint az utca, arrébb a csörömpölő villamos meg a Rácfertály. A nagyobb fiúk segítenek felhúzni az ágyneműt, elrendezni, amit kell, azután a pedellus ordít, hogy az ágyra ülni tilos, cipőt feltenni pláne. Kimegy, leülünk, a nagyobb fiúk le is fekszenek, két perc múlva a pedellus ordít, felállni, kifelé mindenki, azután valamiért mégsem megyünk, tanácstalanok vagyunk. Az elsősök nem értik ezt a bánásmódot, a nagyobbak vigyorognak, *pizda mătii* (anyád picsája), mondja félhangosan Matei Filipescu, aki harmadéves, pehelysúlyú bokszoló. A pedellus hallja, megáll egy pillanatra, de nem fordul meg, továbbmegy.

Innen gyakorlatilag az *Iskola a határon* jeleneteit kellene idéznem, vagy kisebb-nagyobb korrekciókkal parafrazálnom, bár mi nem katonai alreál voltunk, hanem kőolajipari líceum, és nem *Tulp tanár anatómiája* függött

a falon, hanem Nicolae Grigorescu valamelyik ökörszekeres képe, minden románul zajlik, csak Merényiék magyarok, és én. Lacimarciferi hárman voltak, sosem vertek meg nagyon, nem voltam igazi ellenfél, de a dadogás súlyos hátrányt jelentett, és ritka volt az olyan este, mikor nem sírva aludtam el. Alig van megalázó helyzet, amit ne éltem volna át, amit összezárt kamaszok el tudnak művelni egymással, azt velem elművelték. Naiv voltam, esetlen, dadogós, gyenge, kiforgattak mindenemből, és ha ellenálltam, ütöttek, nem kelt a védelmemre senki. Laci fölényesen uralkodott rajtam, a többiek között is abszolút tekintély volt, igazi bandavezér, ahogyan azt Ottlik leírja. Volt egy csicskása, egy buta székely gyermek, Marci, aki cselgáncsozni járt, tulajdonképpen ő ütött a legtöbbet. Feri negyedéves volt, büntetésből költöztették az internátusba, egyedül elbírtam volna vele, egyszer neki is mentem, mert megfogta a tökömet, ezt senki sem pártolta, nem volt akkor még divatja, bár a megalázás egyik legsúlyosabb formáját jelentette. Többnyire hárman voltak, legalábbis ketten, ha riposztoztam, én jártam rosszul. Ha nem kezdett el valamelyikük minden előzmény nélkül püfölni, rugdosni, gyomrozni, akkor a történet rendszerint játéknak indult, úgy kezdődött, hogy valamit kérdeztek, válaszoltam, és ha nem dadogtam, akkor addig csűrték-csavarták a szót, amíg valami kifogást nem támaszthattak, a szavamba vágtak, megcáfoltak, letromfoltak, az első dadogásra kiröhögtek, ne hazudj, mondta valamelyik, nem hazudok, válaszoltam, és jött az első pofon, hazudsz, nem hazudok, püff...

Minden elfért ebben a játékkeretben, sehogy sem tudtam kilépni belőle, legtöbbször nem akartak mást, mint

szórakozni rajtam, de könyörtelenül elszedték minden pénzemet, ételemet, ruhámat, és addig gyötörtek, amíg meg nem unták, hosszúak a téli esték, más szórakozás nem volt. A románok alig értették, mi történik, de azért vihogtak, látták, milyen elesett vagyok, én pedig borzasztóan szégyelltem ezt a kiszolgáltatott állapotot, akkor nem szóltam senkinek, sem a szüleimnek, sem a tanáraimnak, meg is fenyegettek, nehogy. Óvodás koromban sem panaszkodtam otthon, az internátusra sem. Tudtam, hogy előbb vagy utóbb el fog múlni ez is. De hogy mentsem a menthetőt, előre kell bocsátanom, a hadseregben úgy fordulok szembe majd a belém kötő káplárral, hogy azonnal megérti, én ezt a játszmát ismerem: nem súrolok fogkefével padlót, nem mérem gyufaszállal meg a hálóterem hosszát, nem mosok zoknit senkinek, nem akarok önkéntes lenni semmiben, nem játszom pofapacsit, nem ugrom a repetáért, és ha meg talál ütni valaki, azonnal visszaütök, játékból vagy igazándiból, nekem mindegy, de idáig sosem jutunk el a seregben. Rövid és egyszerű az egész, Aradon viszont nem az, ezért kell még mindig mentenem a menthetetlent, mert bennem ott végleg összetört valami. Harminc évembe került, amíg az *Iskolát* regényként is tudtam olvasni, és még mindig kétséges, hogy egészen civil vagyok-e, mert az internátus és a hadsereg egymásra tevődik számomra, mintegy összeég, nagyon sok embert láttam ebben a világban bukdácsolni, tántorogni és élvezkedni, de a gonoszok és bűnösök sosem nyerték el méltó büntetésüket, még csak meg sem buktak. Ottlik viszont zseniális.

Arad leggyengébbnek tartott iskolájába íratott be az anyám, de mi tudtuk, hogy itt van a legjobb tanári kar,

hét olyan tanár, aki az apámat is tanította. Unták már a világot, a tanítást meg a rendszert, alig érdekelte őket a tananyag és az a rengeteg politikai hülyeség, amit le kellett nyomniuk a torkunkon. Néha úgy tűnik, mintha mindenki egy békés lógásban élte volna azt a négy évet, ami az érettségiig tartott, a tanárok várták a nyugdíjat, mi a vakációt és a műhelygyakorlatot, anyám, hogy szombatonként hazamenjek, feltarisznyáljon, és kimossa a ruháimat, meg aláírja az ellenőrzőmet, amelyben egyik gyenge osztályzat követi a másikat. Az égvilágon semmit nem tanulok, a délutáni szilenciumon olvasgatok ezt-azt, Jack London a kedvencem, este randalír van, tavasszal pedig írni kezdem az *emlékirataimat* egy kockás füzetbe, senki nem törődik vele, hogy mi az, mivel foglalkozom. A matematikát nem tudom, de sosem állok bukásra, a többi tantárgy jól megy, erőfeszítés nélkül, a műszaki tárgyak románul, azokkal meg kell küzdenem az elején, de kiváló mérnöktanáraink vannak, és a világ leggyönyörűbb nője tanít geológiát, mi fiúk mind szerelmesek vagyunk belé. Engem korábban is érdekelt a földtan meg az ásványok világa, jártam szénbányában, úgy tudtam, a geológusnak szakálla van, munkaként a hegyeket járja, és a kőzeteket, ásványokat gyűjti, ehhez képest az első élő geológus, akit láttam, egy tündéri, zöld szemű nő volt.

Élénk vita támadt egy szünetben, vajon a kőolaj a dinoszauruszok zsírja-e, vagy sem. Amikor a szépséges tanár néni elmondta, hogy nem lehet pontosan tudni, hogyan keletkezett a kőolaj, van egy szerves eredetre meg egy szervetlenre alapozott elmélet, nagyon elszomorodtam, mert ez azt jelentette számomra, hogy valójában semmit sem tudunk. Akkor még úgy tartották, hamarosan elfogy az utolsó csepp kőolaj is, a legutolsó jégkorszak nem múlt el teljesen, jön a következő, hidegek voltak a telek. Ma is azt gondolom, hogy egyszer csak a Föld elkezd lehűlni, senki nem fogja tudni, miért, ahogy már annyiszor lehűlt és felmelegedett, akármit ügyködött az ember, mert leginkább nem is volt. Lépték kérdése az egész. Van valami sajátos melankóliája az őslénytannak, mert az ember a világ mulandóságát tanulmányozza. Engem nem is a millió évek ejtettek ámulatba, nem az evolúció zavaros elméletei, melyeket egy középiskolás játszva meg tud kérdőjelezni, hanem az átmenetiségünk és a parányiságunk nagyszerűsége, és hogy ezt mi mind tudhatjuk, talán csak azért van az egész, mert elgondoljuk. Lenyűgöztek a hatalmas fúrómagok, amelyek egy tanteremben hányódtak rendezetlenül, és számoltuk rajtuk a geológiai rétegeket és korokat, bár nem tudtuk pontosan, melyik minta honnan származik. *Rudapitecus hungaricus,* mondtam egyszer a tanárnőnek, amikor az emberi evolúcióról is óhatatlanul szó került, és megbeszéltük, nem lehet az embert a majomtól, még csak közös őstől sem eredeztetni. Megkért, ne mondjuk el senkinek, hogy ő így gondolja, mert kirúgnák a tanügyből, és nem szeretne visszakerülni a kőolajkúthoz. Ezután végigbeszéltük az összes Neander-völgyi meg crô-magnoni leletet és az *Australophitecus* darabkáit, mert ez nagyon érdekelt, és nem akartuk mi a teremtés meg az evolúció hívei közötti konfliktust eldönteni. Az első padban ültem, nekem magyarázott és a padtársamnak, az osztály csendesen zsivajgott hátul, és olykor arra gondolok, hogy Sophie Marceau hasonmása tanított nekem geológiát, csak nagyon nehezen értettük a moldvai román kiejtését.

Az élet ennél sokkal prózaibb és nehezebb volt, mert az internátusban minden bentlakónak konyhaszolgálatot is teljesítenie kellett. Tánti Zsula meg tánti Maruca kövér, mosolygós asszonyságok voltak ugyan, de a kavargatáson és a parancsolgatáson kívül mással nem foglalkoztak, munka pedig volt bőven. Az első mosogatáskor csak azért nem hánytam össze magamat, mert hajnali ötkor keltem, és a hajcihőben elfelejtettem reggelizni, ebédkor pedig még mindig öklendeztem a Marga fantázianevű margarintól, amit sehogy sem tudtam lemosni, végig ott lebegett az undorító szaga a kézfejemen. Húsz kiló hagymát pucoltam, kisírtam a szememet, és a kolléganő – akkor még lányok is laktak az internátusban – meglökött, amikor egy százliteres fazék alját súroltam kétrét görnyedve, beleestem a mosogatólébe, azután egy kicsit dulakodtunk, de tánti Zsula visítani kezdett, és a csókolózásig már nem jutottunk el.

Viszontagságos kezdés volt ez, de beleszoktam, mert a konyha védelmet jelentett, nem kellett aznap iskolába menni, meg szilenciumra. A délután általában csendes volt, igyekeztek a nénik a vacsorát is az ebéddel egy időben elkészíteni, hogy csak melegíteni kelljen este, és elmosogatni, mire pedig felértem a hálóba, a gonosz felsősök általában aludtak. Maruca tánti mindig készített nekem valami finomságot, mert ismerte a dédapámat, egészen kedves tudott lenni, de ha nem tetszett, ahogy elmosogattunk, mindent elölről kellett kezdeni. A csapból nem folyt a meleg víz, a hatalmas kályhán kellett melegíteni és vödörrel hordani a mosogatóba, vegyszer sem volt, csak a Tix nevű súrolópor, és valami nagyon büdös szóda, de hát kevés zsírral főztek, levitte a meleg víz is a

kimártott tányérokról a maradékot. A baj csak az volt, hogy ha valamelyik felsős azt gondolta, hogy én leszek a konyhás helyette, nem volt apelláta, bár az elején mindig megverettem magamat, később igyekeztem úgy sakkozni, hogy a gyötrelmesebb matekórákat megússzam. Részben megtanultam akkor alapszinten főzni, csak nem tudtam még, hogy tudok.

Másfajta ügyelet is volt az internátusban, az is egész napra szólt, takarítani kellett, kihordani a hamut és tüzet rakni télen, húsz vödör szenet felcipelni az emeletre, vagy többet, és begyújtani minden cserépkályhába, míg a többiek szilenciumon voltak délután az iskolában. Ez gyötrelmesebb munka, mint a konyha, mert a fa vizes volt, a szén palás, minden tüzelési tudásomra szükségem volt, egyik hálóból rohantam a másikba, nehogy elaludjon, és mire megjönnek a többiek, legalább langyos legyen már a kályha. Igazi meleg sosem volt, fagyoskodtunk sokat azon a télen iskolában, internátusban, műhelyben, ahogy az egész ország. Egyszer megvertek a nagyok, mert éppen a mi szobánkban nem sikerült a tűzrakás, eltöltöttem az időt egy jókora fosszilis fadarab megmentésével, amit elvittem a tanárnőnek, meg is határoztuk, de már nem emlékszem a nevére. Meggyomroztak, és mindenki ütött egyet, aki a hálóban aludt, ez volt a szokás, mert alig pislákolt a tűz, és tulajdonképpen igazuk volt, mindenki fázott, még csak azt sem mondhattam, hogy a kályha volt a hibás, de a fossziliát sem mutathattam nekik meg, volt belém szorult dac mindig. Egy ilyen szenes délelőtt látogatott meg az apám, 1983 februárja volt, éppen az utcai kukába hordtam le a salakos hamut, amikor odaért. Tréningruha volt rajtam, vékonyan öltöztem,

mint a tornaórán, hideg volt kint is, bent is, de én keményen dolgoztam, soványan és lehangoltan. Volt valami lelkesültség az apám szemében, nyolc évet lakott abban az épületben, de amikor bementünk, és meglátta, mélységesen elszomorodott, mert omlott a vakolat sok helyütt, a függőfolyosó korlátja rozsdás volt, a mosdóban jég borította a padlót, ott nem fűtöttünk. Biztosan érezte a sok összezárt ember áporodott szagát, meleg víz természetesen nem volt, fürdeni, zuhanyozni nem lehetett. El akart vinni a városba, járjunk egyet, de én valami furcsa öntudattal mondtam nemet, dolgozom. Azt mondta, hogy a háború után nem volt ilyen háború utáni állapot. Mondtam neki, hogy nem olyan rossz ez, de még másodéven is bentlakó leszek, amíg fel nem lázadok. A legrosszabb élményem az, ahogy nekem kell egyszer elégetnem az egyik srác holmiját, mert valamilyen fertőző betegséggel vitték el kórházba, és azt mondta az asszisztensnő, hogy el kell égetni mindenét, a könyveit, a füzeteit, a ruháját. Kérdeztem is, hogy nem fogom elkapni? Mondta, hogy nem, de akkor miért kell égetni, biztos, ami biztos, válaszolta.

Kezdetben a legnagyobb gondom az volt, hogy a szabályzat értelmében havonta csak egyszer lehetett hazamenni, az utolsó hétvégén. Mire volt ez jó, nem tudom, de a pedellus igyekezett komolyan venni, ezért minden hét csütörtökén írott igazgatói vagy aligazgatói engedélyt kezdtem el beszerezni, hogy szombatra meglegyen. Nem volt egyszerű feladat, mert lepecsételt formanyomtatványt a pedellus adhatott, aki megpróbált mindenféle akadályt gördíteni a hazautazás elé, bár ehhez nem volt joga, és találkozni kellett az igazgatóval vagy az egyik helyettesével, ami egy ezerfős iskolában elsős diáknak

meglehetősen nehéz feladat, ráadásul volt egy gonosz aligazgatónő, aki sosem írta alá a papíromat, és nem mertem hamisítani. Gyakran voltak vasárnap is kötelező iskolai programok, hazafias munka, katonai kiképzés, de én mindig ellógtam, mert hamar kitanultam, hogy a legsúlyosabb büntetés az, ha internátusba zárják az embert, nincs már amitől félnem, és tőlünk soha nem rúgtak ki senkit.

Egy szombat délután pedig, amikor a pedellus bezáratta a kaput, hogy senki ne mehessen el – ha jól emlékszem, ócskavasat gyűjtöttünk volna –, kiugrottam az emeleti ablakból egy teherautónyi homokba. A fiúk kidobták a táskámat, felmutattam a középső ujjamat a pedellusnak, és hatalmasat sprinteltem a rácfertályi templomig, hogy elérjem a villamost. 1983 tavaszán történt ez, amikor már kellően elszánt voltam, de azt nem tudom, hogy mi lett volna, ha nincs ott az a kupac homok, vagy nem jól ugrom, nagyon magasan volt az ablak. Nappal másként nem lehetett megszökni az intriből, a falra valaki azt festette fel óriási fekete betűkkel, hogy Doftana, ez volt a hírhedt román börtön, ahol a kommunistákat és a vasgárdistákat tartották a harmincas években, és volt valami szürke, otthontalan, komor jellege az egész épületnek. A szomszédok gyűlölték a kölyköket, akik gyakran átrúgták a labdát hozzájuk, mert nem tudta senki megmondani, hogy ki volna köteles kellően magas kerítést építeni, ők vagy az iskola, nyár elején cseresznyét meg zöldhagymát, ősszel almát loptak az udvarral határos kertekből, és ha ott próbált meg valaki szökni, messzire nem jutott. Általában a környék lakói egységes ellenszenvvel viseltettek irántunk, szóltak a pedellusnak, ha valami kihágást észleltek,

megbízható állampolgárok voltak. Iskola, börtön, laktanya és kórház szomszédságában nem jó lakni, hasonul az ember. Legegyszerűbb volt az öreg portást kijátszani, nem volt rossz ember, csak idő kellett hozzá, de szombat délben sietős volt az indulás mindig, ha nem vihettem el az utazótáskát az iskolába, mert a Majmuca nem engedte, reggel néha kipakoltatta a hazavinni készített holmit, ami nélkül nem mehettem haza, mert kiderült volna, hogy szökésben vagyok, és anyám velem szemben a rendszer pártján állt mindig, apám meg sehol. A szökésért kedden vagy szerdán mindig konyhaszolgálatos voltam, igazolt hiányzó, anyámék nem tudtak semmiről, szerdán pedig már kész haditervem volt a hazautazáshoz, azóta is úgy tudom, hogy a hétvége szerdán kezdődik.

Utólag persze minden könnyűnek tűnik, csak hát nem szabad világban éltünk, ahol az efféle szökések diákcsínynek minősülnek, hanem az egyre sötétebb Ceaușescu-rendszerben, minden iskolai kihágást a rendszer elleni cselekménynek értelmezhetett, aki azt akarta. Úton-útfélen igazoltattak a rendőrök, ellenőrző, személyi, karszám az egyenruhán, és ha nem tudta megmondani az ember, hova megy, és miért, a sarki rendőr azt csinálhatott vele, amit akart. Főleg délelőtt meg este kellett mindig a magyarázat és a pontos hivatkozás, amit vagy elhittek, vagy nem. A lógásból, a cigarettázásból, a diákos hangoskodásból, a sörözésből könnyen rendőrségi ügy lehetett, és mindenki félt akkoriban a rendőröktől, megvolt rá az alapos oka, bár tizenévesen a félelem leginkább csak provokál. Tedd meg, amitől félsz, és elmúlik a félelmed, tanítja egy aranyköpés. Így állunk egyszer az aradi pályaudvaron, a kútnál, talpig kék egyenruhában, a földre

tett aktatáska mögött – akkor valamiért az a divat – fél liter meggylikőr, néha lehajolunk, meghúzzuk az üveget, és visszatesszük. Amikor a felénk induló rendőrt meglátjuk, már nem lehet elfutni, már nem lehet semmit. Megáll, köszön, bemutatkozik, ez akkor is szabály volt, csak ritkán tartották be, elkéri az igazolványainkat, megnézi mindet, kikérdez, melyik iskolába járunk, hazamegyünk, igen, jól van, elköszön, szabályos hátraarc, és elmegy. Az üvegben még remeg a likőr a félelemtől egy ideig, azután gyorsan megisszuk.

Egy másik alkalommal két rendőr terelt a peronon legalább tíz velem egykorú iskolást, nem tudom, mi volt velük, én egy oszlop mellett álltam, várakoztam, amikor megfogta az egyik rendőr a karomat, és belökött a sorba, *hai și tu* (gyere te is!), mondta, arra sem volt időm, hogy megkérdezzem, hova, csak rántott egyet rajtam. Nagydarab, pocakos milicista volt, nem mertem ellenkezni, de mikor az épületszárny homályos keresztfolyosóján tereltek át minket, hirtelen beléptem egy sötét ajtókeretbe, és lemaradtam. Lengyel partizános filmben csinálta ezt valaki, de még sokáig reszketett a lábam, amíg tekervényes úton eljutottam a vonatig. Az mindennapos volt, hogy az iskolások táskáját meg a zsebeket ellenőrzik, elveszik a cigarettát, a bicskát, vagy elküldenek nyiratkozni, borotválkozni, mint engem is többször. A legrosszabb élményem viszont az, amikor a Studio mozi előtti sikátorban több száz kamasz tolong a sorban mozijegyért, persze délelőtt. *A birodalom visszavág* című filmet adják, és az utca végében megáll egy rendőrautó, beleszólnak a megafonba, hogy mindenki menjen iskolába. Menne a tömeg, de az utca másik végén is rendőrök állnak, válogatás

nélkül ütni kezdik a kölyköket, akik autók tetején és egymás hegyén-hátán menekülnek. Délután járok akkor iskolába, pontosabban műhelygyakorlatra, de semmivel nem tudom ezt bizonyítani, moziba járok és villamosozni minden délelőtt, mert az internátusban nappal nem tartózkodhat bent senki, az utcán csellengünk, van házirend. Akkor már elkeserítő mértékű a lógás az aradi iskolákban, a rendőrség intézkedik, legalább húsz gyermeket be is visznek, megpofozzák őket rendesen, majd pár nap múlva a helyi román és magyar sajtó egyaránt elítéli a tanulók magatartását, és közli a notórius lógók nevét, legalább a fele a mi iskolánkba jár. Azután még legalább két hétig minden délelőtt a moziban ülök, mindig van legalább kétszáz gyermek, gyakran kap lábra pánik, hogy jönnek a milicisták, aztán mégsem jön senki. Egyszer megmutatták, hogy fel tudnak lépni, ha kell, és ez elég volt.

Így hát kilencedikes koromban Aradon, ha nem is a fizikai, de a lelki túlélésért napi küzdelmet kellett folytatnom, ami teljesen igénybe vett, nem is láttam a városból semmit, csak az iskolát, az internátust, a pályaudvart és a villamosból a főutcát, már amikor felfértem délben a villamosra, de ha nem, akkor gyalog mentem az állomásra, többnyire futva, hogy a vonatot elérjem, hétfő reggel pedig az állomásról egyenesen az iskolába, ősszel, télen rendszerint sötét volt, mert héttől kezdődtek az órák, hétfőn két matematika. Damjanich kardjára gondoltam sokszor, de azóta sem jutottam el többet az aradi múzeumba. Az internátusban reggel hatkor ébresztettek, a portás beüvöltött, mint egy zupás őrmester, az első hetekben a pedellus megpróbált kivezényelni tornára, de hamarosan ez

kimaradt, mert az udvaron sár volt, különben sem tudott fegyelmet tartani, csak üvöltözött és lökdösődött, de a nagyobbaktól félt. Azután reggeli következett, és háromnegyed hétkor kettes sorba álltunk az épület előtt, hogy elmasírozzunk az iskolába, ami pár percre volt. Délben fél háromig kellett beérni, ha még ebédet is akart kapni az ember, nem volt idő semmire, esetleg a piacra elmenni, de pénzem nem volt, így leginkább a bizományi üzletben bámészkodtam rövid ideig, egy Zenit fényképezőgépet bűvöltem sokáig, tíz év múlva egy olyannal kezdek el fotózni. Délután háromórás szilencium volt, szintén az iskola épületében, ahova megint kettes sorban masíroztunk, este vacsora és a szokásos rumli velem.

Az egyik jó dolog a kosárlabda, és általában a tornaóra, óriási mozgásigényem volt, és ilyen körülmények között egyszerűen nem tudtam kielégíteni. Heti két edzés volt, elég ügyesen kosaraztam, akkor még én voltam a legmagasabb a csapatban, de sajnos az edzés rendszerint elhúzódott, így lekéstem a vacsorát, állandóan éhes voltam, mint a kamaszok általában, az a koszt különben sem volt elég senkinek, nemhogy a sporthoz. Ezért-e vagy más okból, nem nőttem többet, és ha első éven én voltam a legmagasabb a csapatban, mindenki hamarosan lekörözött, és hát nehéz a húsz-harminc centivel magasabb emberek ellen játszani, még ha fürge voltam is, meg jól ugrottam. Szerettem kosarazni, de nem voltam igazán jó játékos, kikapcsolódás volt, valami más abban a pokolban, amit éltem. Sosem kerültem be a nagy csapatba, de nem is számítottam erre, országos iskolabajnokságra jártak rendszeresen akkor a nagyok, nyertek is egyszer, erre büszke voltam. Az első tornaórákon meg edzéseken Ernő

bácsi szinte mindenre magtanított, amit tudni kell. Kiderült, hogy tudok bakot ugrani, kötelet mászni, tornaszekrényen bukfencezni, súlyt lökni és diszkoszt vetni. Arra volt csupán szükségem, hogy valaki megmutassa, hogyan kell, átlagos feladatok átlagos testalkatú embernek, és leküzdöttem az anyám által belém nevelt félelmeket. Néha bejött egy távoli horogdobás, vagy jó tempóban passzoltunk a palánkról egymásnak, az összehangolt mozgás, a ritmus, a figyelem olyan apró élményeket adott, amitől azt hihettük, hogy akár jó kosarasok is lehetnénk.

A fej- és a kézállást soha nem tanultam meg, de nem én voltam az egyetlen, és ha reggel héttől volt tornaóra, igyekeztünk minél korábban érkezni, mire a tanár megjött, és a többiek, nemhogy a bemelegítésen, de az első száz dobáson is túl voltunk. Csorgott rólunk a víz a jéghideg teremben, és míg a többiek bemelegítettek, Ernő bácsi kiküldött minket focizni, nekem megtiltotta, hogy a betonon vetődjek, de nem sokra ment vele. Amikor aztán betiltották a futballt az iskolaudvaron, mert egy sáros, vizes bőrlabda a tanáriban landolt, és magával vitte a dupla ablakot is, meg az undok szipirtyó aligazgatónőt hátba rúgtuk, de őt szándékosan, már csak kosaraztunk, és elismertük, hogy ez elegáns játék, ahogy Ernő bácsi mondta. Aradon akkor intenzív sportélet volt, szerettem volna evezni meg ejtőernyőzni, de hát ezekhez mind szülői engedély kellett, és azt kerek perec megtagadták, tanulni kell, mondta anyám, nem a sportért fizetek érted, és ezt el kellett fogadnom, nem lettem volna sosem jó sportoló. Akkoriban kezdődött, hogy nem érdekel már az osztályzat, ha valami olyan diszciplína vagy téma kerül elém, ami foglalkoztat, mindent hajlandó vagyok elolvasni, megtanulni,

átvenni, újra és újra fellapozni, de amit unok, abból megelégszem az átmenő jeggyel. Semmit nem adnak a tízesért a boltban, mondta Sanyi, a padtársam, aki egy fejjel volt magasabb nálam, és azzal dicsekedett, hogy életében egyetlen könyvet olvasott, a *Robin Hood*ot, azt sem végig, de rengeteg viccet tudott. Akkor egy magyar–román vegyes osztályba jártunk, ahol a 24 magyar gyermek mellett volt 11 román is, magyarul tanultuk a földrajzot, a történelmet, a biológiát, a matematikát, a fizikát, a kémiát, a biológiát és természetesen a magyart, a többi tárgy románul volt, a színvonalról nem érdemes beszélni, kb. 60%-os teljesítménnyel az elsők között voltam, és persze senki nem tanult semmit, ahogy a tulajdonképpeni magyar osztályban sem, ahova majd tizedik után felvételizünk néhányadmagammal. Az iskolánkból akkoriban ritkán jutnak egyetemre, nem is készülnek sokan. Aradon öt iskolában van magyar osztály, egyetlen elméleti líceum működik, abban egy fél magyar osztály tanulja gőzerővel a matekot és a fizikát, onnan rendszerint mindenki bejut valahova.

Kilencedikes koromban a műhelygyakorlat a legizgalmasabb dolog a tornaóra után. Egy rigolyás műhelytanár megtanít a lakatosmesterség alapjaira, hegesztünk, reszelünk, köszörülünk, szerelünk mindenfélét. Ő is olyan ember, aki azonnal látja az érdeklődőn a hajlandóságot, és akinek van hozzá affinitása, az biciklit, motort, kávédarálót, hajszárítót, esernyőt javíthat vele, adogathatja a szerszámokat, meg csinálhatja, amit rábíz, vagy éppen elvisz magával fusimunkára, autót szerelni, ajtót, ablakot, tetőt, bármit, amivel a fizetését ki tudja egészíteni, míg a lányok horgolnak és kötnek. De volt egy kislány, Carmen,

aki elképesztően jól hegesztett, sebészkezed van, mondta neki a tanár. Hamarosan egész kis lakatosinas vagyok, akinek az a feladata, hogy reggel befűtse a műhelyt, mert én érkezem elsőnek mindig, és délben sokáig maradok, ha bütykölünk valamit. Tizediktől gyárba járunk minden évharmadban több hetet, vasúti távközlési eszközöket készítenek, és három év alatt végigjárjuk az öntödétől az asztalosműhelyig az egész létesítményt, mindig van egy-két munkás, aki szívesen megmutatja, amit tud, engem minden érdekel, vagyunk ilyenek páran. Azt hiszem, egészen jó ipari tanuló lehettem volna, ha bárki az oktatást komolyan veszi, de hát nem vette, belekóstoltunk ebbe-abba, és azután mindig valami mással foglalkoztunk, sosem mélyedtünk el semmiben. Rogyadozott akkor már a román ipar, csikorgott minden eresztéke, gyáron belüli munkanélküliség volt, kaotikus termelés, elavult technológiák, pazarlás, lopás, züllés mindenütt.

Az egyik műhelyben az volt a feladatunk, hogy a délelőtti alkoholadagot becsempésszük a kerítésen a munkásoknak, és falazzunk, amíg isznak és kártyáznak, néha egész délelőtt mi dolgoztunk helyettük, ami nem is volt rossz, mert lógással, lődörgéssel tölteni el a napi nyolc órát sokkal nehezebb, mint valamit dolgozni. Azt éreztem, hogy végre történik valami, de ha belegondoltam, hogy életemet egy ilyen gyárban kell majd leélnem egy szerszámgép előtt, kirázott a hideg. Nem is a munka monotóniája riasztott, hanem az emberi viselkedés, a munkásosztály belső viszonyai, a gyűlölködés, az árulkodás, a feljelentés, meg az a rengeteg kicsinyesség, ami úton-útfélen megnyilvánult, a szarháziság. Ma sem értem, hogy mitől különb egy rossz esztergályos a jó kovácsnál vagy az

analfabéta villanyszerelő a jó bádogosnál, de hát a szakmák közt szigorú hierarchia van, és nem értettem, miért néznek hülyének, ha engem a kovácsműhely vagy az öntöde sokkal jobban izgatott, mint a műanyagfröccsentő, és utáltam a rajzasztalok között sepregetni, szívesebben talicskáztam a kokszot, vagy lapátoltam az öntőformákba a homokot. Nem tudtam akkor, hogy a munkásosztály a munkát szeretné megúszni, mert nem tesz szabaddá és nem nemesít, legalábbis ahogy azt akkor végezték, úgy nem.

Akkoriban döbbentem rá, hogy alig van olyan ember, aki szereti azt, amit csinál. Nemcsak a napi rutinból van elege, hanem a szakma sem érdekli a legtöbbjüket, sokan nem is értik, hogy mit miért kell csinálniuk, sem az alapelveket, hogy mi a villany, mitől szilárdul meg a vas, mi a légnyomás, a feszültség, a torzió, a hőtágulás meg a súrlódás. Nem mintha a természettudományos érdeklődést várnám el a román melóstól, de aki nem érti a jelenségeket, az akkor is veszélyben van egy ipartelepen, ha csak bámészkodik. Gyakoriak voltak a balesetek, a munkavédelmi felkészítőn sem figyelt senki, ahogy a pártgyűlésen sem. Az embereket az ebédszünet érdekelte valójában, amikor a kohóból kivehettek egy izzó vasdarabot, amely fölött szalonnát süthettek, vagy felmelegíthették az ételhordóban otthonról hozott levest, és titokban, hogy a művezető ne lássa, benyakalhatták a vodkát meg a sört, ami tilos, de hát anélkül az élet nem ér semmit, az ebéd is keveset, azután megint csak arra gondoltak, hogy járjon végre le a műszak, és mehessenek haza. Riasztó volt számomra ez az ipari perspektíva, és amikor a vagongyárból kiáramlott a sok ezer munkás, nem volt jó elvegyülni

köztük, akkor sem, ha néha egyik-másikuk elvitt sörözni, és emberszámba vettek a gyárban, hisz velük együtt dolgoztunk. Megannyi érdekes, értékes, fontos dologgal találkoztam, de nagyon sokszor gondoltam, hogy ennek az egésznek valahogy semmi értelme, reszelünk, kalapálunk, kiszolgáljuk a gépet, gépsort, pénzt kapunk, elköltjük, eszünk-iszunk, utána megint kalapálunk, reszelünk. Mi ez? Nehogy ez volna már az élet!

A szocializmus építéséről, nyilván az apám és a nagyapám hatására, nekem már gyerekként sem voltak illúzióim, és amikor meghalt Brezsnyev, pontosan tudtam, hogy a szocializmus véget fog érni. Ha ez a totyakos, vén fasz meghalhat, akkor itt bármi megtörténhet, gondoltam, miközben az internátus udvarán ültünk a kitett padokon. Nem is értettem, hogy mi van. Politikai gyűlést kellett volna tartson a pedellus, talán az aligazgató is eljött, mondott valamit, de nem emlékszem, hogy mit, azután már nem is figyeltem. Végig az járt az eszemben, hogy amikor Sztálin meghalt, az emberek sírtak, zokogtak, ezt mesélte anyám, de most én nem érzek semmit, ahogy a többiek sem. Enyhe az idő, vége lesz ennek a gyűlésnek, ebédelni fogunk, és megy minden tovább, valaki még egy labdát is elővett, és fociztak. Nem ordított rájuk a pedellus, mint máskor, valahogy ő sem tudta, mit kell tennie hirtelen.

Leginkább egy dolog hiányzott nekem abban az első aradi esztendőben: az erdő. Ilyen bezártságban addig még sosem éltem, és a délutáni szilencium három órája alatt, amikor békén hagytak, másra sem tudtam gondolni, mint a kisjenői vagy a baróti vadonra, ami elérhetetlen messzeségbe került, és Aradon a Maros-part vagy

a csálai erdő szintén messze volt. Azt is bajos így utólag eldönteni, hogy az erdőben szerettem volna lenni, vagy csak egyedül, mert ebben a világban talpalatnyi saját terem és időm sem volt, a szekrényem sem volt az enyém, az ágyam, de még a ruhám se mindig, a személyes szféra elhúzódott messze, az emlékekbe vagy az álmokba. Amikor elkezdtem írni az *emlékirataimat,* ugyanaz történt velem, mint azóta is mindig, ha valamit írni kezdek: belépek abba a világba, amelyikről szó van, felejtek minden egyebet, teljes azonosulásban vagyok azzal, amiről mesélek, azt álmodom tovább vagy újra éjszaka, azon jár nappal is az eszem, és gyűlnek akadálytalanul egymás után a sorok, amíg valahol aztán elakad a folyam. Újra kell olvasni, és el lehet immár gondolkozni azon, hogy: ez mi?

Akkor minden fáról, bokorról, víztócsáról, zsombékról pontosan, aprólékosan leírtam, hogy mi történt ott, és idővel rájöttem, hogy mindenütt ugyanaz történt, nyúl, őz, róka, fácán, kígyó... És hát az egész elbeszélés voltaképpen egyedül nekem jelent valamit, egy olyan világot, amelybe időlegesen visszamerülhetek. Volt persze az egésznek egy topográfiája meg időrendje, de azután elúszott az általánosságok felé, hiszen ahogy a csatangolások egy rutint követtek, az elbeszélés is ezt követte, és ha egy fácánt látott az ember, akkor a többi ezer már nem volt érdekes, az sem, hogy telente legalább ötször szakadt be alattunk a jég, ha egyszer elmeséltem, akkor az megvolt. Beleuntam az aprólékos elbeszélésbe, némi csalódottsággal hagytam abba, mert elmondtam mindent, és be sem telt az a füzet, igaz, nagyon apró betűkkel írtam, de mégis. Az utolsó oldalakon már egyre több volt a kihúzás meg a rövidítés, elfáradtam. Senkinek nem

mutattam meg azt a szöveget, de nagyon komoly írásgyakorlat volt, azt hiszem.

A hiányaimnak az lett viszont a következménye, hogy amint hazaértem szombat délután Kisjenőbe, éppen csak ebédeltem, és máris indultam ki a határba, de legalább a vasútig, hogy ha messzire nem is lehet menni az őszi vagy téli alkonyatban, de lássam a nádast és messze a Somosi-erdő sötét csíkját. Vasárnap alig vártam, hogy befejeződjék a családi ebéd, elindulhassak az erdőbe, és teljesen belefeledkezzem a szabadságba. Azon az őszön maradok először kint a sötétben egyedül, éppen barcogás van, fél éjszaka dámvadakra lesek a holdvilágban, október közepe lehet, és hazafelé tartva belefutok egy vaddisznókondába. Elég ijesztő helyzet, köröttem megelevenedik az erdő, a konda eliramlik, nem is látom igazán őket, inkább érzem, mögöttem, előttem fújtatnak, röfögnek, aztán mintha az egész erdő csörtetne, dübörögne el, és csend lesz. Legijesztőbb élményem az, amikor megszólal a gyöngybagoly a fejem fölött egy ágon, és másodpercekre megmeredek, azóta is fácántól szoktam leginkább megijedni, sosem a medvétől. Csodálatos az őszi erdő, rendszerint rám esteledik, futva megyek haza a Körös gátján, rájövök, hogy azt az öt kilométert különösebb fáradtság nélkül le tudom szaladni, az egyórás gyaloglás így húsz percre rövidül, de nem old ez meg semmit. A vasúti töltésről látom, hogy az udvaron ég a villany, anyám a kapuban vár kétségbeesve, mindig cirkusz van este, ha elmaradok a sötétben. Ő főz, mos, vasal, csomagol nekem, apám a tévét nézi, én pedig elkódorgok minden egyes alkalommal. Van is némi lelkifurdalásom, hogy én anyaszomorító vagyok, ahelyett hogy bent ülnék az

édesanyámmal, és beszélgetnénk, meg adogatnám az edényeket, vagy segítenék ebben-abban, legalább a csomagolásban, az erdőt járom, mint a háborodott Will nagybátyám, és azután hosszú levelekben számolok be a baróti indiánoknak, hogy milyen kalandokat éltem át. Hajnali négykor kelek másnap, szigorúan reggelizni kell, ötkor indul a vonat Aradra, a lecke megvan persze, minden a helyén, csak a reggeli hányinger ne kínozna a zsíros rántotta meg a hársfatea miatt, és a kialvatlanság. A vonaton tömeg, gyúródás, egy idő után elmúlik a hányinger, megszokom, és úgy esem be matekórára, hogy nem hallok, nem látok, még mindig az erdő csendje és levegője van körülöttem, de nincsen senki, hogy elmesélhetném.

A legjobb az, hogy osztályfőnököm Kovách Géza, a legendás Gazsi bácsi volt, Arad nagy formátumú helytörténésze, kiváló történész, tanár és alkoholista. Ezer anekdota kering róla, sokakat tanított, karizmatikus ember, akinek az aranyköpéseiből kisebb könyvet lehetne írni, mindenkihez volt egy jó szava, és mindenkit számontartott. Az óráit igazából nem szerettem, mert az akkori történelemoktatásról egyetlen jó szót sem lehet mondani, és az érdeklődésem meg az olvasottságom jóval túlmutatott azon, ami egyáltalán belefért az iskolai keretbe. Akkor már szokásommá vált, hogy év elején kiolvasom a tankönyveket, lássam, hogy mi lesz, ha pedig valami megragadta a fantáziámat, próbáltam utánajárni. Az aranyköpéseit lestük Gazsi bácsinak, „édes fiam, akkora pofont kapsz, hogy freskó leszel a falon, és apád belehülyül, mert nem ismeri a stílusát", és még volt pár visszatérő, amelyektől harsány nevetésben fetrengett az egész osztály, de számtalan viccet és anekdotát tudott Napóleonról,

Hitlerről, Kossuthról, és a tizennégy aradi vértanúról is minden évben megtartotta a maga előadását, könyvet is írt róluk. Az első jó pontot egy politikai órán kaptam tőle, mert a három román fejedelemség egyesüléséről kellett megemlékeznünk, el is darált valami sablonszöveget, amire nem figyelt senki, december elseje lehetett, vagy talán Mihai Viteazulról tanultunk, már nem emlékszem pontosan, csak arra, hogy mi a baj ezzel a három román fejedelemséggel, kérdezte váratlanul éles hangon, olyan volt, mint amikor felcsattant valami diákos butaságon. Hirtelen csend lett, na ki tudja, nézett körül a szemüvege fölött. Csak két román fejedelemség volt, mondtam halkan, fel sem álltam a padból, mint aki láthatatlan próbál maradni, hátha nem is szabad ilyet mondani, de én ezt az apámtól hallottam. Tízes, fiam, mondta Gazsi bácsi, és mondta tovább a fejedelemségek egyesülésének jelentőségét, a világtörténelemre gyakorolt hatását, mintha mi sem történt volna, az osztály sem vett észre semmit, legalábbis úgy tettek, bár én egy ideig féltem, hogy ebből még baj lehet, de nem lett.

Gazsi bácsi egy-egy hétvégén eljött hozzánk családlátogatni, az apámat is tanította annak idején, és miközben megebédeltünk és boroztunk, hosszú történelmi előadásokat rögtönzött a legváltozatosabb témákról, ő tudott Trianonról, Katyńról, Auschwitzról, '56-ról, tudta, hogy kezdetben maga Daicoviciu is kételkedett a dákoromán kontinuitás elméletének korrektségében, de azután beleélte magát. A helytörténeti adalékok egész sorát adta elő egy-egy borgőzös délután, olyan jókedvvel mesélt, mint a nagyapám. Olykor teljesen berúgott, nem is tudott hazamenni, nálunk aludt, ez jó volt, mert másnap is előadás

volt reggelinél meg ebédnél, vagy ha vasárnap történt ez, akkor együtt mentünk a hajnali vonattal Aradra, rendszerint kávézni vitt az állomás restijébe, utána taxival az iskolába. Gazsi bácsitól tudom, hogy a Vida név már a Zsigmond-kori összeírásokban is felbukkan Ágyán, azon kevés nevek közül való, melyek túlélik a hódoltság korát. Találtam is egyszer az ágyai temető elhagyott részében egészen sok Vida-sírt, még egy '48-as honvéd hadnagyét is, nem biztos, hogy parasztok voltunk mind és mindig, volt K. Vida, S. Vida, F. Vida, Nagy Vida is, mielőtt kihalni kezdett volna a család. Néha komoly vágyat éreztem azirant, hogy történész legyek, vagy legalábbis valamilyen történeti kutatásba fogjak, de az akkori állapotok miatt ez fel sem merült. A történetírást a román állam stratégiai ágazatként kezelte, és nem éreztem elég erőt arra, hogy átrágjam magamat a dákoromán problematikán, ha már az elmélet atyja is pontosan tudta, hakni az egész.

Az volt a lenyűgöző Gazsi bácsiban, hogy nem félt nekünk effélekről beszélni, akkor sem hallgatott el, ha valaki átjött a szomszédok közül, gyorsan letesztelte, hogy kell-e tartani tőle, és ment az előadás tovább. Egy télen Guzman keresztapám is jelen volt, akit hamar pontra tett a nácik kapcsán, a második világháborúról meg a székely legendáriumról. Gazsi bácsi udvarhelyi származású volt, és a tudása meg a tájékozottsága előtt Guzman hitlerjugendes tudálékossága egyszerűen nem állhatott meg, nagy tudású ember, mondta keresztapám azután mindig. A vége természetesen az lett, hogy az udvaron énekelték torkuk szakadtából a sokadik Horthy-nótát, apám idegesen járkált fel-alá, anyám legyintett, hogy részegek, nem lesz semmi baj. Miután berekedtek, megpróbálkoztak a

díszlépéssel, de nem sikerült jól, rövid volt az udvaron a járda. A felesége ráparancsolt Guzmanra, hogy infarktus után ne vitézkedjék, majd Gazsi bácsi elmesélte, miként úszták át az Elbát, hogy ne orosz, hanem amerikai hadifogságba kerüljenek. Akik erre nem vállalkoztak a zászlóaljból, soha nem értek haza.

Úgy tűnik, Gazsi bácsi volt az az ember, aki végképpen megerősített abbéli hitemben, hogy az a világ, amelyben élünk, velejéig rothadt, hiszen olyan történelmi és ideológiai hazugságokra épül, amelyekről nemcsak az uszító nyugati rádióadók beszélnek, hanem lám, az osztályfőnököm is. Szentül meg volt győződve, hogy hamarosan összedől a szocializmus, de az a káosz, ami a helyén marad, sok jót nem fog hozni a számunkra, mert a Balkánt és Bizáncot senki nem tudta valójában kézben tartani, átalakítani, csak átvenni azt a mentalitást, ami a civilizáció peremén élő barbárok habitusaira építi a maga politikáját. Amikor a juhászt nyájastul beengedik a barokk palotába, nem arról kell beszélni, hogy a pásztort az osztálygyűlölet hajtja, dehogy, csak neki istállóra meg karámra van szüksége, és tábortűzre. Ez a Balkán, a rongálás felelőtlen öröme, abban a hitben számolni fel a kultúrát, a civilizációt, hogy semmi szükség rá, és élvezzük a rombolást. A Balkán ragályos.

Ülj be a könyvtárba, fiam, és olvass, mondta Gazsi bácsi nekem egyszer vagy többször. Nem is kellett erre biztasson, inkább afféle jóváhagyás volt az anyám előtt, hogy nem kell engem félteni a tanulmányok kapcsán, csendes, szorgalmas gyermek vagyok, nem való tanárnak, de könyvtárban vagy múzeumban el fog tudni üldögélni, van feje hozzá. Pedig én akkor azt éreztem, hogy valami

baj van a fejemmel, mert az indiánkönyveket, Jack Londont és az összes útleírást, Molnár Gábort, Thor Heyerdahlt és Marco Polót bár nagyon szeretem, de tulajdonképpen már unom. Rejtőből is csak pár könyvet olvasok, vicces, de nem az igazi, Agatha Christie vagy Simenon pedig olyan sivár szöveg, hogy soha, azóta sem. Tizenöt éves vagyok, életem első olvasási válsága köszönt be, egyszerűen nem tudom, honnan kezdjem, honnan folytassam, vagy unom, vagy nem értem. Átrágom magamat persze minden kötelezőn, de szinte semmit nem jelent az egész, Jókait, Mikszáthot nyögöm és utálom. *Légy jó mindhalálig*, Úristen! Petőfit sem tartom már komoly költőnek, talán Vörösmarty az, a román irodalom még kiábrándítóbb, ha lehet ilyet mondani. Nem tudom, hogy meddig tart ez így, teljesen magam alatt vagyok, furdal a lelkiismeret, képtelen vagyok továbbjutni, nem csinálok semmit. A körmölés is egyre nehezebben megy, lejár lassan, marad a letargia, esténként a verekedések, és a műszaki rajz, mert ahhoz értek. Meg is csinálom a nagyok rajzait, mert akkor békén hagynak, de azután a tanár felismeri, hogy nem ők dolgoztak vele, és behármasozza őket, mert nem hajlandók megmondani, hogy ki, engem pedig megvernek, hogy miért nem figyeltem erre is, ha megbuknak rajzból, szétverik a pofámat. Persze nem buktak meg, lassan véget ért ez a leghosszabb tanév is, ahogy elmúlik minden, csak meg kell várni.

Utolsó hét van az internátusban, alig lézengünk néhányan, focizunk délutánonként, és unatkozunk, iskola már nincs, műhelygyakorlatra járok, Lacimarciék végeztek, más iskolába fognak felvételizni, nem baszogat senki. Esténként Matei Filipescu bokszpartnert keres, rám is

sor kerül egyszer, vékony, barna bőrű, élénk fiú, nem sok dolgom volt vele egész évben, csendes, nyugodt, jólelkű fiú. Mondja nekem, hogy tudja, verekedős vagyok, próbáljunk egy menetet, ő kesztyűt húz, nekem befáslizzuk az ujjaimat, nem fog nagyokat ütni, csak játsszunk, mozogjunk, szabályos boksz. Tényleg nem üt erősen, focikapus vagyok, nem féltem az arcomat, mutat pár egyszerű cselt, sorozatot, de azért a kesztyű is nagyon tud fájni. Elég jól mozgok, tanítgat, megállunk, ismétlünk, aláhajlás, visszalépés, sorozd meg, könyék, lépéstechnika, rugózás, üssél nyugodtan, mondja sokszor, biztat. Aztán egyszer átcsúszik az öklöm a kesztyűi között, a homlokát éri a jobbegyenes, megtántorodik, és elvágódik a mosdó kövezetén, mintha lassított filmen látnám az esést, hallom, ahogy koppan a feje, és az orrából megindul a vér. Lassan eszmél, tanácstalanul állunk körülötte, azonnal minden csupa vér lesz, hiába fekszik hanyatt, megtelik a torka, ettől köhögni kezd, felül, a vér patakzik tovább, megállíthatatlanul. Valaki lerohan a konyhára, Maruca tánti telefonál a mentőknek, elég hamar kijönnek, azután az aligazgató érkezik, végül a pedellus. Mateit nem viszik be a kórházba, de kiderül, hogy van egy komoly, régebbi sérülés az orrában, hetekre el van tiltva a bokszolástól. Nekem kell felmosni a vért a mosdóban. *Măi băieți, măi* (fiúk, fiúk!), mondja fejét csóválva az aligazgató, miután Matei is megesküszik, hogy nem volt ez verekedés, semmi bajunk egymással.

Az a vakáció azzal kezdődik, hogy napszámba járunk Dohányosba, a Csernovics grófok egykori uradalmába, ami elkeserítően lepusztult állami gazdaság akkor éppen. Fjodor bácsi volt ott az egyik főnök, ő szervezett be minket

nyári munkára, mert kellett az iskolába egy igazolás, hogy nyáron két hetet dolgoztunk, és a szülők azt mondták, a munka jót tesz, tessék hát nekiállni valaminek, ha már úgyis kötelező. Reggel héttől este hétig raktuk a mezőn a bálákba préselt szalmát vagy szénát, lucernát, mikor mit kellett. Viszonylag hamar ráébredtünk, hogy fizikai erőnket jóval meghaladja ez a munka, és az első napok után teljesen kimerültünk. Nem lehetett kiszállni vagy meghátrálni, és az első hét után csodálkozva vettük észre, hogy tudunk ebben élni, gyorsan átalakulnak az izmaink, pontosan emlékszem arra a délutánra, mikor felfedeztem az alkaromon a duzzadó ereket, előbb nem tudtam, hogy mi az, utána kiderült, hogy az erő. A traktor lépésben húzta maga után a két utánfutót, mi pedig egyenként adogattuk fel a bálákat, hogy a megadott szerkezet szerint elférjen mind a kilencvenhat. A lucernabálák nehezek voltak, ketten emeltük őket, és rogyadoztunk, amikor nedvesen préselték a takarmányt össze. Máskor a hatalmas kazlaknál dolgoztunk, amelyeket öreg parasztemberek irányításával raktunk sok emelet magasra, komoly tudománya van, és nagyon sokat meséltek a holtidőkben arról, hogy milyen volt ez a farm fénykorában, milyen sok hal volt régen a Körösben, mennyire el van romolva ez a világ. Megtanultuk, hogy délig lehetőleg ne igyunk vizet, mert azután egyfolytában szomjasak leszünk, és alkoholt sem szabad estig, mert a napon megüt a guta, és mielőtt nagyot emelnénk, húzzuk meg jól a nadrágszíjat, nemhiába hordanak a máramarosiak még mindig széles bőrövet. Jó volt hallgatni ezeket a román bácsikat, a nagyapáim világát mesélték, de románul, ugyanaz és egészen más, az egyikük volt az orosz fronton is, de nem tudta, hol, merre, miért, és

ezen később is csodálkoztam, mert a legtöbb román öregember, akivel a háborúról beszélgettem, csak annyit tudott, hogy: *acolo, la ruşi* (ott, az oroszoknál).

Erőnket meghaladó robot volt ez, annak örültünk leginkább, amikor késő délután a Körös gátján bicikliztünk hazafelé, és megálltunk fürdeni, hogy kimossuk a bőrünk pórusaiba ivódott port. Úgy aludtam el azokon az éjszakákon, hogy reggelig meg sem moccantam, még a takaró is ugyanúgy volt rajtam, és mintha csak egy pillanatig tartott volna az éjszaka, máris szólt a vekker, és pattintott ki az ágyból az öntudat, el nem maradtam volna semmiért, és így ment ez minden nyáron. Amikor lejárt a szalmahordás, minden porcikánk fájt, előjött az izomláz, és két napig általában betegek voltunk, szédelegtünk, és nem találtuk a helyünket, erre mondta az Albi nagyapja, hogy ilyen lesz majd öreg korotokban minden egyes nap. Ezzel mi persze akkor nem foglalkoztunk, mert kitaláltam, hogy ha reggel nagyon korán úszással kezdem a napot, akkor az izomláz nem jelentkezik. Az volt a legjobb nyáron Kisjenőben, hogy a Fehér-Körös fűzfákkal szegélyezett medrében hosszan lehetett felfelé úszni, ez jó edzés meg erőpróba volt, azután pedig kilométereket csorogtunk lefelé, néha csendben, máskor labdát dobálva. Egyszer pedig egy halászzsinórba akadtam bele, amelyiken jókora harcsafej volt, de csak a fej, és kisütöttük, hogy a többit a vidrák ették meg, tele volt a parton az iszap a nyomaikkal, de hiába jártunk heteken át ki rájuk lesni, soha nem láttuk őket. Rövid ideig úgy csúfoltak, hogy Vidra, de én ezt nem szerettem, soha semmilyen gúnynév nem tapadt meg rajtam. Harminc év múlva mondja majd Albi, hogy látott végre vidrát...

Amikor tizedik osztályosként benyitottam az internátus kapuján, egészen elszorult a torkom. Mi lesz, ha Lacimarciék mégsem igazoltak át másik iskolába, ahogy mondták, és mi lesz, ha megint itt fognak lakni, de mint hamarosan kiderült, örökre megszabadultam tőlük, elmúlt a rémálom, és immár másodévesnek számítottam. Lett is három védencem hirtelen, valamelyik magyar faluból való srácok, akik alig vagy inkább egyáltalán nem tudtak románul. Ebben az évben már nem voltak lányok, jóval kevesebben voltunk az egész internátusban, új pedellust kaptunk, és lett végre külön szekrényem, amit nem is zártam lakatra, tudtam akkor már, hogy aki nagyon kíváncsi a tartalmára, úgyis ki fogja nyitni. Tulajdonképpen nem volt rossz újra bevonulni, és pontosan tudtam, hogy ha törik, ha szakad, el fogok menni október 6-án a vesztőhelyre, mikor a koszorúzás van, pedig az iskolában ezt szigorúan megtiltják mindig, és miután a magyar állami küldöttség elhagyja a körletet, a rendőrök igazoltatni kezdik az embereket, be is visznek sokakat.

Arra az egy dologra nem gondoltam csupán, hogy azok a román szobatársak, akik az előbbi évben szemrebbenés nélkül vagy inkább vigyorogva nézték végig a gyötrésemet, most úgy gondolják, eljött az ő idejük. Nem is értem pontosan, hogy mit akarnak, amikor egyik este odajön az ágyamhoz az egyik mócvidéki fiú, és közli, hogy ez itt Románia. Némi szóváltás után kiderül, nagyon zavarja őt, hogy a másik három fiúval magyarul beszélek, mert az az érzése, róluk mondunk mindenféle csúnyát meg sértőt. Aprólékosan elmagyarázom neki, hogy én jól tudok románul, a simonyifalvi meg a vadászi fiúk nem, de meg fognak tanulni, különben is egymás között beszélünk,

hozzád mindig románul szólok, mondom nyomatékosan. Megtermett, zömök fiú ez a Crişan, sokkal erősebbnek érzi magát, elkapja a mellemen az inget hirtelen, fel akar emelni, de túlértékelte magát vagy az ingemet, lepattan egy gomb, ettől visszaengedi a mozdulatot, én pedig megfogom a kezét, és lenyomom. Nem ellenkezik, megérti, hogy erősebb vagyok, többet nem nyúl hozzám, de mindig ő lesz a hangadó, tőle indul ezután az ellenünk készített akció. Rendszerint azon van, hogy többen támadjanak ránk egyszerre, de nem elég szervezettek, nem is akarnak igazán verekedni, csak szívesen körbeállnának egy nagyobb rumlit, és ha román–magyar, akkor nyilván a román oldalnak szurkolnának, akár aktívan is. Sokan voltak ott a Matei Filipescuval történt esetnél, látták az olykori kitöréseimet korábban, valójában nem akarnak semmit tőlem, csak azt, hogy ne beszéljünk magyarul, így fogalmazza meg ezt nekik Crişan. Bármiről tudnánk egyezkedni, viszont erről nem vagyok hajlandó.

Egy sarokban alszunk mind a négyen, akkor éppen egy emeletes ágyat is behoznak a hálóba, így leszünk huszonketten. Jó hely az a sarok, mondom a fiúknak, hogy ne provokáljuk őket, ne kiabáljunk át magyarul az ágyak fölött, ha beszélni akarunk, üljünk le a sarokban, maradjunk csendesek, lehetőleg mindig ketten legyünk bent. Hosszú ideig csak be-beszólnak a románok, Crişannak mindig van egy-egy gúnyos megjegyzése, így a bozgorok, meg úgy a bozgorok. Valamennyit érthet magyarul, mert a dadogásomat lereagálja, de nem tudja, mi az, próbálja utánozni a furcsa szavakat, nem foglalkozom vele, nem akarom felvenni a labdát. Ezután mindenféle csínyek jönnek, feldúlják a szekrényemet, összefirkálják

a könyveimet, rajzszeget tesznek a lepedőm alá, egy éjszaka pedig a bakancsomat töltik meg főtt makarónival. Rendszerint engem provokálnak, csak nagyon ritkán a három kilencedikest. Persze ezek szokványos internátusi trükkök, egy átlagos nyári táborozás is nehezen képzelhető el nélkülük, és lehet ezeket játékból meg durván, brutálisan csinálni, de valahogy mindig a bozgorozáshoz jutunk a végén. Belőlem ez különösebb érzelmi reakciót nem vált ki, bár tudom, hogy a magyarok csúfneve, állítólag hazátlant jelent, vagy ebben az értelemben használják. Az én addigi román világomban ez nem volt szokásban, vagy ha előjött, már öltek volna érte. Akkor még nem ismerem Szilágyi N. Sándor erre vonatkozó szellemes magyarázatát, hogy a *bazmeg* és az *ungur* összevonása volna, és persze nincsen benne egyetlen román szótárban sem. Kérdezem egyszer Crişantól, hogy szerinte mit jelent a bozgor szó, én ezt nem értem, és mivel a kérdezett meglepődik ezen, hiszen ő sem tudja a szó pontos jelentését, a hálóterem plénumához fordulok, hogy na, fiúk, mit jelent az a szó, hogy bozgor? Ezzel túlléptem a számomra még biztonságos határon, mert az ajtóban egy megtermett, kigyúrt srác áll, ő nem a mi hálónkban alszik, de gyakran jár át. *Te bag în pizda mătii, asta-nseamnă* (mész az anyád picsájába, ezt jelenti), mondja fenyegetően, és harsány kacajban tör ki az egész háló.

Nincs folytatása ennek a jelenetnek. Valami közbejön, a srác elmegy, de még egyszer az ebédlőben megragadja a torkomat valami teljesen buta ürüggyel, mint aki meg akar fojtani. Állunk pár másodpercig így, és rászólok, vedd le rólam a kezedet, elenged, elmegy a többiek között, nem verekedős jószág, ettől én lepődöm meg a legjobban,

és félek. A konfliktus parázslik tovább, ingerült szóváltások, csapkodás, pofozkodás, lökdösődés, anyázás, de igyekszünk minél kisebb felületet nyújtani nekik, lehetőleg együtt vagyunk, a vécére is úgy megyünk, mint a csajok. Újabb taktikához folyamodnak, van három kis termetű, vézna, fejletlen román kilencedikes, a mócvidékről származnak, magasan a hegyekből, annyira gyerekek, hogy még fanszőrzetük sem nő, és tényleg infantilis módon viselkednek, bár tizennégy évesek, ők a bohócok mindenben. Ezeket küldik hozzám, hogy segítsek nekik matekpéldát oldani vagy francialeckét írni, tulajdonképpen analfabéták, és csak provokálni akarnak, belém kötnek, lökdösődés lesz, eltépik a füzetemet, eltörik a ceruzámat, és akkor jönnek a nagyok megtorolni a kicsin esett sérelmet. Törülközővel, seprűvel, piszkavassal szemben, ha négyen-ötön jönnek bosszút állni, nincsen esélyem, az első összecsapásokban ez kiderül, rendszerint beszorulok a sarokba, onnan csapkodok, amivel tudok, harciasan, de a verekedés nem az én szakmám, ezt mindenki tudja. A döntő csata hátravan még, csak az alkalmas pillanatra várnak, hogy elintézzenek. Úgy döntök, hogy ezt nem fogom kivárni. Elkapom a kicsiket egyenként, beviszem őket valamelyik sötét sarokba, amikor nincs jelen senki, az egyiket éppen az iskola női vécéjébe, és mindnek megígérem, hogy ha még egyszer belém talál kötni, agyonütöm, lekeverek néhány pofont a nyomaték kedvéért, nem kímélem őket, és a tenyeremet sem. Nem mernek többet este belém kötni, használt a terror, időlegesen fellélegzem, de nincs még vége. Egy éjszaka megpróbálják odakötni a lábamat az ágyhoz, de nem sikerül, mert én hálózsákban alszom, azzal nem boldogulnak. Arra ébredek, hogy az

egyik magyar srácnak már lángol a lábujjai közé fűzött papírszelet, hatalmas üvöltés van, meg röhögés, engem próbálnak lefogni, de kirúgok, nem látom, ki van mellettem a sötétben, de befejelek neki egyet, amikor talpra ugrom, mindenki menekül. Mire kicipzározom magamat a hálózsákból, nincs már a közelben senki.

Ezután minden éjszaka valamilyen támadás van, tűzzel, vízzel, párnával, fogpasztával, minden elképzelhető módon, mindig van pár szolgálatos közöttük, nehéz így aludni. Szerencsére van két osztálytársam, akik karatézni járnak, tőlük tanulok néhány egyszerű, de hatékony ütést meg rúgást, azokat gyakorolom, amikor nem lát senki. Nem múlik el nap egy kis edzés nélkül, sokszor a vécébe vonulok ezért, ha nincs máshol alkalom vagy hely, a fáradtság, a kimerültség, a stressz elszánttá és agresszívvé tesz, szinte várom a nagy verekedést már, és persze félek, nagyon félek. Egyszer egy üres szekrény előtt gyakorolok a mosdóban, úgy állok, hogy lássam a tükörben a leszorított kézfejemet, amint csak érinti a pozdorjalap felületét, nem is koppan, de ott van. Akkor már nagyon hosszú sorozatokat bírok, jó a légzésem, élvezem a mozgást, láttunk már Chuck Norris-filmet is, mindenki valami hasonló tudásról álmodik, és bátornak hiszi tőle magát. Benyit valaki a mosdóba mögöttem, nem akarom, hogy meglásson, el akarok lépni gyorsan, ezért az utolsó ütést elméretezem, a kezem bemegy a rossz minőségű pozdorjaajtón, egy ökölnyi lyuk marad, a reccsenés visszhangja, Crişan kolléga döbbent arca és a bütykeimből kiserkenő vér.

A lyuknak hamar híre megy, nézegetik, beszélnek róla, én tudom, hogy valaki egy kalapáccsal, esetleg vascsővel korábban besegített, és azután visszanyomták a

kiesett darabot. Szerencsére nem enyvezték be, nincs az a kungfuharcos, aki egy ilyen ép lapot be tudna törni, rugalmas. A nyílt színi kötekedésnek ezzel vége, de persze nem múlt el semmi, mert egy éjszaka oldalról megemelik a matracomat, legurulok róla álmomban, hálózsákban van a két karom, hiába próbálnám letenni estemben, az arcomra zuhanok. Mintha a plafon szakadt volna rám, akkorát koppan a fejem. Patakzik a vér az orromból, mint Mateinak, csak az nyílt küzdelem volt, félig játék, baleset, ez meg sunyi, aljas merénylet. Mindenki alvást színlel, amikor többször is kimegyek a mosdóba. Az ágynemű, a párnám, az egész háló meg a mosdó padlója véres lesz reggelre, a hálózsákon ma is látszik a hatalmas vérfolt. Érdekes módon alig fájt az egész, mintha csak egy könnyebb nátha volna, de akkorára dagadt az orrom, mint egy krumpli, amit a nap zöldre és lilára színez. A pedellus ki akarja nyomozni a tettest, de én nem láttam senkit, éjszaka volt, mindenki egységesen hallgat, nem is akarok semmilyen eljárást vagy nyomozást. Másnap délután leszerelem a vécéből a vízcsap rozettáját, meglóbálom a kisujjamon, körbenézek a hálóban, hogy látja-e mindenki? Végül Crişanra nézek hosszan, majd beteszem a bokszert a párnám alá. Itt van vége életem első és utolsó etnikai konfliktusának. Hónapokig minden apróságtól megered az orrom vére, és ma sem tudom, hogy akkor győztem, vagy csak nem én lettem a vesztes. Szerintük nyilván megkaptam, ami járt nekem, én pedig tudom, hogy kiálltam magamért. Talán felismertük, hogy ezt ítéletnapig lehetne folytatni, de nincsen értelme, elfogyott az indulati töltet. A viszony hűvös maradt, de nem provokáltuk egymást ezután.

A magyar fiúk lassan megtanultak románul, a románok nem kötekedtek többet. Viszonylag csendes két évharmad következett, konyhaszolgálatok, szénhordás, műhelygyakorlat, kosárlabda és egy-egy délután, amikor csak úgy, a magam kedvtelésére elindultam csatangolni Aradon. Nem érdekelt az ebéd, a pedellus, egyszer kivívtam a helyemet, és arra kértem mindenkit, ne piszkáljon fölöslegesen. A regényemet írtam, amelyben ezek a harcok részletesen, kiszínezve, átírva jelentek meg, távol a felnőttek világától, akik, ha akartak volna, sem vehettek volna részt benne. Néha pedig, amikor már nagyon untam a bezártságot, kisétáltam a mikelakai vasúti hídig a Maros-parton, mert onnan tiszta időben jól látszottak a világosi dombok, a vár is jól kivehető volt. Többnyire arra gondoltam, hogy messze, valahol a Hargita tövében rokonaim vannak, ezek itt idegenek.

Még azon a télen történt, hogy meghalt a nagyapám. A szüleim nem szóltak és nem hívtak el a temetésre, csak mondták egy szombat délután, amikor hazaértem, hogy meghalt, eltemették. Végelgyengülés, mondta anyám, mert semmilyen szervi baja nem volt, de én tudom, hogy halálra itta magát, bár nem igaz, amit a nagyanyám mondott, hogy kék láng égett a torkában meg a szájában, mert ez csak a népi képzeletben működik így, ez az iszákos büntetése, a pokol lángja lobog a torkában, az égeti el. Akkor már hetek óta feküdt, utolsó erejével még felkelt, kibotorkált a kamrába, megtalált egy üveg orvosi kékszeszt, azzal mosta meg olykor a hátát Vilma néni. Megitta, visszafeküdt, és meghalt. Egészen ki volt már hűlve, mire nagyanyám hazaért a faluból. Nem volt ott senki, engem se hívtak, még a temetésre sem. Anyám

elmagyarázta, hogy nagyon nagy hideg volt, késtek a vonatok, a buszok, a sírt is alig lehetett kiásni, meg egy csomó kellemetlenség, és messze voltam, az utazás, az iskola, de azután részletesen beszámolt minden apró mozzanatról, ahogy szokott...

Mindent értek, meg akartak kímélni, csak hát éppen a nagyapám temetésétől kíméltek meg, engem, az egyetlen unokát, a fiút. Annyira jól sikerült ez a megkímélés, hogy egyetlen személyes tárgy sem marad a nagyapámtól, nagyon gyorsan kisöprik a házat utána, mintha az emlékét is el akarnák tüntetni. Az sem véletlen, hogy majd az első novellámat éppen róla írom, bár nem az lesz az első, ami megjelenik, és nagyon sokszor átírom majd, amire a végleges formáját elnyeri, *Nagyapámnak volt egy lova*. Pedig nem is volt neki, csak lehetett volna.

Azóta sem tudtam elbúcsúzni tőle, ő az a férfi, akinek a gesztusai bennem élnek tovább, a durvasága, a keménysége, a makacssága, a darabos értetlensége, az eltökéltsége és az a végtelen magány, amit nyolcvan éven át vonszol magával. Sokszor gondolom azt, hogy én vagyok az egyetlen ember, akit szeretett, akiben megbízott. Nekem elmesélte a puskát is, aminek a csövét az eresz alatt rejtegette, egy Mannlicher-Schönauer volt, azóta is a legtöbb írásomban ez a puska, de akkor, 1967-ben, a születésem előtt az öccse, Alexander javította valakinek azt az illegálisan tartott fegyvert, mert ezermester volt, és amikor feljelentették, elhozta a csövet, dugd el valahova, Joszip, mondta, és nagyapám benyomta az eresz alá, drótok, pálcák, lécek közé, nem is kereste sokáig ott senki. Alexandernél, aki mindenféle tilalmas dologgal foglalkozott, házkutattak, de ott nem találtak semmit, azután

valaki meglátta nagyapámnál a csövet, egy ivócimborája volt, és persze feljelentette. Nálunk is házkutattak, de nem találtak semmi mást, az apám teológiai könyveit, de az nem érdekelt senkit, csak a szüleim félnek ezután mindig a házkutatástól. Nagyapámat letartóztatták, és napokig vallatták a rendőrségen, brutálisan megverték, sokáig vért hányt még azután is, de azt vallotta, hogy a kertben találta a csövet, azt sem tudta, mi az. Persze nem hitték el, mert csendőr volt a hadseregben, már hogyne látná, hogy katonapuska, hol van a többi alkatrész, és honnan van, de nagyapám hallgatott, hiába vitték be, hiába verték meg időnként, nem vallott az öccsére. Végül nem került börtönbe, mert a puska gazdája igen magas beosztásban lehetett, és intézkedett, a feljelentő ember viszont mindig elslisszolt a kocsmából, ha megérkeztünk nagyapámmal. Nem akarlak a gyerek előtt agyonütni, mondta neki egyszer évek múlva, csak én akkor még nem tudtam, hogy miért is kellene.

A legjobb az volt, amikor egy ideig nagyapám harangozott az ágyai templomban, és hacsak lehetett, vele mentem. Engedte, hogy felmásszak a toronyba a két harangig, nem volt egészen veszélytelen vállalkozás a korhadt, galambszaros létrán, de bízott bennem. Egy ilyen alkalommal láttam meg a templom padlásfeljárójában a valamikori, minden bizonnyal 18. századi festett mennyezet deszkáit, amelyet a jelenlegi boltozat elkészítésekor újrahasznosítottak, összevissza rakták fel, nem lehet sem az ornamentikát, sem a feliratot követni, de nekem ez a kusza, színes mennyezet mindig az eget jelenti. Sokszor álmodom azt, hogy kiterjedt nádasban kószálok nagyapámmal, és fölöttünk ilyen az égbolt, néha olyan, mint

egy távoli galaxisról készített fotó. Tudom, hogy legtöbbször mandalát álmodom ilyenkor, az a teljesség szimbóluma, ahogy Jung mondja, mert hol másutt láthattam én ilyet, mint amikor harangozni jártunk, és felmászhattam a toronyba, a repedt harang mellé, amely zengett még egy ideig, mielőtt egészen elhalkult.

Erdély

Az akkori íróságnak meg az olvasási válságomnak is, ami rettenetesen hosszúra nyúlt, egy apró találkozás vetett véget. Az aradi antikváriumban ácsorogtam, rengeteg gyönyörű kötésű meg illusztrált német könyv volt, akkoriban emigráltak tömegesen Romániából a szászok, a svábok meg a többi németek, értékes könyveiket kótyavetyélték el éppen, és mindenüket, bár ez akkor nem tartozik rám, nem is tudok még róla. Engem egy eredeti Brehm érdekelt, éppen németül is tanultam, de sokalltam az árát, annyi pénzünk nincs rá, gondoltam, a gót betűk is aggodalommal töltöttek el. Február lehetett, vagy március, kellemetlen hideg, az utcán lődörögtem sokáig, igyekeztem minél később az internátusba érni, háromig volt akkor óránk gyakran, jelenteni kellett a konyhán, hogy tegyék félre az ebédet, ami kihűlt, tehát éppen tanakodtam, hogy inkább nem is eszem, ki tudja, miféle moslék van megint, kantinban egy idő után mindennek ugyanaz lesz az íze. A könyvek között sem volt semmi érdekes, már a legtöbb nekem tetszőt levettem, fellapoztam, visszatettem, amikor egy nagyon fura kis szürke könyvre bukkantam, mintha a deszkából, vagy az is lehet, hogy egy másik könyv szakadt védőborítója alól került volna elő, már nem is tudom. „– – zihálva és komoran, súlyos

lépcsőkön, súlyos emlékek alatt, föl, föl, s néha könnyen s néha könnyesen, megállíthatatlanul. Hány emeletnyit?" (Szilágyi Domokos: *Emeletek avagy A láz enciklopédiája*)

Fél óra alatt minden bizonnyal végig lehet olvasni azt a verskötetet, de én már harmadszor kezdtem, amikor az antikvárius szólt, hogy zárna, vigyem el a könyvet nyugodtan, majd behozom az árát, mert látja, hogy nincs pénzem, különben is egészen olcsó. Ott volt a könyv a kezemben, ott volt a költő, akit kerestem, olyan volt az a hideg, éhes délután, mint amikor titkos ajtó nyílik magától, és az ember a csodák birodalmába lép át, a kellő időben, pillanatban, kikerülhetetlenül. Heteken át mindennap elolvastam azt a könyvet, szinte megtanultam kívülről, bár verset akkoriban is már nehezen, gyakran pontatlanul. Az volt a legnagyobb döbbenet, hogy én ezt értem, olvasható, átélhető, világos szöveg van előttem, rólam szól, hozzám beszél, nekem. Egyszer csak ott ültem Szilágyi Domokossal négyszemközt, megnyíltak a szövegek, a versek, látni kezdtem, hallani, érezni. Másodszor is elkezdődött számomra az irodalom, megtaláltam, hogy mit kell olvasni: mindent, ami vers. Jó volna többet tudni, hogy mi történt velem azon az antikváriumi délutánon, mert azt gondolom, hogy az akkori világomból, olvasottságomból, a tanulmányaimból, avagy az irodalom oktatásából egyáltalán nem következik, hogy belecsöppenek a kortárs magyar költészetbe. Talán sehogy másként nem történhet ez, mint hogy levesz az ember egy könyvet a polcról, és ottfelejti magát a boltban, amíg ki nem olvassa, vagy haza nem küldik vele. Teljesen egyedül voltam ezzel az élménnyel, senkit nem ismertem a környezetemben,

akit efféle dolgok izgattak volna, nem volt információ, még a magyartanárnő sem segített, ledarálta a tananyagot, és untuk, vagy röhögtünk rajta, bár nekem könnyen volt tízesem, én tudtam egyedül abban az osztályban a magyart vagy az irodalmat, én olvastam. Hetekig magamnál hordtam a könyvet, és belenéztem, amikor nem tudtam folytatni kívülről a szöveget, és amikor az utcán jártam, alig érintette a lábam a földet.

Addig tartott ez az állapot, amíg tavasszal első lettem a magyar irodalom tantárgyverseny megyei szakaszán, és eljutottam az országos versenyre, amelyet Suceaván rendeztek a román- és a németirodalom-versenyekkel egy füst alatt, ez volt az *Eminesciana*. Magyarul úgy mondták: irodalmi olimpia, az *olimpiász*. Óriási meglepetést okoztam ezzel, a magyartanárnőm sem tudta hova tenni a sikeremet, el is mondta, hogy neki nem tetszett a dolgozatom, de csak legyintettem rá. Egy csapásra országos versenyre jutottam, bár ez az országosság tizenhét megyét jelentett, ennyi megyében volt akkor középiskolai szintű magyar oktatás. Arra a szintre értem, mint a kosárlabdacsapat, év végén engem is kiszólítanak az igazgatói jutalmat átvenni, Arad leggyengébb középiskolájának számítunk, én még csak nem is voltam az eminensek között. A dolgozatomból passzusokat közölt a *Vörös Lobogó* című aradi napilap, három nap szabadságot kaptam, hogy az országos versenyre készüljek, de persze nem készültem, hanem az erdőben csatangoltam reggeltől estig, szeles tavasz volt, könnyű volt belopni a dámvadakat. Az enyém lett a leggyengébb dolgozat, *Mag hó alatt*, ez volt a témája, nem tudtam, hogy van Adynak ilyen című verse, az én tankönyvemben ezt nem említették.

A verseny előtti héten bekopogtam életem első újságcikkével a *Vörös Lobogó* szerkesztőségébe. Egy kisjenői amatőr színházi előadásról szólt – mások is megunhatták, hogy ott nincsen semmi. Rengeteg tárgyi tévedés volt a cikkben, de különösebb nyelvi javítások nélkül lehozták. Úgy éreztem ettől magamat, mint egy világsztár, és tagja lettem az *Ifjú Riporterek Köre* nevű társaságnak, ahol hozzám hasonló titánok élezték az oroszlánkörmeiket Hudy Árpád vezetésével. Ő adja majd a kezembe Szerb Antalt, és olyan szavakat mond, hogy: Pilinszky, Nietzsche, Platón, Max Weber... Ültünk ezután szerda délutánonként a *Vörös Lobogó* szerkesztőségében, és miközben egymás írásait ízekre szedtük, mindenféléről beszélgettünk, ami csak eszünkbe jutott, elképesztően rövid tud lenni egy délután. Láttam, hogyan készül egy napilap, voltunk nyomdában, a cenzúrát úgy-ahogy értettük már, az öncenzúrát még nem. Az volt a legszomorúbb, hogy amiről szívesen írtunk volna, arról nem lehetett, amiről meg lehetett volna, az sehogy sem adta magát. Hónapokon át próbáltam egy élménybeszámolót összetákolni a műhelygyakorlatról, és nem sikerült, azután lemondtam róla. Hogy mi volt akkoriban a romániai magyar sajtó, még nem értettem, de azt a bizonytalanságot, ami a rendszerben uralkodott, elég jól éreztem, és azt is, hogy egyre több olyan szót tudok, ami nyomtatásba még véletlenül sem kerülhet. Kohn barátommal listába gyűjtöttük a tiltott szavakat, és leültem szöveget írni belőlük egyszer, de nem lett belőle semmi. Rémülten vettem észre, hogy minden szó tiltott szó lehet, így a magyar nyelvet egészében is be lehet Romániában tiltani. Arrafelé haladtunk akkor, bár én csak azt láttam, vagy azt akartam látni, hogy egy

vidéki napilap szerkesztője is majdnem olyan szabad ember, mint egy geológus, aki a hegyeket járja.

„Hogy kitágul a világ ha egyszer jobb időt lát." Suceaván szembesültem először azzal, hogy milyenek az erdélyi magyar középiskolások, ott tudtam meg, ebben a bukovinai kisvárosban, hogy létezik egy Erdély nevű kontinens, saját kultúrája, irodalma, egész külön világa van, amelyről szinte semmit nem tudok. Nemcsak erdők, vallásos megszállottak, gonosz rendőrök és háborgó szegénylegények élnek ott, hanem írók és költők, civilizált emberek. Nem beszél erről a Magyar Televízió, a Szabad Európa is csak foltosan, nem írnak erről a *Nők Lapjá*ban, sem az *Interpress Magazin*ban, mert akkor már annak is szorgalmas olvasója voltam, és hát Erdélyről Aradon elég kevés ember tudott, vagyis csak Gazsi bácsit ismertem ilyennek. Én is hiába járok minden nyáron Barótra, az a kicsi zárt világ, amiben nagyon jól érzem magamat, csak egy nagyon szűkös, vékony szelete annak, ami van, és amit birtokba kell majd vennem. Pár magamfajta diákkal lődörgünk a csodálatos moldvai kolostorokban, az utcákon, a kocsmákban, végtelen szövegelésben vagyunk mindenről, nemcsak az univerzumot, de a beszélgetést is felfedezzük, megtalálom, felismerem azt a világot, amelybe vágyom, ami hiányzik. A diákok egy részével majd felvételi vizsgákon és az egyetemen találkozom, ott van már az a virtuális közösség, amelybe tartozni szeretnék, beleláttam, de még elkeserítően messze. Állok Ştefan cel Mare moldvai fejedelem sírjánál a gyertyakormos putnai kolostorban, és arra gondolok, hogy nem tudok semmit Erdélyről, nem tudok még valójában semmit, azt sem, hogy honnan kell ezt kezdeni. Olyan

az egész, mint az alkenyéri állomáson a Kinizsi-emlékoszlop, látom, és nem tudom, hogy mit látok valójában.

Nem emlékszem pontosan, de gyanítom, hogy Barót felé utaztunk, amikor egyszer megálltunk anyámmal pár órányira Kolozsváron, valamilyen menetrendi változás miatt lehetett, nem volt ott semmi dolgunk, hoszszabb is lett az út így. Azt hiszem, semmit nem vártam Kolozsvártól, még csak előfeltevéseim se voltak, ott született Mátyás király, volt pár képeslap az anyám gyűjteményében. A szokásos sárga bőrönd, amit akkor már én cipelek, a vonat, a tülekedés meg a táj, amit később éveken át mindig áhítatosan bámulok, azóta sem unom, pedig a Révi-szoros minden fáját és szikláját ismerem. A bőröndöt meg az utazótáskát beadjuk a megőrzőbe, pár óránk van, talán négy, egyikünk sem járt még itt, de anyám is kíváncsi természet, elindulunk hát a Horea úton (ma Regele Ferdinand), és megállunk az egyetem szürke épülete előtt: Facultatea de Filologie. Van ebben valami furcsa, mert akkor már az egyik indián cimborám deklaráltan magyar szakra készül, én még nem merem elképzelni, hogy ide fogok járni, inkább csak meglepődöm, hogy van ilyen épület, ez valóság, az egyetem pontosan egy hatalmas, komor, szürke ház, nem valami képzeletbeli hely, ahol szabadon csaponganak a gondolatok és a versek. Rövid ideig álldogálunk ott, Kolozsvár lenyűgöző város, és mint a falusi emberek, hamar belefáradunk a látnivalókba, minduntalan egy templomba menekülünk a zaj meg a tömeg elől, anyámmal különben is minden nyitva lévő templomba kötelező bemenni, nincs ez ellen kifogásom, azóta is így cselekszem bárhol a világon. Jártam akkor már mindenféle templomokban, Aradon és Szebenben, a brassói Fekete templomban is, de hát a Szent Mihály-templomhoz fogható Erdélyben nincs, ma is nehezen tudok úgy elmenni mellette, hogy ne ülnék be pár percre, itt van számomra a világ közepe, pedig nem vagyok katolikus, a vallásról is azt gondolom, amit az apám. Ahogy mondják és leírják, úgy egész biztosan nem lehet, de a kimondhatatlan időnként megjelenik, ilyen a szakrális tér, Isten mindenütt jelen van, de bizonyos helyeken ezt jobban érezzük. Nem róla szól ez, mi vagyunk ilyen gyengék, nekünk van szükségünk az ő házának erős levegőjére, meg egy sor mellékes körülményre. Erdély számomra alapvetően egy vallásos élményre hasonlít a leginkább, minden elmondhatón és leírhatón túli megrendülés, amit akárhogy próbálok szavakba önteni, kisiklik a mondataim hálójából. Felekezet nélküli hívő vagyok, ahogy azt Mircea Eliade mondja, nyilván ezt is később olvasom egyszer. Mátyás királlyal akkor nem találkoztam, ott volt persze, talán össze is néztünk, biccentettem neki, elképzeltem, hogy milyen, amikor csöndes éjszakákon lovastul száll le a talapzatról, mert akkor még voltak csendes éjszakák is Kolozsváron. Nem tudom, jártunk-e a botanikus kertben akkor, vagy az máskor volt, de tulajdonképpen mindegy, megkaptam az elementáris érintést, igen, ez valóság, vagy ha ez nem, akkor valóság nincsen is.

Tizedikes koromban megbeszéltem otthon a szüleimmel, hogy ha fontos a továbbtanulás nekik, akkor internátusban többet nem lakhatok, mert ott egyszerűen képtelenség tanulni, és különben is, elegem van abból a létformából. Apámnak mindegy, bár egy kicsit hümmög, hogy ha neki jó volt, akkor nekem miért nem jó, de anyám

érti. Találunk is nekem egy alkalmas szállást: *kintlakás*. Egy hozzánk hasonló család, Tibiszeg velem egykorú fiú, ő is egyetlen gyermek, és van egy karakán nagybátyja, olyan az egész, mintha családtag volnék. Ma sem értem igazán, honnan bújnak elő mindig ezek a nagybácsik, akik rendszerint olyan fenegyerekek, akik sem az apáink nem lehettek, sem pedig mi magunk nem leszünk. Ha mégis megpróbálnánk, akkor abból családi tragédiák, legalábbis botrányok fognak származni és következni. Apával anya azt csinál, amit akar, és velünk is. Ha tudja pontosan, hogy mit akar, nincsen ezzel baj, de amikor nem tudja, összeomlani készül az egész rendszer, meg a világ is. Ahogy anyám mondja, az a baj, hogy nem Ceauşescu uralkodik, hanem a felesége. Mint sok domináns nő, anyám is utálja a nőuralmat, gyűlöli a vezető pozícióba került asszonyokat, mert ő azt a szót, hogy nő, nem használja, és nem vállal semmilyen vezető beosztást. Mindig olyan főnöke van, akit ő igazgat, vagy jön az epekrízis.

Zoliszeg egy renitens nagybácsi, akitől megtanulunk pingpongozni. Leteszi a kávéscsészét az asztalra, meg a füstölgő cigarettát vagy a sörös poharát, az a feladatunk, hogy eltaláljuk vagy legalább megzavarjuk, de nagyon meg kell ezért dolgozni. Addig úgy tudtam, hogy tűrhetően pingpongozom, kiderül gyorsan, hogy nem ér semmit az egész, nem úgy van, ahogy én azt gondolom, az ütőt sem fogom jól, rossz a lábtechnikám. Zoliszegtől mindent meg lehet tanulni, nyegle, arrogáns, gunyoros, de türelmes, mint egy tréner, estéről estére leáll velünk játszani, gyakorolunk, mondja, mutatja, hülyék vagytok, megint, még egyszer. Ő sem érti, én sem, hogy vannak

dolgok, amelyeket nincs ahonnan tudnom, de néha olyan labdákat adok vissza, melyeket laikusnak nem volna szabad, és nagyon sok egyszerűt elrontok, nem értjük, hogy mi történik ilyenkor, hülye vagy, mondja Zoliszeg. Nagyon hosszú időnek kell eltelnie, amíg megszokom ezt az idegesítő hullámzást, amitől pár pillanatra zseninek érzem magamat, azután meg végtelenül butának, idétlennek, ügyetlennek, nagy munka elfogadni a saját ingatagságomat. Bajnokságokat játszunk, az marad asztalnál, aki nyer, néha fél éjszaka ég az 500-as villanykörte az asztal fölött, izzadunk és vacogunk, elképesztő csaták dúlnak, hajnalig is ébren maradnánk, legtöbbször a házinéni parancsol ránk, hogy legyen már vége. Van valami ezekben a férfias erőpróbákban, ami azt mondja, hogy nekem kell nyerni, és persze nem sikerül, bármennyire is akarom, ha lemondok róla, ha elengedem, ha nem érdekel, minden könnyű lesz, egyszerű, vannak pillanatok, amikor még Zoliszeg sem tudja ledolgozni velem szemben a könnyelműen adományozott tízpontos előnyt.

Úgy tűnik utólag, nem is csináltam abban az évben mást, csak sportoltam és olvastam, emberek között éltem, nyugalom volt, és biztonság, eljártam matekórákra, mert geológusnak készültem, de azután a tanár kirúgott, mert gyorsan megértette, hogy semmi közöm az egészhez. Örültem ennek, mert a délutáni beszélgetések a *Vörös Lobogó* szerkesztőségében lassan arról kezdtek meggyőzni, hogy mégis valamilyen humán diszciplína lesz az, amivel én foglalkozni fogok. Nem is tudom, mi jogosított fel bárkit arra gondolni, hogy mérnök is lehetek, vagy könyvelő. Anyám álmodozott, hogy jobb lenne fűtött, de még egy fűtetlen irodában is üldögélni, mintsem

egy szerelőaknában kopácsolni, miközben a nyakamba hull a sár, a fejemre csepeg az olaj, és mindig hideg van az autók meg a traktorok alatt. Az ő tapasztalata szerint az ember papírokkal vagy pedig vasakkal dolgozik, a mezőgazdaság akkor a világ elhagyatottságának színtere, szóba sem jöhet. Tőlem akkor már a geológia egyre messzebb van, sehogy sem jutok túl a regényes szakaszán, vagy ha mégis, a kőolajkutak mocskát és a szénbányák végtelen éjszakáját látom. Erdész lennék még szívesen, de hát oda is matematika kell, és láttam a kisjenői vagy a baróti erdészeket, a frász akar Ceauşescuval meg a csicskásaival együtt vadászni és vadgazdálkodni.

Mi lesz vajon velem, gondoltam sokszor, amikor néha elképzeltem, hogy semmi, talán egy nevenincs, de arra gondolni, hogy lehetnék akár én is az igazi Nevenincs, akkor még nem mertem. Tengernyi idő telt el ebben a viszonylagos kényelemben, olyan voltam, mint egy versben bujdosó. Furcsa volt, hogy miközben a református dogmatikát olvasom, és Balázs Sándor predestinációról szóló könyvét, meg minden olyan filozófiai, bölcseleti traktátust, ami a kezembe kerülhet, tulajdonképpen csak a foci érdekel, az atlétika meg a pingpong. Létezett persze ennél izgalmasabb réteg is, amit Kohn barátommal a Maros-parton műveltünk, afféle kamaszos beszélgetések, amelyek során a világ állapotát elemeztük költői kérdések mentén, hogy jobb-e az anarchia, mint a rendőrállam, szerinte nem, mert a rendőrállamban legalább tudjuk, hogy kire kell lőni. És mi lesz, ha majd összeomlik a szocializmus, mert ez következik hamarosan, nagyon közelinek tűnt akkor, nem is volt már messze. Leginkább annak a korlátlan szövegáradásnak örültem, ami

néha körülvett, rájöttem, hogy mennyivel könnyebb a beszéd, ha ebben segítenek az emberek, ha nem elhallgattatni, kijavítani, felülbírálni akarnak, hanem engedik, hogy mondjam, és hozzámondják a magukét, mert beszélni nehéz, de jó, írni még nehezebb.

Teniszezni jártunk még azon az őszön sokat, de a csuklóm nem bírta, többször megdagadt az erőfeszítéstől vagy a rossz technikámtól, maradt a foci, a pingpong meg a hétvégi erdőjárás. Gyakran megyek el a székudvari erdőbe is, egészen közel a magyar határhoz, látom az éjszakában Gyula fényeit, miközben a szarvasok verekednek, olyan, mint egy film, és mivel a határ közelében nem jár akkoriban senki, nappal is mozog a vad. Megfenyeget akkor egy goromba erdész, hogy ha még egyszer találkozunk, agyonlő, de én pökhendi vagyok, mint Will nagybátyám, mondom neki, essünk túl a dolgon, mert soha többet nem fog látni. Mutatom neki a távcsövemet, azt hiszi ettől, valami fontos embernek vagyok a kölyke, pedig én csak azt akarom elmondani, hogy bármikor el tudom őt kerülni, ha ez fontos. Nagyon kellemetlen az a találkozás, bár nem hiszem, hogy rám lőne, de belátom, nehéz elmagyarázni, mit keresek a magyar határtól pár kilométerre egy őszi éjszakán távcsővel a nyakamban, ha ezt erősen kérdezik tőlem. Az erdész nem érti, miért akarok verekedő szarvasokat látni egészen közelről, mi a jó nekem ebben, hát elmagyarázom aprólékosan, hogy mi történik, miért bőgnek a szarvasok, és van valami megilletődés benne, mikor elmúlik a mérge. Túl sokat tudsz, mondja, és továbbenged. Úgy érzem magamat, mint aki az egész világgal megy szembe, a félelmet akarom legyőzni, és ez az erdőben a legkönnyebb. Amikor jól vagyok,

senkitől és semmitől nem félek, de nem vagyok mindig jól. Magányos kamasz, aki túl sokat bóklászik egyedül.

Nem történik abban az időszakban velem semmi különleges, ma már úgy tűnik, talán csak *Az ember tragédiája,* amit újra és újra elolvasok, és amiből azt szűröm le, hogy az emberi létezés értelmetlen. Mindenki hazudik erről, valami nagyon nagy baj van az egésszel, de nem tudom, hogy mi. Temesvárra kell utaznom, hogy megtudjam. Megint *olimpiász,* megint a tizenhét megye, én is az ismerős arcok között vagyok, én is egy leszek, akire sokan fognak emlékezni, én is egy, aki eldönti, hogy ezután magyar szakra fog akarni felvételizni, ha mégsem ezt tenné, akkor is. Lehetetlen felidézni azt a nyüzsgést és pezsgést, amit sok-sok tizenéves produkál, ha viszonylag ellenőrzés meg fék nélkül tudnak együtt lenni. Itt már pontosan érezni, hogy elnyomás van, gyakran állítanak meg civilnek öltözött tanárok és tanárnők, hogy milyen város melyik iskolájából vagyunk, hogy hívják a kísérő tanárunkat. Nem tudjuk. Felírják a nevünket, megkérdezik, mit énekeltünk az imént. Nem könnyű románul elmagyarázni, hogy LGT, miénk itt a tér. Olyan az egész, mint egy álom, életemben másodszor megyek színházba, *Virágot Algernonnak,* először látok balettelőadást élőben, Jean-Michel Jarre *Oxigén* című zenéjére, és persze kismillió olyan impulzus ér, amitől elszabadul a pokol bennem. Ezek itt értik, amiről beszélek, akkor is, ha dadogok, egészen nyilvánvaló, hogy ez a Románia mindazt, ami nekünk életre-halálra fontos, el akarja nyomni, fel akarja számolni, a lehető legsötétebb diktatúra van, a lét elviselhetetlen és nehéz, bár nekem szabadságélményem van, valakik éppen Ginsberget szavalnak: *Üvöltés.*

Ott dőlt el, hogy magyar szakos hallgató akarok lenni, semmiféle pótmegoldás nem képzelhető el, olyan akarok lenni, mint az erdélyiek, egy akarok lenni közülük, közöttük. Hát nem erre készülök, amióta csak magamat tudom, amióta világ a világ?! Azon a versenyen már nem az enyém a leggyengébb dolgozat, de majdnem.

Megvan a legfontosabb dolog, amire szükségem volt, a bizonyosság, hogy amire vágyom, amit szeretnék, az létezik, az valóság, nem csak az én képzelgésem. Vannak emberek, akik hozzám hasonlóan verseken és gondolatokon rágódnak, és ha belekezdek egy szövegbe, folytatják, vagy ha pontatlanul mondom, és ez gyakori, kijavítanak. Rengeteg olyan dolgot tudnak, amiről még csak nem is hallottam, azt mind birtokba kell majd vennem, és természetesen ők sem hallottak még rengeteg olyanról, amit szintén. Napokig egy marosvásárhelyi lányt nézek, amikor csak lehet. Egyre kevésbé érdekel a világ és az a forgatag, ami körülvesz, mindenütt a csillogó szemét látom, és a kék pulóverét, a hangját is hallom, amikor énekelés van, valaki gitározik is. Biztos, hogy elég sokat beszélgettünk, és biztos, hogy mindenféle semmiségről vagy éppen a világ nagy kérdéseiről, sajnos alig emlékszem, valami olyan érzelmi túláradás van bennem, amihez akkor nem tudok gondolatokat és mondatokat társítani. És a szomorúság, félelem talán, hogy elmúlik ez is, hazamegyek Aradra, és ugyanaz lesz, ami eddig volt. Félénk vagyok ott, és visszafogott, kicsinek, butának, idétlennek érzem magamat, társaságban nehezen oldódom, félszeg vagyok, amikor ismerkedni lehetne, pedig égek a vágytól, hogy megszólaljak, észrevegyenek, tudjanak rólam, azután eltelnek egész délutánok vagy éjszakák, és

nem történt semmi. Mindezt akkor a dadogás rovására írom, és rengeteg időnek kell eltelnie, hogy rájöjjek, valószínűleg a dadogás is abból a lelki rétegből származik, amiből ez a gátlásosság, a szorongás. Addig fogalmazom a megszólító formulát, amíg valaki megszólítja, vagy éppen elmúlik az alkalom, pedig tudom, hogy nem fog történni semmi, nem röhög szembe, nem gúnyol ki, ez nem olyan társaság, és mégis. Annyira figyelek, hogy nem is hallok semmit, valamiféle transz ez, és buli van a kollégium tanulójában.

Amint hazaérek, egy hosszú szerelmes verset írok neki, ebben a műfajban ez az első és utolsó alkotásom, valósággal felrobbanok, kitör belőlem egy fals, bár több helyütt ritmikus szöveg, elképesztő feladat az ilyen érzelmi tolulásokhoz mondatokat rendelni. Arról még akkor keveset tudok, hogy az irodalom egy érzelmes utazás, a gondolatok és érzelmek interferenciája pedig a lélek megnyilvánulása. Alig van remény, hogy valaha is találkozzunk még, azt sem hittem el, hogy válaszolni fog, jelentéktelen fickó voltam, az ilyen szép nők nem állnak szóba velem, pontosan tudtam. A költő és a reménytelen szerelem együvé tartoznak, ezt is gondolom akkor, és bár tudom, hogy költő sosem leszek, de szerelmes vagyok, bár ezt nem akartam, vagy nem így, igen, ez pontosan az az érzés, amiről a költők annyit zengedeztek, némileg heroikus a póz. Viszonylag hamar választ kapok a levelemre, mert nem is gondolta, hogy ilyen komoly érzéseket vált ki belőlem. Nem ráz le, nem nevet ki, én sem tudom, hogyan kell az ilyet folytatni, udvarolni nem tudok, hát írok mindenféléről, ami eszembe jut. Évekig tartó levelezés kerekedik ebből, valamiféle érzelmes barátság, amilyen

egyesek szerint férfi és nő között nem is lehet, mások megengedik, ha csak ennyire futja. Engem akkor az érzelmeim röptettek, mert találkoztam a legcsodálatosabb nővel, ma is azt gondolom, hogy pontosan olyan, mintha a tudatalattimból merült volna fel, olyan, mint egy archetípus, vagy ő jeleníti meg az animát számomra, bár akkor még Jungot nem olvastam. Csak azt tudom, hogy valami leküzdhetetlen, sokszor nevetséges sóvárgás van bennem, leveleket kell írnom, telefonálni kell, és persze semmiségekről beszélek, talán egy év múlva találkozunk a felvételin, vagy hamarabb egy felkészítőn, ő majd bejut, én elmegyek katonának, és akkor tényleg lélekmentő levelezést folytatunk, feladatokat kapok, amiket meg kell írnom, mert vészesen felejtek el mindent. Nincsen amit akkor ezzel a szerelmi áradással kezdenem, „szárnyat igéz a malacra, [...] röpteti és kikacagja", bezárom hát valahova, talán kialszik magától, megszelídül, de mindig bele fogok remegni, ha vele találkozom, abból az első érintésből örökre megmarad valami, most már biztosan tudom. Eltelt közben egy negyedszázad, ez éppen elég arra, hogy az ember átalakuljon, vagy teljesen kiforgassa magából az idő, de ha minden változik, akkor lennie kell valami változatlannak is. Nem kizárólag miatta lettem író, de nélküle nem lettem volna, nélküle azt sem tudtam, hol kezdjem. A legelején, mert nem tudok semmit.

Abban a korszakban a romániai középiskolai oktatást a teljes züllés jellemzi, a rendszer lebontani igyekszik mindent, ami a régi középiskolai hagyományból maradt. Gyakorlatilag mindenki ipari tanuló, amit humán kultúrának nevezünk, az fölösleges, esetleg ideológiai meg propagandisztikus szerepe lehet. Az érettségi és az

egyetemi felvételi között ma már elképzelhetetlen minőségi szintkülönbség tátong, mindenki magánórákra jár a felvételi tárgyakból, akkor is, ha történetesen egy szigorú, igényes iskola növendéke, ahol még komolyan veszik azt, amit és ahogyan tanítanak. Idejében el kell kezdeni a készülést, nagyon komoly pluszmunka, nem kis anyagi áldozat, ráadásul egy többéves tanulási folyamat után nagyon nehéz majd váltani, ha kell, mert a tanulás így nemcsak szellemi tevékenység, hanem családi beruházás, a gyermek az a versenyló, akinek hoznia kell az eredményt. Vannak messze földön híres tanárok meg kóklerek is bőven, akik szavatolt módszer alapján készítenek fel diákokat. Néhány próbálkozás után egy részük be is jut, de sok olyan embert ismerek, aki sosem kerül egyetemre, a fiúkat gyorsan elviszik katonának, a lányok férjhez mennek, nagy a lemorzsolódás, de a makacsok hosszú éveken át kitartanak, a *veteránok*. Magyar szakra botrányosan kevés, évente hat-hét embert vesznek fel, legalább tízszeres a túljelentkezés, más humán szakokon még kevesebb a hely. Akkor már ott tart a mezőny és az erdélyi versenyszellem, hogy felvételire az egyetemi tananyag jelentős részét kell átnyálazni, bevágni, tudni. Az akadémiai irodalomtörténet, a *Spenót* az alapkönyv, és ajánlatos melléje mindent elolvasni még, amit lehet. Dolgozatokat írnak a jelöltek éveken át, azokat betanulják, hogy a vizsgán gondolkozni sem kell már, csak írni, írni. Tulajdonképpen a magyartanárok versenyeznek a növendékeiken keresztül. A helyzet abszurd, mert a felvételire kérik azt, amit az egyetemen kellene megtanulni, és ez még nem is a lehető legrosszabb, mert vannak olyan szakok, ahol szó szerint kell bemagolni az iskolai tankönyvet,

vagy éppen Ceauşescu valamelyik beszédét, a javító tanárok a központozást ellenőrzik csupán, meg a szórendet...

Az esélytelenek nyugalmával kezdtem el 1985 májusában a francia nyelvet tanulni, és elég hamar sikerült rájönnöm, hogy nem fog ez egyedül menni, hiába magolom kétségbeesetten a szavakat. Beültem az aradi közkönyvtárba, szerencsére megvolt a *Spenót* hat kötete, el is olvastam gyorsan az első hármat, és arra gondoltam csendes délutánok után, amikor hazafelé botorkáltam, hogy Szerb Antal kellett volna ezt megírja, mennyivel jobb, érdekesebb lehetne az egész, pedig akkor még élénken emlékszem, hogy Temesváron magyartanárnők azon vitatkoztak, hogy korszerű-e Szerb Antal irodalomfelfogása, vagy már elavult. Azóta is kiráz a hideg, ha erre a vitára gondolok, mert az a nő, amelyik kikelt ellene, vagyis a *konzervatív, reakciós irodalomszemlélet* ellen, komoly karriert futott be a rendszerváltás után, nevet itt nem írok. Lehetetlen ma már felidéznem, hogy az a tavasz miféle információrobbanást hozott a számomra, rettenetes káosz lett a fejemben, részben mert továbbra is minden érdekelt, és még nem láttam be, hogy a minden az túl sok, részben mert képtelen voltam rendszerezni a dolgokat, minden mindennel összefüggött, össze is gubancolódott rendesen.

Az volt a nyugtalanító, hogy a modern kor legtöbb fontos gondolata szembement azzal a vallásossággal, amivel ha nem is konfliktusok nélkül, de jól megvoltam, annak a modernitásnak, amivel én tizenhét évesen találkoztam, mégiscsak az egyik alaptétele, posztulátuma volt, hogy nincs Isten, nem létezik semmilyen transzcendens valóság, és ha ezt az egész modern világ egybehangzóan

állítja, akkor valami nagy baj van velem, vagy lesz. Miként lehet az, hogy az egész vallásos kultúra egy tévedésen, félreértésen vagy csaláson alapszik, bár mi szerencsére a legjobb úton járunk az igazság kiderítésére, azt sehogy sem értettem. Ha Isten a haladás, az emberi felemelkedés kerékkötője és a szabadság ellenzője, akkor mi lesz velünk? Utólag úgy tűnik, hónapokon át arra a kérdésre kerestem a választ, hogy van-e Isten, talán nem is a választ, hanem a bizonyosságot, hogy van, valami jelet, ami eligazít, csak hát ez késett, én pedig türelmetlen voltam. Nyilván azt szerettem volna, hogy ezt valamelyik kedves szerzőm mondja ki. Furcsa lelkiállapot, mert egész délutánokon olvastam, valósággal magamba szívtam mindent, ami elém került, olyan voltam, akár egy gomba, amelyik a nyári eső után szemlátomást nő, mégis ott volt az egész mögött a kétely, hogy ennek az egésznek semmi értelme, ahogy a létezésnek sincs, az emberi életnek, ahogy a gomba is pár nap alatt eltűnik, nyomtalanul. Madách is csak arról szólt nekem, hogy semmilyen válasza nincs a kérdésre, meg Adynak sincs: az élet él, mert élni akar, ugyan már! József Attila vagy Szilágyi Domokos még ezeknél is kiábrándítóbb válaszokat ad: tudod, hogy nincs bocsánat, kényszerleszállás. Ilyen vívódások közepette született a haladékelméletem, amely röviden arról szól, hogy bár semmi értelme az emberi létezésnek, tehát azonnal véget kell neki vetni, de haladékot adunk magunknak, hátha majd valami kiderül, és megint haladékot adunk, ahogy eddig is. Nem az ember dolga ebben végérvényes döntést hozni. Hanem kié? Úgy tűnik, hogy ezt a haladékot akkor még nem olvastam sehol, de természetesen lehetett egy reminiszcencia,

beszélgetésfoszlány, ahogy annyi embernek eszébe jutott addig is, jó dolog olykor felfedezni a spanyolviaszt.

Alig volt akivel ezekről a bölcseleti kérdésekről hosszan beszélnem, mintha én is éreztem volna, hogy ezek a sután, sokszor kiragadott versidézetekkel megtámogatott metafizikai problémák leginkább arról szólnak, hogy egyedül vagyok, tele kétellyel, szorongással, bizonytalansággal, és mivel a konkrét dolgok megoldása nehezen halad, a filozófiai borongás, az élet, a létezés értelmetlen voltán töprengeni tulajdonképpen csak alibi. Mi, fiam, ilyesmikkel nem értünk rá foglalkozni, mondja anyám, amikor valamilyen gondolatot megpróbálok neki részletesen kifejteni, mert érthetően szeretném elmondani, miért kell nekem magyar és francia szakra felvételizni, hátha érti a metafizikai problémákat, amelyeket majd az egyetemen ki fogok kutatni. Ő pontosan tudja, úgysem lesz abból semmi, bár abban az évben az unokatestvérem, az egyik indián, be fog jutni, éppen magyar szakra, de ő tanul rendesen, és szorgalmasan jár templomba. Van hite, mondja anyám, mert akkor már a családi hagyomány által előírt vallásos magatartással szemben is komoly kételyeim vannak. Ha nagy ritkán templomba megyünk, apámmal hazafelé vagy az ebédnél ízekre szedjük a szentbeszédet, anyám szerint ez illetlenség, olykor egyenesen káromlásszámba megy. A tiszteletes úr gyakran boncolgatja a predestináció elméletét, amibe komolyabb filozófusok is belesültek már, gyakran jut el ahhoz a paradoxonhoz, ami az isteni mindenhatóság és a jóság között feszül. Honnan van a gonosz, teremtmény ő, vagy útitárs, kérdezem én. A tiszteletes úr hamarosan el fog válni, és rengeteget iszik, anyám ezt jól érti, de engem

a predestináció foglalkoztat, a szabad akarat, a determináltság, meg a szentháromság tana vagy a szentháromság tagadása. Ezekre apám csak legyint, Karl Barth dogmatikája egy méter, mondja, nem olvassa már azt el senki.

Azon a nyárelőn történt, hogy az osztálytársaimmal kimentünk a csálai erdőbe zöld gallyakat szedni, a végzős magyar osztály termét díszítettük volna fel, csak hát nem volt az egyszerű, mert az erdőben volt egy vendéglő és nyári kert, ahol sikerült hosszan elsörözni a délutánt, közben a lányok beszerezték a nyersanyagot, mi már hiába mentünk vissza, készen volt az egész. Még a kocsma felé való igyekezetünkben keveredtem szóváltásba valakivel, hogy üljek fel a biciklije csomagtartójára, mert messze van, ahova megyünk, de én erősködöm, lazán elfutok odáig meg vissza is. Fogadást kötünk hirtelen, már nem emlékszem, hogy mennyi sörrel fogok tartozni, ha nem bírom lefutni megállás nélkül a távot, akkor még nem tudom, hogy éppen tizenöt kilométer. Azt hiszem, az a sörözés gyorsan kimosta a többiek fejéből a fogadást, csak az enyémben maradt meg, mint a rossz lelkiismeret, és láttam, hogy alaposan túllőttem a célon, kérdés, miként futok majd ekkora távot le. Mivel közeledett a határidő, egy délután nekivágtam, lesz, ami lesz, valahol minden felkészülést el kell kezdeni. Aszfaltút vitt ki a repülőtérig, ott be az erdőbe, és meglepődtem én is, milyen könnyen értem el a Hármas-szigetig, ott belegázoltam a zavaros Marosba, és nagyon rövid pihenő után elindultam vissza. A repülőtér fölött ejtőernyősök lebegtek, szinte lépésbe váltottam, amíg a fehér gombaernyőket néztem, meg ahogy leszáll a tömzsi An-2-es. Kevés autó járt akkor még a város határában, csend volt, falusias nyugalom

odakint, tehenek bámultak az árokpartról, és két holtpont ellenére könnyűnek, gyorsnak tűnt az egész, meglesz a láda sör, csak bámészkodni álltam meg, nem pihenni.

Sem korábban, sem azután olyan izomlázat nem éreztem, mint másnap meg harmadnap, és nem akar elmúlni sehogy. Nincs más választás, kutyaharapást szőrével, gondolom, és a házigazdám fia is velem tart, az elején még húzódik a lábam, szúr, fáj, de azután elmúlik. Szinte naponta járunk ezután futni, vannak nehéz pillanatok, az akkori román tornacipőkkel az aszfalt nagyon igénybe veszi a lábunkat, és a cipők is gyorsan kopnak, de mi elnyűhetetlenek vagyunk. Minden hosszútávfutó ismeri azt az élményt, amikor úgy érzi, kiszabadult a testéből, nem érez semmit, nem fáj semmi, könnyű lett a mozgás, az élet, és a lába sem érinti a földet, eksztázis van. Mi akkor még nem olvastuk a fiziológiai magyarázatát, de pontosan olyan, mint a drog, valahol a nyolcadik kilométernél jelentkezik, és olykor elképesztő hajrát tudunk hazáig, olyan is van, hogy be kell még pár kilométert iktatni, mert könnyebb futni, mint megállni, de kijut a szenvedésből is jócskán. Sokáig nem mérünk időt, azután egyszer kiderül, hogy tíz kilométeren tíz percre vagyunk a női világszinttől, ha módszeresen edzenénk, a nőket utol lehetne érni. Nehogy megdöntsétek a női világcsúcsot, mondja gonoszul Zoliszeg, nem is mérünk időt ezután, csak futunk a nagy elengedettségben, az a cél, hogy jó legyen, és ne fáradjunk el. Huszonöt kilométernél hosszabbat nem futottam soha, bár egy időben gondolkoztam a maratoni távon. Tudtam, hogy arra fel kell készülni, de mindig közbejött valami, ha mégis belefogtam,

és már soha nem éltem úgy többet, hogy a maratonihoz szükséges heti edzésadag és a fokozatosság belefért volna a mindennapjaimba vagy az önfegyelmembe. Ősszel az ezerméteres időm szinte egy perccel jobb, mint azelőtt, a tanár nem is akarja elhinni, másodszor is lefutom, azután harmadszor, mindig jobb az eredmény egy kicsivel, hencegek. Valahányszor azóta ellepnek a gondok, vagy csak a megfogalmazhatatlan szomorúság kezd emészteni, tudom, hogy futni, gyalogolni, biciklizni kell, mintha ki akarnék szaladni a bőrömből, mert volt már, hogy szinte sikerült, pedig nem is azt akartam eredetileg. Ott van Isten a zihálásban és a ziháláson túl, nem is kell ezért maratonit futni. A nyelvre akkor még nem gondoltam, hogy abban is.

Az élet persze nehéz. Ősszel újsághirdetés alapján találunk egy franciatanárnőt, aki nem szívesen vállal felvételizőket, de azután megbarátkozunk. Látja, hogy komolyan gondolom, és feszített tempóban kínozzuk mindazt, amit kell, amit már eddig jó lett volna tudni, csak hát a francia vagy éppen a német nyelvet is olyan komolyan tanították az én iskoláimban, mint minden mást, én is anynyira vettem csak komolyan. Rá kell döbbennem akkor, hogy nagyon nehezen tanulok, általában mindent egyszer olvasok, ami érdekel, az meg is tapad, megkeresi a helyét, csak azt kell kétszer olvasnom, amit nem értek, de amit nem értek, azt hogy tanuljam meg? Doamna Vulpescu az ilyen okoskodásokkal szemben immunis, ráadásul minden bonyolult konstrukciómat le kell fordítanom franciára, hiába mondom, hogy én ezt eredetileg nem is így gondoltam. Úgy írd le akkor, ahogy gondoltad, mondja kedvesen és gonoszul. Aki tanult feszített tempóban

nyelvet, az tudja, hogy vannak időszakok, amikor az ember óriási léptekkel halad, máskor meg csak vánszorog, és úgy tűnik, azt sem tudja, vagy nem jól, amit legutóbb sikerrel adott elő vagy használt. A tanulást is meg kell tanulni, és a tanulás tanulásához való fegyelmet, tulajdonképpen mindent a legelején kell velem kezdeni. Így sem lesz sosem alapos a franciatudásom, a műveltségem is csak toldozott-foldozott marad, hiába fogadom meg újra és újra, hogy majd egyszer ezt is meg azt is módszeresen végigolvasom, ahogy a maratoni távra sem tudtam sosem felkészülni, sok ígéretem maradt beváltatlan.

Pontosan tudom akkor már, hogy az első felvételin nem fogok bejutni az egyetemre. Két évvel korábban kellett volna kezdeni a tanulást, de akkor én még ehhez nem voltam elég érett. Na és akkor mi van, mondja doamna Vulpescu, aki viszonylag hamar megkedvel, és befogad a maga különös, egzotikus világába, amiről addig csak olvasmányaim lehetnek. A nagyapja Amerikából érkezett Romániába valamilyen kereskedelmi kirendeltség munkatársaként az első világháború után. Feleségül vett egy bukaresti örmény asszonyt, soktagú családot alapítottak, legalább öt nyugat-európai országban vannak rokonaik, azonkívül New Yorkban és Jeruzsálemben. A nagypapa eredetileg angolul, a nagymama franciául beszélt, a nagycsalád később főleg románul, és bár akkor még nem használjuk a multikulturalitás fogalmát, még az európaiságot sem a mai értelemben, de hát ez valami hasonló, amerikai, örmény, zsidó, román, Temesváron született, a férje félig magyar... Először találkozom olyan román emberekkel, akiket nem a szocializmus emelt ki a falusi világból, és akik nem a deklarált vagy burkolt

magyarellenesség mentén kommunikálnak velem, mert akkoriban sokan képviselik a román államot, a nemzetet, a hazát az idegenekkel szemben, akik én is vagyok. A néni mindenkinek bemutat, aki megfordul nála, elképesztő jövés-menés van, az emberek oldottak, figyelmesek, nem értem mindig, hogy miről van szó, de figyelek, úgy szólít, hogy Monsieur Gabor.

Franciául nem dadogok, csak nagyon nehezen szólalok meg. Leginkább románul beszélünk, én körülbelül annyira sem tudok franciául, mint ő magyarul, ha valamit nem akarok érteni, vagy hanyagolok és felületes vagyok, magyarul gúnyolódik velem, rossz a kiejtése, de nyelvtanilag igyekszik pontos lenni, ettől nagyon mulatságos, jókat nevetünk. Olyan nehéz a nyelvetek, mint az örményeké, mondja. Világok nyílnak meg előttem, óra előtt mindig kávét főz, mindig másmilyet, amikor Prousthoz érünk, igazi madeleine-t süt, nála eszem először sült gesztenyét, óra után általában teázunk, zöld és fekete, indiai, ceyloni, kínai, orosz, grúz, mindet más-más csészéből, kis szertartással és a kötelező kultúrtörténeti adalékkal. A tömbházlakás egy kisebb múzeum, sok régi polgári bútornak csak a dekoratív, faragott része van meg, költözéskor, kilakoltatáskor szétszedték, és nem tudta senki összerakni, nincs is rá hely, egyre kisebbek lettek a lakások. Szekrényoldalt, üvegezett ajtót, faragványt beépítenek, amibe lehet, vagy csak ott áll a falnak, polcnak támasztva, mint egy furcsa szobor. Ébenfa, mahagóni, tisza, kőris, mindet meg kell érintenem, a fának tapintása van, kisugárzása, lelke. Ékszereket mutat, kristálypoharakat, egy fél kínai porcelánvázát, a törmelékrésze egy stanicliben, mindennek története van, minden csak töredék, részlet, a tíz különböző ezüst kiskanál egy-egy tizenkettes készlet része, ami szétszóródott a nagyvilágban. Rengeteg könyv mindenütt, szobrocskák, festmények, egy igazi gramofon, cigarettahamu, por, festői rendetlenség, dekadencia, képeslapok a világ minden tájáról, bélyeggyűjtemény, pipakészlet, kubai szivar, olyan a lakás, mint egy régiségbolt. Amikor nagyon elfáradunk a francia nyelvtantól, Chopint játszik nekem, mint a nők a novelláimban. Az építész egy trapéz alakú szobát gondolt ebbe a tömbházba, semmilyen bútor nem fér el ott, csak egy zongora. Daruval emelték be az ablakon, falat is kellett törni, a szomszédok rendszeresen feljelentik csendháborításért. Ezek itt parasztok, mondja fintorogva, akkor még nem is gondolom át, hogy az első urbánus románt ismerem meg. Mélységesen felháborítja az a kultúrahamisítás, ami akkor folyik, szerinte a Mioriţa hamisítvány, ezt akkor nem is értem, neki elege van a román paraszt és a balkáni juhász archetípusából, a gusztustalan nacionalizmusból (naţionalism de prost gust), neki semmi köze a dákokhoz, a rómaiakhoz is csak azért, mert romanisztikát tanult, románul, latinul, franciául, olaszul tud. Nála lapozom fel Mircea Eliade nagy vallástörténeti kompendiumát, ami 1985-ben jelent meg románul, de a boltokban nem lehetett kapni, nála olvasok először Ciorant franciául, de nem értem, tőle hallok először arról, hogy van román értelmiségi ellenállás, ismeri Doina Corneát, és tud a Cs. Gyimesi Éva leveléről. Két nagy problémája van, nem lehet gyermeke, és nem mehet Franciaországba. Disszidáljon, mondta neki egy magas rangú tiszt, de ő nem akar. *Vreau să-l văd mort pe Ceauşescu* (Holtan akarom látni Ceauşescut), mondja. Apám sem

gyűlöli annyira a rezsimet, mint doamna Vulpescu, legalábbis nem olyan hangosan. Lehallgatnak, mondja egyszer, és mutatja, hogy az asztal lapja alatt van a poloska, lehajolok, de nem látok semmit. Alacsony, vékony, barna bőrű örmény asszony, egyik napról a másikra fogok megöregedni, mint a keleti nők meg a cigány asszonyok, mondja nekem egyszer csüggedten. Van valami szomorúság és keserűség a lényében, azt mondja minden óra után, hogy menjek el ebből az országból, itt soha nem lesz semmi jó. Nem hallottam addig még olyan lesújtó véleményt Romániáról, és volt ebben valami érthetetlen a számomra, mert ő lehetne amerikai, örmény vagy zsidó is, de román, én pedig csak magyar vagyok. Mi a fenét akarunk itt mi, kérdezi néha csüggedten.

Azon a tavaszon történt, hogy az országos *olimpiászra*, amit Kolozsváron rendeztek, nem jutottam tovább, mert Arad megye abban az évben csak három diákot küldhetett, és éppen engem pontoztak le. Megalázó helyzet, a három továbbjutó egyazon iskolába járt, ugyanannak a tanárnak a diákjai, a rendszerváltás után szaktanfelügyelő lesz, engem nem képviselt senki, bár köztudott, hogy magyar szakra készülök, nem volt az gyakori Aradon abban az időben. Doamna Vulpescu azzal vigasztalt, hogy Emilia Eberlét sem vették fel Bukarestben testnevelés szakra, pedig olimpiai ezüstöt is kapott, meg világbajnok volt, láttam párszor az utcán, világsztár volt, mint Helmuth Duckadam. Ilyen hát ez az ország, tanuljam meg elviselni. Nem lógattam sokat az orromat, mert azokban a napokban történt valami nagyon fontos, ami kimozdított a rossz hangulatomból, mindenképpen fordulat volt, amire addig nem is számítottam. Az egyik tanárnőnk, aki

mindenféle ideológiai tárgyat tanított, és eredetileg talán pszichológus volt, egy viszonylag hosszú felelésem után félrevont a szünetben, és elmondta, hogy figyeljem meg alaposan Ceauşescut, ahogy a kezével hadonászik, amikor beszél. Mit gondolok, mégis miért kell azt neki csinálni, mikor az egész ország röhög ezen a kézmozgáson, mutatta is nekem a néni, hogy csinálja. Hát veri magának, édes fiam, veri magának a ritmust, mert ugyanúgy dadog, mint te. Keresd meg a ritmusodat, gyakorold be, és interiorizáld, nem kell a kezeddel hadonásznod vagy topogni, elég, ha a fejedben jár a metronóm. Neki az a baja, mondta még a tanárnő, és körülnézett, mert nem lett volna jó, ha ezt még valaki hallja, de magunk voltunk, az a baja, hogy amint öregszik, egyre kevésbé tudja követni a kézmozgását, mert nem interiorizálta, egyszer majd bele fog sülni a szónoklatba. Addig nem hallottam, hogy az isten marhája dadog, azután mindig. Szóltak, hogy a király meztelen, és én láttam.

Nem tudtam akkor a dadogással még érdemben foglalkozni, csak a súlya nyomott mindannak, amit miatta kaptam, és amit hurcoltam magammal. Nem az a baj, hogy dadog az ember, hanem idővel fogyatéknak érzi, és megpróbálja elkerülni azokat a helyzeteket, ahol ez számít, elkerüli azokat az embereket, akik gúnyolják, bántják. Átfogalmazza a mondandóját, megtanulja időben kimondható szavakra cserélni a problémásakat, és azután bosszankodik, hogy nem azt mondta, amit akart, mert egy-két eldadogott szó így is, úgy is becsúszik, tehát lelepleződött, és mindig kétséges, hogy a mondandójával oda érkezik, ahova indult. Azután újrakezdi, kimagyarázza, vagy csak elhallgat. A legközelebbi emberek látják

a legjobban a hiábavaló igyekezetet, és az intim szféra az, ami leginkább sérül. Borzasztó nehéz így kapcsolatokat kialakítani, megszólalni, csatlakozni bármilyen társasághoz, telefonálni, bemutatkozni, és egy sor jóindulatú, jóhiszemű megszólalásból csak zűrzavar, kavarodás, félreértés lesz. Gúnyolódsz velem, mondja egyszer valaki a vonaton, és elkapja a nyakamat, mert ő is dadog, azt hiszi, hogy utánzom, tagbaszakadt fiú valamelyik faluból, és a tömegben alig tudom elmagyarázni, hogy nem, eszemben sincs, a többiek röhögnek, élvezik a helyzetet, a nagy dadogós veri a kicsit. A lányok általában türelmesebbek, elfordulnak, amikor utoléri őket a vihogás, nem néznek a szemembe, de ha egyszer belekerültem a mulatságos tárgyak meg emberek halmazába, meg sem kell többet szólalnom, csak összenéznek. Ez az életkor, amikor egyébként is mindenen vihognak, nem is tudok megszólalni sokszor, hiszen a vihogás máris azt a helyzetet idézi fel, amiben megint én leszek a röhejes. Így jövök rá, hogy sokkal könnyebb a dolgom, ha valaki megszólít, és mindig van pár szavam, amit dadogás nélkül ki tudok mondani, akármilyen kedvezőtlen hangcsoporttal kezdődjenek is, lélegzetet lehet venni, egy kicsit visszaengedni belőle, belenézni az illető szemébe, megkapaszkodni a figyelmében, ugye nem engedsz el, tudok én értelmesen, összefüggően beszélni. A mi kultúránkban ritka már az olyan ember, aki másokra hosszan hajlandó figyelni, általában mindenki a saját monológját mondja, egymás szavába vágunk, azt a pillanatot várjuk, amikor átvehetjük a szót, hiába mondogatjuk, hogy hallgatni arany, mert pontosan tudjuk, ez ritkán igaz, aki nem beszél, arról azt sem tudjuk, hogy létezik. Valakinek egyszer megpróbálom

elmagyarázni, hogy az őz *(Capricornus capricornus)*, az őzike, őzbak, őzsuta, őzgida nem a szarvas *(Cervus elaphus)* nősténye, szarvasbika, szarvastehén, szarvasborjú, két külön állatfaj. Az elején érdekli, amit mondok, azután elmosolyodik, hogy is mondtad, sza-sza-szar-szaros bika? És amikor valaki másnak elmesélem, hogy mi történt velem, mert azt hiszem, hogy megvigasztal, de legalábbis nekem ad igazat, azt kérdezi, mit akarok én a szarvasokkal meg az őzekkel, és pláne miért akarom ezt ilyen embereknek elmagyarázni. A legtöbb társaságban akárhányszor megszólalok, derültséget keltek, ha nincs más mulatság, kéznél vagyok én, hogy is mondtad a múltkor, kérdezi valaki, és elkezd rángatózni az arca, már gurulnak is a röhögéstől. Egyszer pedig egy lány, akivel fél éjszaka táncoltam, váratlanul rám szól, hogy tanulj meg folyékonyan dadogni, és ezt mások is hallják. Olyan ez, mintha leforráztak volna, pedig tudja rólam, nem akkor ismerkedtünk meg. Elrohanok arról a házibuliról, soha többet nem akarok emberek közé menni, soha nem akarok többet megszólalni. Levelet ír másnap, hogy bocsássak meg, nem akart megbántani, és ez így még rosszabb. Nem járok semmiféle társaságba egy idő után, olvasok, sportolunk, a nap huszonnégy órája sem volna elég arra, amit el kell végeznem, és a fáradtság, a hajszoltság, a kialvatlanság nem segít a dadogás leküzdésében. Gyengék az idegeid, mondja anyám, de én erre legyintek, ugyan már, heti negyvenöt kilométert futok, vagy többet, hogy lennének gyengék az idegeim?

Akkoriban kezdek ráébredni arra a szomorú tényre, hogy az, amit romániai vagy erdélyi magyar irodalomnak hívunk, nem a remekművek gyűjteménye, sőt,

mintha valaki szántszándékkal ki akarná hagyni azt, ami nekem tetszik, és rettenetesen unom, hogy mindenki a munkás-paraszt hatalom építésén dolgozott és dolgozik szakadatlanul, bár ez sem Áprily, sem Dsida költészetén nem látszik például, vagy Karácsony Benő prózáján sem. Tudom akkor már, hogy a szocializmus építése olyan retorikai elem, amit mindenre mondani kell, de az is elég, hogy az elnyomás ellen küzdenek az írók és a költők, mindenki a maga módján persze. Antifasizmus, együtt élő népek barátsága, szocializmus. Tényleg ez volna az irodalom lényege? Ha majd író leszek, akkor én is? Na de ki az elnyomó? Aki hazudik, éppen az. Meglett hirtelen a dolgok értelme: az elnyomók ellen küzdeni. Kiderült a rendszerváltás után, hogy a legtöbb kortárs a diktatúrának állt ellen, én pedig, már csak a koromnál fogva is, eleve a jó oldalon álltam, ellen...

Arra is gondoltam akkor, hogy el kellene képzelni, miként írta volna meg Szerb Antal a *Spenót*ot. Ilyen egyszerű az egész, át kellene írni, vagy újra. Közben szorgalmasan gyomláltam minden tanulmányból a proletkultos meg egyéb ideológiai marhaságokat, kezdtem megtanulni azt az olvasási technikát, amellyel át tudtam ugrani a nekem ellenszenves vagy unalmas passzusokat, olykor beleláttam, hogy a szerző sem veszi egész komolyan. Akkoriban a legtöbb könyvhöz előszó vagy utószó is járt, akár klasszikus, kortárs vagy külföldi szerző műve, olykor nívós esszék, tanulmányok voltak ezek, amelyekből rengeteget tanultam, de voltak hülyék is a tanulmányírók között, ennyire lent még én sem kezdtem, gondoltam egyszer valakiről. És voltak szerzők, akikről majdnem semmit nem olvastam, például Berzsenyi költészetéről hosszú

ideig egyetlen értelmes szöveget sem tudtam előtalálni, meg az összes verseit sem, nagyon ellenállt nekem, haragudtam is rá, rettegtem hosszan, hogy őt kapom egy vizsgán, de soha. És persze volt rengeteg olyan probléma, témakör, amiről nem is hallottam, amiről talán azóta sem, akkor azt hittem, ezt-azt megúsztam, de hát ilyen nincs, minden csiszlikség visszaüt. Az autodidaxis kétélű dolog, részben azt olvas, azt tanul az ember, amit akar, részben meg nem tudja, hol tartanak, mit tudnak a többiek, és mi az, amiből ő kimarad. A legegyszerűbb az lett volna, ha egy jó magyartanárt is keresek Aradon, de úgy gondoltam, erre semmi szükség, az irodalommal egymagamban kell boldogulnom, mint Martin Edennek, aki partra szállván Oaklandben egyedül lesz író. Zakatolt akkor még Jack London a fejemben erősen, meg valahogy azt a rengeteg pénzt is szégyelltem, amit a szüleim rám költenek, látható eredmény nélkül, pedig volna helye bőven másutt. Az is nyugtalanító volt, hogy a legérdekesebb olvasmányok sehogy sem illeszkedtek az így-úgy felvázolt tananyag keretei közé, és aki élt szórványban, vidéken, az tudja, milyen a könyvhiány, hogy el lehet akadni abban, hogy: nincs. Akkor még nem tudtam, hogy a romániai magyar társadalom egész korosztályai maradnak ki a kortárs magyar kultúrából, nem szétfejlődés, nem saját út és viszonyrendszer ez, hanem egyszerű leépülés, mert mindaz, ami tudásként közkincs kellene legyen, csak egy folyamatosan szűkülő csoport kiváltsága.

Reménytelen szerelmem levelei általában megerősítettek abbéli hitemben, hogy jó úton járok, és elkeserítettek, mert látnom engedték, hogy sehol sem tartok. Doamna Vulpescu biztatott és gyötört, el is olvastam *A kis*

*herceg*et franciául, és minden fellelhető Saint-Exupéryt magyarul vagy románul, Camus következett, és Proust, Kafka, Faulkner. Kétségbeesve kerestem az erdélyi kortársak között a velük egyenrangú alkotót és műveit, mert a „világirodalmi szintű" kifejezés gyakran szerepelt az általam olvasott tanulmányokban. Azt gondoltam, ez is olyan, mint a női világcsúcs, ha nem is mérhető talán, de látszik pontosan, hogy Sütő András nem az, és az *Ábel a rengetegben* megüti-e vajon a mércét? Kányádi Sándor, Szilágyi Domokos, Hervay Gizella, Király László, Bodor Ádám, Mózes Attila, Székely János... Nem kell szégyenkezni, csak hát. Aztán elolvastam Cs. Gyimesi Éva könyvét, a *Teremtett világ*ot, és hirtelen elkezdett tisztulni a fejem: az irodalom szabadság! De a szabadság az vajon mi? És a szép?

Állok aztán 1986 augusztusában az egyetem folyosóján, nézem a listát, a tizenharmadik vagyok a vonal alatt. Meglepődöm, hogy milyen jó osztályzatokat kaptam, gyakorlatilag a huszadik vagyok a mezőnyben, be lehet ide jutni, mondom csendesen magamnak. Emlékszem egy lányra, aki legközelebb ült mellettem a magyarirodalom-vizsgán, még egy sort sem írtam, amikor ő új lapot kért, tizenhat oldalas dolgozatot adott be, az enyém alig volt négy. Jóval gyengébb osztályzatot kapott, nem is érti, mi történt, mekkora igazságtalanság ez. Mondom neki, hogy majd két év múlva találkozunk, 1988-ban, addig katona leszek. A legnagyobb fegyvertény különben is a szóbeli vizsga volt, amikor Cs. Gyimesi Éva biccentett, hogy rendben, egy kicsit remegett a hangom, de mindent el tudtam mondani, vagyis nem tudtam, közbevágott, hogy jól van, elég lesz. Hiába érzem én, hogy

tulajdonképpen számomra ez győzelem, mert az élet nehéz, ahogy anyám mondja. A középiskola elvégzése után egy kőolajkúthoz szól a kihelyezésem, de hiába megyek el a helyszínre, a személyzetis elmondja, hogy 150 ember kapott ide kihelyezést, nincs üres állás, keressek magamnak másutt. Egyáltalán nem vágytam arra, hogy a kőolajszakmában dolgozzam, de fontos volt, hogy az embert valamilyen munkahelyről vigyék el katonának, mert akkor oda mehetett vissza, és a seregben töltött idő munkaviszonynak számított, bár engem a jövőnek ez a vonatkozása nem igazán érdekelt. A nyolcvanas években már egyre komolyabb volt Romániában a munkanélküliség, csak utólag tűnik úgy, hogy mindenkinek volt ahol dolgoznia, mert csak az építőtelepeken, a bányákban és a mezőgazdaságban tudott elhelyezkedni az, akinek sem pénze, sem pedig kapcsolatai nem voltak. Igaz viszont, hogy aki vállalaton belül volt, és meghúzta magát, azt nem rúgták ki egykönnyen, de bárkit át lehetett helyezni valamelyik bukaresti vagy Duna-csatornai építőtelepre, ha másként nem, katonai behívóval, sosem volt mindegy, mit és hol dolgozik az ember, és a kezdőknek akkor is keveset fizettek.

Még azon a nyáron volt, hogy Kohn barátommal hosszas tervezgetés meg álmodozás után nekivágunk a Hargitának, ez életünk első olyan kirándulása, ahol nincs velünk felnőtt, és nemcsak hogy mi cipeljük hősiesen és elgondolkozva sokszor a negyedmázsás hátizsákot, de a veszedelmekkel is szembe kell néznünk, amelyek egy pontatlan térkép, egy begyulladt fog, egy eltévedt hidegfront és több más mellékes tényező képében ránk lesnek szüntelen. Már az első éjszaka tenyérnyi vízben

aludnánk, ha az égzengés ezt hagyná, de nem alszunk, hajnalban Kohn mutatja az eldagadt arcát, és kint a szakadó esőben észreveszem, hogy az este még népes sátortábor kereket oldott, úgy eltűnt mindenki a Bucsin-tetőről, mintha csak mi lettünk volna a víztől tocsogó fűben egyedüli bátor sátorozók, és a menedékházban is csodálkozott a székely, hogy maguk mi a fenét csinálnak itt, ez nem is a Hargita. Meglett aztán az is, de előbb egy fogorvost kerestünk, azután a jó időt vártuk napokon át Csíkszeredában, ami akkor úgy tűnt, hogy egy magyar város. Én még olyan helyen, ahol a tömbházak tövében mindenki magyarul beszél, sosem jártam addig, Kohn már volt Pesten, de az más. Átvágtuk aztán magunkat a Dél-Hargitán egész Barótig, végül már az időjárás is megenyhült, csak minden második napon esett, és mindent láttunk, mindent megmutattam, ami fontos, Bodvajban a vashámort, Elek apó házát Kisbaconban, a Hatodot és az Almási barlangot, a baróti erdőt, ahol még mindig látszottak az indiánélet általunk hagyott nyomai. Nagyapám sehogy sem tudott betelni azzal, hogy Kohn zsidó, mégsem hajlandó vele beszélgetni az Ótestamentumról, mert nem igazán érdekli, disznóhúst viszont eszik. Azt meg akkor Kohn sem tudta még, hogy hamarosan a Szentföldön fog élni, bár azt hiszem, lelkileg arra készült, és majd ő lefutja helyettem is a maratont, jó huszonöt év múlva, állítólag én tanítottam meg szaladni, de arra nem emlékszem, hogy szaladtunk volna együtt Aradon, csak arra, hogy a kisrádióját a Hargita tetején nem tudtuk megszólaltatni.

A hadsereg

Amikor 1986 kora őszén a sorozóbizottság egyik tisztje megkérdezte, milyen fegyvernemet választanék magamnak, és azt mondtam, hogy ejtőernyős szeretnék lenni, vagy hegyivadász, alig láthatóan elmosolyodott, és azt mondta: *serios mă* (komolyan, he)? Buzăuba megyek, rövid ideig még reménykedem, ott van az egyik legnagyobb katonai reptér a közelben, és tényleg sok ejtőernyőst látok majd. Az csak a vonaton derül ki, hogy térképészek leszünk, és én azonnal arra gondolok, hogy Percy Harrison Fawcett ezredes szakmáját fogom kitanulni, *A Mato Grosso titka* című könyv az egyik kedvencem volt sokáig, megint kalandszagot érzek, mint annyiszor, cipeltem is egyszer teodolitot a hátamon, egyszer meg lapoztam osztrák–magyar katonai térképeket, bár tilos nekem, ennyi volt az egész.

Tengernyi ember száll fel Aradon fabőrönddel a bukaresti vonatra, olyan ez a bevonulás, mint egy népünnepély, isznak, énekelnek, apuka büszke, anyuka és a kedves pityereg, mindenki be van rúgva. Lippánál kiesik egy részeg fiú a vonatból, ő nem lesz katona, sokáig áll a vonat, helyszínelés, rendőrök, mentő. Ez is jól kezdődik. Ploiești-ben lekéssük a csatlakozást, éjszaka érünk Buzăuba, egy szállodát találunk az állomás közelében, öten alszunk

egy kétágyas szobában, nem is alszunk, hanem iszunk és kártyázunk szinte reggelig, a legutolsó földrengés által okozott repedésen át a csillagokat nézzük. Nagyon meleg van, víz nincs, de literes söröket vettünk az állomási vendéglőben, utolsó szabad éjszakánk ez, holnap kezdődik az iskola, szeptember 15-én.

Üvöltenek, és repül a bakancs felém, meg azok a rongydarabok, amelyeket össze fogok fércelni, nadrág és zubbony lesz belőlük. Gombot még csak fel tudok varrni, de a zubbony ujját kétszer is letépi a káplár, harmadszor nem engedem, lakatos vagyok, nem pedig szabó, mondom neki ingerülten, nézzük egy ideig egymást, azután ellép tőlem, sokan vannak még, akiket rekcumolhat. Kibontom én a varrást, addig csinálom, amíg jó lesz, aznap még nem is kell beöltözni, idegesít a helyzet, nincs tükör ugyan, de látom a többieken az elnyűtt, foltozott, összefércelt ruhát, olyanok vagyunk, mint egy amerikai filmben a hadifoglyok. A teljesen kiszáradt, repedezett bakancsok, amelyekből a pókhálót és a port ki kell törölni, a kaszárnya avas lábszagát lehelik ránk. Beöltözés, nyiratkozás után az ember nem ismeri meg azokat, akikkel addig néhány óráig együtt volt, a tisztesek üvöltenek szakadatlanul, senki nem érti, hogy mit, kellene valahogy reagálni, ezért megint üvöltenek, néha kiterelnek az udvarra, megfektetnek, megfuttatnak, nem tudunk igazodni, nem értjük a vezényszavakat, ezért megint futni kell, feküdj-kelj, igazodj! Mi van? Ordítanak és káromkodnak, roppant élvezik az egészet, por van, és meleg, átázik a zubbony, a nadrág, víz nincs, mosdani nem lehet, első estére már sokaknak feltörte a kiszáradt, rosszul befűzött lábbeli a lábát. A sötétben bakancsot kell tisztítani, előbb

a jobbat, azután a balt, vagy fordítva, de valaki mindig a másikat teszi a fal tövében húzódó rúdra, ezért megint ordítás, futtatás, feküdj-kelj, a bekent bakancsra nagyszerűen tapad a por, megint elölről mindent, sár még nincs, de majd lesz, ezt is tökéletesen írta meg Ottlik, azt is lehetne mondani, hogy az *Iskola* kezdődött el megint, csak ez sokkal durvább lesz, és nem vagyunk már gyerekek.

A harmadik laktanyai reggelen bőröndöstül kell kivonulni az udvarra, védőoltást kapunk, nem tudja senki pontosan, hogy mi ellen, felmerül a tífusz meg a kolera mint lehetőség, azután egy pár gumicsizmát kap mindenki, és vattakabátot meg ugyanolyan bélésű nadrágot, a Bărăganba fogunk menni mezőgazdasági munkára. Három napra való száraz elemózsiát is adnak, valami túrót, egy darab sózott szalonnát, májpástétomkonzervet, barna kenyeret és egy doboz katonai kétszersültet. Akkor még sokaknak van az otthonról hozott ételből, a laktanyában is van egy kisbolt, ezt-azt lehet vásárolni. Senki nem tudja, mi vár ránk, nem is aggódunk, a kaszárnya súlyosan nyomasztó hely, zsúfoltság van, és állandó ordítás, de tulajdonképpen semmi nem történik, egyszer száll fel egy helikopter a közelben, de nem látjuk, menjünk már valahova...

Murgeanca egy kicsi település valahol a román síkságon a Strachina tó partján, nem túl messze a Dunától, mondja is egy galaci fiú, mikor megérezzük azt az átható mocsárszagot, ami némileg olyan, mint a kanális szaga, hogy: *miroase a Dunăre* (a Duna szaga). Nyomorúságos mezőgazdasági telep, néhány istálló, lerobbant kombájnok, traktorok, egy irodaépület, kantin és a barakkok. A száraz kukoricakórókat kézzel tépjük ki, és bakanccsal

döngölünk valamiféle gyülekezőteret, kiássuk a vécét, közben sokat rohangálunk ide-oda, feküdj-kelj, és lassan ránk esteledik. Az ivóvizet egy negyven méter mély kútból merjük vödörrel, csupra, edénye szinte senkinek nincs, a markunkból iszunk. Mosdani bádogvályúból lehet, ki van írva, hogy az a víz nem iható, kénes, gyomorrontást okoz, büdös, ha elromlik a szivattyú, napokig az sincs. A barakkok körül régebb szögesdrót kerítés volt, de sok oszlop már hiányzik, erre mondja valaki, olyan, mint egy láger.

Hajnali ötkor van az ébresztő, torna, mosdás, az összes katonai baromság, ami nélkül nem tud elkezdődni a nap, sötétben is lehet borotválkozni, víz nélkül is, akkurátusan ellenőrzik ezt a tisztek, fő a higiénia. A reggeli hatkor van, sosem ettem addig túrós csirízt vagy tört paszulyt reggelire, sem pedig lecsót vagy zöldbabfőzeléket, ezután ha nem reggelire van, akkor ebédre vagy vacsorára, rotációs alapon, vasárnap este nincsen főtt étel, adnak egy darab szalonnát meg túrót. Pár nap múlva komoly becsülete lesz a katonai kétszersültnek, amit szárazon nem lehet megrágni, be kell áztatni, de ha nem figyel az ember, egy pillanat alatt felszívja a teát, és olyan lesz, mint a moslék. Mire világosodik, kint vagyunk a mezőn, kukoricát fogunk csuházni, egész hegyekben áll, sosem lesz vége. Néha megfuttatnak, feküdj-kelj, gyorsabban dolgozni, többet, őszi kánikula van, levetnénk a zubbonyt, de nem szabad, nyakig be kell gombolkozni, kidörzsöl a műanyag gallér, feltűrni sem szabad az ujját, futás, laposkúszás, feküdj-kelj, ha máshova kell menni, akkor futólépésben vagy díszlépésben. Persze nem tudjuk, a szántáson vagy a bokáig süppedő löszben ezt nem is lehet,

feküdj-kelj, dolgozni tovább. Vizet csak délután hoznak egy lajtos kocsival, ott folyik el a kezünk között, végül a sapkánkból iszunk, a tiszt kiüti a kezemből, ordít, mégis hogy képzelem, tisztelegjek. Éjszaka legalább kétszer riadó, felöltözni, kimenni, megszámlálnak, vissza, megint riadó, így megy ez napokig, mert nem dolgozunk eleget. Ha nem szedjük össze magunkat, ételmegvonás lesz, senki nem kaphat levelet, nem is írhat, büntetőszázad lesz ebből, hadbíróság. Néhány nap alatt megkétszereződik a lecsuházott kukorica mennyisége, sötéttől sötétig dolgozunk, a tisztek kiválogatják a legügyesebbeket egy csoportba, azokhoz kell igazodni, amelyik csoport befejezte a kijelölt adagot, az megpihenhet, pár napig ez jól is működik, azután azokat, akik befejezték a saját adagjukat, visszacsapják a többiek közé, megint nem megy a munka, feküdj-kelj, fuss ide, fuss oda, laposkúszás. Felrepedezik a kezünk, vérzik a hüvelykujjunk hajlata, csontig behasad, fáj, elfogy a ragtapasz, az ember behajlítva tartja a hüvelykujját, így még nehezebb csuházni, nem megy a munka, feküdj-kelj, futólépés, laposkúszás. Behasadoznak a körmeink, a kézfejünkön a bőr repedéseiből kiserken a vér, váltóruhánk nincs, kiül a zubbonyra és a nadrágra az izzadság sója, büdösek vagyunk, és viszket mindenünk, mosdani még lehet esténként, de ugyanazt a rongyot vesszük vissza, első hét után viszket, második hét után csíp, a harmadik hét után...

Nem tudom, hogy meddig tart a *kukoricafront*, talán három hétig, újoncok vagyunk, azt csinálnak velünk, amit akarnak, 150 romániai középiskolás, akik nem értik, hogy a fizikai és a lelki erő egyszer csak elfogy, mint a víz és a levegő, pedig mi sem ellenállni, sem szimulálni,

sem megszökni nem akarunk. Mi még abban élünk, hogy aki elvégzi rendesen a feladatát, azt békén fogják hagyni, de hamarosan kiderül, hogy ez nem így van. Egy hajnalban, amikor szédelegve borotválkozom a bádogvályúnál, és csak homályosan látom az arcomat a csonka tükörben, ki kell tapogatnom hát az ajkaimat és azt a két sosem gyógyuló pattanást, ami az állcsontom hajlatában van, olyan érzésem támad, hogy ez tulajdonképpen már nem is én vagyok, mintha semmi nem ott volna rajtam, ahol megszoktam. Nincs időm ezzel foglalkozni, de a nadrágszíjamra is újabb lyukat kell fúrnom szinte naponta, kifényesedett, kemény bőr, munka van vele, és valami furcsa szédelgés meg lassulás, messziről jönnek a hangok, minden homályos meg tompa. Ha egy kicsit elülhetek, elalszom, nem is vagyok éhes, elalszom evés közben is a mezőn, ha lehet, elejtem olykor a tányért meg a kenyeret. Ilyenek a többiek is, bár engem alig érdekel, tépjük a csuhát, éjjel is erre mozdul a karom, a szomszédos ágyból is átkalimpál valaki mindegyre, nyögnek, jajgatnak alattam, körülöttem. Nyolcvanan alszunk a barakkban, meleg van, por, húgyszag, csak ez a lassulás olyan érdekes, tompa, nem jó, a tiszt üvölt, mindenki ordít, nem érdekel, felszállunk egy utánfutóra, leugrálunk, feküdj-kelj, futás, laposkúszás, valaki elaludt fektében, megrugdossák, megint a kukorica, egész hegy, tépni, eldobni, újat venni, tépni, eldobni.

A homokvihar vetett véget ennek az állapotnak. Úgy söpört végig a mezőn a forró vörös felhő, hogy egy pillanat alatt már semmit sem láttunk, megtelt a szánk, a szemünk, a hajunk, már akinek volt. A szélben kukoricaszárak, csuhák, csutkák és ördögszekerek repültek, a vihar morajlott, üvöltött, sivított, a leggonoszabb tiszt is csak annyit tudott mondani, hogy feküdj, hasra vágta magát ő is a parancsra. Ha olykor felemeltük a fejünket, azt láttuk, hogy a többieket betemette a finom lösz, és körbefolyik mindenkit, mint a sivatagi filmekben az éppen meghalni készülőket. A szél nyargal, cibálja a kiszáradt növényszárakat, fütyül, de tulajdonképpen sokkal mélyebb ez a hang, messziről jön és messzire megy, összeköti az eget a földdel. Hatalmas, meleg cseppek dobolnak a hátunkon, talán jég is, azután rövid szünet, majd szaporán és hidegen apró, tűszúráshoz hasonló cseppek, egyenletesen, akármeddig. Fél óra múlva a sivatag forró homokja nyúlós, barna sártenger lesz, amiből felállunk, a szél egyenletesen fúj, mindenütt az eső szürkéje, és nem tudjuk, merre volna jó elindulni, hol is vagyunk tulajdonképpen, bokáig ér gyorsan a latyak. Dél van, munkanap, de az időjárással nincs amit kezdeni, bár a szél csendesedik, mindenki olyan rémületben van, hogy bemasírozunk a barakkokhoz, és pihenőt rendelnek. Sárosan, vizesen reszketünk a takarók alatt, megpróbálunk tüzet gyújtani a dobkályhában, de a szél visszanyomja a füstöt, egész délután kínlódunk vele, hiába. Olyan a barakk, mint egy menedékház fent a hegyekben, megered a fiúk nyelve, mindenki mesélni kezd, mindenki jön valahonnan, emlékszik, volt érettségi, iskola, matek, felvételi sokunknak, család, anya, szerelem. Egy pillanatra magunkra ismerünk, olyan az egész, mint egy elbaszott osztálykirándulás, legyen már vége. Reggel kivezényelnek, esik az eső, bokáig latyak, reggeli után hiába várjuk a traktort, hogy kivigyenek a mezőre, mondja is az egyik helybéli, hogy ilyen időben soha. Mi azért néhány kört szaladunk, amíg

teljesen szétázik a zsávolyruhánk, azután kiosztják a vattakabátokat, a nadrágokat meg a gumicsizmát, megfektetnek a sárban, hogy jobb legyen, azután masírozunk az esőben, lemosódik a sár, már amennyire.

Ez a másfél napnyi pihenő nagyon jó, üldögélünk, alszunk, este egy traktoros vödörnyi vörösbort ad be az ablakon, nejlonzacskókba merjük, lecsípjük a sarkát, iszunk, mint az állatok. Sikerül befűteni a kályhát, a közelében rettenetes meleg van, távolabb ugyanolyan hideg, szárítkozunk, melegszünk, a szél megcsendesült, egyenletesen szakad az eső, néhol befolyik a tetőn, a barakk előtt összeérnek a tócsák, a vécéig elmenni kockázatos vállalkozás, a legtöbb gumicsizma lyukas. Nincs vigasztalanabb a felázott sztyeppénél. A traktor lépésben halad, olykor tengelyig sárban, egy-egy huppanóban elakad, leugrálunk az utánfutóról, és megtoljuk, ahányszor csak kell, de ha lefullad a motor, meg kell várni a másik traktort, ekkora sárban megtolni ezt már nem lehet. A vihar után már soha nem dolgoztunk annyit, mint előtte, hiába próbáltak a tisztek minden eszközzel hatni ránk, a fáradtság, a sár, az apátia mindennek ellenállt. Majd egy alattomos járvány söpört végig a kontingensen, két napig hányt és fosott mindenki, ettől teljesen kikészültünk. Hiába jelentettük, hogy betegek vagyunk, a parancsnok azt mondta, azért van, mert állandóan iszunk, pedig akkor még csak néha sikerült egy-egy vödör bort szerezni. Hideg, csípős délelőtt volt, amikor az egyik lecsuházott kukoricahegytől futottunk volna át a másikhoz, talán egy kilométerre sem volt, a tiszt kiadta a parancsot, futólépés. Jó lett volna akkor az a kis futás, talán megmelegszem, de éreztem, hogy nem tudom a csizmámat kiemelni a sárból, csak állok, nem indul a lábam, ekkora sárgalacsinnal nem lehet, a többiek is így voltak, néztünk szomorúan magunk elé, megemelte az első a sorban a vállát, hogy nem megy, nincs ma futólépés. A tiszt még ordít egy ideig, feküdj, és nem kelünk fel, hiába ordít, hiába rúg belé egyik-másikba, azután valaki feláll, majd a többiek is, de nincsen sorakozó, csak lődörgünk a mezőn, mint a dróttal bekötött vattakabátok. A tiszt belátja, hogy még csak nem is parancsmegtagadás ez.

Egyik hajnalban valaki eléjul a sorakozónál, egy ideig rázzák, pofozzák, hogy ne szimuláljon, de nem szimulál, másnap kórházba viszik. Ezután szinte mindennap lesz valaki, akit el kell szállítani Ţăndăreibe, ott van legközelebb orvos, rá is üvölt egyszer a parancsnokra egy elképesztően kövér ápolónő: *criminalilor* (gyilkosok)! Akit befektetnek a kórházba, azt bent is tartják, ha kell, ha nem, de hamarosan küldenek hozzánk egy katonai felcsert, aki állandóan részeg, ő pedig csak azt visz kórházba, akit a parancsnok enged. Szédelgünk és tántorgunk egész nap, nem megy a munka. Harmadik napja nem tudok enni, ötvenöt kiló vagyok, hatvanhárommal indultam el a seregbe, megmértek, onnan tudom. Olyan hasmenés ez, amit bárki elkaphat a nyaralásban, kikoplalja, és elmúlik nyomtalanul, de a mi munkatempónkkal ezt nem lehet, ha nem eszem semmit, jártányi erőm sincs, ha eszem, rosszul vagyok, és emésztetlenül folyik át rajtam az egész. Orvos nincs, orvosság nincs, és aztán elkezdenek a fiúk taknyolni és köhögni, megjelennek rajtunk a kelések, a furunkulusok, hónaljban, ágyékban, az egyiknek a farkán. Persze dolgozni kell, a mérnök panaszkodik, hogy csökkent a teljesítmény, a parancsnok

kitalálja, korábban fogunk ezután kelni, hosszabb lesz a reggeli torna.

Annyi lágertörténetet olvastam egy időben, hogy erről az egészről nem is kellene sok szót ejteni, de mi nem hadifoglyok, rabok, deportáltak voltunk, hanem a szocialista Románia sorkatonái, igaz, hogy még nem esküdtünk fel, vagy nem tettük le az esküt, jogi szempontból ez nem tesz semmit, bár sokan azt hiszik. Meg is szöknek néhányan, úgy hozza vissza őket egy joviális rendőr a feteşti-i állomásról a saját autójával. Vasárnap este van, a fiúk a bukaresti vonatot várják, de az késik, úgy néznek ki, mint a rabok, azoknak sem jut mindig csíkos ruha, elnyűtt katonarongyokat hordanak, mint mi. A tisztjeink részegek, nem lesz ebből ügy, a rendőr szétnéz a körletben, *ca la pârnaie* (mint a börtön), mondja, ő mesél arról, hogy rabok voltak itt régen. Fölösleges dramatizálni ezt, közülünk senki nem veszett oda, csak az egyik fiúnak vágták le az ujját, csontfertőzés, de jó kérdés, hogy mi lett volna velünk tavaszig ilyen körülmények között. A morál a padlón volt, szaporodtak az olyan abszurd gesztusok, amelyeket a humor sem tud már felülírni. Megkeseredtünk, szótlanok lettünk, mindig ugyanaz a behúzott nyak, ha sokat fázik az ember, úgy marad. Napokig nem bontom fel az otthonról kapott levelet, enni sem akarok, ha valakinek csomagja érkezik, pukkadásig esszük magunkat, akkor is éhesek maradunk, de sokan kihányják. Leginkább egy pofa vodkára vágyom vagy konyakra, hogy zsibbadjak, kevés kell, és néha leisszuk magunkat a sárga földig. Hoznak a traktorosok bort és pálinkát, utólag derül ki majd, hogy a század felének nincs meg a bakancsa és a derékszíja, eladogattuk, amink volt. Néha kitör belőlünk

az agresszió, kis híján meglincselünk egy tisztet, pedig ő a legemberibb, megtalál egy üveg konyakot a motyónkban, és a szemünk láttára kiönti. Igaza van, csak hát ez így provokáció, ha meginná, az rendben volna. Ő is nagyon megijed, mi is, ilyen viszonyok között hamar előjön az állat mindenkiből, érdekes módon a tisztek közül csak az ő nevére emlékszem ebből az időből, később jóban leszünk.

Ha nem látnánk, hogy a rengeteg lecsuházott kukoricát a mezőn veri az eső, majd belepi a hó, és ha nem látnánk, hogy a felszedett sok ezer tonna marharépa egyszerűen elrothad ott, ahova leürítik, ha nem kellene olykor a döglött teheneket felrakni a teherautóra, ha nem éreznénk folyton, hogy a kínkeservesen elvégzett munkánk valójában fölösleges, értelmetlen és kárba vész... És aztán nézzük egy vasárnap délután a tévét, mert az is van, mutatják az I. A. S. Ograda nevű állami gazdaságot, mutatják a mérnököt és a parancsnokot, meg egy regiment katonát, ahogy frissen vasalt ruhában, mosolygósan, kitűzött sapkajelvénnyel szedik a kukoricát, és vadonatúj fonott kosarakkal rakják meg a teherautó utánfutóját, megint rekordtermés van, nyilván. *Ca la televizor* (mint a tévében), mondja valamelyik, és ez lesz az a kifejezés, amit állandóan mondogatunk, ha valami rosszul megy, de akkor is, ha történetesen jól.

Ahogy egyre hidegebb lett, mélyült a sár, és telt az idő, a munkaszervezés áthidalhatatlan problémái egyre több pihenőt biztosítottak, már a tisztek is unták az egészet, ők is a sárban, a mocsokban éltek velünk, bár a szolidaritásukra senki nem adott. Egyszer egy szőlősben robbant le a traktor, ahol sok-sok hektáron rothadt a termés,

egész délelőtt zabáltunk, ebből persze megint fosás lett, de kit érdekelt? Máskor egy paradicsom-, azután egy felhagyott káposztaültetvény mellett haladtunk el, olykor a traktorosok halvát meg rahátot hoztak nekünk, kekszet. Néha kinyitott a bolt a barakkok mellett, vettünk vodkát és rengeteg Silvania pezsgőt, egyszer azzal is borotválkoztunk, amikor napokig nem volt víz. Gyakran sütöttünk éretlen kukoricát a tarlón rakott tüzek parazsánál, és voltak öreg parasztasszonyok, akik rendszeresen hoztak tejet meg kenyeret nekünk, töpörödött, szomorú, öreg nénik voltak, amilyeneket az orosz filmekben látni, mondtuk, hogy Arad, Szatmár, Kolozsvár, de azt már nehéz volt elmagyarázni nekik, hol vannak ezek a helyek, Bukarestet és Galacot úgy-ahogy tudták. Egész nap szedtük a kukoricát, és nem értünk a sor végére. Éjszakánként furcsa, ugató kutyavonyítást hallottunk néha, mondták a traktoristák, hogy sakál. Dolgoztunk együtt köztörvényes rabokkal, felütötte a fejét a rüh meg a tetű, egy reggel pedig lehavazott. Álltunk a végtelen síkságon zsebre tett kézzel, mert kesztyűnk nem volt, különben sem lehet kesztyűvel kukoricát szedni, nincs az a kesztyű, ami úgy bírná a használatot, mint az emberi kéz. A hó kitartott pár napig, nem volt nagyon hideg, de a szél nyargalt a végtelen síkságon, és nemcsak a gumicsizmát tömtük ki újságpapírral, hanem a derekunk köré is csavartunk a kabát alá, már ha jutott. A pufajkákban összeesett a bélés, kifényesedett a nyakunknál, elszakadt, rongyolódott, a gombok elvesztek, dróttal akasztottuk be, napokig nem borotválkoztunk, mert a csípős hidegben és szárazon a legpedánsabb tiszt is hiába követelte már. Este a dobkályha köré gyűltünk egy kupacba, nyakaltuk a vörösbort, és

hogy ne kelljen kimenni pisilni, az egyik sarokban kifúrtuk a falat, beillesztettünk egy vascsövet. Nem volt már akkor torna reggel, nem takarított senki a barakkban, a körlet is olyan elhanyagolt volt, mint az egész Románia, mert hamar elszáll ebben az országban a rend és a fegyelem igénye, nem is baj ez sokszor.

Amikor december elején végre átfagyva és koszosan bevonultunk a laktanyába, azt éreztem, hogy a csupasz akácfáknak, a szürke, beázott tömbházaknak, a civil ruhás embereknek olyan gyermeki lelkesedéssel tudunk örülni, mint még soha: még egy ember, még egy fa, park, lámpa, játszótér, szobor! A teherautó tetejéről a stoplámpánál egy középkorú nőt figyeltünk, ő is minket nézett gyanakodva, szomorúan, majd odaszólt az egyik fiúnak: hány év? Nem értettük a kérdést, de a nő megismételte: hány év börtön? Azután elindult az autó, befordult az udvarra, leszálltunk, leraktuk a motyónkat, valaki vezényelni próbált, de ültünk a bőröndökön, az alakulat parancsnoka szólt, hogy maradjunk, láttam az arcán, alig akar hinni a szemének, körbejárta csoportunkat, és elfintorodott. Két nap pihenőt rendelt a századnak, és a zuhanyozóban megnéztük végre, milyen röhejesen soványak vagyunk, víz is volt, meleg, fény is, de ha száz ember zuhanyozik egyszerre, mindig ugyanarra gondolok, hogy az ajtó befelé nyílik, és amikor ránk eresztik a hideg vizet, kiderül, valóban.

Az első világháború óta szinte változatlan gyalogsági kiképzés a Bărăganhoz képest szanatórium, bár egészen tavaszig tart. Az AK–47-esre tűzött szuronnyal rohangálunk a birkaszaros reptéri gyepen, felmártjuk az összes tócsát, majd csúszkálunk a hóban meg a jégen.

Sokat fuldoklunk a gázálarcban, állandóan bepárásodik, legtöbbet a ruházat és a felszerelés tisztán tartásával foglalkozunk, a posztóruha vizes, a puska rozsdázik, a bakancs rothad, majd tavasszal szárad meg. A folyosóra kitett száz katonabakancs szagához fogható csak egy van, a száz mosdatlan emberé, akinek sem váltóruhája, sem tiszta ágyneműje nincs. A laktanyai élet elsősorban unalmas, nagyon szűk, zárt és zsúfolt térben történik minden, olyan, mint a börtön vagy a kórház, az ember nem ura saját magának, a napi rutin ural mindent, végül is az a cél, hogy a személyiség szűnjön meg. Nem is tudom, hogy kik és miért várnak olykor felelős magatartást, viselkedést tőlünk, bár ez többnyire akkor lesz éles, amikor töltött fegyver van a kezünkben. Akármilyen primitív állapotok vannak Romániában, bizonyos dolgokat nem lehet 1986-ban elérni egy középiskolai osztállyal, a rendszer, az ideológia teljesen hitelét vesztette, semmi nem működik már, a látszat sem tartható fenn. Negyvenen vagyunk, és a négy káplárnak, akik pechjükre nem érettségiztek, elvileg korlátlan hatalma van fölöttünk, de nem tart ez sokáig. A mezei munka viszonylag homogén csoporttá alakított minket, és működik valamiféle diákos szolidaritás, ami az én iskoláimban nem működött. A csoportos viselkedésben mutatkozik meg, hogy mi a különbség a gimnazisták, a szakiskolások meg az analfabéták között, a diktatúra legfőbb ellenlábasa mindig az iskola, azt kell felszámolni, laktanyává, istállóvá tenni. Utólag is elcsodálkozom, hogy az a nagyon vékony és fiatal középiskolai hagyomány, ami ebben az országban van, milyen sokat jelenthet.

Mindent legalább húsz ember vállal magára, ha valaki

például csuklani vagy köhögni kezd, gyorsan átragad a többiekre; mindenki eszik egy fél cikk fokhagymát, ha büdös van, legyen még büdösebb, a hálóterem faburkolatát is bekenjük vele, mert elmondta véletlenül a hadnagy, mennyire utálja; ha valakit kopaszra nyíratnak büntetésből, másnapra legalább a fél szakasz lenyírja magát, azután bajuszt növesztünk, mert azt szabad, de csak minden második ember a sorban, azután kettenként, hármanként, majd hirtelen mindenki levágja. Az volt a lényege, hogy soha senki nem marad egyedül, akkor sem, ha történetesen hibázik, téved, ellenszegül, akkor sem hagyunk senkit magára, ha bolond, ha megőrül, vagy csak leszarja az egészet. Mindenkinek jár a védelem, a segítség, a falazás. Nem működik tökéletesen mindig, de általában nincs idő egészen kis csoportokra szedni minket, ha ellenszegülünk, mert az a módszer, reguláris hadseregben szétszórják a renitens társaságokat, minket is megfenyegetnek, de valamiért nem történik semmi, bizonyára nem voltunk igazán veszélyesek, a nagy egész működését nem veszélyeztettük.

Jól emlékszem arra az estére, mikor a vécében – hol másutt? – megbeszéljük, hogy be kell vágni a szolgálati szabályzatot, legyen mindenkinek fényes a bakancsa, ne drótozzuk a gombokat, egyszer azt a kurva puskát ne lepje a rozsda, nehogy már ezek a nyomorultak (nenorociţii ăştia) azt csináljanak velünk, amit akarnak, mert akkor már értettük, hogy minden apró hibáért az egész szakaszt büntetik, ahogy Makarenko tanítja, mert ő is a katonaságtól tanulta. Hát mutassuk meg, hogy kik vagyunk, mennyit érünk. Némileg olyan, mintha egy focicsapat volnánk az öltözőben, nincsen igazi hangadó közöttünk,

de van egy morális alap, egységesen megvetjük a tiszteseinket, nem nehéz nyelvileg elkülönülni tőlük, és visszakérdezni, ha valamit nem értünk, okoskodni végtelenül. Nem tudom, hogy miért, de az éneklés sehogy nem megy, pedig hát *a nóta indulj* is része a kiképzésnek, van közöttünk dzsesszttrombitás meg cigányzenész is, de énekelve masírozni nem vagyunk hajlandók, pedig ezt meg se beszéltük. Ilyen csoportban soha életemben nem voltam, negyven emberből harmincöt hajlandó és képes különösebb vacakolás nélkül együttműködni, mutassuk meg, hogy ez az egész nekünk meg se kottyan, ha mégsem sikerül, hiszen lelki és fizikai tortúra ez a javából, legalább ne bántsuk egymást. Híre is megy, van itt egy stréber szakasz, dicsekedik a tisztünk, hogy ezek mindent jól és alamuszin, *am băgat spaima-n ei* (beléjük vertem a frászt), meséli egy másiknak. Azután egy este, mikor csak úgy passzióból fektet a vizes udvaron, rövid pisszegés után elfut a szakasz, felszívódunk a sötétben, ott marad a tiszt három káplárral, röhögve széledünk szét a laktanyában, órákig bujkálunk, egész éjjel tart a rumli, másnap gázálarc, de megvan a győzelem, és a velünk tartó renitens káplárt lecsukják pár napra, mintha ő volna felelős az egészért. A tisztek megpróbálják kideríteni, kik szervezték az akciót, de nem sikerül, ez tulajdonképpen a zendülés határát súrolja. Meg is gyötörnek rendesen, de az első éleslövészeten negyven emberből harmincnyolc kiváló teljesítményt nyújt, még az egyetemista század sem ér a nyomunkba. 1986. december 25-én történik ez, el is felejtettem akkor, hogy karácsony van.

Azt ígéri a parancsnok, mint száz éve mindenik, hogy aki jól lő, azt hazaengedik pár napra. Közülünk senkit

nem engednek, tehát a második lövészeten golyó csak elvétve talál célba, becsukom a szememet, és meghúzom a ravaszt. Botrány. A következő lövészet kiválóan megy, egy bukaresti srácokból álló csoportot hazaengednének 48 órára, de többen azt mondják, hogy ennyi időre nem mennek, megint cirkusz van, az eltávozás is parancs, itt minden parancsra történik, ordítja a parancsnok. Tudjuk, az eső is, motyogja mögöttem valaki, röhögni kezdünk, mint egy lányosztály, vigyázzban állunk, a tisztünk tajtékzik, minket rángat a kacagás, ezzel szemben minden diktatúra tehetetlen, a sortüzet ki lehet feszes vigyázzban állni, a nevetést nem. A mögöttem álló srácnak mindenre van egy Caragiale-mondata, színésznek készül, megőrülök tőle. A hátam közepén egy jéghideg vízcsepp folyik, próbálom összehúzni magamat a kabátban, vacogunk, reszketünk, a tiszt szónokol, és Sebastian suttog, mondja nekem Coane Leonida valamelyik mondatát, ami egymagában semmit sem jelentene, de a tiszt ordításához kiválóan passzol. Súgom tovább az előttem állónak, látom, hogy egész testében megfeszül, a füle rángatózni kezd, ő is tovább fogja adni, Úristen. Ennél csak az rosszabb, amikor valamelyik székely atyámfia, mert vannak páran, a töredékes románságával és az elkeserítő akcentusával jelentést tesz, vagy megpróbál elmagyarázni valamit. Meg kell hasadni a szívnek, ezt a tisztek is nehezen bírják röhögés nélkül, de azoknak, akik románul is, magyarul is tudnak, kibírhatatlan.

Sötét időszak, az értelmetlen gyakorlatozás, a hideg, az állandó riadók, a szekatúra és az egyhangúság felőrli az embert, fásulttá és közönyössé tesz mindenkit. A napok, a hetek összefolynak, nem érdemes számolni, hogy mennyi

telt el, és mennyi van még hátra. Nem csoda, hogy aki szívesen mesél a hadseregről, az rendszerint szakács volt, kazánfűtő vagy a parancsnok sofőrje. Arról viszont, hogy milyen az átkelés a zajló Ialomiţa folyón, milyen egy 24 órás erőltetett menet, milyen a megfagyott lábujj, és milyen az, amikor elgémberedett kézzel az ember nem tudja kigombolni a sliccét, arról kevés anekdota született. A pusztai szélről is csak annyit kell feltétlenül elmondani, hogy kétszer fúj egy évben: októbertől márciusig balról jobbra, azután jobbról balra, mert nagyon kemény tél volt akkor. Bizonyára volt a román hadseregnek akkor is néhány jól képzett alakulata, amelyik a katonai szakmát, mert szakma ez, magas szinten művelte, de én erről keveset tudok. Aki az 1989-es decemberi lövöldözést végignézte a tévében, annak erős kételyei támadnak aziránt, hogy az a hadsereg bármire képes lett volna egy háborús helyzetben, de sokkal nagyobb vérengzés is lehetett volna, ahogy mai elemzők mondják, talán mégsem volt anynyira gyalázatosan rossz az a hadsereg.

Mindenütt lehet kiváló emberekkel találkozni, és egy laktanyában pontos rálátása lehet az embernek az ország söpredékére, legyen az közlegény vagy ezredes, mert a rang ebben alig számít. Teljesen más arcú és habitusú emberekkel találkoztam, mint addig, olyan tér volt, amiben a havasi juhász meg a klasszikusgitár-fesztivál győztese, a váradi magyar zsidó ezredestől a deltai halászig mindenki elfér, még egy színes bőrű katona is van, székelyek és tatárok, csángók és katolikus bolgárok, törökök és huculok, nem is tudtam akkor még, hogy ennyi kisebbség él Romániában, elképesztően sok tájszólás, amelyeket nem értek elsőre, és hát a románok is ezerfélék, sosem olyanok,

ahogy azt az erdélyi magyar gyűlölködés vagy a nyegle fölény gondolja, olyan román nincs. Azt láttam, hogy mindenki szimulál, senki nem tart be egyetlen utasítást, szabályzati pontot, előírást sem, és ez valamilyen közmegegyezéssel történik, amiről mindenki tud, és mentsen meg azoktól a barmoktól az Úristen, akik nem tudják, vagy nem akarnak tudni róla. Azokban az években egyre nyilvánvalóbb, hogy privátban mindenki tudja, a rendszer megbukott, csak nyilvánosan nem tudja senki, nézzük a tévét, makogunk és tapsolunk a politikai rendezvényeken, Isten marhája dadog, és nem röhög fel senki, én sem.

Egy társaság jut eszembe, tisztek isznak a raktárban, elkeserítően büdös pálinkájuk van, ami a cipőkenőcs meg a felszerelés bőrszagán át is érzik a folyosón. Kellemes ősz van, dögunalom, az alakulat nagy része terepen, mérési munkálatokat végeznek szerte az országban, alig százan lötyögünk egész nyáron a laktanyában, őrség, konyha, ilyen-olyan munkák, vágóhíd, üveggyár, kerítésjavítás, nehezen telik az idő, a tisztek is unatkoznak, focizni vagy sportolni nem szabad, amikor csak lehet, isznak, és velük kell inni. Utálom a részeg tiszteket, a katonaság a kézben tartott erőszakról szól, az embert végül is ölni tanítják, az unatkozó helyőrségekről már mindent megírtak az orosz írók, előbb vagy utóbb egymásra fognak lövöldözni. Néha mi is hajszálra vagyunk ettől, volt már öngyilkosunk, szökevényünk, ámokfutónk, sok rémtörténet kering, sajnos a legtöbb igaz. Azt mondja az egyik tiszt, hogy a fegyveres szolgálat a jutalom azért, hogy az ember a kiképzést végigcsinálta. Az a legjobb, amikor egyedül állhatok az éjszakában egy lőszerraktár őrhelyén, arra gondolhatok, ami eszembe jut, becsomagolom a puskát

a köpenyembe, hogy ne lepje a harmat. Nem szereti mindenki a ritkás akácerdőt, sem pedig az éjszakát. A töltött fegyver jó cimbora, de rossz tanácsadó. Ha valaki megtámad, le kell lőnöm, egyedül én döntök ebben, béke van, amíg nem húzom meg a ravaszt. Még hogy a szolgálat jutalom volna? Minden szolgálat szolgaság. És ezen belül tényleg ez a szabadság: zsebre tett kézzel sétálni egy akácerdőben, és nem félni a saját puskámtól.

Elkap a raktáros őrmester délután a folyosón, egyszer megütött, és megígértem neki, hogy legközelebb megölöm, csúnya jelenet volt, de kibékültünk, azóta kerültük egymást, ha csak lehet. Becipel a raktárba, mint egy zsákmányt, a tisztek az italtól kipirulva, kigombolkozva. Azt kéri a századparancsnok tőlem, hogy mondjam el, mi van Magyarországon. Nem tudom, semmi. Jócskán vannak magyarok az alakulatnál felelős beosztásban is, a politikai műsor állandóan a horthysta revizionizmus ellen szól, többeknek el kell magyaráznom, hogy Horthy egy ember volt, a román közvélemény akkor – már és még – keveset tud róla, a revíziót ellenben érti. Úgy tűnik, addig nyíltan a NATO, burkoltan a szovjetek ellen készültünk megvédeni a szocialista Romániát, legjobb szomszéd a tenger. Most viszont Magyarország a fenyegetés, és hát én nyilván az ötödik hadoszlop tagja vagyok, mint az összes magyar. Kérdezik többen, miért nem a magyar hadseregben szolgálunk, sokakat meglep még akkoriban, hogy magyarok élnek Romániában, de az okosabbját az foglalkoztatja, hogy egy magyar–román háborúban mit fogok csinálni. Az *Akasztottak erdeje* című regényt szoktam emlegetni, aki olvasta, mélyen elgondolkozik, ez ilyen komoly?

A 20. század magyar történelmét románul elmesélni emberpróbáló feladat, és hiába húzódozom, magyar szakra felvételiztem, ha én nem tudom, hogy mi van, akkor itt ki tudja? Színt kell vallanom hát, nekem is töltenek egy pohár pálinkát, azután még egyet, és persze nem olvastam az akkoriban megjelent *Erdély történetét*, pedig roppant kíváncsi vagyok rá, ötölök-hatolok, régen voltam otthon, Arad is ebben az országban van, mit tudhatnék, amit ők nem, közkatona vagyok, ők a tisztek. Mi volt 1956-ban, kérdezi a századparancsnok, beszéljek őszintén, elvégre férfiak vagyunk. Nem az őstörténet foglalkoztatja őket, nem a finnugor nyelvrokonság, bár az is érdekes, hanem a jelenkor, én pedig nem tudom, hogy most vizsgáztatnak vagy provokálnak. Mindent elmondok, amit tudok, bár nehéz már felidézni, mi volt ez a minden, nyilván amit összeraktam a Szabad Európából, meg amit apámtól hallottam. Rövid ideig én vagyok a magyar szabadságharc megtestesítője, *bine profesore* (jól van, tanárkám), mondja az őrmester kipirult arccal, teljesen ki vagyunk békülve, együtt iszunk, és amikor végre elengednek, szól, hogy erről senkinek egy szót sem. Ezután gyakran hívnak beszélgetni, főleg az egyik alkoholista hadnagyot foglalkoztatja a magyar kultúra, minden románul elérhető Jókait és Mikszáthot olvasott, *A kőszívű ember fiai*ról kell sokat beszélnem neki, az 1848-as forradalomról meg a reformációról, minden érdekli különben, neki is Camus a kedvence, de ő franciául olvasta, elképesztő a műveltsége, látom a könyvtárát, amikor néha tök részegen hazavisszük.

Elküldenek azután egy ötnapos eltávozásra, hogy tudjam meg, mi történik Magyarországon, a lelkemre kötik,

nehogy eljárjon a szám, otthon se beszéljek erről senkinek, titkos küldetés a javából, és hozzak otthonról egy kis pálinkát. Az történik akkor, hogy néhány barátom nem jött vissza többet, és ezt a magyar hatóság elnézte, olyan is volt, aki Bécsig vagy Münchenig futott, bár még nem tudtam, hogy az aradi osztályból, aki nem katona, az már külföldön él. Te miért jöttél vissza, kérdezi a századparancsnok, de nincs ebben semmi rossz él, kíváncsi, és nem értem, hogy miért nem érti: én Erdélyben akarok élni, és nem gondolom, hogy Románia a legutolsó ország volna a világon. Itt is az lesz, mondta gondterhelten, mikor már az apám által főzött pálinkát ittuk, mert 1956-ban forradalom volt, akkor már egészen biztos voltam benne. Azt még nem tudtuk, hogy ha itt is olyan lesz, attól félni kell-e, vagy örülni. Én attól féltem, hogy nem lesz semmi.

1987. november 15-én hajnalban őrségből lépek ki, népszavazni megyünk valamit, nem is értem, hogy mi a fene van, nem érdekel már semmi, nagyon szoros a szolgálat, egy hét alatt egyszer tudok öt órát aludni egyfolytában, ettől az ember előbb ideges, ingerült, azután pedig magába süppedő zombi lesz. Reggeli után szeretnék egy kicsit pihenni, az az egy óra, míg ismét szolgálatba kell állnom, kincset érne, de telefonálnak a századirodáról, hogy teljes riadókészültség, mindenkit fel kell ébreszteni. Öreg bakák vagyunk, nekünk most már igazán békét is hagyhatnának, minden bizonnyal ez az utolsó őrség, ezt a két napot bírja ki a világ nélkülünk, de nem bírja ki, a rohadt életbe! Délelőtt meg kell kettőzni az őrséget, egy embernek is szűk az őrtorony, ketten alig férünk, azután kiosztják mind a hatvan töltényt, sosem volt annyi még nálam,

a két majdnem teli tár lehúzza a derékszíjamat, csöpög az eső, hideg van, és csak átkozódni tudunk, hogy most valaki megint hülye. A város egészen csendes, az őrtornyom a rendező pályaudvarra néz, a síneken túl egy katonai temető, tízezernél több első világháborús áldozat fekszik egy mauzóleum alatt, benéztünk egyszer a kis vasablakon, hatalmas aknában voltak a csontok egymásra dobálva, egész kihantolt tömegsír. Egy ortodox templom van a temetőben, miséznek egész délelőtt, öreg nénik gyújtogatják a gyertyát, oda szoktuk beadni a civil ruhát, amikor inkognitóban járunk a városban, ami szigorúan tilos.

Tisztek érkeznek hamarosan, egyik a másik után, be kell indítani a készenléti autót, lemerült az akkumulátora, megtoljuk, tíz perc után elfogy belőle az üzemanyag, szerencsére az őrparancsnok egy talpraesett, határozott őrnagy, nem cirkuszol, hanem intézkedik. Ő mondja, hogy nagy baj van, fiúk, és olyan gondterhelt az arca, mint még soha, de ő sem tudja, mi van pontosan, leül az őrszoba hálójában az ágyra, kér egy cigarettát, és csendesen mondja, hogy: senki nem tölti csőre a fegyvert, senki. Teljes a riadókészültség, de nem szólal meg sziréna, még csak nem is trombitálnak, mint éjszakánként gyakran, egyenként szólítják a századokat, csend van, a szokásos kiabálás meg a fegyverzörgés, a lábdobogás is egészen fojtottnak tűnik, menetfelszerelésben állnak az udvaron órákig, és ez a legrosszabb, a várakozás meg a bizonytalanság.

Másnap délután már mindenki tudja, hogy Brassóban rendszerellenes megmozdulás volt. A laktanyában szigorúan tilos rádiót birtokolni, de természetesen van, hiába zavarják a Szabad Európát, ahogy a világot bejárják

a hírek, hozzánk is eljutnak. Ha kivezényelnek, hogy a tömegbe lőjünk, mi lesz, kérdezi valaki, és nincs válasz, mert aki volt éleslövészeten, pontosan tudja, hogy tűzparancs után egy ideig csend van, azután valaki meg fogja húzni a ravaszt. Nincs tömeg, és nem történik semmi. Úgy tűnik, azon az éjszakán, amikor a kijevi expresszvonatot néztük az őrtoronyból, pontosan tudtam, hogy ez a hadsereg semmi más célt nem szolgál, mint hogy elfojtsa azt a megmozdulást, ami a rendszert döntené meg. Semmi másra nem vágytam, mint hogy letegyem a puskát végre, azt éreztem, hogy halálosan fáradt vagyok, és unom ezt az egészet, és persze félek, mert mindenki fél, ha egy kicsit is őszinte. Két hónap volt még hátra, nem történt közben semmi rendkívüli, vagyis mindennap volt valami nonszensz esemény, amit anekdotává lehet fejleszteni, de ezek átlagos katonatörténetek, amelyekben az egyetlen különleges elem, hogy velem estek meg. A második karácsonyt is a laktanyában töltöttem, meg a szilvesztert, megy ez nélkülem is, gondoltam, nem kell nekem ünnep, elég az, ha békén hagynak. Húszéves voltam, és nagyon öreg, tele a fejem fölösleges tapasztalatok ízével és emlékével, és húsz év múlva is, manapság is, ha rosszat álmodom, katona vagyok, puska lóg a nyakamban, és valami nehezen körvonalazható akcióban veszek részt, lövöldözés ritkán van, de ha mégis, az mindig azt jelenti, hogy nagyon rossz lelkiállapotba értem.

Egyre megfoghatatlanabb, hogy mivel is telt el az a tizenhat hónap az életemből, de az biztos, hogy nem lehetett már ott folytatni, ahol a bevonuláskor abbamaradt. Nagyon sokáig azt gondolom, ha Ottlikot olvasok, hogy én ezt elég közelről láttam, és irigylem azokat az

irodalmárokat, akik úgy olvashatják az *Iskolát,* mint a civilek. De mi tudjuk, hogy civilek tulajdonképpen nincsenek is, csak megjátsszák magukat, akik nem értik, amit nem akarnak érteni. A modernizáció Európája a reguláris hadseregek logikája szerint épül fel, hadsereg nélkül nincs szilvás gombóc, rendtartó székely falu, Code Napoléon, hajózás meg légi forgalom, Suez és Panama, teflon- és Zepter edény, baleseti sebészet, és nemzet sincsen, öttusa meg tornaóra, logisztika, térkép, internet, közigazgatás, futball, hadsereg nélkül nincsen pacifizmus és békepárt, hadsereg nélkül a civil sem lehet civil már, mert mihez képest? Akkor még nem tudjuk, hogy a reguláris hadseregnél van rosszabb, az irreguláris hadseregek háborúja, ez majd a következő világkorszak.

És még mi van?

Jól nézel ki, mondta anyám, amikor utoljára kikísért az állomásra, nálam volt már a civil ruhám egy hátizsákban. Igen, jól nézek ki, gondoltam, vadonatúj posztóruhám volt, és bakancsom, amit gyorsan elcserélek majd egy kopottasra. A nőknek általában nem a katona tetszik, hanem az uniformis, és igazuk van, ugyan mit várnának el attól, akinek még egy rendes öltő ruhája sincs? Amikor 1988 januárjában megérkeztem haza, nem volt semmim, és azt éreztem, hogy én sem vagyok senki. A némileg megkopott bőröndöt feladtam postán, a vonatról egy francia nyelvtankönyvvel szálltam le, végig velem volt a seregben, hogy ha lesz időm és energiám, felütöm olykor, ne felejtsek el mindent, de bizony elfelejtettem.

Mielőtt vonatra szálltunk, abban az állomás melletti szállodában vacsoráztunk, ahol 1986 őszén aludtunk volna, ha alszunk, de hát nem sikerült. Most sem volt rendben valami, megettük mind a nyolc rántott csirkét, de nem volt elég, tehát óceáni halat kértünk, mert nem volt egyéb, és mire megsült, elfogyott az étteremben a kenyér, erre mondta valaki: hozzanak akkor pezsgőt! Iszonyatosan berúgtunk, lekéstünk minden vonatot, és mivel a vendéglő is bezárt, elindultunk a temetőbe, hogy szerenádot adjunk a hősöknek és a tovább szolgáló cimboráknak.

Egyébre alig emlékszem, csak hogy többször is át kell szállnunk, mert mindenütt lekéssük a csatlakozást, éjszaka volt, majd nappal lett, általában mindenütt tudom, hogy hol járunk, de céltalan vonatozásnak tűnik az egész, nincsen szabadságélményem. Egy cekkerben mindig van egy újabb üveg Silvania pezsgő, a zöld műanyag borítójú francia nyelvtankönyvet őrizgetem, nagyon vigyázok rá, néha felriadok, hogy elhagytam. Egyre kevesebben vagyunk, iszunk, egyre hosszabbakat hallgatunk, és miután leszállunk a vonatról, már nem vagyunk barátok, nem fogunk írni egymásnak, többet nem találkozunk. Egyedül üldögélek az aradi pályaudvaron, másnapos vagyok, és a csatlakozásra várva fellapozom a könyvet, akkor még megvoltak hajdani reménytelen szerelmem levelei, de nem azokat kezdtem olvasni, mint oly sokszor, ha értelmes szóra vagy melegségre vágytam. Az igei egyeztetéseket néztem, a *concordance*-ot, pár másodperc elég volt, hogy rájöjjek, elfelejtettem a francia igeragozást, és ami rosszabb, olvasni sem tudok, nemhogy franciául, magyarul sem, tíz sor után már nem tudok figyelni, nem is a sorokat követem, hanem egészen máshol jár az eszem, nem is tudom, pontosan hol.

Ijesztő volt és szégyellni való ez az állapot, mert nem múlt el a részegséggel és a másnappal. Az apám elintézte a konzervgyárban, ahonnan katonának mentem, hogy pár hónapig fizetés nélküli szabadságon lehessek, volt egy szűk fél évem tehát a felvételiig, de hiába lapoztam a könyveimet, a jegyzeteimet, teltek a hetek, egy hónap, kettő is, csak arra tudtam gondolni, hogy minden kihullott a fejemből, agymosás, ilyen ez. Doamna Vulpescu megöregedett, ahogy mondta, vagy csak én nem

láttam addig smink nélkül. Az arcát, a nyakát, a kezét finom ráncok borították, de nagyon örvendett nekem, és azt mondta, nem felejtettem el semmit, meg fogom látni, mert az ember semmit nem felejt, csak nehéz olykor előhívni, azt mondta, pihenjek és kiránduljak, olvassam azt, ami érdekel. Nem érdekelt akkor engem semmi, fáradt voltam, és csalódott, nem azt éreztem, hogy kiszabadultam a laktanyából, hanem azt, hogy az egész világ egy laktanya, és idekint ugyanazokat az abszurd dolgokat csináljuk önként, amelyeket bent parancsra. Doamna Vulpescu is keserű volt, a lakásában azon a télen nem volt fűtés, minden ruháját magára vette, egyszer beköltözött az Astoria Szállodába, mert egér vert tanyát a kamrában, öreg vagyok, és hisztériás, mondta. A férje, aki orvos volt, és állatorvos, sehogy sem volt képes megfogni az egeret, doamna Vulpescut pár nap után kitessékelték a szállodából. Cukrászdákban tartottunk órát sokszor, egyszer a Maros-parton, legalább tíz kilométert sétáltunk, mert annyira ideges volt, sírt is olykor. Nem emlékszem már, hogy abban az évben váltak el, vagy azután.

Éjjelente rémálmok gyötörtek, ha tiszteket láttam, lehetőleg nagy ívben elkerültem őket, hiába tudtam, hogy civil ruhában vagyok, még mindig tisztelgésre indult a karom, úgy kellett néha megfognom a mozdulatot. Egész tavasszal esernyőt hordtam, amit sem azelőtt, sem azután, de annyit vert a seregben a hideg eső, hogy jó ideig féltem, valósággal iszonyodtam tőle. Ma már pontosan tudom, nem is kell háború ahhoz, hogy bedarálják az embert, ezután mindig elővehető leszek katonának. Amikor már egyre több olyan férfival találkozom, aki csak filmről ismeri a hadsereget, ugyanazt a különbséget érzem

köztünk és köztük, mint amit annak idején az érettségizett és a csak tíz vagy nyolc osztályt végzett kontingens között láttam: hiányzik egy közös élményrétegünk, ez nem jó és nem rossz, csak elválaszt, és mindenkinek jobb, ha ez így is marad, ha soha semmire nem kell használni azt, amit a seregben tanult meg az ember.

Nem jó felnőttként visszakerülni a gyermekkor helyszínére, ezt éreztem. Mintha már nem én lettem volna, hiába jártam össze a bozótosokat, az erdőt, a Körös ártereit, minden olyan furcsa lett, és távoli, mintha örökké egy vízátfolyáson keresztül nézném, és kissé hunyorgok. Rá kellett döbbennem, hogy tizennégy évesen úgy mentem el innen, mint aki soha nem is fog visszajönni, csak hétvégére meg vakációra, azután meg úgy ébredtem, mint akit hazaküldtek, ott messze nem felelt meg, itt pedig már senkit nem ismer, nem is hiányzik. A szüleimmel volt a legnehezebb, mert az ő szemükben tizennégy éves maradtam, gyermek, hiába erősködtem, hogy világok történtek velem, és tényleg, de nem tudtam lefordítani az ő nyelvükre, mert ők is ott maradtak a számomra, ahonnan elmentem.

Amikor végre márciusban kezdett eszembe jutni a francia nyelvtan és Szerb Antal meg a többiek, riadtan vettem észre, hogy mindarról, ami számomra fontos, értékes, meghatározó, senkivel sem tudok beszélgetni, mert az aradi ifjú riporterek is szétszéledtek a nagyvilágba, ki Németországba, ki pedig Izraelbe, és már semmi nem volt olyan, mint azelőtt, legkevésbé én magam. Koravén felnőtt voltam, mint minden kiszolgált katona, homályos sejtés dolgozott bennem, hogy a saját lábamra kellene állni, de hogyan? Úgy kezdtek felbukkanni az

emlékezetemben a dolgok, mondatok, versek, szövegdarabok, beszédfoszlányok, ahogy a hegyekben oszlik el eső után a pára, de ahogy kitisztult minden, már nem ugyanaz a homály és zűrzavar nézett velem szembe, mint két évvel azelőtt. Kérdések sorakoztak, és problémák, a válaszok és a megoldások pedig nem látszottak sehol, nem volt egyértelmű, hogy csak én nem látom őket, vagy nincsenek is egyáltalán, de éreztem, hogy ennek a végére akarok járni, mintha volna egy függöny vagy fátyol, ami a valóságot eltakarja előlem. Azt is tudtam akkor már, hogy milyen könnyen meg lehet halni.

Talán április lehetett, vagy május eleje, mikor azt éreztem, hogy ismét birtokában vagyok a szellemi képességeimnek, tudok folyamatosan olvasni, jegyzetelni, írni, mindig egy halom könyvvel jövök meg Aradról, majd Kolozsvárról, ahova egy idős nénihez küldöm a dolgozataimat, és azt mondja, jól van, fogalmazzak mindig tömören. Megint olyan vagyok, mint a szivacs, és ez jó, ahhoz fogható boldog érzés, mint amikor húsz kilométer futás után könnyű lesz a mozgás, a lépés, és ha le tudnám írni, milyen pontosan, miféle gondolatok szövődnek ilyenkor a fejemben, igazi író lehetnék, de nem tudom. Nem is akartam író lenni akkor, nem is írtam sokáig még rendes levelet sem. Legrosszabb emlékem ebből az időből az, hogy visszatért a dadogásom, amiről szinte sikerült elfeledkeznem, mert a seregben keveset beszéltünk magyarul, egyáltalán nem tűnt fel senkinek, azt is hittem, hogy kinőttem, ahogy ígérték, hisz annyi mindenen vagyok túl már. Érzékeny, persze, de nem gyenge, sem idegbeteg vagy fáradékony, sosem reszketett a kezem a puskán, a gránátvetőn, szembe tudok menni bárkivel, ha kell, a bajt is el

tudom kerülni, felnőtt vagyok, és mégis. Úgy döntök akkor, hogy nem érdekel, ez éppen ilyen, nem kutatom az okát, nem akarom megoldani, ledolgozni, legyen, nem leszek tanár, színész, tévébemondó, pap. Ilyen egyszerű, gondolom sokszor, és tudom, hogy nem az.

Milyen az egyetem, kérdezem azon a nyáron hajdani reménytelen szerelmemet, aki éppen a katonai szolgálatát nyögi, mert akkor a lányoknak is van ilyen, jobban utálják, mint én utáltam. Éppen lövészetre készülnek, mondom nekik, hogy a puskát szorítsák erősen vállba, amennyire csak tudják, mással ne törődjenek, mert a kulcscsontot is eltörheti a Kalasnyikov, és még egy kicsit vitézkedem. Az egyetem szar, mondja, én pedig nem hiszem, hiába részletezi, hogy miért, pontos, precíz, nyersen szókimondó. Könnyű neked, gondolom. Sörözni megyünk azután, nagyon rossz akkor a kolozsvári sör, de valamiért fontos, innen már szinte minden mondatára, gesztusára emlékszem, és a tekintetére. Előbb egy lány volt, akivel okosan leveleztem, vagy csak okoskodtam, évek teltek el, vagy inkább világkorszakok, és egy csodálatos nő lett belőle, egyszerű, közvetlen, intelligens, hirtelen mozgású és erős, a lelkembe lát, ezt érzem, kedves és tapintatos, komolyan vesz engem, és van valami felkavaró a lényében, nyugtalanság, izgató vibrálás, úgy tud figyelni rám, ahogy senki más, ezt valami kitüntetésnek érzem. Jó a közelében lenni, és számomra tulajdonképpen elérhetetlen, ahogy minden nő az, aki megtetszik. Húszéves voltam, és nem tudtam semmit a nőkről, ez legalább olyan szörnyű, mint a dadogás, maga volt a legsötétebb odakozmáltság, és mivel nem értettem a nőket, magamról sem tudtam szinte semmit. Arra

vágytam, hogy szeressenek, de nem tudtam ezt közölni: ez a magány.

Mivel abban az évben sem jutottam be az egyetemre, kénytelen voltam a felvételi után munkába állni szülővárosom konzervgyárában. Újonc voltam hát, megint legalul, a rutinos kezdők nyugalmával és az örök vesztesek keserű szájízével, tudtam, hogy mire számíthatok, és nem is csalódtam. Városom ipari hierarchiájában ez számított a legalsó szintnek, alatta csak a mezőgazdaság volt, de a Bărăganhoz vagy a buzăui vágóhídhoz képest ez úri hely, csak rettenetesen büdös, elképesztően sok a patkány. Most nem fogom felidézni a putrefactio mundi képeit, az élelmiszeripar egyetlen baja, hogy ipar, nem konyha, és nem spájz. Az NDK-ba és Lengyelországba exportáltunk sok mindent, a szocializmus bukásához és a berlini fal lebontásához aktívan hozzájárultam hát én is. Nem a munka volt nehéz, meg a szedett-vedett társaság, mert ezekhez szokva voltam, hanem az egésznek a kilátástalan volta, hogy az a gyár ítéletnapig készítheti a konzervet, mindig lesz egy éhes száj, akinek jó, és nincsen olyan rossz étel, amit valaki ne enne meg. Csak rosszabb ne legyen, mondták, és tudtuk, hogy csak rosszabb lehet. És ennek a visszája: minél rosszabb, annál jobb, ránk fog dőlni úgyis ez az egész, legyünk már egyszer túl rajta.

Az akkori Romániát számomra egy lecsókonzerv jeleníti meg leginkább. Tudom, hogyan készült, és miből, tehát ki kellene dobni, veszélyes hulladék vagy valami hasonló, de mi felmelegítjük, aprítunk bele egy kis pirított szalonnát, és puliszkával megesszük, finom. Megettük volna ezt Oroszországban, hallom a nagyapám hangját, és biztos vagyok benne, hogy nem is tudunk olyan rossz

kotyvalékot főzni, ami ne lenne jó. Így élek már hat éve, ilyen vagyok tulajdonképpen, ha tetszik, ha nem, ez az állagom, internátus, laktanya, kantin, gyártelep, olvasok persze mindenfélét, de nem csatlakozik ez a két világ egymáshoz, nem vagyok én alkalmas pálya ehhez, az iskola, ami véd is, elolvadt lassan a számban, mint egy mentolos cukor. A valóságban kell élni, mondja anyám, apám nem mond semmit.

A valóság a belföldre készült lecsókonzerv (ghiveci), ami valahogy túl jól sikerült, és szinte megállás nélkül lehet enni, habzsolni. A túlérett paradicsom, a paprika, a hagyma elképesztően finom elegyet alkot, valóságos ízorgia, amit nagyon eltaláltak azon az éjszakán az asszonyok, ők sem tudták, hogyan, miért, de észreveszik, és szólnak, hogy ez nagyon. Mindenki csodájára jár, és eszünk, amennyi belénk fér, előbb kenyérrel, utána csak úgy magára, zabálunk. Húsz tonna főtt belőle, azután üvegbe töltjük, megcímkézzük, és eltűnik egy vagonban az egész. Tudjuk, hogy ilyen finom lecsó soha nem fog már készülni, mintha ez volna az utolsó nyár, ami után a világvége jön, és a fények, a meleg, a darazsak már soha többé nem lesznek ugyanilyenek, ez a túlérettség többé nem lesz, csak a bűze marad, a ragyogása eltűnik örökre. Hiába próbálunk jelentős készletet felhalmozni belőle, a gyár összes zegébe-zugába elrejtünk egy-egy üveggel, időnként felbontjuk majd azt, amit megtalálunk, de mindig csalódás a vége, mert annak a nyárnak az ízeit nem lehet konzerválni, és később csak arra emlékszünk, hogy volt valami, valami jó is, de mi az?

A még igazibb valóság egy cigány lány, aki belém szeret, de legalábbis lerohan. A gyárcsarnok kátrányos

tetején dolgozom valamit, egy szellőzőkémény bádogtetején kell helyrepofoznom egy nyitó-záró szerkezetet. Süt a nap, izzadok, minden ilyen fölösleges meló az enyém, nincs szükség rám a műhelyben, ez az általános vélemény, nem értek semmihez, azután ordít majd valaki, hogy menjek oda, segítsek, hol a frászban voltam eddig? A vastraverz mögül, amit kopácsolni kezdek, egy vékony, meztelen nő emelkedik fel, a napszemüvegét leveszi, és hunyorog, olyan, mint egy kobra. Az isten baszszon meg szájba, mondja dühösen és trágár hanglejtéssel, ahogy a cigány asszonyok beszélnek, amikor védekeznek, de felismerik mondat közben, hogy túllőttek a célon, el is lehetne mosolyodni, megvan a fölény. Cigarettám nincs, vizem sincs, amint kiderül, mondom, hogy hozok, el is mennék gyorsan, zavarban vagyok, nem láttam addig nőt így meztelenül, ilyen közelről, a csarnok tetején fényes nappal roppant kellemetlen az egész, különben is. Szeretem, ha néznek, mondja, és visszadől a hullámpapírra, mutatja nekem a világ közepét, én meg nézem. Még nem basztál senkivel, mondja gúnyosan és leereszkedőn. Dikk, milyen szép a szemed. Hát igen.

Szerelem, szex, dadogás. *Virágot Algernonnak, Száll a kakukk fészkére.* Nem tanított meg az a cigány lány a testi szerelemre, csak éppen megmutatta, hogy van ilyen, megy ez magától, vagy akár mehetne is. Büdös volt a teste, füstszagú, sovány, mint egy macska, vad volt, erőszakos, durva, cigányul beszélt olykor, de nem értettem, mondta, hogy ilyenkor jó neki. Este, mikor elcsendesedett a gyár kissé, megkaristolta a főzőtorony inoxcsövét, én visszakopogtam, feljött, és szó nélkül esett nekem, mint egy keselyű. Rövid ideig tartott az egész, pár perc

alatt egy fölényes, nyegle ribancból átalakult valami mássá, akit szeretni kellett volna, könyörgött a szeme, de én nem értettem, a testem se működött mindig, vacakolt sokat, sietni kellett általában. Mondta, hogy szökjünk el a szerbekhez vagy a magyarokhoz, de nem akartam, mert féltem tőle, az életnek ezt a részét még nem ismertem, ő meg túl volt már mindenen, néha sírt, és nem tudta megmondani, miért. Amikor nem jött dolgozni többet, hiányzott erősen. Egy nő volt, aki gyorsan, egyszerűen megkerülte a gátlásaimat, és mire felocsúdtam volna, már el is szálltunk, nem volt udvarlás meg költészet, azt csinált velem, amit akart, pontosan tudta, mi kell neki, én nem tudtam, de legalább hagyhattam volna. Regényben ez a beavatás, ami után a hős titkok tudójaként megy tovább, de hát nem regény ez, nem voltam hős, csak szerettem volna, és hurcoltam az összes gátlásomat tovább. Reménytelenül szét volt a világ esve bennem, hiszen amiről tudtam beszélni, arról naponta kiderült, hogy nem is létezik, ami pedig volt, arról nem tudtam beszélni, de van nyelven túli valóság, ott ül a szex meg a dadogás, mint a Sátán meg az Isten, minden bizonnyal sakkoznak bennem. Az a baj, hogy mindig Isten nyer. Nem tanított meg az a cigány lány a testi szerelemre, csak megmutatta, hogy lehetne ilyen, kellene menjen ez magától. Büdös volt a teste, füstszagú, sovány, mint egy macska, vad volt, erőszakos, durva, cigányul beszélt olykor, de nem értettem, mondta, hogy jó neki, mondhatta volna.

1989 tavaszán kezdtem el templomba járni, mert a vállalati párttitkárnő megkörnyékezett, hogy lépjek be a Román Kommunista Pártba. Mondtam, hogy nem lehet, vallási fogadalmam tiltja, és utáltam, ha vasárnap

értem jön valaki a gyárból, mert lerobbant ez vagy az. Közel laktunk, és akkor már sokan gondolták úgy, hogy egészen ügyes szerelő is lehetne belőlem, ha odaállnék a dolog mellé. Megfenyegetett akkor a néni, hogy ha nem lépek be a pártba, kaphatok egy katonai behívót, mehetek a Duna-csatornához, de én tudtam, hogy két évnél hamarabb nem hívhatnak be. Ez volt a törvény, így mondta doamna Vulpescu, akihez már nem jártam órákra, ideadta a *Lagard & Michard* összes kötetét, mind a hatot, hogy olvassam franciául, és fordítgattam szorgalmasan mindenféle szövegeket románról franciára, meg vissza. Esténként Mircea Eliade nagy vallástörténetét olvastam, mert akkor már hozzájutottam, elmondta valaki végre, hogy van isten, legalább négyezer, ha nem több. Találtam egy Heidegger-kötetet románul, azzal nem mentem semmire, néhány passzusra emlékszem, amelyek alatt a fordító lábjegyzetelte, hogy ez fordíthatatlan, románra le. Mondtam hát a pártos néninek, hogy nem tudok belépni: *categoric nu*. Talán egy tizenegyest lő be az ember így, amikor elfektette már a kapust, rövid ideig azt hittem akkor, hogy ellenállok a rendszernek. A néni könyörgött, neki ez feladat, semmi sem múlik ezen, neki volt igaza, csak én azt hittem, hogy múlik. 1989 nyarán belépni a kommunista pártba elég nagy röhej lett volna.

Rendszerint tíz öregasszony volt a templomban, meg én. Ma is kiráz a hideg attól, ha a *Te benned biztunk*ot hallom, mert a nénik is szépen énekelték, de amikor én kieresztettem a hangomat... Nincs ennek a mondatnak befejezése, különben mindig a hisztérikus zenetanárnőre gondoltam, aki egy szép nő volt, és a baróti prédikátor is elmondta egyszer, hogy ha énekelünk, kétszeresen szolgálunk az

Úrnak, egyszer a szöveggel, egyszer pedig a dallammal, ez a dupla vagyok én, gondoltam. Szó, mi szó, az a templomba járós korszak elég nevetségesre sikeredett, le is mondtam róla hamar, éreztem, hogy nem a rendszernek állok ellen, hanem csak demonstrálok, ha látná Isten, ő is csak legyintene. Lett akkor már szeretőm is, akivel igen viharos kapcsolatot éltünk, együtt volt a szex, a dadogás, a Jóisten, a Sátán és a Román Kommunista Párt. Elküldtem az egyik novellámat az *Ifjúmunkás* című lapnak, mert az tűnt akkor az egyetlen olyan orgánumnak, ahol publikálni lehet. Nem is megjelenni akartam, csak arra vágytam, hogy mondja meg valaki, jó-e, amit írok. Azt mondta Lazics, hogy jó. Járt akkor már mindenféle erdélyi lap nekem, mindből az Isten marhája nézett, olykor találtam egy-két olvasható szöveget, a legtöbb sajtótermék a tűzben végezte, még az *Utunk* is, de azért jó volt megtalálni mindig a postaládában, mert tudtam, hogy még van.

El-elszöktem néha Kolozsvárra, és egy kölcsönkapott igazolvánnyal beültem az Akadémiai Könyvtár szabadpolcos olvasótermébe. Olyan volt az akkor, mint ma az internet, ha nem értettem valamit, levettem egy lexikont a polcról, és addig lapoztam, amíg bele nem fáradtam. Bármit le lehetett venni, és néha kiesett az idő, teljesen magamba feledkeztem, órák teltek el, napszakok, és én könyvek lapjain gyalogoltam, ez lehet a szabadság, gondoltam néha, de sosem akkor, csak utólag. Akkoriban kapott lábra a hír, hogy a Szent Mihály-templom tetején kicserélték egy éjjel a keresztet, voltak emberek, akik még a helikopter hangjára is emlékeztek, mert a kereszt színaranyból volt állítólag. Ijesztő volt ez a perspektíva, műszakilag természetesen megoldhatatlan, de a képzelet beindult,

igen, itt minden megtörténhet, azt éreztem, kezd elmenni a józan eszünk. Még azt is gondoltam, hogy Mátyás király leszáll majd a talapzatról, és elbaktat, elsétál, elüget, el. Üldögéltem egyszer a téren, félhomály volt, csend, és mozdulni készültek a körvonalak, odamentem a szobor elé, talán vártam valakit, de nem jött, uram király, mondtam félhangosan, és egy rendőr igazoltatott: *Dispari de aici, mă!* (Takarodj innen!)

Úgy volna jó dramaturgiailag, hogy ez az igazoltatás – azt hiszem, utolsó abban a korszakban – megelőzze azt az éjszakát, amikor egy cimborámmal eldöntjük, hogy átszökünk a zöldhatáron a szabad Magyarországra, ám ez csak 1988 őszén történhetett, miután a cigány lány eltűnt, vagy nem is volt, és azt hittem, hogy megtalálom abban a faluban, ahova elbiciklizünk bálozni, tehát mégiscsak lennie kellett, ha kerestem. Milyen jó volna most azt mondani, hogy Geszt fényei látszottak, leírja pontosan Esterházy Péter, hogy 870 méterre van a határ onnan erre (l. *Harmonia cælestis*), de mi nem ott vagyunk, valamivel délebbre, térképész voltam a hadseregben, bár ez itt nem jelent semmit, tökéletes helyismeretem van, ez viszont fontos, a „geszti vén bolond" (Ady Endre) birtokain menetelünk a szabadság felé, talán. Engem az Ellenzéki Kerekasztal nyűgöz le, kiharcolták, mondom, megengedték nekik, mondja az apám, de tulajdonképpen mindegy, vonz engem, akár az éjszakai lepkét a fény, milyen szépen hangzik ez, Romániában akkor gyakorlatilag nincs közvilágítás, Magyarország fölött meg úgy tündököl az ég, mint magashegységekben a Tejút.

A valóság az, hogy kijózanodtunk, elfogyott a szesz belőlünk, csöpögött az eső, valahol ugattak a kutyák, román

határőrök nem voltak sehol, magyarok sem voltak, talán a határsávban vagy egészen odaát jártunk, más állaga lett a földnek, mert sokkal gyakrabban szántották és boronálták, mint másutt. És akkor félhangosan, bosszúsan megszólalt a cimborám: bazd meg, itt sár van! Azt kellett volna mondanom erre, hogy miért, eddig mi volt? Legszívesebben megfojtottam volna, hogy hallgasson, maradjon csendben. Persze, az a cigány lány kellene velem legyen, aki a világ közepét mutatta meg, amikor a tetőn rábukkantam, vagy inkább az kellett volna eszembe jusson, hogy van a világnak közepe, éppen azon a gyártetőn, vagy mindegy, mondjuk, hogy Kolozsvár meg egy pina. Visszacaplattunk hát az aszfaltig, a biciklik megvoltak, és bosszúsan hazamentünk, láthatósági mellény akkor még nem volt kötelező, nem látott hát senki meg, hogy hol sétáltunk.

Azon a héten, amikor az első novellám az *Ifjúmunkás* hasábjain megjelent, megtudtam, hogy felvettek az egyetemre, bejutottam, ahogy nálunk mondják. Nem is tudom, hogy mit éreztem, talán azt, hogy minden, ami eddig történt velem, egy kicsit érvényét veszti, ahogy a maratoni táv összes gyötrelme másodlagos, ha célba ért az ember. A műhely megelevenedett, akkor mindenki éppen el akart menni a vállalattól, de persze nem volt hova. Úgy ünnepeltek engem, mint egy hőst, én leszek az első, aki elmegy, pedig akkor már szinte kezdtem jól érezni magamat, legjobb úton voltam afelé, hogy rendes szakmunkás legyek. Néha úgy tűnt, elég ez nekem, egy jó szerelőre mindig szükség lesz, vagy csak fáradt voltam, az ember előbb vagy utóbb megszokja a hányódást. De ahogy a reménytelen szerelmem mondta, vagy nem

is mondta, csak én gondolom ezt, éppen csak hogy elértem a vízvonalat, vagy még azt sem egészen, mert valamilyen, ma már nehezen felidézhető megfontolásból levelező tagozatra jelentkeztem abban az évben, talán mert oda könnyebbnek hittem a bejutást, de akkor már annyi veterán volt a pályán, hogy nálunk volt a magasabb pontszám, én voltam az utolsó bejutó, onnan tudom. Márpedig ez azt jelentette, hogy továbbra is dolgoznom kell, és majd feljárogatok olykor vizsgázni Kolozsvárra. Elég röhejesnek hatott ez az egész, mert akkor az endékások már megunták a román konzerveket, és elárasztották Magyarországot, ki kellett őket engedni valahova, mert ennyi német sehogy sem fért el, és különben is, minek?

Körülbelül ott, ahol egyszer át akartunk sétálni a határon, de visszafordultunk, ma úgy tűnik, hogy Kolozsvár miatt, vagy a cigány lány rózsaszín ágyéka hívott, és féltünk és fáztunk, meg az alkohol is magára hagyott a sárban, valahol azon a részen, ahol az aszfaltról átlátni a magyarokhoz, a román határőrök lelőttek egy fiút, aki Máramarosból érkezett munkát keresni, mint száz éve mindig is szoktak. Hiába szóltak utána, nem állt meg, a határ felé indult, a távolban istállókat látott, azután futni kezdett, mert azt hitte, a katonák részegek, azok is futottak utána egy ideig, majd szabályszerűen lelőtték, fényes nappal volt, és tűzparancs. Egy határőrtiszt mesélte az esetet a műhelyben, az autóját javítottuk éppen, és panaszkodott, hogy ő ezt a hadiállapotot nem bírja már idegekkel. Akkor még nagyon eleven volt bennem a katonaság, bár én sosem kellett emberre célozzak, de teljesen át tudtam élni a helyzet abszurditását, és nem ez volt az egyetlen rémtörténet, ami körbeölelte az életünket.

Azt hiszem, ez volt az a korszak, amikor elkezdtem félni, és nem az életemet féltettem. Volt akkor már elég sok olyan helyzet, ahol a gondviselés bizonyította, hogy a helyén van, meg Isten. Ez valami más volt, sötét, hideg és nedves, ízre savanyú, mint az ezüstnyelű késnek a pengéje, amiről tudom, hogy nikkelezett, ha megérinti az ajkamat, nem vág el, de érzem a kibuggyanni kész vér lüktetését a nyálkahártya alatt. Kollektív félelem volt, ami alól az ember nem tudja kivonni magát, mert ez a félelem abból él és abból táplálkozik, amit nem tudunk egymásnak őszintén elmesélni, hogy igenis félünk. Én félek. Abban a pillanatban, amikor ezt magamnak sikerült beismernem, már nem is féltem igazán. Tudtam, hogy számomra vége van a Ceaușescu-rendszernek, azt is mondhatnám, azért fordultam vissza a határsávból, mert tudtam, hogy vége. Kellene valamit csinálni, gondoltam, de nem jutott eszembe semmi, és ez nagyon sokáig így maradt, mert kezdetben azt hittem, hogy a világ van, és nehéz volt megérteni, hogy a világot mindennap újra ki kell találni, mert csak úgy magától nincsen semmi, és aki a sártengernek ezen a felén nem tudja megalkotni magának az élhetőt, az hiába kel át a másik felére, mert ott is ugyanazt fogja találni, legalábbis erre az éjszakai drámára nincsen semmi szükség, ez még novellának is kevés.

Vagy például ez a másik jelenet is jó: „Októberben egy késő estébe nyúló szerelés, kínlódás meg üvöltözés után felmásztam a főzőtorony tetejébe, a hátamat nekidöntöttem a meleg vascsöveknek, kellemetlen hideg volt, és elnéztem a nyugati látóhatárt, Gyula fényei látszottak, nálunk nem volt közvilágítás, nem volt semmi, ott pedig, ahol a sok ívlámpa szakította szét az éjszakát, a szabad

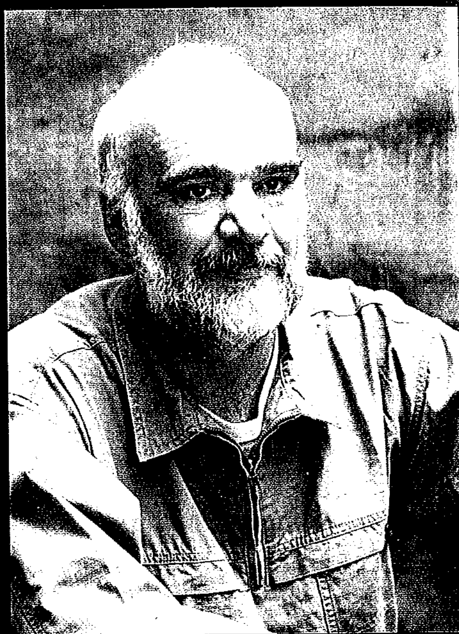
Magyarország terült el. Most úgy tűnik, arra gondoltam, ott él Esterházy Péter, aki elég gyakran szerepelt a tévében, író, és én még egyetlen sorát sem olvastam, meg arra is gondoltam, utólag úgy tűnik, hogy ha átlógnék a zöldhatáron, a magyarok nem adnának vissza, ahogy sokakat nem adtak a barátaim közül, meg arra is gondoltam, most utólag egészen biztos, hogy én Erdélyben akarok élni, akkor hát a sötétség felé kell néznem, mert nem rosszabb ez a sötétség annál a világosságnál, csak más."

Ezt a másságot akartam megírni abban a regényben, ami helyett ez lett, csak hát arra kellett rájönnöm, hogy semmiféle másság nincs, vagyis ez a másság nem valamely szubsztancia, hanem az esetlegességek általam szerkesztett sorozata. Másság akkor volna, ha ki tudnám találni lépésről lépésre, mondatról mondatra, mert a múlt sincs magától, bár azt úgy-ahogy megcsinálták a nagyapáim, a szüleim, nekem a jövőt kellett volna, hogy ne csak más legyen, hanem különb és jobb, természetesen. Az urbánus Erdéllyel vagyok adós magamnak, mert ezt a vadságot, befejezetlenséget, elhanyagoltságot, amit nagyon szeretek, már egy kicsit unom, nem vezet ez sehova. Hajdani reménytelen szerelmem is azt mondta egyszer, hogy jó volna már kikupálódni ebből az egészből, felnőni, abbahagyni a maszatolást, újraolvasni az *Iskolát,* de végre figyelmesen, megbékélni az apámmal és az anyámmal, mert ők már nem változnak, megbékélni magammal, hogy még változzak, ha nem is levágni a szakállamat, de rövidre nyírni, megtanulni rendesen franciául, elmenni Párizsba egyszer, elmesélni mindazt, amiről nem akarunk többet szólni, mert ez is a valóság, éppen az a mondat mindig, amelyiket már megfogalmaztam, és mire leírnám ide, már nem az, ahányszor újraírom, annyiszor.

1990. január 15-én immár nappali tagozatos egyetemistaként, hátamon egy fémvázas hátizsákkal, bozontos hajjal, frissen növesztett szakállal megérkeztem Kolozsvárra, olyan voltam, mint egy geológus vagy egy magyar szakos hallgató. Nem tudom, köszöntöttem-e akkor Mátyás királyt, ahogy azt rendes alattvalónak illik, de ha igen, egész biztosan bólintott, azóta is mindig szokott, ha összenézünk. Mivel szeretnél foglalkozni, kérdezte Cs. Gyimesi Éva az első találkozásunkkor, mert felismert – ő mindenkit számontartott. Mondtam neki, hogy könyvet fogok írni, azt hiszem. Miről szól majd, kérdezte, én pedig rávágtam, hogy természetesen az egészről. Nagyképű diákot épp eleget láthatott, nem voltam különösebben feltűnő. Mondta, hogy írjak, később majd sokat beszélgetünk, de nem eleget. Innen egy egész más világ kezdődött el velem, új világkorszak, ezt is lehetne mondani. Talán majd egyszer elmesélem. A fél életművem már a polcon. És ha valaki megkérdezné, hogy ennyi az egész, akkor azt is mondhatnám, igen. De.

Tartalom

5282

Vida Gábor 1968-ban született Kisjenőn (Románia). A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem bölcsészkarán végzett magyar–francia szakon. Diplomája megszerzése óta Marosvásárhelyen él, a *Látó* folyóirat prózarovatának szerkesztője.

Könyvei a Magvetőnél:

Fakusz három magányossága (2005)
Nem szabad és nem királyi (2007)
A kétely meg a hiába (2012)
Ahol az ő lelke (2013)

„Szülőföldet akartam írni magamnak, mintha csak úgy volna az, hogy írunk egyet, amikor arra van szükség, hogy legyen, vagy lett volna. Senki sem találhat ki magának szülőföldet a semmiből, mindenki hozott anyagból dolgozik." A hozott anyag ebben a regényben Vida Gábor életrajza, amelybe élettörténete mellett az előző nemzedékek históriája és Erdély is beletartozik. Az Arad melletti Kisjenőn felnövő író apai ága a mai magyar határtól pár kilométerre élt, anyja Barótról, a Székelyföld mélyéről érkezett. E két végpont között Erdély egyszerre lesz metafora és ütközőtér, ahol a különböző vallások, nyelvváltozatok, mentalitások, reflexek és tájak fontos szerepet játszanak, karaktert formálnak, távlatot adnak. „Ugyan mi lehetne más a szabadság, ha nem a hitnek a tudással és a valósággal való egybehangzása?" – teszi fel a kérdést a regény lapjain. Az *Egy dadogás története* így lesz írói pályakép, egy térségnek és magának az önéletrajziságnak is a regénye.